

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Університет банківської справи»

ТКАЧУК ІРИНА ЯРОСЛАВІВНА

ФІНАНСИ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Монографія

Чернівці
Технодрук
2020

УДК 336.11

T48

Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Університет банківської справи»
(протокол № 7 від 20.05.2020 р.)

Рецензенти:

Другов О. О., д. е. н., професор, професор кафедри адміністративного та фінансового менеджменту Інституту адміністрування та післядипломної освіти НУ «Львівська політехніка»;

Поліщук Є. А., д. е. н., професор, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Ткаченко Н. В., д. е. н., професор, директор Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий рецензент:

Швець Н. Р., д. е. н., професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи».

Ткачук І. Я.

T48 Фінанси громадянського суспільства: теорія та практика : моногр.
Чернівці: Технодрук, 2020. 352 с.
ISBN 978-617-7611-68-3

У монографії розкрито теоретико-методологічні та практичні аспекти фінансів громадянського суспільства. Здійснено аналіз сучасного стану функціонування фінансів інститутів громадянського суспільства відповідно до стандартів міжнародної практики, розкрито роль персональних фінансів у формуванні бюджетів неурядових організацій, висвітлено вплив зміни видатків організацій третього сектору на рівень демократії у нашій державі.

Обґрунтовано місце інститутів громадянського суспільства в системі економічної безпеки держави. Окреслено напрями детінізації фінансів громадянського суспільства та подолання корупції серед інститутів громадянського суспільства.

Для студентів вищих навчальних закладів, слухачів магістерської програми за фінансовими спеціальностями, керівників і працівників неурядових організацій, а також усіх, хто цікавиться проблемами функціонування фінансів громадянського суспільства.

УДК 336.11

ISBN 978-617-7611-68-3

© І. Я. Ткачук, 2020

© Університет банківської справи, 2020

©Технодрук, 2020

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО	– антитерористична операція
БКУ	– Бюджетний кодекс України
ГКУ	– Господарський кодекс України
ГО	– громадські організації
ГС	– громадянське суспільство
ДБУ	– Державний бюджет України
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗУ	– Закон України
ІГС	– інститут громадянського суспільства
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КУ	– Конституція України
МБ	– місцеві бюджети
НПА	– нормативно-правовий акт
НБУ	– Національний банк України
НУО	– неурядові організації
ОГ	– об'єднання громадян
ОГС	– організації громадянського суспільства
ПКУ	– Податковий кодекс України
ПП	– політична партія
СГ	– суб'єкти господарювання
ССВ	– стратегія соціальної відповідальності
СВБ	– соціальна відповідальність бізнесу
ЦКУ	– Цивільний кодекс України

ЗМІСТ

<i>ПЕРЕДМОВА</i>	6
------------------------	---

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Роль громадянського суспільства у розвитку фінансово-економічної сфери: історико-гносеологічний аспект	9
1.2. Інституціоналізм як основа дослідження фінансів громадянського суспільства	35
1.3. Демократичні інновації громадянського суспільства як чинник змін методології дослідження фінансів громадянського суспільства в Україні	49

Розділ 2

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Принципи функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні	76
2.2. Фінанси громадянського суспільства у фінансовій системі України	92
2.3. Методологічні засади державного регулювання фінансів громадянського суспільства	127

Розділ 3

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

3.1. Стан доходів і видатків інститутів громадянського суспільства України як відображення ефективності організації фінансів громадянського суспільства.....	149
3.2. Роль персональних фінансів у формуванні джерельної бази організацій громадянського суспільства	187
3.3. Вплив зміни видатків неурядових організацій на показники розвитку демократії в Україні	207

Розділ 4

НАПРЯМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ СЕРЕД ЇХНІХ ІНСТИТУТІВ

4.1. Інститути громадянського суспільства України в системі економічної безпеки держави.....	225
4.2. Державне фінансування статутної діяльності політичних партій в Україні як демократична інновація у боротьбі з політичною корупцією	242
4.3. Зміна підходів до державного фінансування неурядових організацій України як інструмент їхньої детінізації.....	262
РЕЗЮМЕ.....	286
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	289
ДОДАТКИ.....	311

ПЕРЕДМОВА

Зі здобуттям незалежності в Україні розпочався етап трансформації громадянського суспільства від нерозвиненого радянського до розвиненого європейського зразка.

Розвинене громадянське суспільство характеризується значним внеском його інститутів не лише у становлення демократії, а й у розвиток соціально-економічної сфери відповідних держав. Так, в економічно розвинених демократичних державах світу інститути громадянського суспільства формують значну частку ВВП і РВП, є інноваційними та новаторськими, створюють значну кількість оплачуваних робочих місць і беруть участь у бюджетному процесі.

Успішна діяльність інститутів громадянського суспільства залежить від ефективності акумулювання й використання фінансових ресурсів та якості фінансового менеджменту. Таким чином, фінанси стають тією невід'ємною складовою існування громадянського суспільства, яка може як стимулювати розвиток самого громадянського суспільства, так і стримувати його. Це викликає науковий інтерес до проблематики фінансів громадянського суспільства й актуалізує здійснення комплексного наукового дослідження теоретико-методологічних основ та практичних аспектів функціонування системи фінансів громадянського суспільства.

Вирішення означеної проблеми потребує теоретико-методологічного і практичного обґрунтування дослідження фінансів громадянського суспільства та практичних аспектів їхнього функціонування.

Враховуючи виклики, які стоять перед третім сектором України, і, зважаючи на міжнародний досвід розбудови громадянського суспільства та функціонування власне фінансів громадянського суспільства, вважаємо, що найбільш актуальними на найближчу перспективу будуть такі основні наукові завдання:

1. Висвітлення теоретико-методологічних засад дослідження фінансів громадянського суспільства. Формування чіткої й логічної концепції розвитку фінансів третього сектору та методології їх дослідження передбачає визначення ролі, яку громадянське суспільство відіграє в економіці держави, поетапного розкриття інституціоналізму як його (дослідження фінансів громадянського суспільства) основи та демократичних інновацій у державі як чинника зміни методології дослідження фінансів громадянського суспільства.

2. Розкриття теоретико-практичного підходу до вивчення функціонування і розвитку фінансів громадянського суспільства в Україні шляхом висвітлення основних принципів функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні та їх порівняння з європейською практикою, обґрунтування місця фінансів громадянського суспільства у фінансовій системі держави та методологічних засад державного регулювання фінансів громадянського суспільства.

3. Висвітлення стану функціонування фінансів громадянського суспільства крізь призму основних інститутів громадянського суспільства. Ефективність функціонування фінансів громадянського суспільства в Україні можна охарактеризувати шляхом аналізу доходів та видатків інститутів громадянського суспільства. На сучасному етапі розвитку нашої держави важливо з'ясувати роль, яку відіграють персональні фінанси у формуванні джерельної бази інститутів громадянського суспільства, і встановити вплив, який мають зміни видатків неурядових організацій на показники демократії в державі.

4. Пошук та дослідження напрямів детінізації фінансів громадянського суспільства і подолання корупції серед їхніх інститутів. Визначення місця інститутів громадянського суспільства в системі економічної безпеки дає змогу здійснювати подальший аналіз державного фінансування статутної діяльності політичних партій в Україні як демократичної інновації у боротьбі з політичною корупцією в нашій державі й окреслити основні напрями зміни підходів

державного фінансування вітчизняних неурядових організацій як інструменту їхньої детінізації.

На нашу думку, розроблення чітких, логічно визначених і наукового обґрунтованих правил і підходів за вищеподаними напрямками сприятиме формуванню чіткої загальної концепції організації та функціонування фінансів громадянського суспільства в Україні з урахуванням національних особливостей і міжнародних трендів розвитку третього сектору. Розгляду основних аспектів саме цих питань присвячено пропоноване дослідження.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Роль громадянського суспільства у розвитку фінансово-економічної сфери: історико-гносеологічний аспект

Дослідження фінансів громадянського суспільства (надалі – ГС) є унікальним, оскільки воно присвячене визначенню особливостей функціонування та перспектив розвитку інститутів громадянського суспільства (надалі – ІГС), кожен з яких сутнісно суттєво відрізняється від інших суб'єктів господарювання. Адже мета їхньої діяльності не лежить у площині отримання прибутку, через що їх, власне, називають неприбутковими організаціями (надалі – НПО). Основна ж мета діяльності сукупності ІГС полягає у задоволенні інтересів їхніх членів, захисті прав населення загалом чи тих соціальних груп, до яких вони належать, та ін.

Водночас неурядові організації (надалі – НУО), як їх ще називають, беруть як пряму, так і опосередковану участь у формуванні та перерозподілі фінансових ресурсів держави, у створенні ВВП і РВП, є інноваційно активними та здатні залучати значні інвестиції на регіональному й державному рівнях. Крім цього, ІГС функціонують на законних підставах, а їхня діяльність здійснюється в законодавчому руслі. Все це суттєво впливає на формування їхніх фінансових ресурсів та їхнє подальше використання, а також на ту роль, яку різні види ІГС відіграють у різних суспільствах. Тому при дослідженні фінансів громадянського суспільства передусім потрібно дослідити теоретичні засади функціонування і розвитку саме ГС, які, власне, визначають особливості їхньої організації та функціонування. Для цього необхідно:

– висвітлити роль ГС у розвитку фінансово-економічної сфери з урахуванням історичного і гносеологічного аспектів;

– дослідити інституціоналізм як основу дослідження фінансів громадянського суспільства;

– розглянути демократичні інновації ГС як чинник змін методології дослідження фінансів ГС в Україні.

XXI століття – це час мінливих умов, в яких функціонують національні економіки, час надшвидкого накопичення масивів нової інформації. У цих умовах суб'єкти господарювання для того, щоб бути успішними та прибутковими, повинні вміти адаптовуватися до змін зовнішнього середовища. В такій ситуації на розвиток економік і соціально-економічне зростання впливають не лише традиційні чинники (трудові ресурси, засоби виробництва, природні ресурси), а й абсолютно нові чинники, які створюють своєрідний плацдарм для функціонування цих економік. Один з таких чинників – це формування сучасного розвиненого ГС, оскільки саме воно, спираючись на традиції правової держави (високого ж рівня розвитку ГС можна досягти лише за умови існування розвиненої правової держави), є основою формування взаємозв'язків та залежностей між усіма соціально-економічними явищами і процесами та визначає їхні суть, якість і характер.

У незалежній Україні проблеми існування й розвитку ГС завжди були предметом обговорення серед науковців, політиків і журналістів. Найбільшої інтенсивності такі обговорення набували у періоди піків розвитку демократії (початок 1990-х рр., період Помаранчевої революції 2004–2005 рр., період Революції Гідності 2013–2014 рр. та ін.).

Чимало уваги цим проблемам приділялося також у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Варто відзначити, що особливий внесок у вивчення ГС зробили такі зарубіжні вчені: Дж. Александер, І. Гелнер, М. Едвардс, А. Круасан, Г. Лаут, Д. Левіс, В. Меркель, Н. Розенблюм, К. Спарк, А. де Токвіль, Дж. Хабермас, Дж. Шейд, І. Юнг.

Ці питання у своїх працях також такі вітчизняні дослідники: А. Карась, В. Копейчиков, І. Левін, В. Моргун, Л. Новоскольцева, Ю. Павленко, М. Павловський, О. Поліщук,

О. Пухкал, П. Рабінович, Т. Розова, Н. Філик, Л. Хом'яков, О. Чувардинський.

Проте, незважаючи на доробок вищезгаданих науковців, слід визнати, що ГС є не повністю вивченим, оскільки вчені найбільше уваги приділяли дослідженню проблеми загалом або окремим її аспектів, серед яких: історичний, політичний, правовий, соціальний, культурний та ін. (це можна пояснити тим, що ГС практично завжди було об'єктом вивчення саме цих наук), тоді як ще одна важлива складова ГС – економічна – залишалася фактично поза увагою більшості дослідників або ж не розкривалася повною мірою. У нас викликає інтерес саме економічна складова ГС, зокрема її роль і місце у становленні й розвитку ГС. Однак перед тим, як перейти до її безпосереднього дослідження, вважаємо за доцільне насамперед розглянути теоретичні основи ГС.

На різних етапах існування людство по-своєму вбачало роль людини та держави у суспільстві. З огляду на це підходи до осмислення й трактування ГС теж були різними.

Поняття «ГС» як самостійний термін почало використовуватись лише у XVII–XVIII ст., хоча філософські ідеї, близькі за змістом до цього поняття, значно раніше розкрили такі мислителі, як Платон і Аристотель. Так, Аристотель вперше використав поняття «ГС» як похідне від слова «громадянин», визначивши його як суспільство громадян, які є вільними та освіченими.¹

Розроблення більшості сучасних підходів до визначення ГС зумовлене внеском філософів минулого. Основні твердження мислителів, які зробили найбільш істотний і ключовий внесок, та їхні погляди на ГС відображено у додатку А.

Серед науковців існує думка, що концепти ГС минулого, у тому числі ті, які узагальнено у додатку А, суттєво вплинули на подальші теоретичні дебати й емпіричні дослідження суті та значення ГС і що ГС є майже повністю західною концепцією, історично пов'язаною з політичною емансипацією громадян з

---

¹ Aristotel. Politika. Kyiv: Osnovy, 2000. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm>.

колишніх феодальних зв'язків, монархії та держави у XVIII ст. і XIX ст., тоді як інші поняття ГС, які могли б існувати також в інших регіонах або в різні часи, практично не відображено в міжнародній дискусії про ГС.^{2,3} У результаті досі не припиняються дискусії про те, чи поняття ГС можуть бути передані в незахідних країнах або в інших історичних контекстах з різним рівнем демократії й економічних структур.^{4,5} Проте для нашого дослідження важливе значення має інше: у всіх фундаментальних теоретичних концепціях ГС (додаток А) червоною ниткою так чи інакше проходять економічні концепти. Всі вони незалежно від характеру їхнього походження – чи це захист прав власності у Дж. Локка, чи особливості дії компенсаційної сили соціальних посередників щодо держави у Ш. Л. Монтеск'є, чи ринкова економіка у Ф. Гегеля і буржуазія у К. Маркса як основа ГС, чи вплив інститутів ГС на формування соціального капіталу в А. де Токвіля, чи опозиційна роль ГС до держави й ринку А. Грамші, чи відстоювання маргінальними групами своїх інтересів (у тому числі економічних) на державному рівні у Ю. Хабермаса – існують у безпосередньому зв'язку з ГС, причому від них багато у чому залежить бачення ГС тим чи іншим філософом.

Філософські концепти минулого, на нашу думку, мали значний вплив на формування сучасного бачення суті та значення ГС. Таким чином, на сьогодні в літературі наведено багато визначень поняття «ГС», які не лише сильно відрізняються, а й висвітлюють різні його аспекти. Вважаємо, що зміст основних визначень, які існують у вітчизняній науковій думці (саме вони є відображенням об'єктивних процесів у формуванні ГС України), розкрито у таблиці 1.1.

---

² Appiagyei-Atua K. Civil Society, Human Rights and Development in Africa: A Critical Analysis. 2005. P. 2–3. URL: <http://www.peacestudiesjournal.org.uk>.

³ Pouligny B. Civil Society and Post-Conflict Peacebuilding: Ambiguities of International Programmes Aimed at Building 'New' Societies. *Security Dialogue*. 2005 Vol. 36, no. 4. P. 495-510.

⁴ Lewis D. Civil Society in African Contexts. Reflections on the Usefulness of a Concept. *Development and Change*. 2002. № 33 (4). P. 569–586.

⁵ Harneit-Sievers A. "Zivilgesellschaft" in Afrika: Anmerkungen aus historischer Perspektive. *Vortrag Humboldt-Universität Berlin*. 2005. Dec. 2.

Таблиця 1.1

**Суть основних підходів до трактування ГС у вітчизняній
науковій думці***

Автор	Зміст
О. Поліщук	ГС визначається як суспільство, відокремлене від держави (як політичний інститут), основу якого формує сфера недержавних відносин. ⁶
Т. Розова	Обґрунтовується, що «...в сучасному розумінні ГС являє собою комплекс уніфікованих історичним досвідом засобів розв'язання суперечностей між людиною як соціальною істотою і державою як політичним утворенням завдяки соціалізації держави при необов'язковій політизації людини». ⁷
О. Пухкал	ГС слід розуміти як «символічне поле, розгалуження соціальних інститутів, практик та цінностей, що охоплює комплекс основних соціальних характеристик та параметрів суспільної життєздатності, яка, у свою чергу, відокремлена від держави і є самоорганізованою». ⁸
П. Рабінович	ГС доцільно розглядати у контексті «держави соціально-демократичного типу», де воно одержує нове значення: «ГС – це спільність вільних, рівноправних людей та їхніх об'єднань, яким держава забезпечує юридичні можливості бути власником, а також брати активну участь у політичному житті». ⁹
Н. Філик	Наголошується, що «...в теоретичному плані ГС визнається суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії та права». ¹⁰
В. Соколов	При вивченні феномену ГС звертається особлива увага на елементи консолідації, злиття й єднання окремих індивідів, що перетворює групи людей на суспільство. Проте хоч робиться акцент на ролі такої соціальної характеристики громадянина, як власництво і свобода підприємництва, визнається, що його не можна вважати абсолютним елементом консолідації. ¹¹

⁶ Поліщук О. Громадянське суспільство та його відповідальність. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2007. № 1. С. 143.

⁷ Розова Т., Барков В. Ідеальне та реальне в уявленнях про громадянське суспільство. *Людина і політика*. 2006. № 6 (30). С. 44.

⁸ Пухкал О. Перспективи та напрями розвитку громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2007. № 2. С. 219.

⁹ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 5-те вид., зі змін. Київ: Атіка, 2001. С. 46 с.

¹⁰ Філик Н. Особливості становлення громадянського суспільства в сучасному світі: компаративістський підхід (аналіз). *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 12. С. 61.

¹¹ Соколов В. Громадянське суспільство. Дійові особи та виконавці. *Віче*. 2003. № 4. С. 24.

Продовження табл. 1.1

Л. Хом'яков	ГС слід розуміти як «соціальну, політичну і культурну реальність, відому як західноєвропейська цивілізація, де суспільний добробут, свободи і права громадян забезпечуються ефективно діючою системою демократичних інститутів». ¹²
С. Соляр	ГС розглядається як «сфера вільної комунікації учасників суспільних відносин, в основі якої перебувають не родинні зв'язки, а мета реалізації певних спільних інтересів – політичного, соціального, економічного, культурного та іншого характеру – поза інститутами публічної влади, яка має лягти в основу характеристики ГС як стійких форм такої комунікації». ¹³

* Джерело: складено автором на основі 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13

З додатка А і таблиці 1.1 видно, що частина мислителів минулого й сучасності, досліджуючи ГС, виділяють важливу його складову – економічну, тоді як інші (вважаємо за доцільне уточнити, що такі науковці належать до меншості) залишають її поза увагою. При цьому, варто наголосити, що саме ті теорії, які враховують її при дослідженні ГС, були та залишаються найбільш дослідженими і затребуваними та з часом не втрачають своєї актуальності.

Відповідно до вищеназваних теорій, у літературі сформовано два підходи до трактування ГС. Перший підхід базується на акторо-орієнтованій моделі, яка фокусується на учасниках ГС, а другий – на функціональній моделі, основу якої становлять функції, що воно виконує.

Акторо-орієнтована модель зосереджує свою увагу на особливостях і ефективності діяльності конкретних суб'єктів ГС, таким чином залишаючи поза увагою інші його складові. Зауважимо, що недоліки цієї моделі визначили багато зарубіжних науковців¹⁴, хоча в Україні вона досі залишається популярною та її досліджують різні вчені. Так, О. Поліщук розглядає ГС і державу як партнерів, визначаючи у цьому партнерстві пріоритет суспільства та вказуючи, що держава повинна існувати для суспільства, а не навпаки.¹⁵ Зокрема,

¹² Хом'яков Л. Парадокси громадянського суспільства в Україні. *Сучасність*. 2003. № 12. С. 55.

¹³ Соляр С. П. Інститути громадянського суспільства. *Форум права*. 2013. № 1. С. 933.

¹⁴ Paffenholz T., Spurk C. Civil Society, Civic Engagement, and Peacebuilding. *Social Development Papers*. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTCPR/Resources/WP36_web.pdf.

¹⁵ Поліщук О. Громадянське суспільство та його відповідальність. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2007. № 1. С. 143.

О. Чувардинський і Л. Новоскольцева особливо уважно вивчають групи інтересів у ГС (політичні партії, лобістські організації, групи тиску та ін.), характеризуючи їх як добровільні об'єднання громадян, створені для вираження і задоволення їхніх інтересів у відносинах з різними політичними інститутами, насамперед з державою.^{16, 17}

Отже, у вітчизняному науковому підході досі простежується пріоритетна роль ГС та груп інтересів у ньому в процесі взаємодії з іншими суб'єктами. Однак через втрату цією моделлю своєї ролі у провідних наукових пошуках і дослідженнях у світовій науковій думці, більше уваги приділимо функціональній моделі.

Вважаємо, що суть функціональної моделі сьогодні найбільш повно розкривається у двох моделях ГС: моделі Меркель–Лаут та моделі Едвардса.¹⁸

Модель Меркель–Лаут. Ця модель є результатом довготривалих досліджень європейської наукової школи. Вона розкриває ГС не як специфічну історичну форму, а як аналітичну категорію.^{19, 20, 21, 22} У цій моделі виділено п'ять специфічних функцій ГС, основну суть яких розкрито у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Суть функцій ГС за моделлю Меркель–Лаут*

Функція	Суть
Захист приватної сфери громадян	Громадяни мають певні права і можуть організовувати власне життя без втручання держави. Завдання ГС у межах цієї функції – «нагадати» державі про її роль та обмежити вплив на приватну сферу в законних межах.

¹⁶ Чувардинський О. Групи інтересів у громадянському суспільстві. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3 (24). С. 78–87.

¹⁷ Новоскольцева Л. Громадсько-політичні об'єднання: їх роль у політичному житті суспільства. *Буковинський журнал*. 2008. № 1. С. 94–99.

¹⁸ Paffenholz T., Spurr C. Civil Society, Civic Engagement, and Peacebuilding. *Social Development Papers*. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTCPR/Resources/WP36_web.pdf.

¹⁹ Merkel W., Lauth H. Systemwechsel und Zivilgesellschaft. Welche Zivilgesellschaft braucht die Demokratie? *Aus Politik und Zeitgeschichte*. 1998. Vol. 6 (7). S. 3–12.

²⁰ Croissant A., Lauth H., Merkel W. Zivilgesellschaft und Transformation. Ein internationaler Vergleich. *Systemwechsel Zivilgesellschaft und Transformation*. Opladen: Leske + Budrich, 2000. S. 9–49.

²¹ Lauth H. Ambivalenzen der Zivilgesellschaft in Hinsicht auf Demokratie und soziale Inklusion. *Nord-Süd aktuell*. 2003. Vol. 2. S. 223–232.

²² Merkel W. Systemwechsel Band. *Zivilgesellschaft und demokratische Transformation*. Opladen: Leske + Budrich, 2000. S. 372.

Продовження табл. 1.2

Посередництво між державою і громадянами	ГС призначене зберігати баланс між центральною владою і соціальними мережами з метою забезпечення верховенства закону.
Учасницька соціалізація	ГС та його асоціації є так званими «школами демократії». У розвиненому ГС люди вивчають базові принципи демократії й вчаться бути громадянами і відстоювати свої права, що відповідно також приводить до децентралізації влади.
Створення спільноти й інтеграція	Участь у діяльності ОГС допомагає подолати соціальні розколи та сприяє соціальній згуртованості в задоволенні соціальних потреб окремих осіб. Проте основною умовою є впевненість, що самоорганізація громадян не здійснюється на основі суто релігійної, етнічної чи расистської ознаки.
Суспільна комунікація	Це основна функція ГС, оскільки в ній акцентується на важливості існування вільної публічної сфери, відділеної від держави й економіки, де окремі особи мають можливість дискутувати і брати участь у незалежному прийнятті рішень.

* Джерело: складено автором на основі 19, 20, 21, 22

Очевидно, що ці функції не є взаємовиключними, а швидше доповнюють одна одну. На приклад, відповідно до функції захисту приватної сфери громадян, ГС передбачає також захист їхніх економічних прав і свобод; відповідно до функції посередництва між державою та громадянами – забезпечує верховенство закону, яке робить можливим їхній захист; відповідно до функції учасницької соціалізації – вчить громадян соціальної та економічної грамотності та навчає відстоювати свої права (у тому числі й економічні); відповідно до функції створення спільноти та інтеграції – допомагає подолати соціальні розколи і сприяє задоволенню соціальних потреб окремих осіб. На нашу думку, функція суспільної комунікації є основною також для економіки, оскільки незважаючи на формування вільної публічної сфери, відділеної від держави й економіки, де окремі особи мають можливість дискутувати на будь-які теми та незалежно приймати рішення, саме така вільна публічна сфера слугує основою для формування й існування середовища, в якому можна здійснити досягнення і забезпечення цих вищеперелічених прав.

Проте варто зауважити, що у різні періоди суспільного будівництва значення одних функцій може бути базовим щодо інших.

Акторо-орієнтована (рольова) модель Едвардса. Британський дослідник та активіст Майкл Едвардс відповідно теж намагався структурувати ГС. У результаті, збагнувши те, що різні люди бачать його по-різному²³, він структурував ГС відповідно до трьох ролей, які воно виконує: ГС як асоціативне життя; ГС як добре суспільство; ГС як публічна сфера.

ГС у ролі асоціативного життя стає світом добровільних ГО, які слугують своєрідними каталізаторами розвитку таких цінностей, як толерантність і співробітництво.

У межах *ролі ГС як доброго суспільства* багате асоціативне життя подається в правильному контексті, зміцнюючи конкретні позитивні норми й цінності, та наголошується, що діяльність в межах ГС має бути спрямована на досягнення конкретної соціальної чи політичної цілі.

Роль ГС як публічної сфери ГС виявляється у створенні такого громадського простору, в межах якого окремі особи можуть вести розмови про важливі для них речі й вільно дискутувати, таким чином розвиваючи почуття інтересу до суспільних і загальнолюдських питань. Роль ГС як публічної сфери є центральною, коли йдеться про необхідність пошуку шляхів вирішення першорядних проблем у суспільстві та прийняття на їхній основі виважених рішень. На думку М. Едвардса, саме вона стає центральною для ГС і має вирішальне значення для демократичної взаємодії суб'єктів соціальних та політичних відносин.²⁴

Основна ідея моделі Едвардса полягає в тому, що жодна з цих ролей окремо не може забезпечити здійснення необхідних соціально-економічних змін і досягнення інших позитивних результатів, які традиційно зараховують до здобутків ГС. Отже, цей вчений доводить необхідність інтеграції, або синтезу, всіх ролей та всебічного їхнього розгляду в процесі надання ініціатив ГС.²⁵ Вважаємо, що такий підхід є правильним, оскільки він дає змогу збалансувати сильні сторони одних ролей і слабкі сторони інших.

---

²³ Edwards M. *Civil Society*. Cambridge: Polity, 2004. 192 p.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

Аналізуючи обидві вищеописані моделі, можемо зробити висновок, що багато їхніх основних положень збігаються, що привело до подальших досліджень обох цих моделей разом. З розвитком теорії ГС значна увага приділялася кооперації між інститутами ГС та іншими секторами. В результаті цього виник новий підхід, який базується на розширенні функцій ГС і дає змогу глибше розкрити його зміст та значення. Таким чином, виділено не п'ять основних функцій ГС, як це зроблено у моделі Меркель–Лаута, а сім.²⁶ (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Розширені функції ГС у функціональній моделі Спарка

Функція	Суть
Захист громадян	Це базова функція ГС, яка передбачає захист життя, свободи та майна від деспотизму і нападів з боку держави та її органів.
Моніторинг за звітністю	Ця функція полягає у спостереженні за діяльністю центральних органів влади, державного апарату й уряду. Моніторинг також є засобом управління державними органами влади і примушення їх до відповідальності.
Пропаганда та зв'язки з громадськістю	Ця функція полягає у формуванні здатності ГС до артикуляції інтересів (особливо маргінальних груп) та створення каналів зв'язку з метою підвищення обізнаності громадян і сприяння дискусії.
Соціалізація	ГС сприяє формуванню демократичних відносин між громадянами. Люди вчаться розвивати толерантність, взаємну довіру та вміння знаходити компроміс у межах демократичних процедур. Таким чином демократія забезпечується не лише правовими інститутами, а й звичками громадян.
Створення спільноти	Залучення та участь громадян у діяльність НУО сприяє формуванню соціального капіталу. У випадках, коли до однієї організації належать представники різних соціальних, етнічних і релігійних груп, це сприяє ліквідації соціальних розколів та соціальному згуртуванню.
Посередництво та сприяння між громадянами і державою	ГС і його інститути виконують роль балансу сил та переговорів з державою на різних рівнях (місцевому, регіональному, національному) шляхом формування різних відносин (спілкування, ведення переговорів, контроль) між різними групами інтересів.
Надання послуг	Безпосереднє надання послуг громадянам – це найважливіша складова діяльності ОГС. Надання послуг є «відправною точкою» для інших функцій ГС.

* Джерело: складено автором на основі^{19, 20, 21, 22, 26}

²⁶ Spurk C. Understanding Civil Society – History, debates, and contemporary approaches. Contribution to book Civil Society Peacebuilding. 2010. URL: https://www.academia.edu/27420765/Understanding_Civil_Society.

Як видно з таблиці 1.3, розширена функціональна модель, сформована на основі моделей Меркель–Лаут і Едвардса, більш повно відображає функції, які виконує ГС, а економічна складова (захист свобод і майна; моніторинг за діяльністю центральних органів влади (у тому числі тієї її частини, яка стосується законотворення у сферах економіки та бюджету і його виконання); підвищення обізнаності громадян (формулювання економічної грамотності); соціалізація (формування звичок громадян до суспільної активності, у тому числі й економічної); формування соціального капіталу; налагодження відносин між різними групами інтересів; безпосереднє надання послуг населенню) залишається такою ж важливою та простежується практично у кожній зі сформульованих функцій.

Отже, доцільно застосовувати функціональний підхід, бо він є більш придатним для глибокого аналізу і розуміння ГС у співвідношенні з економічною сферою, ніж акторо-орієнтована модель. Це пов'язано, перш за все, з урахуванням усіх суб'єктів ГС (у тому числі неміських місцевостей, релігійних чи етнічних організацій та організацій, що належать до суто неполітичних галузей, але іноді відіграють роль у ГС, як, наприклад, бізнес, який може лобіювати рішення у владі для досягнення власної мети). Таким чином функціональний підхід за рахунок своєї повноти здатний ураховувати значно більше деталей, ніж будь-який інший підхід. До того ж, на нашу думку, функціональний підхід доцільно застосовувати за необхідності здійснення, наприклад, міждержавного порівняння, оскільки функції, які виконує ГС у різних суспільно-політичних умовах, значно легше звести до спільного знаменника, ніж його суб'єктів.

Вивчення ГС, як ми вже з'ясували, має охоплювати всі аспекти його існування, а оскільки економічна складова так чи інакше трапляється у більшості досліджень, присвячених ГС, то розглянемо її більш детально.

Як і будь-яка теорія, що має тривалу історію, теорія ГС у своєму розвитку пройшла певну еволюцію, тому очевидно, що сьогодні бачення ГС суттєво відрізняється від того, яким воно

було колись. Для зручності дослідження феномену ГС у другій половині ХХ ст. професор Каліфорнійського університету Джеффри Александер виділив три стадії ГС, які умовно названо так: «ГС – I» (кінець XVII ст. – I половина XIX ст.), «ГС – II» (середина XIX ст. – II половина ХХ ст.) та «ГС – III» (наш час).²⁷

Вже в ранніх концепціях «ГС – I» (Дж. Лок, А. Фергюссон, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант, Ф.-Г. Гегель, А. де Токвіль) виділено в його межах економічну сферу як основний елемент. Причиною стало те, що в її межах окремі індивіди могли функціонувати як незалежні суб'єкти суспільної діяльності, які прагнули зменшення (чи зовсім усунення) втручання держави в їхні справи, чому сприяли механізми ринку. Функції ж держави полягали у творенні й впровадженні у життя законів, що були втіленням загальної волі громадян і оберігали непорушність їхніх прав та свобод.

Виокремлення економічної сфери у ГС, на наш погляд, є доцільним, оскільки це дає змогу проводити ґрунтовні дослідження взаємозв'язків і взаємозалежностей між процесами та явищами, а також між суб'єктами обох сфер без не применшення значення жодного з них.

Можна припустити, що поштовхом для формування більш сучасного ГС стало прагнення буржуазії до свободи. Подальше поширення громадянських і політичних прав спочатку на буржуазію, а потім на робітничий клас створило умови для інтеграції цих класів в існуюче суспільство. Розвиток у ХХ ст. таких соціально-економічних прав, як право на створення професійних спілок та право на ведення колективних переговорів з роботодавцями, і розвиток держави загального добробуту, як стверджує Ю. Павленко, можна вважати новим важливим етапом у процесі формування сучасного ГС.²⁸ Не можемо не погодитись з таким твердженням, тому що саме високий рівень соціальної інтеграції, характерний для початку та

---

²⁷ Alexander J. C. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations. *Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization* / ed. by Jeffrey C. Alexander. London etc.: Sage, 1998. P. 1–19.

²⁸ Павленко Ю. Современное гражданское общество. *Вопросы экономики*. 2008. № 10. С. 96–107.

середини ХХ ст., став основою не лише для бурхливого соціально-економічного розвитку, а й для ГС загалом.

«ГС – I», «ГС – II», «ГС – III» є історичними моделями, але існують також інші моделі, основу котрих формують ті функції, які виконує ГС. Так, Н. Розенблум виділяє «демократичне», «посередницьке» та «виборче» ГС.

Таблиця 1.4

Суть «демократичного», «посередницького» і «виборчого» ГС*

ГС	Суть
Демократичне	Наголос на політичній участі та потенційній опозиційності громадських об'єднань до владних структур (функція противаги).
Посередницьке	Орієнтація громадян на підтримання соціальних зв'язків, дотримання принципів громадянськості, відкритості, товариськості й відповідальності, тобто основ плюралістичної ліберальної демократії
Виборче	Найновіше трактування функцій ГС; акцент на зусиллях, спрямованих на підвищення економічної ефективності та загального добробуту

* Джерело: складено автором на основі ²⁹

Загалом ми погоджуємось, що модель «виборчого» ГС є найбільш перспективною у сучасних умовах розвитку суспільства і такою, яка найбільш повно відповідає його викликам, бо вона за суттю охоплює всі найважливіші характеристики попередніх двох моделей. Так, функція противаги «демократичного» ГС виявляється у лобіюванні груп інтересів власних інтересів (у тому числі й передусім економічних) шляхом політичної участі у житті держави, а дотримання основних принципів плюралістичної ліберальної демократії становить основу сучасного соціально відповідального підприємництва.

Сучасне розуміння ГС передбачає наявність у нього цілого комплексу істотних ознак. Головна з цих ознак, на нашу думку, виявляється у тому, що ГС – це суспільство вільних індивідів. В економічному аспекті це означає, що лише люди, які мають житло та надійну роботу, можуть бути громадянами, здатними

²⁹ Розенблум Н. Громадянські суспільства: лібералізм і моральні впливи плюралізму. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/rosenblum.htm>.

захищати свої права.³⁰ Інакше кажучи, без матеріальної забезпеченості не можна вести мову про існування політичної свободи, через що особливе місце належить саме економічній складовій.

Зауважимо, що ГС, відображаючи настрої всього народу, базується на волі особистості. Ми погоджуємося з таким твердженням і вважаємо, що саме приватна власність є базисом ГС. При цьому оскільки ГС нерозривно пов'язане з правовою державою, існує необхідність правового забезпечення недоторканності приватної власності, закріпленої у законодавчому порядку. В нашій державі право приватної власності закріплюється на рівні Конституції України (надалі – КУ) та Цивільного кодексу України (надалі – ЦКУ). Так, у ст. 41 КУ зазначається таке: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю...право приватної власності є непорушним»³¹, а у ст. 325 ЦКУ визначаються суб'єкти приватної власності (фізичні та юридичні особи) і види майна, що можуть бути у приватній власності, та зазначається таке: «Склад, кількість та вартість майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженими».³²

Вважаємо, що лише за існування права приватної власності особи (фізичної чи юридичної) існування ГС буде можливим, бо за таких умов особа є справді вільною, оскільки вона може приймати самостійні рішення і бути незалежною у процесі володіння, користування та розпорядження своєю власністю і результатами своєї інтелектуальної й творчої діяльності, що гарантовано КУ.³³

Право на підприємництво в Україні закріплене КУ, а також Господарським кодексом України (надалі – ГКУ). Так, у ст. 42

---

³⁰ Росанду Й. Політична система і громадянське суспільство: консенсус інтересів *Політичний менеджмент*. 2008. Спец. Вип. С. 100–108.

³¹ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Ст. 41. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>.

³² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Ст. 325. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1333689320534976>.

³³ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Ст. 41. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>.

КУ зазначено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.³⁴ У ГКУ ж визначено основні принципи підприємницької діяльності, які відповідають принципам ГС, а саме:

- вільний вибір видів діяльності;
- самостійне формування програми діяльності;
- вільний найм працівників;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, передбачених законодавством тощо.³⁵

Однак, на наш погляд, в Україні свобода підприємництва має специфічний характер, що пов'язано з великою кількістю обмежень щодо малого та середнього підприємництва і зі значною його бюрократизацією від самого моменту реєстрації підприємства, причому слід зауважити, що з плином часу ситуація не покращується. Звичайно, такі тенденції не відповідають стандартам розвиненої економіки й гальмують розвиток ГС у нашій державі.

Зокрема П. Рабінович вказує: «Реалізація прав та свобод особистості є реальною в тому суспільстві, де вона має доступ до засобів виробництва та має справедливу винагороду за особисту працю».³⁶ Суспільство такого типу може існувати за виконання ряду умов, серед яких дві умови мають безпосереднє відношення до вищесказаного, а саме:

- працівники є власниками засобів виробництва і результатів своєї праці;
- такі працівники становлять більшість дорослого населення країни.

Як бачимо, в Україні ці умови виконуються у специфічному вигляді: якщо друга умова виконується частково – на 90,9% (безробіття у нашій державі, за підсумками 2018 р.,

---

³⁴ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Ст. 42. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>.

³⁵ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Ст. 44. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1359043105696249>.

³⁶ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 5-те вид. зі змін. Київ: Атіка, 2001. – 176 с. URL: <http://pravo.biz.ua/content/001>.

дорівнює 9,1%³⁷), то про виконання першої умови вести мову ще зарано. Перш за все, можна стверджувати, що засобами виробництва володіють лише ті працівники, які надають послуги чи виконують роботи (ті види, які невіддільні від особи, котра їх надає / виконує). В іншому разі засобами виробництва володіють роботодавці. Що ж стосується справедливої винагороди, то тут ситуація ще гірша: рівень заробітної плати в Україні не відповідає ні світовим, ні міжнародним стандартам. Так, за показником середньої заробітної плати, наша держава посідає останнє місце в Європі, а за показником мінімальної заробітної плати вона входить до двадцятки з кінця серед усіх країн світу.³⁸

Водночас в економічно розвинених країнах світу простежується значний економічний ефект від діяльності ІГС та програм сприяння розвитку ГС. Зокрема, в аналітичній доповіді «Про стан розвитку ГС України», підготовленій Національним інститутом стратегічних досліджень ще у 2012 р., подано аналітичні дані, які характеризують внесок інститутів ГС у розвиток світової економіки.³⁹

– НУО створюють у середньому від 3% до 9% ВВП розвинених країн (наприклад, 5% у Бельгії й 7,9% у Канаді);

– у громадському секторі країн ЄС працевлаштовано від 4,4% до 14% працездатного населення або принаймні 5 осіб із кожних 100;

– у громадському секторі країн Європейського Союзу працює у 10 разів більше осіб, ніж у легкій промисловості, та у 5 разів більше, ніж у харчовій промисловості;

– у країнах Центрально-Східної Європи ГО залучають утричі більше внутрішніх і зовнішніх інвестицій у соціальну сферу, ніж державні та комунальні установи соціального спрямування;

---

³⁷ Рівень безробіття в Україні. *Портал МінФін.* URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy>.

³⁸ Мінімальна заробітна плата. *Wikipedia.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0.

³⁹ Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / А. В. Єрмолаєв, Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський [та ін.]. Київ: НІСД, 2012. С. 5–6.

- внесок НУО у ВВП країн ЄС зростає вдвічі швидше, ніж внесок легкої промисловості;
- ГС у сукупності – це сьома економіка світу за ВВП (1,3 трлн ум. од., що дорівнює ВВП Франції або Великобританії);
- ГС створило у світі понад 25 млн оплачуваних робочих місць (найбільша транснаціональна корпорація створює 3,5 млн робочих місць);
- 60% представників ГС (з урахуванням волонтерів) зайняті у наданні послуг, із них 40% зосереджені на соціальних, медичних і освітніх послугах.

Очікуваним є те, що на сьогодні роль ОГС у розвитку економік держав світу зросла ще більше, але українське ГС не характеризується таким внеском у розвиток національної економіки.

Оскільки в нашій державі роль ГС не розкривається цілковито, необхідно шукати причини цього в його інститутах, діяльність мережі яких відображає розвиток та ефективність існування самого ГС. Тому, перш за все, важливо зрозуміти, які організації об'єднуються з назвою ОГС і як їх можна класифікувати.

У вітчизняній та міжнародній практиці досі не сформовано єдиного підходу до трактування поняття ОГС. Тому дослідимо різні підходи до визначення цього поняття.

Термін «інститут громадянського суспільства» (ІГС) чи «організація громадянського суспільства» (ОГС) настільки широко використовується у повсякденному житті, що сьогодні існують різні за змістом підходи до його визначення. Так, Українська гельсінська спілка з прав людини, узагальнивши різні підходи до трактування цього поняття, виокремлює кілька таких підходів⁴⁰:

- ІГС – суб'єкти, які у процесі своєї діяльності формують суспільні відносини, спрямовані на утвердження ГС;

---

⁴⁰ Федоренко В. Л., Кагляк Я. О. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти. URL: <https://helsinki.org.ua/2009/05/instituty-hromadyanskoho-suspilstva-ta-institut-hromadskyh-orhanizatsij-v-ukrajini-teoretyko-metodolohichni-ta-normoproektni-aspekty>.

– ІГС – інститути, які у своєму складі об'єднують норми конституційного права та інших його галузей, що регулюють суспільні відносини у відповідній сфері й є складовими елементами багатовимірної системи конституційного права України;

– ІГС – узагальнююча назва для всіх упорядкованих і структурованих виявів ІГС та ін.

З правової точки зору всі ці підходи заслуговують на увагу й одночасно жоден із них не можна назвати істинним. Однак, зважаючи на те, що предмет нашого дослідження – це економічні відносини, вважаємо за необхідне більш детально розглянути ті підходи до трактування ІГС, які за основу беруть інституційну сутнісну складову.

Вітчизняна наука не характеризується великою кількістю досліджень, присвячених аналізу функціонування ІГС, і відповідно, практика не дає досвіду для визначення поняття ОГС. Тим не менше, розглянемо ті підходи до трактування поняття ОГС (ІГС), які вона пропонує застосувати.

Так, О. Лотюк визначає ІГС як «певний організм (який має власну ієрархічну структуру), члени якого мають певну типізовану модель поведінки, сам організм характеризується певною типізованою діяльністю і певним механізмом, тобто комплексом правил, які регулюють структурну будову тої або іншої організації і ту або іншу діяльності».⁴¹ Отже, цей науковець наголошує на важливості об'єднаних компонентів ІГС, серед яких найбільш вагоме значення мають модель поведінки членів ІГС та комплекс правил, яким вона зумовлена. Такий підхід, на нашу думку, викликає інтерес з організаційної точки зору, але він не враховує такий важливий елемент діяльності ОГС, як її мета.

На противагу підходу О. Лотюка, В. Купрій пропонує розуміти під ОГС «добровільні самоврядні соціальні структури, які реалізують законні цілі стосовно особистих немайнових прав, не підлягають управлінню з боку державних органів та не

---

⁴¹ Лотюк О. С. Зміст та класифікація інститутів громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2014. Вип. 29, т. 1. С. 32.

виконують функції таких органів».⁴² Таким чином, згаданий вище вчений визначає важливість не лише легітимності діяльності ІГС, але й її легальності. На необхідності дотримання балансу між легітимністю та легальністю ІГС акцентує також С. Соляр, оскільки «...розширення легітимності спонукає державу до прийняття нових нормативно-правових актів, які легалізують досі нелегальну діяльність ІГС».⁴³

Варто звернути увагу на твердження І. Зятковського, який ще у 2005 р. зазначав таке: «НУО (громадські та інші об'єднання громадян) – це специфічні суб'єкти господарювання, що характеризують рівень демократизації суспільства».⁴⁴

Зарубіжна наукова думка характеризується більшою різноманітністю у формуванні підходів до визначення ІГС.

ПРООН подає таке визначення: ІГС – це недержавні актори, метою діяльності яких не є ні отримання прибутку, ні пошук влади. Адже вони об'єднують людей для досягнення спільних цілей та інтересів.⁴⁵ Як бачимо, ПРООН робить акцент винятково на меті діяльності ОГС, ігноруючи будь-які інші ознаки.

На замовлення Світового банку науковці Оксфордського університету опублікували дослідження, присвячене функціонуванню ІГС. Відповідно до нього, ІГС – це поняття, що охоплює широкий спектр формальних і неформальних мереж та організацій, у тому числі неурядові й ГО, сусідські та родинні мережі.⁴⁶ Розробивши такий підхід, британські вчені стерли межі формалізації ІГС як такого і водночас наголосили на значущості соціального капіталу для його розвитку.

---

⁴² Купрій В. О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики: дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.01 / Нац. акад. держ. управл. при Президентові України. Київ, 2007. С.

⁴³ Соляр С. Інститути громадянського суспільства. *Форум права*. 2013. № 1. С. 936.

⁴⁴ Зятковський І. Фінансова мотивація виникнення суспільно-економічних організацій. *Світ фінансів*. 2015. Вип. 2 (3). С. 132–133

⁴⁵ UNDP. UNDP and Civil Society Organizations: A Toolkit for Strengthening Partnerships, New York, NY, USA, 2006. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2141UNDP%20and%20Civil%20Society%20Organizations%20a%20Toolkit%20for%20Strengthening%20Partnerships.pdf>.

⁴⁶ Deepa N. Voices of poor. Can Anyone hear us? *Oxford University Press*. 2000. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/335642-1124115102975/1555199-1124115187705/ch4.pdf>.

Відомий дослідник ГС, професор Університету Джона Хопкінса Л. Саламон узагальнює ІГС як приватні, некомерційні, самоврядні, добровільні організації.⁴⁷ Таке визначення, незважаючи на свою лаконічність, на нашу думку, містить практично вичерпний перелік тих характеристик, яким мають відповідати ІГС, зокрема це: умови об'єднання членів – добровільність, мета діяльності – досягнення цілей, відмінних від отримання комерційного інтересу, особливості керівництва організацією та прийняття рішень – самоврядування.

Представник російської школи дослідження функціонування ГС А. Уваров стверджує, що ІГС – це винятково добровільні асоціації, діяльність яких формалізовано з боку держави⁴⁸, тобто є законною. Таку точку зору поділяють також його колеги Н. Лапін й І. Усватов. Зокрема, Н. Лапін зауважує, що для того, щоб певне добровільне формування стало елементом ГС, воно має бути інституційоване з боку держави⁴⁹, а І. Усватов уточнює, що існування інституційності й навіть існування державної волі у сучасній науці не піддаються сумнівам.⁵⁰

З огляду на відмінності у всіх вищеописаних підходах до трактування поняття ІГС викликає інтерес поділ усіх підходів до визначення поняття ІГС, який розробив С. Соляр. Він з метою дослідження підходів до визначення ІГС поділив їх на дві великі групи: ті, які вбачають в ІГС добровільні об'єднання, легалізовані державою, і ті, які вважають, що ІГС мають право самостійно визначати форми свого існування.⁵¹ Вважаємо за доцільне застосовувати такий підхід, оскільки він відображає

---

⁴⁷ Salamon L. M. Putting The Civil Society Sector On The Economic Map Of The World. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2000. № 81. P. 167–210. URL: 10.1111/j.1467-8292.2010.00409.x

⁴⁸ Уваров А. А. Тенденции развития гражданского общества в России. *Российская юстиция*. 2009. № 7. С. 2.

⁴⁹ Лапин Н. И. Ценности, группы интересов и трансформация российского общества. *Социс*. 1997. № 3. С. 15.

⁵⁰ Усватов И. С. К вопросу о структуре гражданского общества: определение понятия института гражданского общества. *Пробелы в российском законодательстве*. 2009. № 4. С. 82–83.

⁵¹ Соляр С. П. Институти громадянського суспільства. *Форум права*. 2013. № 1. С. 934–935.

змістову відмінність у ролі ІГС, яку вони можуть виконувати у суспільстві та економіці.

Важливо уточнити, що здебільшого прихильники «державницького» підходу до визначення ІГС – це представники російської наукової думки, тоді, як ті, які вважають, що такий підхід функціонально обмежує діяльність ІГС, належать до представників західної наукової думки. Зазначимо, що здебільшого українські науковці також поділяють думку про те, що виключення з числа ІГС організацій, чия діяльність не протиправна з точки зору права, але заборонена державою, суттєво обмежує роль ІГС у суспільстві й обмежує демократію в таких державах.

Підсумовуючи вищесказане, сформулюємо власне трактування досліджуваної категорії: ІГС – це добровільні, самоврядні організації формального чи неформального характеру, що об'єднують фізичних і юридичних осіб навколо спільної ідеї чи мети діяльності, відмінної від отримання прибутку.

Проте варто зауважити, що у пропонованому дослідженні ми розглядаємо ті ІГС, діяльність яких має саме формальний характер, оскільки формалізація громадських об'єднань дає їм право брати участь у перерозподілі фінансових ресурсів суб'єктів економіки.

Вивчення фінансів ІГС передбачає чітке усвідомлення тих суб'єктів, які є об'єднаними з назвою «ІГС».

Вперше правове законодавче унормування поняття «ІГС» у вітчизняній практиці здійснено у 2008 р. у Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади.⁵² Відповідно до цього Порядку, сьогодні (з урахуванням всіх подальших змін до нього) ІГС об'єднують громадські об'єднання, професійні спілки та їхні об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їхні об'єднання, благодійні й релігійні організації, органи самоорганізації

---

⁵² Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 лист. 2008, № 976. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF>.

населення, недержавні ЗМІ та інші непідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства.⁵³

Цей Порядок у сучасній редакції вважається практично універсальним і охоплює майже весь спектр організацій, які можна означити поняттям ІГС. Однак у ньому відсутній такий суб'єкт, як політичні партії (надалі – ПП), належність яких до ІГС є суперечливою через те, що кінцева мета їхньої діяльності – це здобуття й утримання влади. Зважаючи на вищесказане, дослідимо думку науковців щодо зарахування / незарахування ПП до ІГС.

Відповідно до ЗУ «Про політичні партії України», ПП – це зареєстроване, згідно із законом, добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має за мету сприяння формуванню та вираженню політичної волі громадян і бере участь у виборах та інших політичних заходах.⁵⁴

Здебільшого вітчизняні науковці зараховують ПП до ІГС. Так, Р. Мошинський важливу роль приділяє ПП як інститутам, що, «...незважаючи на ідеологію, соціальну базу, структуру, чисельність тощо у своїх програмних документах, практичній діяльності, приділяють значну увагу національній безпеці країни як об'єктивній умові діяльності ПП».⁵⁵

Зокрема, М. Беляєва теж зараховує ПП до ІГС, наголошуючи на тому, що вони є елементом постійного каналу зв'язку громадськості з владою, відіграючи важливу роль у вирішенні соціальних конфліктів мирним шляхом.⁵⁶

---

⁵³ Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 лист. 2008, № 976. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF>.

⁵⁴ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. Ст. 2. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

⁵⁵ Мошинський Р. Інститути громадянського суспільства в Україні: соціально-правова спрямованість політичних процесів та їх вплив на національну безпеку. *Вісник національної академії державного управління*. 2013. № 2. С. 184–192.

⁵⁶ Беляєва М. В. Інститути громадянського суспільства в механізмі реалізації політичної функції держави Україна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9-2, Т. 1. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9-2/part_1/16.pdf.

Водночас О. Мазур аналізує ПП як ІГС, що вважається чинником модернізації виборчої системи.⁵⁷ Отже, ця дослідниця розглядає ПП як такі, які прямо сприяють розвитку демократії в державі.

До того ж А. Черноіваненко виділяє низку соціальних функцій, які виконують ПП (політичне представництво соціальних інтересів, соціальна інтеграція, участь у розробленні, формуванні й здійсненні політичного курсу держави, політична соціалізація, формування громадської думки).⁵⁸

Дещо відрізняється думка, яку висловили В. Грабовський та О. Міщан. Вони до структури ІГС зараховують ПП, але тільки ті, які не прийшли до влади.⁵⁹ Вважаємо, що такий підхід є справедливим тільки частково. З одного боку, ІГС визнаються ті ПП, які не представлені у владі, адже вони можуть виконувати опозиційну до влади функцію, проте, а з іншого – ті ПП, представники яких пройшли у ту чи іншу гілку влади, виключаються з ІГС. Однак, слід уточнити, що ПП, які пройшли у владу, не перестають виконувати свої основні функції, вони і надалі спрямовані на задоволення потреб населення, можуть представляти його інтереси на найвищому рівні, формують та виражають політичну волю громадян.

Отже, можемо підсумувати, що здебільшого вітчизняні науковці схильні зараховувати ПП до ІГС. Однак, зважаючи на те, що світова наука, яка займається дослідженням ІГС, має більш тривалу історію, розглянемо підходи зарубіжних вчених до зарахування ПП до ІГС.

Як зазначалося раніше, ПРООН, застосовуючи свій підхід до визначення ІГС, виключає з їхнього числа ПП, діяльність яких чітко спрямована на здобуття й утримання влади. До того ж ПРООН надає вичерпний перелік організацій (чи їхніх груп), що

---

⁵⁷ Мазур О. Інститути громадянського суспільства як чинник модернізації виборчої системи. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9652/05-Mazyr.pdf?sequence=1>.

⁵⁸ Черноіваненко А. Політичні партії: їх роль та функції у сучасних процесах державного будівництва в Україні. Теорія та практика державного управління. 2015. № 3 (50). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/1/14.pdf>.

⁵⁹ Грабовський В., Міщан О. Шляхи вдосконалення взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1 (41). С. 361–365.

є об'єднаними поняттям «ОГС», зокрема це: ГО, професійні асоціації, фундації, незалежні дослідницькі інститути, обшинні організації, релігійні організації, громадські рухи і профспілки.⁶⁰ Потрібно вказати, що через значно нижчий рівень розвитку науки та практичної діяльності, які стосуються ГС, в Україні більшість із перелічених організацій (крім релігійних організацій) функціонує у вигляді ГО.

Водночас викликає інтерес підхід науковців Департаменту демократії й управління Бюро з питань демократії, конфліктної та гуманітарної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку (Office of democracy and governance, Bureau for democracy, Conflict and Humanitarian Assistance U. S. Agency for international development). Відповідно до нього, у теоретичному аспекті критична відмінність між ПП і ОГС полягає у тому, що ПП здійснюють діяльність для здобуття державної влади, тоді як ОГС – ні. Тим не менше, згадані вище вчені зауважують, що на практиці у сучасному світі ця відмінність є настільки нечіткою, що важко розділити ОГС та ПП.

Так, Б. Мексуані (B. Mexhuani) та Ф. Рамані (F. Rrahmani) підтримують зарахування ПП до організацій ГС, аргументуючи це тим, що вони чітко формулюють і узагальнюють інтереси конкретної групи (або груп). Беручи ж участь у демократичних виборах, вони доручають представляти інтереси цих груп офіційним політичним представникам та установам.⁶¹

Зважаючи на вищесказане, у процесі дослідження фінансів ГС вважаємо за необхідне розширити існуючий перелік ГС, наведений у Порядку, і зарахувати до нього ПП.

Однак варто наголосити на тому, що ГС не зарадить у вирішенні всіх державних проблем, оскільки така позиція як мінімум призводить до дезорієнтації дослідження. Тут річ не

---

⁶⁰ UNDP. UNDP and Civil Society Organizations: A Toolkit for Strengthening Partnerships. New York, NY, USA, 2006. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2141UNDP%20and%20Civil%20Society%20Organizations%20a%20Toolkit%20for%20Strengthening%20Partnerships.pdf>.

⁶¹ Mexhuani B., Rrahmani F. The relationship between Political Parties and Civil Society. *Journal of Political Sciences and Public Affairs*. 2017. Vol 5 (4). P. 295. URL: <https://www.omicsonline.org/open-access/the-relationship-between-political-parties-and-civil-society-2332-0761-1000295-95421.html>.

лише у тому, що сьогодні багато країн (у тому числі й Україна) страждають не стільки від недорозвиненості ГС, скільки від його патологічної розвиненості, яка, як доводить П. Ситник, означає його підпорядкування державі та нехтування загальними інтересами для задоволення приватних.⁶², а й у тому, що основ ГС формує поняття демократії, яке саме по собі має низку негативних наслідків і в результаті призводить до існування такої патології розвитку. На наявність низки недоліків демократії, які впливають на розвиток ГС, ще у ХІХ ст. вказував французький дослідник та громадський діяч Алексіс де Токвіль. На його думку, до таких недоліків належали:⁶³

– заздрість як виняткове породження демократичних інститутів, оскільки вона приводить до прагнення рівності серед людей;

– недопущення до влади гідних людей, бо «демократії завжди бракує здатності обирати гідних людей, їй бракує бажання й схильності до цього»;

– корупція, яка є характерною для всіх типів політичного режиму, але, як визнає А. де Токвіль, саме за демократії особи, які перебувають при владі, завжди підозрюються у скоєнні певних злочинів, унаслідок чого, намагаючись здобути прихильність народу, вони забезпечують підтримку злочинам, в яких їх звинувачують;

– підкорення більшості, за якої стають невиразними індивідуальні характеристики особи.

Ці недоліки, характерні для ГС, знаходять своє відображення в економічній площині, оскільки їхнє існування впливає на рівень названих вище елементів економічної свободи, серед яких: рівноправність та захищеність усіх форм власності; економічна свобода різних суб'єктів у виборі форм і здійсненні підприємницької діяльності; свобода й добровільність праці.

На наш погляд, недоліки існування ГС та визначені раніше недоліки, які мають ознаки економічної свободи в Україні,

---

⁶² Ситник П. К. Громадянське суспільство і держава: особливості їх взаємодії. *Стратегічна панорама*. 2002. № 4. С. 57.

⁶³ Токвіль А. Про демократію в Америці: у 2 т. Київ: Всесвіт, 1999. С. 187–209.

можна усунути саме за існування розвиненої мережі ІГС, що призначені соціалізувати індивідів і прищеплювати їм демократичні манери та спосіб мислення. Підтвердження цієї тези здійснено у дослідженні французького науковця А. Реймона, який обґрунтовує, що для соціального збереження свободи необхідні свобода асоціацій і велика кількість об'єднань громадян на добровільній основі.⁶⁴

Отже, аналіз ГС за допомогою історико-гносеологічного підходу дає змогу зробити висновок про неподільність досліджень феномену ГС з економікою та економічними процесами. На це вказують як сучасні дослідники, так і ті, які були першими і, власне, стали творцями теорії ГС. Таким чином, економічна складова стала основою для більшості подальших теорій, що пояснюють сутність ГС. Відповідно, ГС виправдано повинно бути предметом дослідження не лише історії, політології, соціології тощо, а й економіки. Серед найбільш поширених сучасних моделей ГС найбільш придатною для дослідження фінансів ГС є розширена функціональна модель Едвардса, оскільки вона дає змогу врахувати всі аспекти ГС та забезпечує часову й просторову порівнюваність діяльності ГС, його інститутів та функціонування фінансів ГС.

Розвиток ГС створює значні економічний та соціальний ефекти у розвинених країнах світу, чого варто прагнути і в Україні, але до цього, однак, ще дуже далеко. Причина виникнення такої ситуації криється у недоліках, які через гібридність розвитку має ГС нашої держави. Існування цих недоліків ГС можна усунути при існуванні в суспільстві розвиненої мережі ІГС, які ми розуміємо як добровільні, самоврядні організації формального чи неформального характеру, що об'єднують фізичних та юридичних осіб навколо спільної ідеї чи мети діяльності, відмінної від отримання прибутку. Звісно, для створення та розвитку такої мережі ІГС необхідні організаційна та фінансова спроможність зазначених інститутів, як основа їх існування.

---

⁶⁴ Реймон А. Демократія і тоталітаризм. URL: <http://www.e-reading-lib.org/book.php?book=89783>.

1.2. Інституціоналізм як основа дослідження фінансів громадянського суспільства

Стан та перспективи економічної науки на сучасному етапі розвитку суспільств і держав характеризуються необхідністю врахування плюралізму й альтернативності різних наукових підходів та шкіл, неоднозначністю й дихотомією явищ і значною взаємною інтеграцією різних процесів. Все це зумовлює актуальність перегляду існуючих методів та підходів дослідження фінансової системи загалом і виділення окремої специфічної методології дослідження фінансів ГС.

З огляду на міждисциплінарний характер предмета нашого дослідження та специфічну роль в економіці й державі самих ІГС і через нерозробленість чітко визначеної методології дослідження фінансів ІГС в умовах, коли вчені довели неможливість використання однієї наукової теорії в чистому вигляді на практиці, вважаємо, що саме інституціоналізм може бути базою для дослідження фінансів ГС як теорія, яка в неподільній єдності розглядає функціонування різних інститутів з тими культурними, психологічними, політичними та іншими умовами, які стали причиною їхнього виникнення і впливають на їхнє існування.

Останнім часом питання інституціоналізації фінансів активно обговорюються у науковому середовищі. Так, до них зверталися відомі українські та зарубіжні науковці. На нашу думку, найбільший внесок у вивчення інституційної складової фінансів зробили такі вітчизняні дослідники: Л. М. Алексеєнко, В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик, О. Г. Білоус, В. В. Вірченко, Н. І. Гражевська, О. В. Длугопольський, Т. І. Єфименко, О. М. Загурський, Ю. М. Коваленко, Н. Я. Кравчук, В. Д. Лагутін, Г. М. Лацик, П. М. Леоненко, А. О. Маслов, В. М. Опарін, В. Л. Осецький, А. А. Ткач, С. В. Слухай, В. О. Сизоненко, О. В. Сніжко, В. М. Тарасевич, В. І. Трохименко, Д. Г. Хохич, А. А. Чухно, П. І. Юхименко. Однак варто зауважити, що досі вчені не розглядали інституціоналізм як базову для дослідження фінансів ГС. Тому

зараз важливо проаналізувати його особливості саме у цьому контексті.

Інституціоналізм як елемент економічної думки сформувався наприкінці ХІХ ст. як продовження класичної політичної економії, німецької фінансової науки й класичної німецької історичної школи («класичний інституціоналізм»). Виникнення інституціоналізму було не випадковим, оскільки цей науковий напрям сформувався з абсолютно об'єктивних причин, пов'язаних із критикою класичної економічної теорії, яка не могла впоратися з викликами, що перед нею поставали.

Зокрема, М. В. Дубина до основних причин виникнення інституціоналізму на протигагу класичній економічній теорії зараховує:

- необхідність розширити межі дослідження індивіда і відійти від концепції раціональної людини;
- необхідність застосування міждисциплінарного підходу дослідження з використанням результатів пізнання, що були здобутками соціології, психології, політології та інших наук;
- усвідомлення необхідності комплексного пізнання економічних явищ;
- важливість проведення досліджень динамічних явищ і процесів у сфері економічного розвитку (на протигагу дослідженню статичних явищ у цій сфері).⁶⁵

Ми поділяємо думку М. В. Дубини про доцільність виділення названих вище причин зародження інституціоналізму. Адже навіть сьогодні вони відповідають ключовим вимогам до методології здійснення наукового дослідження, які забезпечують можливість проведення якісних та ефективних досліджень.

Потрібно визнати, що однастайності щодо розуміння змісту інституціоналізму науковці не виявляли ні за яких обставин. Так, основоположником інституційного напрямку політичної економії був Т. Веблен. Його визначення інституту як базової категорії

---

⁶⁵ Дубина М. В. Теоретична основа інституціоналізму як наукового напрямку економічної науки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-1-2017/4.pdf>.

інституціоналізму суттєво відрізнялося від визначення Дж. Коммонса (він започаткував соціально-правовий напрям інституціоналізму). Так, Т. Веблен стверджує: «інститут – це звичний спосіб мислення людей, який має тенденцію продовжувати своє існування невизначено довго»⁶⁶, тоді як Дж. Коммонс розуміє інститут як «колективну діяльність, що покликана контролювати індивідуальну діяльність». Існування цих двох підходів є свідченням ведення наукової дискусії щодо змісту і значення інституціоналізму не лише між представниками різних економічних шкіл, а й між самими інституціоналістами (слід уточнити: категорії «інститут» та «інституція» не є тотожними, а їхнє ототожнення в українській і російській науковій літературі спричинено помилковим перекладом цих термінів). Водночас, не припиняються також дискусії щодо використання в науці категорій «організація» й «інститут». Незважаючи на критику з приводу їхнього ототожнення окремими вченими, ширше значення терміна «організація» порівняно з терміном «інститут»⁶⁷ і відмінності, що між ними існують, ми розглядатимемо організації як такі, які функціонують в інституціоналізованому середовищі та є інституціоналізованими з правової точки зору, тому, на наш погляд, ці дві категорії в межах пропонованого дослідження все ж можна використовувати як тотожні.

Пройшовши історію розвитку фактично понад століття, інституціоналізм суттєво еволюціонував. Таким чином, сьогодні підходи до його трактування значно змінилися: зокрема, Д. Г. Хохич має слушність зазначаючи таке: «предметом дослідження сучасного інституціоналізму є не лише соціально-економічні взаємозв'язки між економічними індивідуумами в економічній системі, а й проблеми, які прямо чи опосередковано

---

⁶⁶ Veblen T. Why is Economics not an Evolutionary Science? *The Quarterly Journal of Economics*. 1898. Vol. 12, № 4. P. 373-397. URL: https://www.jstor.org/stable/1882952?seq=1#metadata_info_tab_contents

⁶⁷ Тарасевич В. М. До еволюції інституційної теорії: класичний, новий та неоінституціоналізм. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 54.

пов'язані з ними: безробіття, інфляція, структурна незбалансованість економіки, державні фінанси тощо».⁶⁸

Зважаючи на універсальність, адаптивність та гнучкість інституціоналізму, які виражаються у його здатності бути актуальним і не залежати від конкретних умов існування того чи іншого суспільства, вважаємо, що його використання є найбільш придатним при дослідженні економічних процесів та ролі у них інститутів, значення яких активізувалося через еволюцію суспільств, глобалізацію і зміцнення позицій демократії у світі.

Засновник теорії інституційних змін Д. Норт у своїй праці «Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки» обґрунтовує, що основу його теорії становить необхідність вивчення так званих «інституційних матриць», які є сукупністю основоположних політико-правових та соціальних норм, у межах яких функціонує об'єкт дослідження (це твердження згаданого науковця можемо навести дослівно: «...у межах яких здійснюється виробництво»⁶⁹, але, на наш погляд, через те, що ГС здійснюють специфічне «виробництво», продукуючи суспільний продукт, таку заміну виконувати доцільно). Доцільність використання такого трактування доводить також сучасний дослівник Н. М. Краус, який, власне, зауважує: досвід провідних в економічному аспекті країн світу показує, що найбільш успішними у фінансово-економічній сфері є ті, в яких інституціональна структура ринкової економіки вибудована з урахуванням традиційних цінностей, норм і правил суспільного життя.⁷⁰ Водночас Т. І. Єфименко наголошує на тому, що формування інституціональної системи великою мірою залежить від попереднього розвитку, культурних та історичних цінностей. Ми погоджуємось з цією думкою і стверджуємо, що саме воно дає змогу з'ясувати роль та місце ГС в економіці нашої держави, але, перш за все потрібно пояснити, що ГС якнайкраще відображає настрої населення й усталений державний лад.

---

⁶⁸ Хохич Д. Г. Ефективність системи державних фінансів у контексті інституційного підходу. *Фінанси України*. 2006. № 3. С. 69.

⁶⁹ Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. – С. 1–12.

⁷⁰ Краус Н. М. Інституціональний зріз дихотомії старих і нових інститутів розвитку сфери фінансів в умовах інновації. *Фінанси України*. 2018. № 4. С. 116–117.

Зрозуміло, що сьогодні ГС перебуває на стадії становлення, оскільки в колишньому Радянському Союзі воно функціонувало лише формально у вигляді організацій, які об'єднували громадян за спільними інтересами, що полягали швидше у проведенні часу на дозвіллі, ніж у захисті інтересів членів і вирішенні реальних проблем, бо тоді вважалося, що тільки держава спроможна вирішувати такі проблеми.

Проте сьогодні ГС України швидше перебуває не на стадії становлення, а на стадії відродження, оскільки добре відомо, що у вітчизняній історії до утворення Радянського Союзу повсякчас існували об'єднання громадян (населення), метою яких був захист інтересів членів, вирішення важливих проблем на регіональному та національному рівнях. Яскравим прикладом подібного об'єднання громадян, хоча й таким, яке має ситуативний характер, є віче, історія котрого сягає ще X ст. Так, віче могло скликатися за ініціативи як правителя, так і народу. Компетенції віча не були чітко визначені, але воно збиралося з таких важливих державних питань, як: покликання князя на престол (крім випадків успадкування престолу або його завоювання), його відкликання, питання війни й миру, питання зовнішньої політики, укладання договорів із князем, розгляд політичних правопорушень.⁷¹

Як ще один приклад прарухів, що мають ознаки ГС на території сучасної України, можна навести козацтво, яке дотримувалося принципів самоврядування і демократії. Зокрема, В. Ластовський вказує, що формування козацтва було новими суспільними відносинами, відмінними від тих, які існували до них.⁷² При цьому згаданий науковець уточнює, що демократія козацтва мала природне походження, а її причиною стала рівноправність сторін у договірних відносинах.⁷³

Варто зазначити, що навіть у радянському суспільстві функціонували такі рухи та об'єднання, але вони переважно

---

⁷¹ Віче. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D1%87%D0%B5>

⁷² Ластовський В. Походження козацької демократії в контексті походження козацтва: соціально-правові аспекти. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/40548/02-Lastovskiy.pdf?sequence=1>.

⁷³ Там само.

були підпільними, їхня діяльність заборонялася («Союз борців за вільну Україну», «Українська націоналістична організація ім. С. Бандери», «Ходорівська група», «Український національний комітет», «Українська національна партія», «Українське національно-демократичне об'єднання», «Об'єднання», «Український національний фронт», «Український національно-визвольний фронт» і багато ін.,⁷⁴ а учасники зазнавали переслідувань та репресій, хоча сьогодні беззаперечно визнаними є результати їхньої діяльності.

Так, американський інституціоналіст М. Олсон акцентує, що ігнорування необхідності здійснення інституціональних змін може містити серйозні загрози.⁷⁵ На підтвердження цієї тези Т. І. Єфименко, вивчаючи інституційний контекст взаємодії фінансової науки й економічних реформ, аргументує, що перехід від планової до ринкової економіки (у тому числі в Україні) було здійснено без відповідної зміни інститутів, унаслідок чого послабилася інституційна складова перехідної економіки, а це відповідно призвело до посилення ролі держави як структуроутворювального інституту.⁷⁶ Проте, на нашу думку, мають слушність інституціоналісти, які стверджують, що впливи держави і ринкових механізмів мають бути виважені та збалансовані.⁷⁷ Вважаємо, що такої збалансованості можна досягти на основі взаємодії держави, ГС, бізнесу й домогосподарств.

Слід визнати, що, незважаючи на попри усвідомлення ролі економіки для ГС, і навпаки, досі суперечливим залишається питання, яке стосується саме меж їхньої взаємодії та соціального простору, що вона охоплює.⁷⁸ Зокрема, представники класичної теорії пов'язують ГС з економікою поза межами держави, а

---

⁷⁴ Бажан О. Г. Опозиційний рух в Україні в умовах системної кризи СРСР. URL: <http://history.org.ua/JournALL/histname/31/15.pdf>.

⁷⁵ Олсон М. Становление рыночной экономики в странах Восточной Европы. Москва, 1997. С. 8–9.

⁷⁶ Єфименко Т. І. Фінансова наука та економічні реформи: інституціональний контекст. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 12.

⁷⁷ Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории. Москва: Дело, 2003. С. 318.

⁷⁸ Павленко Ю. Современное гражданское общество. *Вопросы экономики*. 2008. № 10. С. 102.

ліберальної теорії – передбачають існування вільного ринкового обміну, який опирається на приватну власність (йдеться про вільну від держави економічну діяльність незалежних індивідів). При цьому господарська сфера визначає саме існування ГС, будучи його центром.⁷⁹

Відповідно існує декілька теорій, що намагаються пояснити взаємозв'язок сфер ГС й економіки. Серед них найбільшого поширення набула теорія А. Грамші, який вважав, що ГС перебуває поза межами сфер домінації – економіки і держави.⁸⁰ Таке розуміння визначається як функціоналістичне, тобто таке, яке виділяє в соціальному житті ті чи інші сфери залежно від їхніх функцій. Перше місце тут належить публічній сфері та сфері участі.

Тричленна концепція Грамші концентрується на самому суспільстві, а не на державі (як у Г. Гегеля) чи економіці (як у К. Маркса). Базовими складовими такого суспільства стають комунікації й громадські об'єднання. Економічні та політичні ж складові виконують функції стабілізації соціальної структури і відіграють роль своєрідних рецепторів, що приймають сигнали ГС, направлені в бік держави та економіки (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Співвідношення держави, бізнесу та ГС у тричленній концепції Грамші

⁷⁹ Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неокласичних інтеракціях: монографія. Київ, Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 520 с.

⁸⁰ Тиса Р. Основні поняття політичної теорії Грамші. Філософські зошити. URL: <http://vpered.wordpress.com/2011/12/29/tysa-gramsci/>

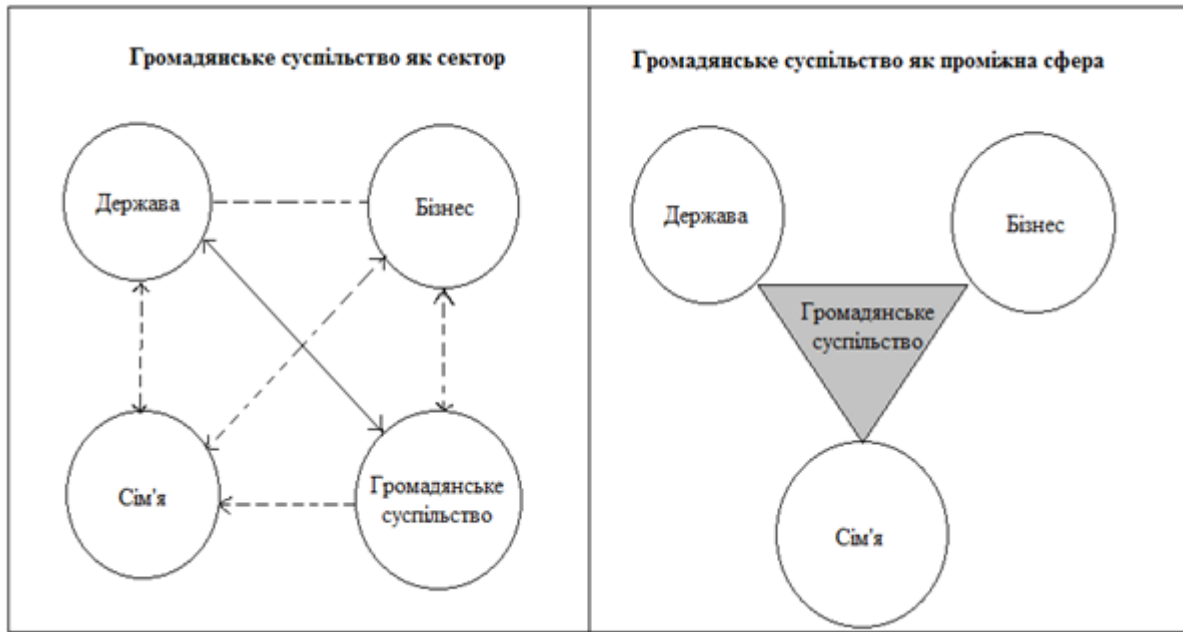
У тричленній концепції Грамші громадські об'єднання – це спільні інститути як для громадської, так і для політичної сфери, причому між цими сферами немає чітких меж: вони є взаємопроникними й таким чином впливають одна на одну. Суттєва відмінність сфери ГС від інших сфер полягає у тому, що в її межах розвиток демократії є швидшим та більш інтенсивним, ніж у сферах економіки і політики, оскільки пріоритет мають механізми комунікаційної взаємодії (ЗМІ, політичні об'єднання й клуби, парламентські дебати і слухання, публічні обговорення тощо).

Однак, на наш погляд, ГС у тричленній концепції Грамші не може бути альтернативою державі та ринку, оскільки це суспільство становить з ними одне ціле. Лише тоді, коли ці три сфери (ГС, ринок і держава) існують, доповнюють та контролюють одна одну, можна вести мову про свободу – як громадянську, так і особистісну, що пов'язано з існуванням спільних інститутів ГС. Отже, маємо підстави стверджувати, що, як показано на рисунку 1.1, існування таких свобод можливе лише на перетині трьох сфер. Крім цього вважаємо, що тричленна концепція Грамші не може бути реалізована на практиці, бо вона не враховує таку важливу складову, як приватна сфера.

Більш повною є модель, яку побудував Лондонський центр ГС. Вона розглядає ГС як самостійний сектор, що перебуває у співвідношенні не з двома, а з трьома сферами: політичною (держава), економічною (бізнес) та приватною (сім'я) (рис. 1.2).⁸¹

---

⁸¹ Paffenholz T., Spurk C. Civil Society, Civic Engagement, and Peacebuilding. *Social Development Papers*. 2006. № 36. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTCPR/Resources/WP36_web.pdf.

Рис. 1.2. ГС як сектор і проміжна сфера⁸²

Хоча на сьогодні ця модель визнається найбільш узгодженою в наукових колах, ми не можемо розглядати її як ідеальну, оскільки вона визначає конкретний розподіл суб'єктів і функцій у межах кожної сфери. Тим не менше, на практиці можливе здійснення переходу суб'єктів зі сфери у сферу залежно від ролі, яку вони виконують, та мети діяльності. Наприклад, підприємці традиційно належать до економічної сфери, але вони будуть суб'єктами ГС, добиваючись звільнення від оподаткування, тому в цьому разі вважаємо за доцільне застосовувати підхід, який розглядає ГС як простір між іншими секторами (державою, бізнесом і сім'єю), а відповідно, суб'єкти, які належать до конкретних сфер, можуть функціонувати також у ГС.⁸³

На нашу думку, незважаючи на більшу досконалість моделей співвідношення ГС з іншими сферами (рис. 1.2) порівняно з концепцією Грамші (рис. 1.1), вони все ж не відповідають вимогам сучасності. Це пов'язано з тим, що

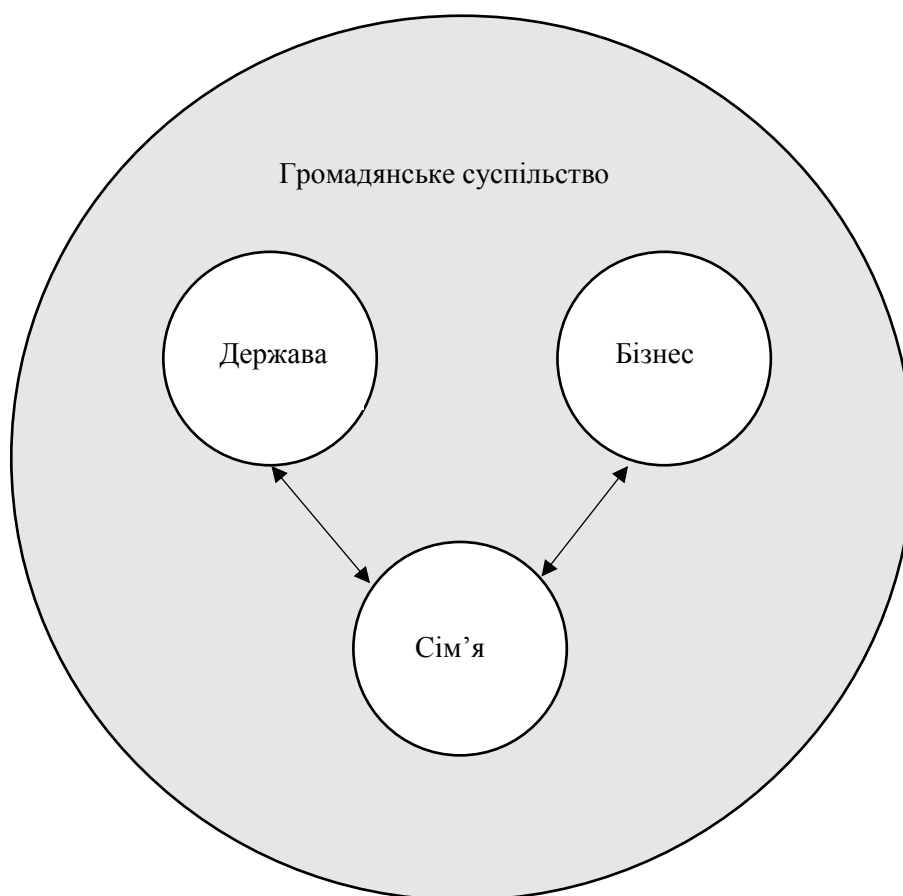
⁸² Paffenholz T., Spurk C. Civil Society, Civic Engagement, and Peacebuilding. *Social Development Papers*. 2006. № 36. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTCPR/Resources/WP36_web.pdf.

⁸³ Croissant A., Lauth H., Merkel W. Zivilgesellschaft und Transformation. Ein internationaler Vergleich. *Systemwechsel Zivilgesellschaft und Transformation*. Opladen: Leske + Budrich, 2000. P. 9–49.

сьогодні ГС базується на певних принципах, які виділяє М. Ходаковський, зокрема це:

- принцип загальнозначущого егалітарного права, що передбачає певний мінімум зовнішніх свобод та гідності для кожної людини (правова сфера);
- принцип приватної власності (економічна сфера);
- принцип особисто визнаної внутрішньої свободи людини (сфера особистого й духовного).⁸⁴

Варто вказати, що забезпечення виконання цих принципів можливе за умови, якщо розглядати ГС дещо під іншим кутом зору, а саме як середовище, яке створює можливості для взаємодії держави, бізнесу і сім'ї відповідно до їхнього природного функціонування (рис. 1.3).

Рис. 1.3. ГС як сфера взаємодії держави, сім'ї та бізнесу

При застосуванні такого підходу найкраще розкриваються ознаки ГС⁸⁵, пов'язані з основоположною характеристикою ГС –

⁸⁴ Ходаківський М. Громадянське суспільство і національна держава. *Віче*. 1998. № 9. С. 40.

свободою – та характерні безпосередньо для економіки, «... а саме:

– рівноправність і захищеність усіх форм власності, насамперед приватної (в її групових та індивідуальних різновидах);

– економічна свобода громадян та їхніх об'єднань, інших суб'єктів виробничих відносин у виборі форм і здійсненні підприємницької діяльності;

– свобода і добровільність праці на основі вільного вибору форм та видів трудової діяльності».⁸⁶

На зв'язку між динамічним розвитком сучасного світу, поглибленням його невизначеності та зникненням звичних орієнтирів А. Гриценко наголошує у своїй праці «Інституціональна політична економія: предмет, методологія, зміст».⁸⁷ Він зауважує, що на цьому етапі розвитку суспільств і економік зміни відбуваються не лише на рівні функціональних зв'язків між ними, а й на рівнях сутності та змісту.

Водночас О. Білоус, Т. Єфименко і П. Леоненко у рецензії на згадане вище наукове дослідження констатують: «Історія свідчить, що протиставлення, так званих, функціональних та сутнісних підходів у політичній економії може завести дослідників у глухий кут». Поділяючи думку цих науковців, зазначимо, що вчені мають здійснювати наукове дослідження, поєднуючи ці підходи й у жодному разі не відкидаючи функціональну складову. Проте необхідно визнати, що ГС є складним предметом дослідження, наповненим як формальними, так і абсолютно неформальними характеристиками, які неможливо описати через їхній нематеріальний характер (рівень розвитку демократії, рівень розвитку самого ГС). З огляду на це робити акцент при дослідженні фінансів ГС потрібно саме на його інститутах як формальних складових діяльності ГС. Так, згідно з матеріалами Міжнародної неурядової організації

---

⁸⁵ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 5-те вид. зі змін. Київ: Атіка, 2001. URL: <http://pravo.biz.ua/content/001/>

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Гриценко А. А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. 516 с.

«Freedom House», рівень розвитку ГС України за підсумками 2018 р. вимірюється показником 2,75, який порівняно з попереднім роком погіршився на 0,25 (1 – найкращий показник, 7 – найгірший показник⁸⁸), що у функціональному значенні характеризує ГС України як частково вільне (у демократичному аспекті), але для дослідження фінансів ГС цей індикатор слугує лише до певної міри показником, який характеризує середовище організації фінансів ГС. Водночас для того, щоб зрозуміти, яким чином фінанси ГС організовані та якими саме є показники надходжень і видатків ІГС та їхні співвідношення, потрібно аналізувати безпосередньо діяльність сукупності окремих ІГС у загальнонаціональному й регіональному масштабах і відповідно до окремих ІГС (рис. 1.4).

---

⁸⁸ Ukraine. Country Profile. Nations in Transit. 2018. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine>.

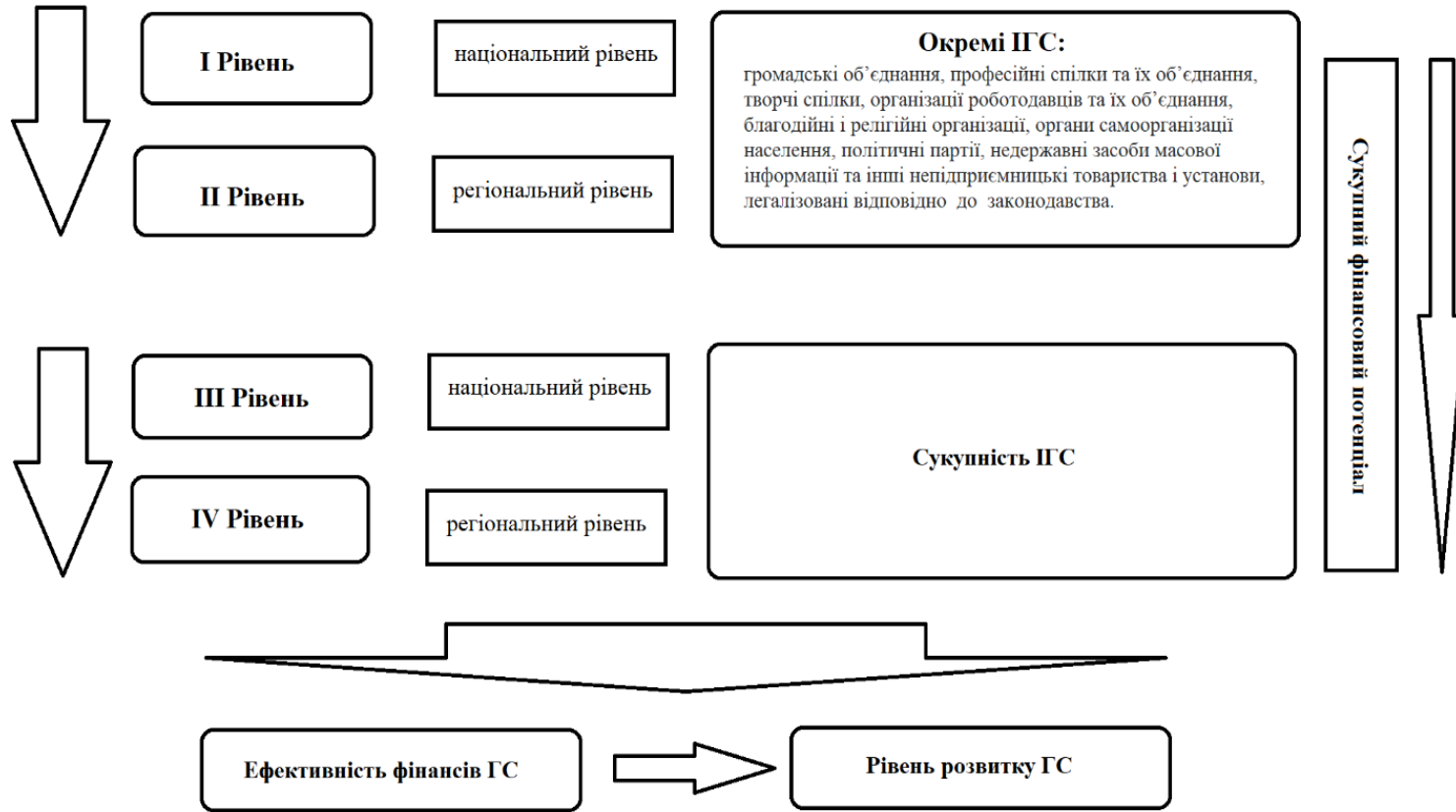
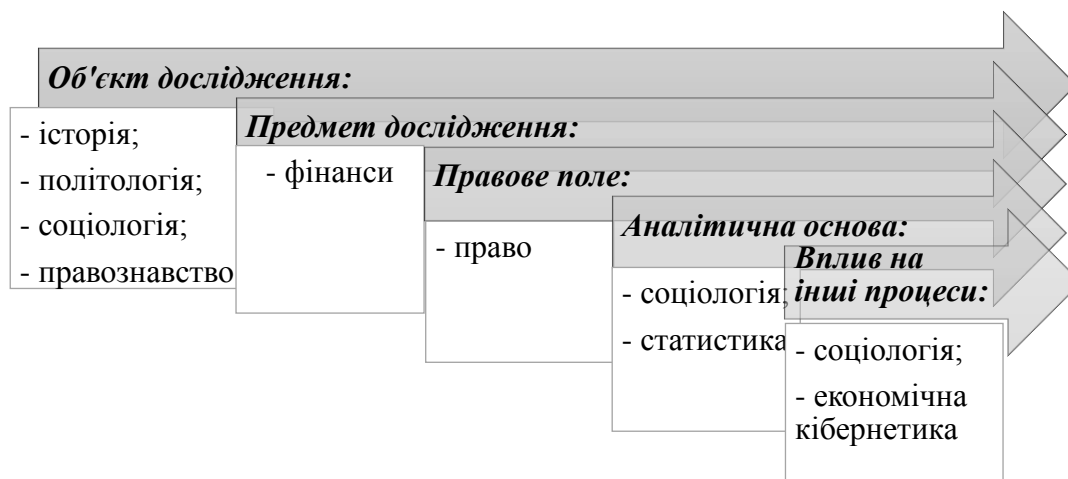

Рис. 1.4. Побудова дослідження фінансів ІГС відповідно до інституціонального підходу з урахуванням функціонального вимірювання наслідків

Інституціональна теорія за своєю природою має дискретний, описовий та міждисциплінарний характер.⁸⁹ Погоджуючись із цим твердженням, вважаємо, що воно стосується аналізу як економічних процесів загалом, так і фінансів ГС зокрема. Об'єкт нашого дослідження – ГС, яке традиційно вивчали такі науки, як: політологія, правознавство, історія, соціологія. Предметом дослідження є економічні відносини з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів ІГС, тобто фінанси ГС доцільно аналізувати з допомогою інструментів фінансової науки. Правове регламентування діяльності ІГС і реалізації означених вище відносин відбувається на підставі нормативно-правових актів різних рівнів, а отже, його можна розкрити в межах правознавства. Аналітичну основу дослідження фінансів ГС становлять дані, отримані на основі застосування інструментів статистики та соціології. Визначення впливу на перебіг інших суспільно-політичних і економічних процесів (розвиток самого ГС, економічний розвиток, суспільні зміни) слід здійснювати з допомогою аналітичного інструментарію таких наук, як соціологія й економічна кібернетика (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Мультидисциплінарний підхід у дослідженні фінансів ГС*

*Складено автором.

⁸⁹ Гриценко А. А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. С. 42.

Отже, інституціоналізм характеризується універсальністю, адаптивністю та гнучкістю, через що з часом цей напрям не втрачає своєї актуальності. Саме тому він є найбільш придатним для дослідження економічних процесів і з'ясування ролі у цих процесах ІГС, значення яких останнім часом значно зросло. Інституціоналізм, розглядаючи функціонування різних інститутів з тими культурними, психологічними, політичними та іншими умовами, які стали причиною їхнього виникнення і впливають на їхнє існування, може бути базою для дослідження фінансів ГС.

Інституціоналізм при аналізі фінансів ГС дає змогу застосовувати ті підходи, які найбільше розкривають саме сутність явищ, що відповідно впливає на організацію та функціонування фінансів ГС. Зокрема, з допомогою функціонального підходу можна врахувати всіх суб'єктів ГС. Отже, він розглядає значно більше деталей, ніж будь-який інший підхід.

Міждисциплінарність інституціоналізму дає змогу досліджувати ГС як сферу взаємодії держави, сім'ї й бізнесу відповідно до їхнього природного функціонування.

Таким чином, вивчення інституціоналізму як основи дослідження фінансів ГС, дає змогу зробити висновок: при дослідженні фінансів ГС акцент необхідно робити саме на показниках діяльності його інститутів, які слугують формальними складовими діяльності ГС. При цьому дослідження слід будувати на основі аналізу безпосередньо діяльності сукупності ІГС у загальнонаціональному і регіональному масштабах та відповідно до окремих ІГС.

1.3. Демократичні інновації громадянського суспільства як чинник змін методології дослідження фінансів громадянського суспільства в Україні

ІГС, функціонуючи у мінливому середовищі, набувають особливостей суспільства, до якого вони належать, та

відображають всі зміни, що в ньому відбуваються, – від демографічних до організаційних. Як і будь-яке явище, що є настільки чутливим до змін, ІГС рефлексують на інновації.

Оскільки розвинене ІГС не може існувати без демократії й правової держави, йому властиві саме демократичні інновації, які суттєво змінюють умови та впливають на методологію дослідження фінансів ІГС. Саме тому важливо розглянути демократичні інновації, визначити їхню суть і точки взаємодії з ІГС, щоб усвідомлено проводити зміни в методології дослідження фінансів ІГС з огляду на упровадження демократичних інновацій.

Інновації викликають інтерес в українських та зарубіжних дослідників, у тому числі у вчених, які вивчають різні фінансові процеси. Вагомий внесок у дослідження інновацій як явища зробили такі відомі у світі науковці як: Г. Байокі, Т. Брайян, Е. Гануза, М. Додгсон, П. Друкер, П. Квінтас, Д. Мессі, Д. Уїлд, Е. Ульвік, Й.-А. Шумпетер й ін. Питання розвитку теорії інновацій розглядали також вітчизняні вчені: Ю. Буковецька, О. Лапко, Т. Скрипко, Л. Федулова та ін. Водночас деякі науковці аналізували проблематику демократичних інновацій (Б. Гайсель, С. Елстаб, О. Ескобар, Г. Сміт й ін.). Однак варто зауважити, що досі вони залишаються не вивченими у контексті зв'язків із функціонуванням ІГС і дослідженням фінансів ІГС.

Визначення впливу демократичних інновацій на зміну методології дослідження фінансів ІГС потребує розгляду можливих наукових підходів до трактування понять «інновації» та «демократичні інновації».

Поняття «інновація» вперше використав Й. А. Шумпетер, який виокремив його від поняття «винахід». Він обґрунтував, що інновація є можливою без будь-чого, що можна ідентифікувати як винахід, тоді як винахід зовсім необов'язково зумовлює інновацію.⁹⁰ Після цього вчені зробили величезну кількість спроб визначення поняття «інновація». Найбільш поширені

---

⁹⁰ Schumpeter J. A. *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York: McGraw-Hill, 1939.

підходи науковців до трактування категорії «інновація» подано в додатку Б.

У цьому додатку відображено надзвичайну багатоманітність підходів дослідників до визначення суті й цілей інновацій. Через велику кількість підходів вчених до трактування поняття «інновація» існує також значна кількість наукових інтерпретацій цих підходів.

Узагальнено інновації поділяють на дві великі групи: інновації продукту та інновації процесу. Інновації продукту є актом залучення чогось нового на ринок, що покращує асортимент і якість продукції, а інновації процесу – новим способом виготовлення чи доставки товарів та послуг.

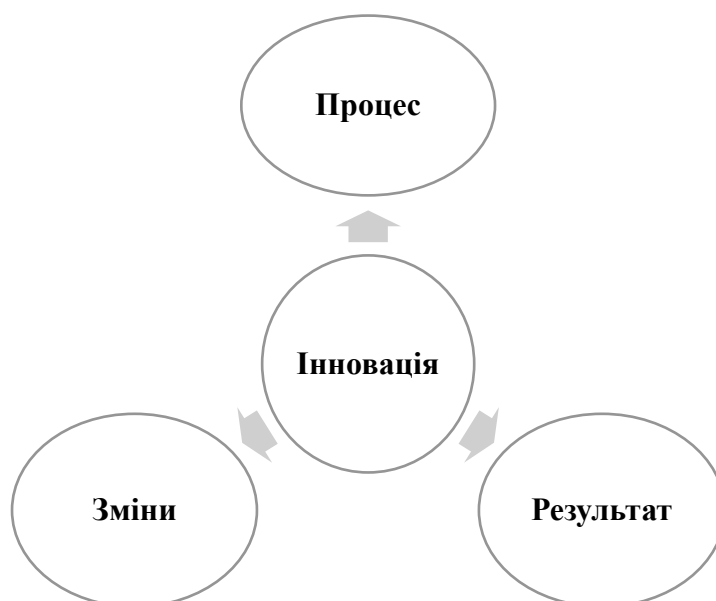
Так, О. Лапко всі підходи вчених до пояснення змісту поняття «інновація» поділяє на дві великі групи. Підходи першої групи визначають інновації як статичне явище. Відповідно, інновації розглядаються як кінцевий результат інноваційної діяльності. Підходи другої групи розглядають їх як динамічний процес, тобто інновація розуміється як процес упровадження нововведень, в якому винахід або ідея набуває нового економічного змісту.⁹¹

Проте, на наш погляд, аналіз наукових підходів, розкритих у додатку Б, дає змогу підтвердити актуальність підходу А. Сіауліаї.⁹² Згідно з ним, всі інновації поділяються на три групи відповідно до того, на чому робиться акцент, а саме: на процесі здійснення інновацій, на результаті інновацій і на змінах, до яких приводять інновації (рис. 1.6).

---

⁹¹ Ніронович Н. І. Теоретичні аспекти інновацій. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8633/1/74.pdf>

⁹² Siauliai A. The Essence Of The Concept Of «Innovation» As An Economic Category And Economic Systems Management. 1979. *Electronic Scientific Journal*. URL: <http://www.Uecs.Ru>.

Рис. 1.6. Поділ підходів вчених до трактування поняття «інновація»⁹³

Слід визнати, що частіше науковці ведуть дискурс щодо суті, цілей та класифікації цілей. Значно рідше вони аналізують причини виникнення інновацій. У цьому контексті викликає інтерес підхід до пояснення причин виникнення інновацій, який розробила Ю. Буковецька. Вона аргументує, що причини інновацій виникають як з боку попиту (застарілість попередніх технологій і продуктів; ресурсна обмеженість товарів за застарілою технологією (зокрема, енергетична криза); наслідування «передових» за потребами), так і з боку пропозиції (ресурси, вивільнені в результаті надвиробництва; розвиток та досягнення науки; імпорт технологій і технічних знань), а утримання конкурентних переваг можна досягти тільки за умов постійного вдосконалення.⁹⁴ Таке розуміння причин інновацій, яке згадана вище дослідниця пропонує щодо виробничої сфери, цілком можливо використовувати також щодо сфери ГС, що характеризується існуванням конкурентного середовища. В результаті нещодавно серед традиційних класифікацій інновацій, наведених у додатку В, виділено ще один їхній підвид – демократичні інновації, які заслуговують на увагу вчених.

⁹³ Siauliai A. The Essence Of The Concept Of «Innovation» As An Economic Category And Economic Systems Management. 1979. *Electronic Scientific Journal*. URL: <http://www.Uecs.Ru>.

⁹⁴ Буковецька Ю. І. Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації інновацій. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 17, № 1. С. 34.

Демократичні інновації слугують новим концептом, який дуже обмежено науковці використовували до 2000 р., значного поширення він набув тільки після 2010.⁹⁵ Першим визначення поняття «демократичні інновації», яке стало дуже поширеним запропонував Г. Сміт. Він стверджує, що демократичні інновації – це «інституції, спеціально розроблені для посилення та поглиблення участі громадян у процесі прийняття політичних рішень».⁹⁶

Водночас Б. Гейсель наголошує, що демократичні інновації є «... новою практикою, свідомо та цілеспрямовано впровадженою для покращення якості демократичного врядування в будь-якій конкретній державі, незалежно від того, чи вже була вона випробувана в іншій державі». Крім цього, вона зазначає, що демократичні інновації «... залучають громадян до процесу ухвалення рішень».⁹⁷

Демократичні інновації – це настільки нове явище, що досі не здійснено загальноприйнятої чи навіть прийнятної їхньої класифікації. Тому розглянемо підходи до здійснення класифікації цих інновацій, які розробили найбільш авторитетні, на нашу думку, дослідники.

Зокрема, А. Мічелз доводить, що всі демократичні інновації можна поділити на два типи. Інновації першого типу спрямовуються на результат і гарантують, що рішення будуть прийняті серйозно, а другого типу – фокусуються на самому процесі прийняття рішення, тому тут формування рішення має більш важливіше значення, ніж результат. Об'єднуючи ці два типи демократичних інновацій, згаданий вище науковець здійснює групування всіх демократичних інновацій у чотири категорії: референдуми, спільне вироблення політики,

---

⁹⁵ Elstub S., Escobar O. A Typology of Democratic Innovations. *Paper for the Political Studies Association's Annual Conference*. Glasgow, (10th–12th April 2017). Glasgow, 2017. URL: <https://www.psa.ac.uk/sites/default/files/conference/papers/2017/A%20Typology%20of%20Democratic%20Innovations%20-%20Elstub%20and%20Escobar%202017.pdf>.

⁹⁶ Smith G. *Democratic innovations: Designing institutions for citizen participation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

⁹⁷ Geissel B. On the evolution of Democratic Innovations. *Prepared for delivery at the 21st World Congress of Political Science* (Santiago, 12–16 July 2009). Santiago, 2009. URL: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_150.pdf.

консультативні опитування та дорадчі форуми.⁹⁸ Потрібно вказати, що такий підхід є доволі умовним, оскільки між цими видами демократичних інновацій немає чітко визначених меж. Наприклад, консультативні опитування й дорадчі форуми можна зарахувати до спільного вироблення політики.

Так, Г. Сміт у своїй праці «Демократичні інновації: розробка інститутів для участі громадян» подає типологію демократичних інновацій, що містить такі їхні види, як: народні збори, міні-пабліки, бюджети участі, пряме управління (обов'язкові референдуми), електронна демократія.⁹⁹ Цей поділ демократичних інновацій характеризується чіткістю та ясністю, але, як стверджують С. Елстуб та О. Ессобар на основі власного дослідження публікацій, присвячених демократичним інноваціям, він не набуває значного поширення.¹⁰⁰ Їхній детальний аналіз стосується згадування у наукових публікаціях тих чи інших видів демократичних інновацій. За результатами дослідження встановлено, що у наукових публікаціях найбільше згадувався бюджет участі (60%), згадувалися часто референдум та ініціативи громадян (43%), як і журі громадян (41%). Водночас такі види демократичних інновацій, як збори громадян, міні-пабліки й секції громадян, згадувалися значно рідше (відповідно 17%, 19% та 19%).¹⁰¹

Зокрема, Б. Гейсель всі демократичні інновації поділяє на три великі групи¹⁰²:

1. *Пряма демократія*. Громадяни й представники суспільства беруть безпосередню участь у вирішенні важливих

---

⁹⁸ Michels A. Innovations in democratic governance-How does citizen participation contribute to a better democracy? *International Review of Administrative Sciences*. URL: 10.1177/0020852311399851.

⁹⁹ Smith G. *Democratic innovations: Designing institutions for citizen participation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

¹⁰⁰ Elstub S., Escobar O. A Typology of Democratic Innovations. *Paper for the Political Studies Association's Annual Conference*. Glasgow, (10th–12th April 2017). Glasgow, 2017. URL: <https://www.psa.ac.uk/sites/default/files/conference/papers/2017/A%20Typology%20of%20Democratic%20Innovations%20-%20Elstub%20and%20Escobar%202017.pdf>.

¹⁰¹ Geissel B. On the evolution of Democratic Innovations. *Prepared for delivery at the 21st World Congress of Political Science* (Santiago, 12–16 July 2009). Santiago, 2009. URL: http://paperroom.ipso.org/papers/paper_150.pdf.

¹⁰² Там само.

державних справ, вони навіть приймають певні рішення, висловлюючи свою волю шляхом голосування.

2. *Спільне і мережеве управління.* Політичні представники діляться своїми можливостями щодо прийняття рішень з іншими політичними акторами (громадяни, ГС або бізнес-групи). Прикладами такого управління є бюджети участі, де громадяни мають можливість висловити своє бачення щодо організації місцевих фінансів.¹⁰³ В Україні ця група представлена бюджетами участі в окремих містах, де кожна особа, яка має право голосу, за бажанням може підтримати певний проект, котрий подали громадяни, представники ГС та ін., а також спільні громадські ради при органах виконавчої влади.

3. *Консультативно-дискусивні процедури («міні-набліки»).* Вони є процедурами, в яких публічні питання обговорюються серед звичайних громадян для надання порад політичним представникам. Ці процедури можуть набувати різних форм, серед яких найбільш поширеними стали громадські слухання, а також інші події, що дають змогу обмінюватися інформацією. Мета таких заходів може полягати у виявленні колективних цілей, розробленні альтернативних варіантів досягнення спільних цілей, вирішенні конфліктів, обговоренні компромісних рішень й ін.¹⁰⁴

Демократія – це настільки популярна у розвиненому світі форма правління, що кількість способів і видів залучення громадян до процесу прийняття рішень зростає постійно. Тому часто вчені вважають за доцільне не класифікувати демократичні інновації, а подавати їхній перелік, як це зробили Г. Баїосчі й Е. Гануза. Вони зазначають, що демократичні інновації покривають широкий спектр різних інструментів, серед яких слід виділити: бюджети участі, журі громадян, дорадчі опитування, референдуми, міські збори, інтернет-форуми громадян, електронну демократію, публічні бесіди,

---

¹⁰³ Geissel B. On the evolution of Democratic Innovations. *Prepared for delivery at the 21st World Congress of Political Science* (Santiago, 12–16 July 2009). Santiago, 2009. URL: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_150.pdf.

¹⁰⁴ Там само.

навчальні гуртки, розробку політики спільної роботи, альтернативні вирішення суперечок та ін.¹⁰⁵ На наш погляд, такий підхід не можна вважати у повному розумінні коректним, оскільки за своєю природою різні види демократичних інновацій суттєво відрізняються. Проте в умовах, про які йшлося раніше (швидке зростання кількості використовуваних у світі видів демократичних інновацій, що пов'язано з популярністю ідей і переосмисленням суті демократії), він є доволі прийнятним.

Україна, яка в історичному ракурсі лише нещодавно стала незалежною та демократичною державою, також характеризується швидким зростанням видів інструментів (так їх називають Г. Баїосчі й Е. Гануза) демократичних інновацій.

Вже з 1991 р., коли 1 грудня вперше було використано таку демократичну інновацію, як референдум (референдум з приводу визнання незалежності держави), в нашій країні відбулося запровадження великої кількості демократичних інновацій, що покривають фактично весь спектр інновацій, який існує в інших державах. Однак ступені їхнього впровадження, дієвості, використання і наукової розробки можуть суттєво відрізнятися.

Вважаємо, що до найбільш вагомих демократичних інновацій у вітчизняній практиці належать: ОСББ; система електронного врядування; бюджет участі; громадські слухання; ендавменти; краудфандинг; державно-приватне партнерство; створення іноземних фондів («Активні громадяни» від Британської ради («Active citizens» from British council); Національний демократичний інститут (National Democratic Institute); USAID; Фонд Ганса Зайделя (Hans Seidel Fund)); впровадження інклюзивних елементів управління суспільством; соціальні мережі й групи в соціальних мережах та ін. Цей перелік не претендує на вичерпність, бо кількість демократичних інновацій постійно зростає. До того ж необхідно уточнити, що він містить як демократичні інновації вищого рівня, так і їхні підвиди.

---

¹⁰⁵ Baiocchi G., Ganuza E. Popular democracy: The paradox of participation. Stanford, CA.: Stanford University Press, 2017. P. 39.

Впровадження кожної демократичної інновації привело до виникнення наслідків для суспільства та держави загалом і для ГС зокрема, у тому числі це стосується фінансів ГС та методології їхнього дослідження. Для того, щоб з'ясувати, як впровадження демократичних інновацій вплинуло на методологію дослідження фінансів ГС, потрібно визначити хронологію впровадження таких інновацій і встановити, чи закріплено їхнє існування законодавчо. Тому дослідимо особливості впровадження раніше названих демократичних інновацій. Одержані результати подано у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Характеристика окремих демократичних інновацій

Демократична інновація	Причина/передумови існування	Закріплення в НПА
Референдуми	Основа демократії	Сучасне регламентування: Конституція України. ¹⁰⁶
Створення іноземних фондів	Глобалізація, розвиток демократії у світі та вимога часу	Надання права на співпрацю та отримання фінансування НУО від цих фондів спеціальними НПА, що регулюють діяльність таких організацій, за винятком політичних партій, яким заборонено отримувати фінансування від іноземних донорів
Громадські слухання	Демократизація	ЗУ «Про місцеве самоврядування» ¹⁰⁷
ОСББ	Необхідність активізації процесу залучення населення до самоорганізації і створення дієвого власника житла й забезпечення схоронності житлового фонду	ЗУ «Про об'єднання співвласників багатоквартирних будинків» ¹⁰⁸

¹⁰⁶ Конституція України: Закон України. Ст. 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

¹⁰⁷ Про місцеве самоврядування: Закон України від 11.01.2019 № 280/97-ВР Ст. 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

¹⁰⁸ Про Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків: Закон України. № 2866-III. Редакція від 19.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>.

Продовження табл. 1.5

Ендавменти	Глобалізація	<i>Первинне запровадження:</i> ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб» ¹⁰⁹ ; <i>сучасне регламентування:</i> ПКУ ¹¹⁰ , ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» ¹¹¹
Соціальні мережі й групи в соціальних мережах	Розвиток сучасних технологій	Відсутність законодавчого регламентування
Краудфандинг	Розвиток сучасних технологій та глобалізація	Відсутність законодавчого регламентування
Електронні звернення	Глобалізація і вимога часу	<i>Первинне запровадження:</i> ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» ¹¹² ; <i>сучасне регламентування:</i> ЗУ «Про звернення громадян» ¹¹³
Електронні петиції	Глобалізація й вимога часу	Указ Президента України видав «Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України» від 28 серпня 2015 року ¹¹⁴ , ЗУ «Про звернення громадян» ¹¹⁵
Бюджет участі	Децентралізація, демократизація та глобалізація	Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» ¹¹⁶

¹⁰⁹ Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 № 889-IV. Ст. 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15/ed20030522>.

¹¹⁰ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Ст. 170.7.5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

¹¹¹ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. Ст. 5. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

¹¹² Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19>.

¹¹³ Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. Ст. 5. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.

¹¹⁴ Про порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України: Указ Президента країни від 28.08.2015 № 523/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015>.

¹¹⁵ Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. Ст. 5. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.

¹¹⁶ Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 8.11.2017 №797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80/ed20171108#n32>.

Продовження табл. 1.5

Державне фінансування політичних партій	Вимога міжнародних інституцій (Група держав проти корупції, Венеціанська комісія, Організація економічного співробітництва та розвитку, ОБСЄ, Бюро демократичних інститутів і прав людини та Міжнародний фонд виборчих систем)	ЗУ «Про запобігання і протидію політичній корупції» ¹¹⁷ , ЗУ «Про політичні партії в Україні» ¹¹⁸
Електронна демократія	Глобалізація і вимоги міжнародних організацій	Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» ¹¹⁹

* Складено автором.

Для того, щоб визначити, який вплив має впровадження демократичних інновацій на методологію дослідження фінансів ГС, слід проаналізувати її стан на початку 1990-х рр., тобто у період проголошення незалежності України. З цією метою зробимо певний історичний екскурс.

Передусім варто зауважити, що хоч традиційно прийнято вважати, що у СРСР не існувало ГС, це не зовсім так. З інституційної точки зору воно існувало як сукупність ОГС. Більш того, у Конституції СРСР закріплювалися дві функції ГО (з огляду на нерозвиненість ГС вони були найбільш чисельними інститутами ГС): 1) участь у вирішенні державних та громадських справ; 2) безпосереднє задоволення індивідуальних, особистих інтересів і потреб членів організації та деяких їхніх прав.¹²⁰

¹¹⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 08.10.2015 № 731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19>.

¹¹⁸ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

¹¹⁹ Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 8.11.2017 №797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80/ed20171108#n32>.

¹²⁰ Конституція (Основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік: Закон СРСР від 07.10.77. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77/print1360001878653288>.

Проте стверджувати, що ГС аналізувалося з точки зору його фінансів, а отже, використовувалася певна методологія їхнього дослідження, нема підстав.

З таблиці 1.5 видно, що провадження демократичних інновацій відбувалося поступово.

Як уже зазначалося, однією з перших демократичних інновацій в Україні став референдум. Він проводився 1 грудня 1991 р. Це був загальнонаціональний референдум з приводу проголошення незалежності нашої держави, і на нього виносилося лише одне запитання: «Чи підтверджуєте Ви акт проголошення незалежності України?». Понад 90% населення України відповіли «так», у результаті чого ця демократична інновація закріпила незалежність нашої держави.

Однак у країну першими потрапили ті демократичні інновації, які фактично не потребували ніяких зусиль від України як держави для свого впровадження, – іноземні організації та фонди. Так, іноземні фонди, які надавали підтримку (як інституційну й нормативну, так і фінансову) з розвитку демократії, лібералізації економіки та сприяння розвитку ГС і його інститутів, не потребували нічого, крім дозволу на роботу, тобто йдеться про відсутність такої заборони. Потрібно вказати, що 16 січня 2014 р. було ухвалено, так звані «диктаторські закони», одне з положень яких полягало у визнанні «іноземними агентами» тих НУО, які отримували благодійну підтримку від іноземних донорів. Відповідно, такі організації позбавлялися права на звільнення від сплати податку на прибуток.¹²¹ Проте ці закони депутати ухвалили із порушенням регламенту ВРУ, згодом визнавши їх такими, які суперечать Конституції України, із подальшим скасуванням цих НПА.

У 1997 р. ЗУ «Про місцеве самоврядування» було передбачено право місцевої громади проводити громадські слухання, пропозиції за результатами яких стали обов'язковими до розгляду органами місцевого самоврядування.

---

¹²¹ The dictator laws of January 16, 2014 and the people who adopted them / Ukraine crisis media center / 2018. URL: <http://uacrisis.org/63947-dictator-laws-january-16-2014>.

Законодавче закріплення можливості співвласників багатоквартирних будинків утворювати об'єднання в ОСББ «для забезпечення і захисту прав його членів та дотримання їхніх обов'язків, належного утримання та використання неподільного і загального майна, забезпечення своєчасного надходження коштів для сплати всіх платежів, передбачених законодавством та статутними документами»¹²² справді стало тією демократичною інновацією, яка змінила розвиток ГС у нашій державі. ОСББ стали своєрідними школами демократії, оскільки співвласникам будинків довелося не критикувати існуючий стан справ, а реально об'єднуватися для досягнення спільної мети, домовлятися і йти на компроміси один з одним.

У ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб», ухваленому в 2003 р., передбачено можливість благодійниками здійснення підтримки для реципієнта благодійної допомоги (в тому числі НУО) у вигляді ендавментів. Ця інновація у розвиненому суспільстві могла би кардинально змінити розвиток ГС та благодійності загалом, бо вона має дуже багато переваг фінансового характеру, що важливо як для благодійника (основною перевагою збереження тіла ендавменту), так і для отримувача благодійної допомоги (джерело надійного доходу, гнучкість при прийнятті фінансових рішень, підвищена здатність протистояти фінансовим кризам, можливість збільшення тіла ендавменту).¹²³

У 2006 р. соціальна мережа «Фейсбук» («Facebook») вийшла за межі навчального закладу, для якого її створили, та стала доступною для всього світу. Безумовно, різноманітні групи й окремі профілі в соціальних мережах – це демократичні інновації, хоча спочатку при їхньому запровадженні така мета не ставилася. Сьогодні різні політичні сили, політики та відомі люди, а також громадські об'єднання представлені в соціальних мережах, вони залучають величезну кількість прихильників, які

---

¹²² Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: преамбула до Закону України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/annot/2866-14>.

¹²³ Ткачук І. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 гроші, фінанси і кредит. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 285 с.

є їхніми «підписниками». Таким чином, користувачі соціальних мереж активно долучаються до висловлення думок щодо тих чи інших актуальних питань, що їх турбують і потребують нагального вирішення. Більш того, будь-хто з них може стати ініціатором такої дискусії.

Поширення інтернет-технологій та виникнення інших соціальних мереж започаткували динамічний розвиток інновацій у всіх сферах життя суспільства. Це стосується також демократичних інновацій, які з 2006 р. стали розвиватися значно швидше (див. табл. 1.5). Отже, можна констатувати, що для України 2006 р. став переломним: до 2006 р. демократичні інновації, що впроваджувалися, потребували докладення додаткових зусиль з боку громадян, а після 2006 р. ситуація кардинально змінилася, тобто використання демократичних інновацій суттєво спростилося, оскільки тепер за наявності інтернет-зв'язку доступ до процесу прийняття рішень здійснюється миттєво і не потребує докладення значних зусиль (як відомо, більшість демократичних інновацій впроваджено з допомогою цифрових технологій). При цьому варто наголосити, що навіть ті інновації, які впроваджено до 2006 р., стали більш доступними, бо інформація про них значно поширюється з допомогою новітніх технологій в Інтернеті.

Так, у 2015 р. у нашій державі впроваджено такі електронні інновації, як електронні звернення, електронні петиції та бюджет участі, в 2016 р. – державне фінансування політичних партій, а в 2017 р. – одержала схвалення Концепція розвитку електронної демократії в Україні, яка за суттю нормативно закріплює й обґрунтовує існування більшості елементів «цифрових» демократичних інновацій – електронних петицій і електронних звернень.

Проведемо аналіз розвитку та трансформації методології дослідження фінансів ГС у період незалежності нашої держави під впливом демократичних інновацій.

Автором однієї з перших наукових статей у незалежній Україні, присвячених фінансам ГС, стала О. Кириленко у

1998 р.¹²⁴ (аналіз публікацій у наукових журналах «Фінанси України» і «Світ фінансів», та досліджень, що містяться у вільному доступі в глобальній мережі Інтернету). Це дослідження викликає інтерес також тому, що вона вперше в нашій державі звернула увагу на необхідність вдосконалення фінансового механізму діяльності громадських формувань в умовах дефіциту централізованих фінансових ресурсів і визнала, що ГО та добродійним фондам належить важливе місце у фінансовій системі держави.¹²⁵ Зокрема, у цій статті згадана вище дослідниця розглядає не лише ГО і добродійні фонди, а й інші ІГС, серед яких ПП та професійні спілки, що свідчить про відсутність на той час відповідного законодавчого регламентування діяльності різних видів НУО (діяльність громадських об'єднань визначалася в ЗУ «Про об'єднання громадян», відповідно до якого об'єднання громадян незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо) визнається ПП або ГО¹²⁶), яке дало би змогу провести чітке їхнє розмежування. Слід також вказати, що вона подає теоретичний виклад матеріалу, який базується на чинному в той час законодавстві, але ця вчена не здійснює аналіз емпіричних даних, що пов'язано з відсутністю таких даних на той час. Отже, можна констатувати, що у першій підготовленій в Україні статті, присвяченій особливостям фінансів громадських і благодійних фондів, здійснено спробу застосування таких наукових підходів як структурно-функціональний та аксіологічний.

У 2002 р. Л. Василенко та С. Зелінський провели детальний теоретичний аналіз джерел фінансування ГО нашої держави відповідно до чинного на той час законодавства. Крім цього, вони спробували розробити рекомендації щодо нарощення ресурсної бази їхньої діяльності. Однак, незважаючи на більш глибоке дослідження окремих законних джерел фінансування діяльності й розвитку ГО, порівняно з О. Кириленко, згадані

---

¹²⁴ Кириленко О. Особливості фінансів громадських організацій і добродійних фондів. *Фінанси України*. 1998. № 1. С. 59–63.

¹²⁵ Кириленко О. Особливості фінансів громадських організацій і добродійних фондів. *Фінанси України*. 1998. № 1. С. 63.

¹²⁶ Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 № 2460-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>.

вище науковці все ж використовують ті самі методи дослідження, серед яких: структурно-функціональний та аксіологічний.¹²⁷ Додатковим у цьому разі є застосування міждисциплінарного підходу, оскільки тут доволі ґрунтовно досліджується нормативно-правова база отримання доходів із різних джерел ГО.

Водночас С. Обушний у 2008 р. підготував дисертаційне дослідження, присвячене фінансовому забезпеченню діяльності ПП в Україні. Таким чином він не лише започаткував наукові дослідження щодо фінансування ПП у нашій державі, а й звернув увагу вчених на необхідність здійснення міжгалузевих досліджень. У цій дисертаційній роботі використано методи аналізу і синтезу, логічний та історичний методи, метод наукової абстракції; системний метод і метод порівняльного аналізу та економіко-статистичний метод, інструменти математичного моделювання, системний та структурний підходи.¹²⁸

В. Кодацький та Г. Шарлай у 2009 р. зробили спробу дослідити фінанси ГО з теоретичної точки зору. Їхній підхід до дослідження дуже схожий на той, який свого часу запропонувала О. Кириленко. Проте у цьому разі вони подають авторське визначення фінансів ГО та доводять, що їх доцільно поділяти на дев'ять підвидів. Відповідно, згадані вище дослідники в межах фінансів ГО виділяють: фінанси ПП, фінанси професійних спілок, фінанси благодійних фондів, фінанси спортивних організацій, фінанси ветеранських організацій, фінанси творчих спілок, фінанси ГО, фінанси ГО антиалкогольного спрямування і фінанси інших ГО.¹²⁹ Переважно В. Кодацький та Г. Шарлай застосовують ті самі наукові підходи, які пропонують О. Кириленко і Л. Василенко із С. Зелінським, але крім структурно-функціонального й аксіологічного підходів до здійснення наукового дослідження, вони рекомендують використати ще термінологічний підхід. До того ж, необхідне

---

¹²⁷ Василенко Л. І. Фінансове забезпечення діяльності і розвитку громадських організацій. *Фінанси України*. 2002. № 8. С. 33–39.

¹²⁸ Обушний С. Фінансове забезпечення діяльності політичних партій в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2008. 20 с.

¹²⁹ Кодацький В. П. Теоретичні основи фінансів громадських організацій. *Економічний вісник Донбасу*. 2009. № 4. С. 130–132.

наголосити, що це дослідження не відповідало чинному законодавству, оскільки на момент публікації пропонованої статті в Україні вже було ухвалено низку НПА, які регулювали діяльність НУО, поділяли їх та розглядали як різні види НУО, а не як підвиди ГО.

Період демократизації влади за часів президентства В. Ющенка (аналітичні матеріали Міжнародної неурядової організації «Freedom House» показують, що у цей період Україна досягла піку розвитку демократії¹³⁰), привернення уваги до суспільства з боку міжнародних організацій і входження на органічному рівні інтернет-технологій у життєдіяльність громадян нашої країни, на нашу думку, привели не лише до інституційного зростання ОГС, а й до підвищення наукового інтересу до їхнього фінансування як основи стійкого розвитку та ефективної діяльності. Отже, у період 2010–2011 рр. вперше за історію існування ГС у нашій державі здійснено кілька фундаментальних щодо досліджень фінансування діяльності й розвитку ГС, що мали комплексний характер.

Так, координатор ОБСЄ у 2010 р. в Україні опублікував результати дослідження міжнародних практик фінансування організацій нашої держави.¹³¹ Це дослідження містить не лише детальний аналіз практик фінансування ОГС у таких країнах, як Угорщина, Хорватія, Великобританія, Німеччина та Чехія, а й закладає основи для розуміння механізмів фінансування ГО. З урахуванням проведеного аналізу підготовлено низку рекомендацій як для вітчизняних НУО, так і для представників державних органів влади.

У 2010 р. Європейський центр некомерційного права та Український незалежний центр політичних досліджень здійснюють два дослідження, присвячених фінансуванню НУО з боку держави.^{132, 133} Ці праці мають комплексний характер й

---

¹³⁰ Freedom House. Freedom in the world. Ukraine. 2006. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2006/ukraine/>

¹³¹ Шатор Б. Міжнародні практики фінансування організацій громадянського суспільства. 2010. OSCE. 162 с.

¹³² Європейський центр некомерційного права. Огляд схем державного фінансування для громадянського суспільства. *Громадянське суспільство*. 2010.

грунтовно аналізують передумови, проблеми та перспективи фінансування ОГС з боку держави. Відповідно, у пропонованих працях застосовано мультидисциплінарний підхід, аналітичний і графічний методи та метод систематизації й проведено досліджень з використанням анкетування населення та на основі систематизації інформації.

У 2011 р. координатор ОБСЄ в Україні видав працю із фінансування громадських організацій у нашій державі з різних джерел, яка має комплексний характер.¹³⁴ Це перше дослідження фінансування ОГС такого масштабу, оскільки в ньому розглядаються фактично всі можливі джерела надходжень для таких організацій. У пропонованій праці, як і у попередніх дослідженнях, використано велику кількість наукових методів та підходів.

Варто зазначити, що у 2011 р. три ґрунтовні дослідження, які раніше провів координатор ОБСЄ в Україні, були об'єднані в межах однієї праці (вона містить повні варіанти трьох досліджень).¹³⁵ У результаті тепер досліднику фінансів ГС стало значно легше отримати інформацію, необхідну для здійснення наукових розробок. Оскільки вищеназвана праця об'єднує три різних дослідження, очевидним є те, що вона характеризується сукупністю наукових методів і підходів, застосованих у них.

Після 2011 р. опубліковано кілька наукових праць, що розкривають окремі аспекти фінансів ГС.^{136; 137} Однак більшість з них стосується джерел фінансового забезпечення окремих

---

¹³³ Вінніков О., Ковриженко Д., Лациба М. Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти? Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ: Аг. «Україна», 2010. 224 с.

¹³⁴ Дослідження існуючого досвіду та законодавства України у сфері фінансування громадських організацій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та приватним сектором. ОБСЄ. 2011. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine/76891?download=true>.

¹³⁵ Національні та міжнародні механізми фінансування громадянського суспільства. Міжнародні заходи зміцнення довіри між державою та громадянським суспільством. Київ: Фенікс, 2011. 336 с.

¹³⁶ Азарова Т. В. Ресурси в діяльності громадських організацій. URL: <http://www.lacenter.org.ua/2013-09-10-08-52-50/66-2013-09-10-09-07-39/56-2010-03-29-08-22-29.html>.

¹³⁷ Гроші громадянського суспільства. УНЦПД. 2013. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:y4mNnxbggqQJ:www.ucipr.kiev.ua/publications/groshi-gromadianskogosuspilstva+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.

інститутів ГС. Тим не менше, слід зауважити, що ці дослідження мають прикладний характер, бо вони базуються на аналізі статистичних даних, які підготувала Держана служба статистики. Хоча потрібно вказати, що органи статистики видавали статистичні бюлетені, присвячені фінансуванню громадських об'єднань, ще до 2011 р., але наукові праці переважно не містили аналітичних матеріалів. Це, на наш погляд, свідчить про виникнення суспільного запиту на таку інформацію, що відобразилося в дослідженнях вчених.

Необхідно наголосити, що ці статистичні бюлетені слугують певною мірою позитивним прикладом того, як державні органи статистики намагаються свої видання привести у відповідність із чинним законодавством. Так, по 2012 р. бюлетень мав назву «Громадські організації в Україні», а з 2013 р. – «Діяльність громадських об'єднань в Україні», що відповідало законодавчим змінам, які відбулися в результаті ухвалення ЗУ «Про громадські об'єднання». Проте вже з 2016 р. Державна служба статистики знову видає статистичний збірник «Діяльність громадських організацій в Україні».¹³⁸ При цьому варто уточнити, що змістове наповнення, як і методологія його збору й обробки, не змінилося впродовж всього періоду публікування таких статистичних видань, оскільки у них відображається інформація, яка стосується діяльності (переважно фінансування) саме ГО. Однак суттєво змінилися підходи до висвітлення інформації: якщо раніше статистичні бюлетені були змістовно наповнені інформацією, то останнім часом вони схожі на статистичні брошури, які містять зведену інформацію про кількість ГО, їхні надходження та видатки.

Результатом ґрунтовних наукових досліджень щодо фінансування діяльності ГО в нашій державі, що ми провели у період 2012–2016 рр., стало видання в 2016 р. наукової праці «Фінансове забезпечення діяльності ГО України»¹³⁹, яку було підготовлено з використанням сукупності загальнонаукових і

---

¹³⁸ Державні органи статистики. Бюлетені. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_go_bl.htm.

¹³⁹ Ткачук І. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: моногр. Чернівці: Технодрук, 2016. 272 с.

спеціальних методів дослідження, серед яких: абстрактно-логічний методу, зокрема прийоми аналогії й зіставлення, індукції та дедукції й наукової абстракції; метод логічного узагальнення і систематизації; економіко-статистичні методи, а саме: графічний, системний, компаративний, групування; метод кореляційно-регресійного та дисперсного аналізу; метод припущення («що якщо» або диспетчер сценаріїв) й ін. Таким чином, вперше в науковому дослідженні, присвяченому проблемам фінансування ГО нашої держави, застосовано математичні методи для моделювання можливих варіантів розвитку подій у майбутньому.

Запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП України привело до активізації різних громадських, суспільних організацій і рухів, які почали здійснювати ґрунтовні дослідження щодо фінансів політичних партій. До таких праць можна зарахувати дослідження Я. Брусенцової¹⁴⁰, О. Голубова¹⁴¹, Т. Копитко¹⁴² та ін., а також розробку інформаційного ресурсу від Громадського руху «Чесно» з назвою «Золото партій».¹⁴³

В 2007 р. УЦНПД заснував і почав видавати журнал «Громадянське суспільство», в якому статті присвячені аналізу стану ГС, висвітленню найбільш актуальних проблем його існування та пошуку шляхів їхнього вирішення. Проте це видання не подає публікацій з фінансів, які би містили наукову полеміку. Воно є більше суспільним, ніж науковим. Хоч потрібно визнати, що такий підхід до викладу матеріалів дослідження теж дає позитивні наслідки, один з яких виявляється в доступності таких матеріалів для пересічного

---

¹⁴⁰ Брусенцова Я. Фінансування політичних партій: інформація для всіх. *Місцеве самоврядування*. 2016. № 12. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2016/december/issue-12/article-23928.html>.

¹⁴¹ Голубов О. Чи допомогло державне фінансування партій в Україні зробити їх прозорішими? Портал Made for minds. 2016. URL: <http://www.dw.com/uk/чи-допомогло-державне-фінансування-партій-в-україні-зробити-їх-прозорішими/a-36039952>.

¹⁴² Копитко Т. Держфінансування політичних партій в Україні: «за» і «проти» / Центр дослідж. соц. комунікацій. *НБУВ*. 2015. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1591:byudzhethne-finansuvannya-politichnikh-partij-2&catid=111&Itemid=442.

¹⁴³ Золото партій. Громадс. «Чесно». URL: <https://www.chesno.org/party>.

споживача інформації, що приводить до зростання зацікавленості населення у подібних публікаціях і, відповідно, підвищення рівня залучення громадян до процесу прийняття рішень.

У таблиці 1.6 здійснено зіставлення у часі основних, на нашу думку, демократичних інновацій, впроваджених у період незалежності нашої держави зі зміною методологічних підходів та прийомів, що використовувалися в незалежній Україні.

Таблиця 1.6

Хронологія впровадження/виникнення демократичних інновацій в Україні та методологічні підходи до дослідження фінансів ГС

Демократична інновація	Рік	Методологічні підходи до дослідження фінансів ГС
Референдуми	1991	
Створення іноземних фондів		
Громадські слухання	1997	
	1998	структурно-функціональний та аксіологічний підходи
ОСББ	2002	структурно-функціональний, аксіологічний і міждисциплінарний підходи
Ендавменти	2003	
	...	
Соціальні мережі та групи в соціальних мережах	2006	
	2008	методи аналізу й синтезу, логічний та історичний методи, метод наукової абстракції; системний метод і метод порівняльного аналізу та економіко-статистичний метод, інструменти математичного моделювання, системний і структурний підходи
	2010 – 2011	мультидисциплінарний підхід, аналітичний, графічний методи, метод систематизації, проведення досліджень з використанням анкетування населення і на основі систематизації інформації
Краудфандинг	2012	
Електронні звернення		
Електронні петиції	2015	
Бюджет участі		

Продовження табл. 1.6

Державне фінансування політичних партій	2016	сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, серед яких: абстрактно-логічний метод, зокрема прийоми аналогії й зіставлення, індукції та дедукції й наукової абстракції; метод логічного узагальнення і систематизації; економіко-статистичні методи, а саме: графічний, системний, компаративний, групування; метод кореляційно-регресійного та дисперсного аналізу; метод припущення («що якщо» або диспетчер сценаріїв) й ін.
Електронна демократія	2017	

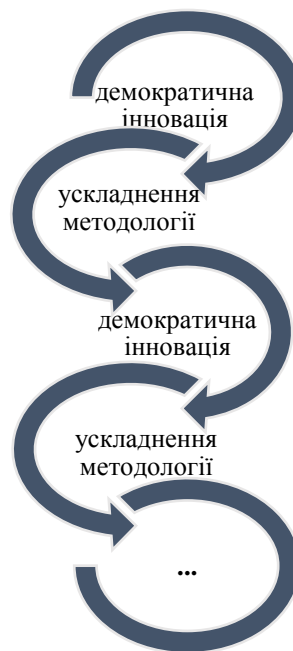
*Складено автором.

Так, у таблиці 1.6, відповідно до змістового наповнення, умовно зроблено її поділ на дві частини: до 2006 р. і після 2006 р. Зокрема, демократичні інновації, які впроваджувалися в нашій державі до 2006 р., характеризувалися забезпеченням базових демократичних прав та дотриманням цінностей. Після 2006 р. вони є суттєво пов'язаними і водночас зумовленими розвитком електронних технологій та мережі Інтернету. Слід зазначити, що з огляду на приєднання населення до користувачів всесвітньої мережі Інтернету, залучення громадян України до користування демократичними інноваціями вище на сучасному етапі в глобальному масштабі, ніж у попередній історичний період.

Що стосується методології дослідження фінансів ГС, то вона теж суттєво відрізняється до і після 2006 р. Так, у таблиці 1.6 наведено простіший набір методологічних підходів щодо дослідження фінансів ГС до 2006 р. Перш за все, кількість наукових досліджень, предметом яких стали фінанси ГС чи навіть його окремі аспекти, була мінімальною. При цьому науковці переважно застосовували методологічні підходи, що забезпечували описовий характер досліджень: структурно-функціональний та аксіологічний, і зробили перші спроби проведення міждисциплінарного дослідження.

Після 2006 р. дослідження набули значно складнішого характеру, а набір методологічних підходів та прийомів став обширним. Зокрема, у в цей період використовувався майже весь набір науково-методичних методів, підходів і прийомів, які вчені на той час розробили.

Як видно з таблиці 1.6, демократичні інновації впливали на ускладнення методологічних підходів до дослідження фінансів ГС, наслідками яких стали популяризація ідей ГС та ведення діяльності його інститутів, що відповідно зумовило необхідність впровадження нових і нових демократичних інновацій. Таким чином, між впровадженням демократичних інновацій та зміною методологічних підходів до дослідження фінансів ГС існує прямий і двосторонній зв'язок, який показано на рисунку 1.7.

Рис. 1.7. Зв'язок між впровадженням демократичних інновацій та зміною методології дослідження фінансів ГС

Не беручи до уваги суттєве урізноманітнення та ускладнення методичних підходів до дослідження фінансів ГС, вважаємо, що фінанси ГС досі залишаються не дослідженими на належному рівні. На нашу думку, це зумовлено впливом кількох причин, а саме:

1. Стереотипним баченням ролі ОГС у державі. У період існування колишнього Радянського Союзу традиційно відкидалася сама ідея щодо можливості ефективного функціонування організацій будь-якої форми власності та виду діяльності, крім державної. Отже, діяльність ОГС України лише поступово розвивалася і дійшла до того етапу, на якому результати їхньої діяльності почали визнавати суспільство та

представники влади на всіх рівнях. Водночас те, що вони часто здатні більш ефективно використовувати залучені ресурси, ніж держава й інші суб'єкти господарювання, вже стало швидше аксіомою, яка не потребує доказів (в економічно розвинених країнах світу ОГС на кожен грошову одиницю залучених фінансових ресурсів продукують економічне благо, що в середньому оцінюється в 4 грошові одиниці). Відповідно, лише нещодавно в історичному аспекті ОГС почали викликати інтерес у вчених як об'єкти наукових досліджень.

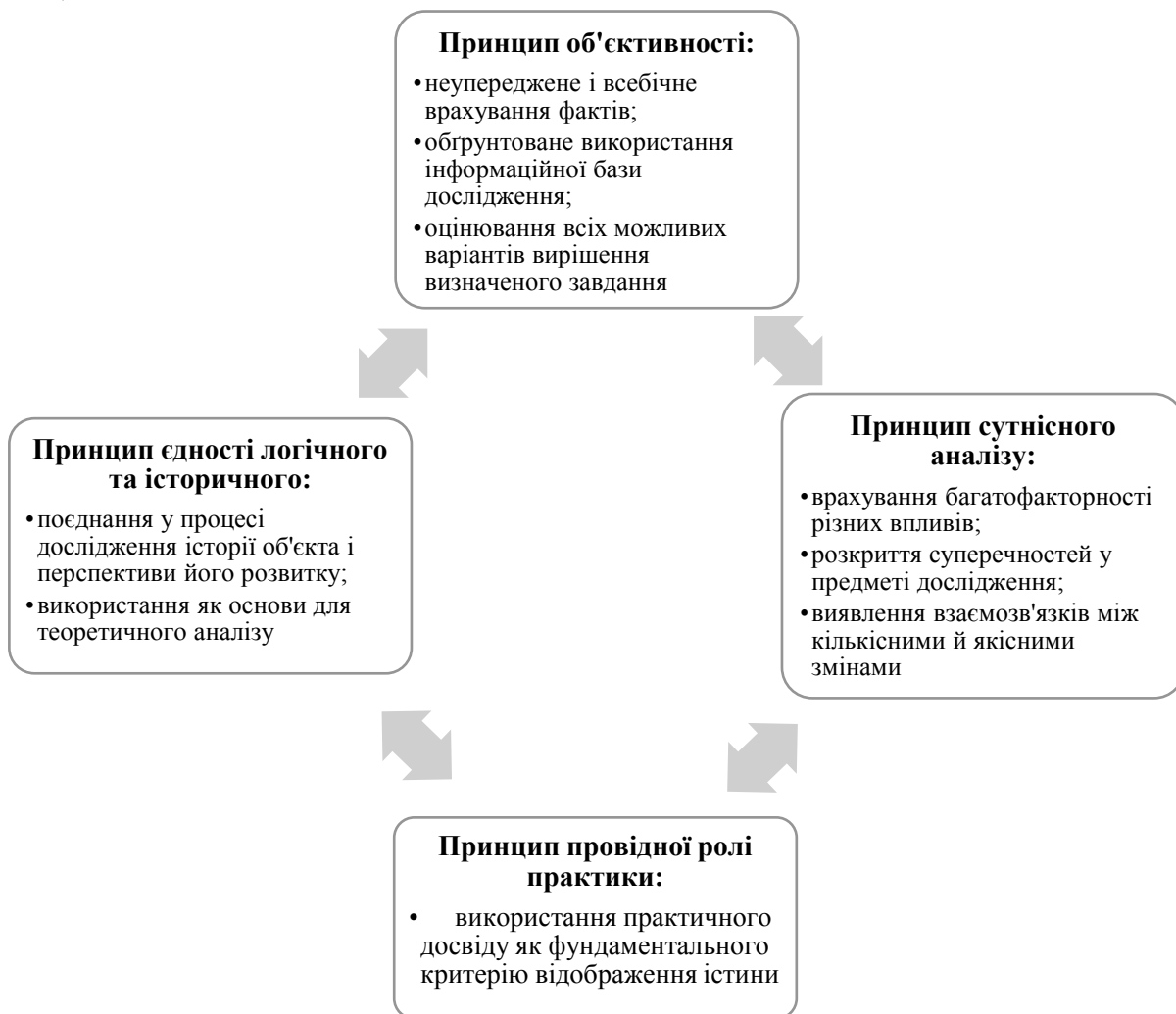
2. Вибіркове трактування методів науковцями. Передусім це стосується такого методологічного підходу до дослідження фінансів ГС, як системний. Цей підхід передбачає, що аналіз великих і складних об'єктів (ними, безумовно, є фінанси ГС) здійснюється комплексно. Проте більшість вчених, які досліджували фінанси ГС, здійснювали комплексний аналіз фінансів окремих ІГС або елементів фінансів ГС, не враховуючи те, що самі фінанси ГС – це складна система зі своїми закономірностями, правилами, функціональними зв'язками та суперечностями.

3. Складність об'єкта дослідження. Через те, що з інституційної точки зору фінанси ГС є фінансами різних ІГС, дослідити їх всеохопно з урахуванням всіх особливостей і ознак є надзвичайно складно. Тому більшість наукових досліджень, присвячених фінансам ГС, стосується окремих аспектів їхнього функціонування та організації.

4. Значна залежність від середовища, в якому функціонують фінанси ГС. На нашу думку, цю причину слід вважати однією з найбільш вагомих. Адже ГС репрезентує настрої населення, воно надзвичайно чутливе до змін законодавства і в ньому знаходять суттєве відображення інновації (найбільше – саме демократичні інновації), що впроваджуються в суспільстві. Отже, без відсутності чіткої методології здійснення наукового дослідження будь-які зміни, що відбуваються у суспільстві та державі, роблять застарілим науковий доробок, сформований раніше.

Сьогодні вчені пропонують певні узгоджені принципи, відповідно до яких має здійснюватися наукове дослідження (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Основоположні принципи наукового дослідження*

* Складено автором на основі¹⁴⁴

Таким чином, можна стверджувати, що на сьогодні існують всі передумови для здійснення наукового дослідження з фінансів ГС на належному рівні: наявність певної теоретичної й нормативної бази для підготовки теоретичної частини дослідження; існування доступу до емпіричних даних, які характеризують діяльність різних інститутів ГС.

Так, теоретичну базу дослідження можуть становити наукові публікації з проблематики фінансів ГС та фінансів

¹⁴⁴ Конспект лекцій з навчальної дисципліни за вибором ВНЗ. Методи наукових досліджень / укл. О. Л. Кавера. Донецьк: ДонНТУ, 2013. С. 6–7.

загалом (адже фінанси ГС, як і саме ГС, за змістом є глибоко інтегрованими у фінансову систему держави) українських й іноземних дослідників. Нормативну базу слугують формують КУ, ГКУ, ПКУ, ЦКУ, спеціальні ЗУ та підзаконні акти, що стосуються діяльності ІГС й інші НПА. Для емпіричного дослідження можна використати матеріали Державної служби статистики¹⁴⁵, матеріали щодо фінансів ПП Громадського руху «Чесно»¹⁴⁶, матеріали НАЗК і аналітичні матеріали, які містяться у вільному доступі в мережі Інтернету.

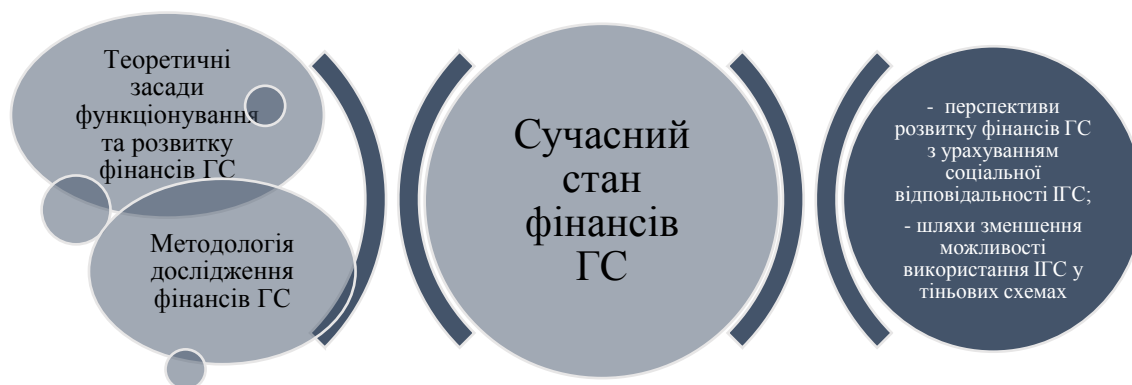
Зважаючи на все вищесказане, вважаємо, що дослідження фінансів ГС має базуватися на означених принципах здійснення наукового дослідження та з огляду на складність об'єкта дослідження використовувати весь набір методологічних інструментів. Тим не менше, необхідно наголосити на важливості використання мультидисциплінарного підходу до дослідження, оскільки через те, що природно ГС є предметом досліджень політичних, історичних і соціологічних наук, фінанси ГС безпосередньо піддаються їх впливу.

Варто зауважити, що впровадження демократичних інновацій, згідно з дихотомією Гегеля, дає не лише позитивні зміни для суспільства, а й створює певні загрози та виклики. До них належать: існування впливу з боку іноземних донорів на діяльність НУО, інтернет-шахрайство і відмивання коштів та ігнорування необхідності посилення соціальної відповідальності НУО. З огляду на це і відповідно до принципу єдності логічного й історичного, розглянутого вище, пропонуване наукове дослідження фінансів ГС матиме структуру, яку подано на рисунку 1.9.

---

¹⁴⁵ Державна служба статистики: Офіц. матеріали. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

¹⁴⁶ Золото партій / Громад. рух «Чесно». URL: <https://www.chesno.org/party>.

Рис. 1.9. Наукове дослідження фінансів ГС з врахуванням викликів демократичних інновацій відповідно до принципу єдності логічного та історичного*

*Побудовано автором.

Отже, демократичні інновації слугують новим концептом, який з наукової точки зору вчені почали досліджувати зовсім нещодавно. Хоча їхнє впровадження суттєво впливає на перебіг практично всіх процесів та стан явищ, пов'язаних з демократизацією і глобалізацією.

У процесі дослідження впливу запровадження демократичних інновацій в нашій державі на зміни в методології дослідження фінансів ГС було виявлено, що демократичні інновації перебувають у міцному взаємозв'язку з фінансами ГС. Їхнє впровадження має прямий вплив не лише на діяльність ІГС, законодавство, що регламентує фінанси ГС, а отже – організацію фінансів ГС, а й на саму методологію дослідження фінансів ГС. За період незалежності з впровадженням різних демократичних інновацій, особливо тих, які пов'язані з епохою комп'ютеризації та цифровізації, методологія дослідження фінансів ГС суттєво розвинулася й ускладнилася.

На підставі здійсненого аналізу можемо констатувати, що на сьогодні існуючі методологічні основи створюють всі передумови для здійснення якісного комплексного дослідження фінансів ГС відповідно до його основних принципів із урахуванням викликів, пов'язаних із необхідністю зменшення можливості використання ІГС у тінювих схемах та посилення соціальної відповідальності самого ГС.

Розділ 2. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Принципи функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні

Як відомо, дослідження будь-якого явища передбачає здійснення глибокого критичного аналізу основ його функціонування. Адже уявлення про середовище, в якому функціонує явище, що впливає на це явище і водночас піддається його впливу, стає основою усвідомлення перебігу всіх процесів, пов'язаних з ним. Це особливо стосується також фінансів ІГС, оскільки ІГС є організаційно визначеними та функціонують у конкретних правових умовах, які впливають на формування, розподіл, перерозподіл і використання їхніх фінансових ресурсів. Саме тому в процесі дослідження фінансів ІГС важливо здійснити критичний аналіз передумов та принципів функціонування ІГС та фінансів ІГС.

З огляду на сутнісні відмінності між ІГС важливого значення набуває виокремлення тих з них, які є об'єднувальними для фінансів усіх ІГС.

Первинне право на об'єднання громадян у різні об'єднання, що належать до ІГС, передбачено законом нашої держави, який має найвищу силу, а саме КУ. Відповідно, «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у ПП та ГО для здійснення захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей».¹⁴⁷ Окрім цього громадяни нашої держави «... мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і

---

¹⁴⁷ Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Ст. 36. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>.

соціально-економічних прав та інтересів».¹⁴⁸ При цьому визначено, що професійні спілки є ГО, які об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності.¹⁴⁹

Первинне право на об'єднання громадян у вітчизняній практиці закріплене спеціальними нормативно-правовими актами, що регламентують діяльність конкретних видів ІГС.

В Україні громадським об'єднанням визнається «добровільне об'єднання фізичних осіб та / або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів».¹⁵⁰ Відповідно до практики функціонування громадських об'єднань в нашій державі, організаційно-правовою формою вони можуть утворюватися як ГО або громадська спілка.¹⁵¹ Причому визначено, що «ГО – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, а громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи».¹⁵²

Відповідно до чинного законодавства, професійна спілка визначається як «добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання)».¹⁵³ Водночас слід зауважити, що в Україні не визначено порядок утворення об'єднань профспілок, але визначено таке: «Профспілковим органом є орган, утворений

---

¹⁴⁸ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Ст. 36. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>.

¹⁴⁹ Там само. Ст. 36.

¹⁵⁰ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст. 1. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

¹⁵¹ Там само. Ст. 1.

¹⁵² Там само. Ст. 1.

¹⁵³ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 45. Ст. 1. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

згідно із статутом (положенням) профспілки, що діє в межах повноважень, наданих профспілками»¹⁵⁴. Однак, зважаючи на те, що об'єднання професійних спілок об'єднують організації, які є юридичними особами (окремі професійні спілки), можемо зробити висновок, що вони також визнаються юридичними особами, засновниками і членами яких є саме юридичні особи.

Творчі працівники відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва для захисту своїх прав та інтересів можуть утворювати ще один вид НУО – творчі спілки.¹⁵⁵

Організації роботодавців й об'єднання організацій роботодавців утворюються у вигляді неприбуткових ГО. Однак перші об'єднують самих роботодавців, а другі – організації роботодавців та їхні об'єднання.¹⁵⁶ Тим не менше, спільною є мета і перших і других організацій – «представництво та захист прав та законних інтересів роботодавців у економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їх відносинах з іншими сторонами соціального діалогу».¹⁵⁷

У вітчизняній практиці благодійною організацією визнається «юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах як основну мету її діяльності».¹⁵⁸ При цьому чітко визначені сфери, в яких може здійснюватись благодійна діяльність.¹⁵⁹

Доволі тривала практика існування релігійних організацій в Україні (враховуючи і період їх підпільної діяльності) дала

---

¹⁵⁴ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 45. Ст. 1. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

¹⁵⁵ Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України № 554/97-ВР від 07.10.1997. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 52. Ст. 1. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554/97-вр>.

¹⁵⁶ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22.06.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 22. Ст. 1 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.

¹⁵⁷ Там само. Ст. 5.

¹⁵⁸ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. Ст. 1. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

¹⁵⁹ Там само. Ст. 11.

зможу сформулювати таке їх розуміння: «Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями)».¹⁶⁰ Причому всі вони утворюються «...з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями)».¹⁶¹

Цікавим представницьким ІГС є органи самоорганізації населення. Їх створюють жителі, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їхніх частин, для вирішення завдань.¹⁶²

До НУО в Україні традиційно відносять і недержавні ЗМІ.¹⁶³ Однак на сьогодні в Україні не розроблено спеціалізованого законодавства, яке б регламентувало діяльність цих інститутів. Водночас у СРСР було визначено, що засновниками ЗМІ можуть бути: «...ради народних депутатів та інші державні органи, ПП, ГО, масові рухи, творчі спілки, кооперативні, релігійні, інші об'єднання громадян, створені відповідно до закону, трудові колективи, а також громадяни, які досягли вісімнадцятирічного віку» (норма чинна дотепер).¹⁶⁴ Зважаючи на те, що засновниками ЗМІ, окрім державних органів, є практично всі ІГС, можемо припустити, що під термін

---

¹⁶⁰ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-ХІІ від 23.04.1991. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 25. Ст. 7. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

¹⁶¹ Там само. Ст. 7.

¹⁶² Про органи самоорганізації населення: Закон України № 2625-ІІІ від 11.07.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 48. Ст. 2. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.

¹⁶³ Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008. № 976. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF>.

¹⁶⁴ Там само. Ст. 2.

«недержавні» означає таке: засновником і власником названих вище ЗМІ не є держава.

Ще одним специфічним видом НУО є ПП, під яким у вітчизняній практиці розуміються «зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах».¹⁶⁵

На основі аналізу визначень організацій, що належать до ІГС, зробимо кілька важливих висновків:

1. Деякі з ІГС доцільно об'єднати з назвою «ГО» через те, що за організаційно-правовою формою вони є ГО. Такими організаціями, відповідно до вітчизняної законодавчої практики, є професійні спілки та їхні об'єднання, організації роботодавців та об'єднання організацій роботодавців.

2. Серед ознак, які характеризують діяльність ІГС, можна виділити ті, які є об'єднувальними для всіх ІГС. До таких ознак входять: добровільність об'єднання, здійснення діяльності відповідно до статутів організацій і захист прав / інтересів та реалізація потреб учасників. Крім цього, у більшості випадків (крім випадків створення об'єднань ІГС) ІГС є об'єднаннями саме фізичних осіб.

3. Всі ІГС спрямовані на задоволення колективних інтересів.

4. Засновниками і членами ІГС можуть бути юридичні та фізичні особи.

Наочно статус засновників і членів ІГС відображено на рисунку 2.1.

---

¹⁶⁵ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. Ст. 2. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

	Фізичні особи	Фізичні та юридичні особи	Юридичні особи
Засновники	-громадські організації; -професійні спілки; -творчі спілки; -релігійні організації; -органи самоорганізації населення; -політичні партії.	- організації роботодавців; - благодійні організації; - недержавні ЗМІ.	- об'єднання організацій роботодавців. <i>Громадські спілки</i>
Учасники / члени	-громадські організації; -професійні спілки; -творчі спілки; -релігійні організації; -органи самоорганізації населення; -політичні партії.	<i>Громадські спілки</i> - організації роботодавців; - благодійні організації; - недержавні ЗМІ.	-об'єднання організацій роботодавців.

Рис. 2.1. Засновники та члени ІГС в Україні*

* Складено автором відповідно до чинного законодавства.

Схема, що показує належність до фізичних чи юридичних осіб засновників та членів ІГС в Україні, має надзвичайне значення для дослідження фінансів ІГС, оскільки переважання чи збалансування серед них представників тієї чи іншої організаційної форми діяльності визначає інституційні можливості діяльності, поширення ідей, досягнення цілей, надходження фінансових ресурсів з різних джерел і у підсумку – використання цих ресурсів для досягнення визначеної мети.

Основу організації діяльності ІГС формують принципи їхньої діяльності, які визначаються логікою, з урахуванням їхньої суті та закріплюються нормативно-правовими актами. Дослідимо передову світову практику, що стосується принципів організації й фінансування діяльності ІГС, і порівняємо її з українською.

У передовій світовій практиці можна виокремити низку організацій, що визначають принципи утворення та діяльності ІГС. До таких організацій належать: Круглий стіл Ко за моральний капіталізм (Caux Round Table for Moral Capitalism), Бюро демократії, прав людини і праці США (Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor of USA), ОБСЄ й різні

платформи НУО. Розглянемо їхні підходи до виділення принципів утворення та діяльності ІГС.

Круглий стіл Ко за моральний капіталізм (надалі – Круглий стіл), який у 1986 р. створили провідні бізнесмени Європи, Японії та США, визначає основною метою своєї діяльності підвищення ролі бізнесу і промисловості як рушійної сили прогресивних глобальних змін.¹⁶⁶ Круглий стіл розробив принципи утворення та діяльності ІГС, які поділено на фундаментальні й вторинні.¹⁶⁷

Так, єдиним фундаментальним принципом ІГС є *цілісність діяльності*, відповідно до якого НУО визнає, що вона є квазідержавною структурою, наділеною певними ресурсами і репутацією, які ця організація має використовувати для кращого досягнення власних цілей, пристосованих до загального блага. Всі дії НУО мають відповідати основним завданням, а її керівництво та персонал не можуть використовувати своє становище в організації для будь-яких особистих переваг і особливо для особистої фінансової вигоди. Виправдання довіри до них та забезпечення належної турботи при виконанні своєї місії – це ознаки відповідальних НУО.¹⁶⁸

Вторинними, але не менш важливими принципами діяльності НУО Круглий стіл визначає такі принципи, як громадська вигода, прозорість, учасницьке управління, незалежність, повага до закону, дбайливість і підзвітність. Розкриємо зміст цих принципів відповідно до згаданого документа.¹⁶⁹

Принцип *громадської вигоди* означає, що всі дії та зусилля НУО відображають інтереси людей, які фінансують, організовують, сприяють діяльності або у будь-який інший спосіб підтримують організацію, а також соціальні, культурні, політичні, економічні й екологічні інтереси, що такі люди прагнуть отримати.

---

¹⁶⁶ Caux Round Table for Moral Capitalism. URL: <http://www.cauxroundtable.org/index.cfm?&menuid=28&parentid=2>

¹⁶⁷ Principles for Non-Governmental Organizations. CRT. URL: <http://ethics.iit.edu/codes/CRT%202016%202.pdf>

¹⁶⁸ Там само.

¹⁶⁹ Там само.

Принцип *прозорості діяльності* ІГС визначається тим, що вона впливає на інші сторони суспільства для досягнення своїх цілей. Саме тому вони мають бути прозорими щодо власних складових, серед яких:

- місія і цілі;
- цінності та принципи;
- управління;
- діяльність;
- ресурси, що витрачаються для досягнення визначених цілей.

Закритість дозволяється тільки в межах захисту законних прав на конфіденційність засновників і членів.

Принцип *учасницького управління* означає, що ІГС утворені як інститути, з допомогою яких окремі особи (фізичні чи юридичні) висловлюють свою думку, витрачають зусилля та надають фінансові ресурси для досягнення певних суспільних переваг, тому керівництво НУО повинне дотримуватися найвищих довірчих зобов'язань щодо забезпечення прозорості, відповідальності й надійності та приділення належної уваги при прийнятті рішень і у процесі управління фондами.

Принцип *незалежності* передбачає розкриття всіх юридичних, організаційних та фінансових зв'язків з корпораціями, урядами чи іншими організаціями, які можуть суттєво вплинути на наміри, дії й наслідки діяльності НУО.

Відповідно до принципу *поваги до закону*, ІГС у своїй діяльності виявляють найвищу повагу як до міжнародного, так і до національного законодавства. Ігнорування правових зобов'язань призводить до юридичної відповідальності.

Згідно з принципом *дбайливості*, НУО, плануючи свої дії або реалізуючи свою політику, виявляють піклування та турботу про тих, чийх інтересів вони торкаються своїми передбачуваними діями. У разі, якщо НУО завдасть збитку уряду, міжнародній організації, корпорації чи іншій стороні, то вона нестиме відповідальність за свої дії.

Принцип *підзвітності* означає, що НУО періодично (не рідше, ніж один раз на рік) публікують інформацію, яка містить

звіт про саму організацію, її діяльність, заходи, програми, збір коштів і фінансові показники.

Як бачимо, всі принципи утворення та діяльності ІГС Круглого столу (як фундаментальний, так і вторинні) містять положення про утворення й використання ІГС фінансових ресурсів, що свідчить про усвідомлення міжнародною організацією важливості цієї складової в їхній діяльності та важкості наслідків порушення цих принципів.

Бюро демократії, прав людини і праці США, визнаючи, що НУО мають важливе значення для розвитку та успіху вільних суспільств і що вони відіграють важливу роль у забезпеченні підзвітної, демократичної влади, виокремили десять основних принципів діяльності НУО:¹⁷⁰

1. Фізичні особи мають право брати участь у діяльності та утворювати НУО при реалізації прав на свободу вираження поглядів, мирних зібрань і об'єднань.

2. Будь-які обмеження, які можуть бути накладені на реалізацію членами НУО прав на свободу вираження поглядів та мирних зібрань і об'єднань, відповідають міжнародно-правовим зобов'язанням.

3. ГО мають право вільно та без переслідувань вести свою мирну діяльність.

4. Закони й адміністративні заходи сприяють, а не перешкоджають мирній роботі НУО та є аполітичними, справедливими, прозорими і послідовними.

5. Кримінальні та цивільно-правові заходи, вжиті урядами проти НУО, базуються на принципах відповідності ведення процесу та рівності перед законом.

6. ГО мають право шукати, отримувати, керувати та здійснювати управління своїми мирними діями за фінансової підтримки вітчизняних, іноземних і міжнародних організацій.

7. НУО мають можливість вільно шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї, зокрема вони висловлюють

---

¹⁷⁰ Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, U. S. Department of State. Guiding Principles on Non-Governmental Organizations. 2006. URL: <https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/77771.htm>.

свою думку урядам і громадськості в межах та за межами країн, в яких вони базуються.

8. Уряди не втручаються у надання доступу НУО до ЗМІ на національному і міжнародному рівнях.

9. НУО вільно підтримують контакти й співпрацюють з власними членами та іншими елементами ГС у межах і за межами країн, в яких вони базуються, а також з урядами й міжнародними органами.

10. Кожного разу, коли названі вище принципи НУО порушуються, демократичні нації вживають заходів для їхнього захисту.

Як бачимо, Бюро демократії, прав людини і праці менше уваги приділяє формуванню фінансових відносин ІГС, роблячи основний акцент на організаційних та правових особливостях їхньої діяльності. Водночас у цих принципах передбачено надання фінансової підтримки різними донорами діяльності ІГС – як національними, так й іноземними. Слід вказати, що таке право ІГС є очевидним для розвинених та демократичних держав, тоді як у недемократичних чи демократичних у декларативному аспекті державах це право порушується. Так, у Росії з 2012 р. діє Закон РФ «Про іноземних агентів»¹⁷¹, який обмежує отримання фінансової допомоги з-за кордону для ГО. Спроба ухвалити схожий Закон робилася також в Україні у січні 2014 р., але таке рішення призвело до виникнення масових протестів серед населення і вже за два тижні після ухвалення воно було скасоване.¹⁷²

Ще одна організація, яка ґрунтовно досліджує проблеми існування та сприяє розвитку ГС, – це **ОБСЄ**. Відповідно, ОБСЄ виділяє основні принципи діяльності НУО, зокрема це: добровільність створення; право на свободу вираження поглядів; рівність прав і обов'язків з іншими юридичними особами;

---

¹⁷¹ Иностранный агент. *Вікіпедія*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82.

¹⁷² Верховна Рада скасувала «диктаторські закони» від 16 січня (перелік). URL: <https://detector.media/community/article/89852/2014-01-28-verkhovna-rada-skasovala-diktatorski-zakoni-vid-16-sichnya-perelik>.

судовий захист.¹⁷³ Розкриємо більш детально їхнє трактування в документах ОБСЄ.

Принцип добровільності створення. Відправною точкою будь-якого закону про НУО є право будь-якої фізичної або юридичної особи створити НУО із законними цілями, серед яких не передбачено отримання прибутку. Створення НУО – це добровільний акт. Важливо, щоб національне законодавство про НУО та норми їхнього оподаткування не перешкоджали, а всіляко заохочували вияв подібних ініціатив.

Принцип права на свободу вираження поглядів. Право на свободу вираження поглядів Європейської конвенції з прав людини¹⁷⁴ застосовується до НУО нарівні з іншими фізичними або юридичними особами.

Принцип рівності прав і обов'язків з іншими юридичними особами. НУО ведуть діяльність відповідно до правових норм, що діють на території країни. До них не застосовуються особливі правила, хоча можуть ухвалюватися окремі закони, спрямовані на надання НУО додаткових прав, або вживатися заходи щодо стимулювання їхньої діяльності.

Принцип судового захисту. НУО мають право нарівні з іншими юридичними особами оскаржувати рішення, що їх стосуються, в незалежному суді. Законодавство про НУО не містить яких-небудь особливих положень щодо цього.

Принцип рівності прав та обов'язків з іншими юридичними особами. Він є важливим принципом для діяльності НУО, які виділяє ОБСЄ. Цей принцип означає рівність прав і обов'язків у формуванні фінансових ресурсів, необхідних для реалізації статутних цілей діяльності.

Ще один ключовий документ, який визначає принципи діяльності НУО світу – це ***спільний документ платформ НУО Бразилії, Канади, Чилі, Європи, Франції, Іспанії та США*** (Joint Paper of NGO Platforms: Brazil, Canada, Chile, Europe,

---

¹⁷³ OSCE. Fundamental Principles on the Status of Non-governmental Organizations in Europe. 2004. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/37859>.

¹⁷⁴ Європейська конвенція з прав людини. Ст. 10. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.

France, Spain, and the United States).¹⁷⁵ Цей документ, підготовлений за участі платформ неурядових організацій всього світу, містить принципи і рекомендації щодо ведення діяльності міжнародних НУО. Для нашого дослідження він має важливе значення, бо принципи діяльності НУО, які він містить, стосуються саме сфери фінансів цих організацій. Так, до принципів діяльності НУО належать принципи: підзвітності; співпраці та координації; застосування підходу, орієнтованого на права людини; підвищення місцевої спроможності. Розглянемо їхню суть більш детально.

Принцип підзвітності передбачає залучення державної й муніципальної влади, а головне – локальних громад до формування програм з вирішення ключових проблем, що їх стосуються, шляхом регулярного звітування про свої дії, залучені кошти і напрямки їхнього використання й ін.¹⁷⁶

Принцип співпраці та координації показує необхідність руху в одному стратегічному напрямі ІГС, держави й бізнесу. У процесі надання суспільних послуг ці три сектори мають сприяти один одному в досягненні визначеної мети, у тому числі шляхом використання ресурсів, залучених із різних джерел.¹⁷⁷

Принцип застосування підходу, орієнтованого на права людини, полягає у тому, що НУО спрямовують свою діяльність на захист прав людини, у тому числі її соціальних, економічних, культурних, громадянських і політичних прав.¹⁷⁸

Принцип підвищення місцевої спроможності передбачає, що оскільки місцеві громади самостійно несуть відповідальність за власне відновлення та розвиток, діяльність НУО спрямовується на підвищення спроможності місцевих громад у вирішенні власних суспільних й економічних потреб.

Вищеперелічені принципи діяльності НУО згруповано і подано на рисунку 2.2.

---

¹⁷⁵ Principles and Recommendations for International NGO Participation in Haiti Recovery, Reconstruction and Development. *Joint Paper of NGO Platforms: Brazil, Canada, Chile, Europe, France, Spain, and the United States*. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/64BCF3129AAE7BEF492576F8000831A0-Full_Report.pdf.

¹⁷⁶ Там само.

¹⁷⁷ Там само.

¹⁷⁸ Там само.

Круглий стіл	Бюро демократії, прав людини і праці США	ОБСЕ	Платформи НУО
<ul style="list-style-type: none"> • цілісність діяльності; • громадська вигода; • прозорість діяльності; • учасницьке управління; • незалежність діяльності; • повага до закону; • дбайливість; • підзвітність 	<ul style="list-style-type: none"> • право фізичних осіб на об'єднання в НУО; • відповідність обмежень діяльності міжнародно-правовим зобов'язанням; • свобода мирної діяльності; • законодавче сприяння мирній діяльності НУО; • рівність перед законом; • право на отримання фінансової підтримки від резидентів і нерезидентів; • свобода слова й вираження ідей; • свобода доступу до ЗМІ; • широка кооперація з іншими суб'єктами; • правовий захист вищеназваних прав 	<ul style="list-style-type: none"> • добровільність створення; • свобода вираження поглядів; • рівність прав та обов'язків; • судовий захист прав 	<ul style="list-style-type: none"> • підзвітність; • співпраця і кооперація; • орієнтованість на права людини; • підвищення місцевої спроможності

Рис. 2.2. Принципи створення та діяльності НУО провідних міжнародних організацій*

* Узагальнено автором на основі ^{88, 92, 95, 98}

Наочне подання принципів створення та діяльності НУО, здійснене на рисунку 2.2, дає змогу виділити принципи, які мають найважливіше значення для НУО, оскільки вони є спільними для всіх аналізованих організацій. До таких принципів (у тій чи іншій інтерпретації) належать принципи: добровільності створення; орієнтації на суспільну вигоду; співпраці з іншими суб'єктами для досягнення мети діяльності; підзвітності; рівності прав і свобод; правового захисту діяльності.

У цьому контексті потрібно звернути увагу на те, що хоч те, що ГС в Україні перебуває на етапі трансформації, а сфера фінансів ГС – лише на етапі створення, вітчизняне законодавство, яке регламентує існування ГС та діяльність його інститутів, чітко визначає основні принципи діяльності НУО в нашій державі з відображенням досвіду світової практики.

Так, визначено шість основних принципів утворення і діяльності громадських об'єднань в Україні, серед яких принципи: добровільності; самоврядності; вільного вибору території діяльності; рівності перед законом; відсутності

майнового інтересу їхніх членів (учасників); прозорості, відкритості та публічності.¹⁷⁹

Характеристику основних принципів створення і діяльності громадських об'єднань у нашій державі подано на рисунку 2.3.

Добровільність	<ul style="list-style-type: none"> • право особи на вільну участь або неучасть у громадському об'єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі у таке об'єднання або припиненні членства (участі) в ньому
Самоврядність	<ul style="list-style-type: none"> • право членів (учасників) громадського об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання відповідно до його мети (цілей), визначати напрями діяльності, а також невтручання органів державної влади, інших державних органів, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування в діяльність громадського об'єднання, крім випадків, визначених законом
Вільний вибір території діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • право громадських об'єднань самостійно визначати територію своєї діяльності, крім випадків, визначених законом
Рівність перед законом	<ul style="list-style-type: none"> • громадські об'єднання є рівними у своїх правах та обов'язках відповідно до закону з урахуванням організаційно-правової форми, виду і / або статусу такого об'єднання
Відсутність майнового інтересу членів (учасників)	<ul style="list-style-type: none"> • члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями; доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їхньої праці та відрахувань на соціальні заходи)
Прозорість, відкритість і публічність	<ul style="list-style-type: none"> • право всіх членів (учасників) громадського об'єднання мати вільний доступ до інформації про його діяльність, у тому числі про ухвалені громадським об'єднанням рішення і здійснені заходи, а також обов'язок громадського об'єднання забезпечувати такий доступ; публічність означає, що громадські об'єднання інформують громадськість про свої мету (цілі) та діяльність

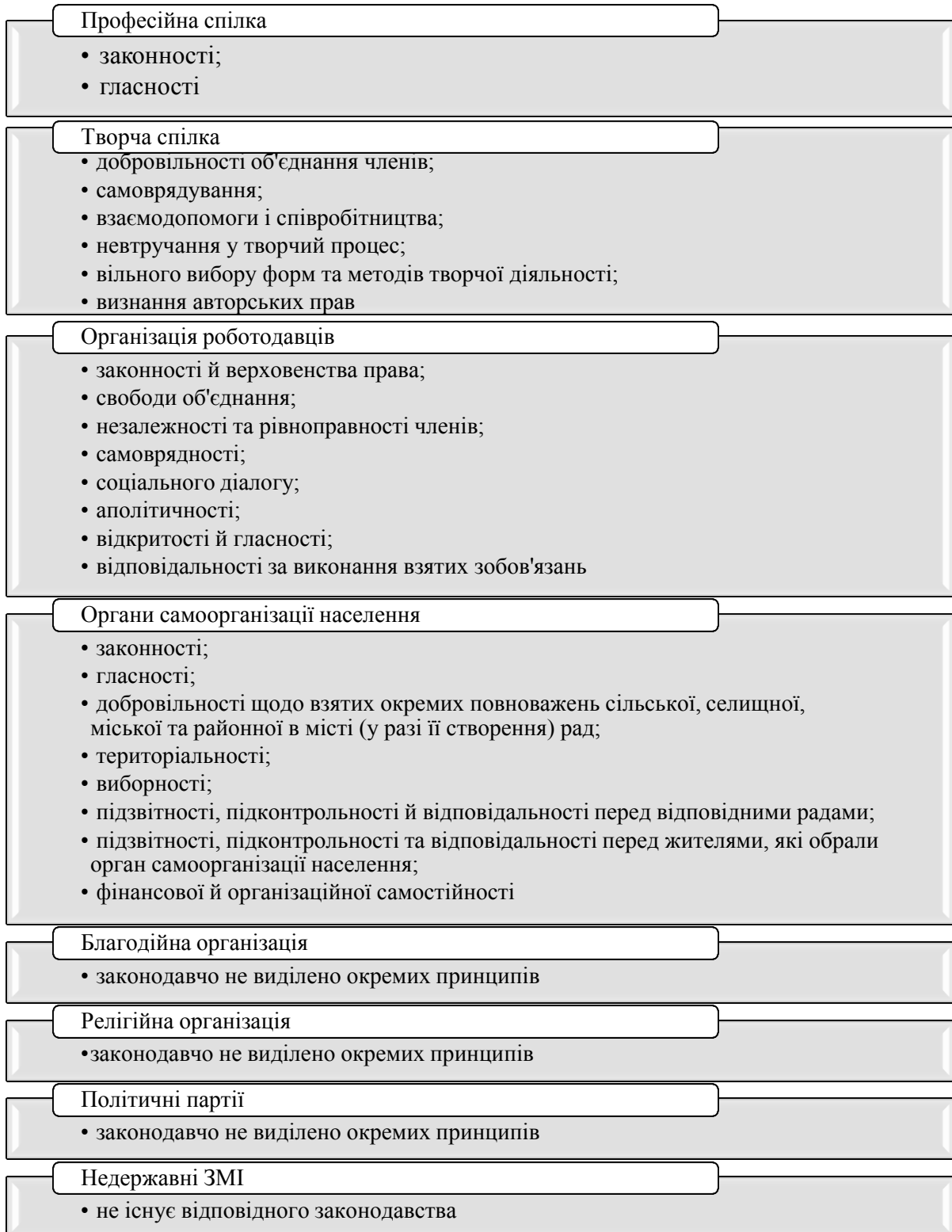
Рис. 2.3. Принципи створення та діяльності громадських об'єднань в Україні*

* Узагальнено автором на основі¹⁰¹

Як зазначалося раніше, громадські об'єднання, одним із видів яких є громадська організація, об'єднують декілька видів НУО, власне самі громадські організації та громадські спілки, а також професійні спілки та їхні об'єднання, організації роботодавців та об'єднання організацій роботодавців. Відповідно, зазначені на рисунку 2.3 принципи створення та діяльності є актуальними для всіх них. Для інших видів ІГС в Україні

¹⁷⁹ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст. 3. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

законодавчо визначено власні принципи. Результати узагальнення принципів організації, утворення і діяльності НУО нашої держави наведено на рисунку 2.4.

Рис. 2.4. Принципи утворення та діяльності НУО в Україні*

* Узагальнено автором.

Отже, дослідження принципів, які розробили провідні організації світу для НУО, показало, що у світі визнаними і зрозумілими є певні підходи до організації, функціонування та фінансування неурядових організацій. Так, спільними для організацій, які доклали зусиль щодо створення правил для неурядових організацій, визнано такі принципи: добровільності створення; орієнтації на суспільну вигоду; співпраці з іншими суб'єктами для досягнення мети діяльності; підзвітності; рівності прав і свобод; правового захисту діяльності. Слід зауважити, що більшість із досліджених принципів організації та функціонування ІГС стосуються тих чи інших аспектів фінансів ГС, а саме: законності залучення коштів від різних донорів, напрямів використання наявних фінансових ресурсів, контролю за фінансовими ресурсами та звітності самих організацій.

Слід зауважити, що вітчизняна правова практика не є цілісною у здійсненні нормативного регулювання діяльності НУО. На сьогодні одночасно існує значна кількість спеціалізованих нормативно-правових актів, що регламентують утворення та діяльність різних їхніх видів. Важливо наголосити, що хоч частина згаданих законів містить практично вичерпний перелік принципів створення, функціонування і фінансування НУО, які рекомендує використовувати світова практика, деякі з них зовсім не приділяють їм уваги (див. рис. 2.4).

Такий стан справ не стимулює активізацію діяльності ОГС у нашій державі та не сприяє розвитку її ГС. Відсутність чітких правил утворення і функціонування окремих видів ІГС значно ускладнює їхню діяльність та змушує реєструватися у вигляді інших організацій, що водночас унеможлиблює процес контролю з боку держави. Саме тому чинне законодавство потребує суттєвого вдосконалення щодо правил, які регламентують утворення і діяльність НУО. Цей процес, безумовно, слід здійснювати на основі системного підходу, тобто правки не мають стосуватися положень окремих законодавчих актів, а їх потрібно вносити таким чином, щоб всі законодавчі акти були у повній відповідності один з одним.

2.2. Фінанси громадянського суспільства у фінансовій системі України

ГС завжди було дискусійним об'єктом досліджень науковців, оскільки доцільність його існування та важливість ролі у розвитку держави й економіки навіть на сьогодні ще однозначно не доведено. Останнім часом активізувалися дискусії щодо ролі ГС у формуванні та перерозподілі фінансових ресурсів, у тому числі у процесах, пов'язаних з так званими тіньовими фінансами. Саме тому важливо дослідити місце, роль і значення фінансів ГС у фінансовій системі держави. Проте ці питання можна розкрити тільки на основі чіткого визначення категорії «фінанси ГС».

Вагомий внесок у дослідження питань, пов'язаних із функціонуванням ГС, зокрема у розгляд його фінансового аспекту, зробили такі науковці: Н. Дехтяр, С. Карпенко, О. Кириленко, Н. Котенко, О. Люта, Л. Мазуренко, К. Павлюк, Н. Пігуль, Т. Руцинська, С. Обушний, В. Опарін та ін. Однак, незважаючи на безумовну важливість цих досліджень, згадані вище вчені вивчали окремі аспекти фінансів ГС. У теперішній час з огляду на трансформації, що відбуваються у фінансовому секторі як національної економіки, так і за кордоном, необхідно визначити місце, яке займають фінанси ГС у фінансовій системі держави, та означити систему фінансів ГС шляхом комплексного дослідження основи її функціонування, зокрема це: утворення, розподіл, перерозподіл і використання фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні ГС.

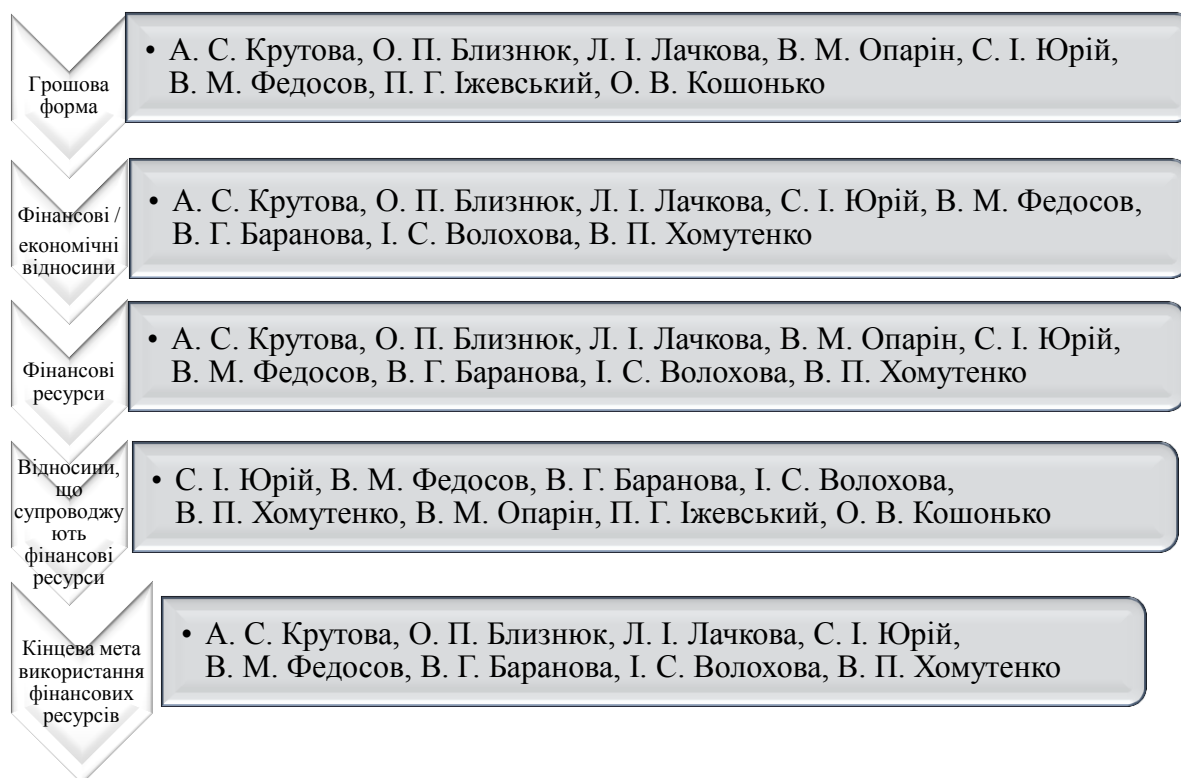
Визначення місця й ролі фінансів ГС не можливо здійснити без усвідомлення того, як слід розуміти власне категорію «фінанси ГС». Для того, щоб виокремити цю категорію, спочатку проаналізуємо існуючі підходи науковців до визначення поняття «фінанси».

Очевидно, що через актуальність дослідження фінансів як таких та їхню багатогранність сьогодні не сформовано єдиного підходу до трактування категорії «фінанси». Найбільш відомі й

поширені підходи дослідників до пояснення змісту поняття «фінанси» узагальнено у додатку Е.

У ньому відображено багатоманітність підходів науковців до визначення категорії «фінанси» і показано а також суттєву відмінність у трактуванні цього поняття вітчизняними та зарубіжними джерелами.

Можемо простежити, що українські науковці дають більш широкі визначення, які розкривають різні аспекти категорії «фінанси». Так, більшість вчених у своїх працях звертає увагу: на грошову форму (А. С. Крутова, О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. М. Опарін, С. І. Юрій, В. М. Федосов, П. Г. Іжевський, О. В. Кошонько); на фінансові / економічні відносини (А. С. Крутова, О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, С. І. Юрій, В. М. Федосов, В. Г. Баранова, І. С. Волохова, В. П. Хомутенко); на самі фінансові ресурси (А. С. Крутова, О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. М. Опарін, С. І. Юрій, В. М. Федосов, В. Г. Баранова, І. С. Волохова, В. П. Хомутенко); на відносини, що супроводжують їхній рух у процесі формування, розподілу і використання (С. І. Юрій, В. М. Федосов, В. Г. Баранова, І. С. Волохова, В. П. Хомутенко, В. М. Опарін, П. Г. Іжевський, О. В. Кошонько); на кінцеву мету їхнього використання – досягнення певного рівня економічного розвитку (А. С. Крутова, О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, С. І. Юрій, В. М. Федосов, В. Г. Баранова, І. С. Волохова, В. П. Хомутенко) (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Окремі аспекти категорії «фінанси», на які звертають увагу науковці

Водночас вражають спрощеність та практичність підходів, які пропонують застосовувати зарубіжні джерела. Практично всі вони звертають увагу на два аспекти: *процес управління*, що супроводжує фінанси, і *грошову форму ресурсів*. Потрібно вказати, що «управлінський аспект», котрий має важливе значення та трапляється фактично у кожному зарубіжному джерелі, яке трактує категорію «фінанси», не використано в жодному з проаналізованих підходів вітчизняних вчених. Отже, можемо підсумувати, що для зарубіжних дослідників надзвичайно важливою є саме суб'єктивна сторона фінансів, тобто *ті, хто формують економічні / фінансові відносини*.

Об'єднавши підходи вітчизняних і зарубіжних науковців, можемо зробити висновок, що справді важливими для сучасного розуміння поняття «фінанси» є такі аспекти, як *фінансові ресурси й управлінська складова*, тобто управління процесами, пов'язаними з фінансовими ресурсами.

До того ж, потрібно зазначити, що спільним для розуміння категорії «фінанси» фактично у всіх вчених є усвідомлення її важливості та базовості для фінансової науки.

Багатоманітність підходів до трактування сутності категорії «фінанси» у вітчизняній науці, на нашу думку, зумовлена великою кількістю проблем, характерних для самих фінансів в Україні. Залежно від домінування тієї чи іншої проблеми у розумінні окремих дослідників, відповідно формують різні підходи до її трактування. Серед основних проблем, що виникають на різних етапах фінансових відносин, науковці виділяють такі:^{180, 181, 182}

- відсутність єдиного розуміння поняття «фінанси»;
- неефективність системи державного регулювання;
- незбалансованість у видатках і доходах бюджету;
- зростання державного боргу країни;
- нераціональність розподілу витрат;
- надмірна фіскальна орієнтація податкової системи;
- неефективність політики витрачання бюджетних коштів;
- високий рівень корупції у сфері державних закупівель;
- соціальна несправедливість податкової системи;
- відсутність ефективної системи контролю за витрачанням бюджетних коштів;
- деструктивність боргової політики;
- надмірна централізація бюджетного ресурсу.

Вважаємо, що названі вище проблеми можуть поглиблюватися або послаблюватися залежно від різних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, серед

---

¹⁸⁰ Турченко Т., Третяк А. Проблеми сучасної фінансової системи України та пропозиції щодо її ефективного економічного розвитку. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11, ч. 1. С. 255–256.

¹⁸¹ Ковалів І. Р. Проблеми та напрями вдосконалення системи управління державними фінансами. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 2 (79). С. 46.

¹⁸² Квач Я. П. Проблеми та перспективи реформування державних фінансів в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. № 1 (69), ч. 1. С. 189–191.

яких: демографічна ситуація в державі, соціальні показники її розвитку, етап економічного циклу, політична ситуація та ін.

ІГС є дуже чутливими до середовища свого функціонування, оскільки вони звичайно об'єднують простих громадян. Саме тому для фінансів ІГС характерні ті проблеми, які властиві загалом фінансам в Україні.

Погоджуючись з думкою згаданих вище науковців про виокремлення проблем, характерних для фінансових відносин на різних етапах їхнього функціонування, і зважаючи на особливості організації й існування ІГС, розглянуті раніше, вважаємо, що до основних проблем фінансів ІГС належать:

- відсутність чіткого розуміння поняття «ІГС» і самого поняття «фінанси ІГС»;
- суттєва відмінність у діяльності самих ІГС;
- відсутність довгострокового планування;
- високий рівень ризиків, спричинений нестабільністю економічного середовища;
- низький рівень соціальної відповідальності;
- високий рівень тінізації.

Для того, щоб вирішити більшість із названих вище проблем фінансів ІГС, перш за все, необхідно чітко визначити зміст самого поняття «фінанси ІГС» (у пропонованому дослідженні поняття «фінанси ІГС» та «фінанси ІГС» вживаємо як тотожні, оскільки вважаємо, що діяльність ІГС реалізовується і відображається у сукупності ІГС), бо від нього суттєво залежать розуміння інших проблем та окреслення шляхів вирішення цих проблем.

Як зазначалося раніше, фінанси слід характеризувати у контексті двох основних аспектів, зокрема це: *фінансові ресурси й управлінська складова*. Саме тому для визначення із поняття «фінанси ІГС» з'ясуємо його сутність.

Категорія «фінансові ресурси» – одна з визначальних для фінансів ІГС, але сьогодні не розроблено єдиного фундаментального підходу до її трактування. Так само не сформовано єдиного підходу до визначення власне категорії «фінансові ресурси», що показано в додатку Ж.

Більшість науковців, які зробили спроби щодо трактування поняття «фінансові ресурси», у своїх визначеннях вказують, що фінансові ресурси – це ті грошові кошти, які перебувають у розпорядженні певного суб'єкта, а також, що це певні економічні відносини, що виникають у процесі, який супроводжує їх від моменту формування до моменту використання фінансових ресурсів.

Зважаючи на авторитетну думку дослідників, підходи яких до визначення категорії «фінансові ресурси» розкрито в додатку Ж, фінансові ресурси ІГС ми розуміємо як *грошові фонди у розпорядженні ІГС, що мають законне джерело походження і спрямовуються на досягнення статутних цілей цих інститутів.*

Законне походження є надзвичайно важливим для ресурсів, що перебувають у розпорядженні ІГС, оскільки інакше ці інститути потрапляють за межі законного поля й можуть втратити ознаку неприбутковості та навіть опинитися під забороною діяльності.

Законність походження визначається законодавством держави, в якій функціонують відповідні ІГС. В Україні першочергове право для НУО на отримання і розпорядження фінансовими ресурсами передбачено у спеціальних Законах, що регламентують їхню діяльність. Дослідимо особливості законодавчого регламентування формування фінансових ресурсів (отримання доходів) різними видами НУО.

Громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право на фінансову підтримку за рахунок коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів.¹⁸³ Більш того, для виконання своєї статутної мети вони мають право володіти, користуватися й розпоряджатися коштами та іншим майном, яке, відповідно до закону, передане такому громадському об'єднанню його членами (учасниками) або державою, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами й організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької

---

¹⁸³ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст. 23. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

діяльності створених ним юридичних осіб, а також майном, придбаним за рахунок власних коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпорядження) чи на інших підставах, не заборонених законом¹⁸⁴

За професійними спілками та їхніми об'єднаннями у нашій державі закріплено право на володіння коштами й іншим майном, що є потрібним для здійснення їхньої статутної діяльності, а також здійснювати необхідну господарську і фінансову діяльність шляхом надання безоплатних послуг, робіт, створення у встановленому законодавством порядку підприємств, установ або організацій зі статусом юридичної особи та формувати відповідні фонди і кредитні спілки (за умов наявності статусу юридичної особи).

При цьому право власності професійних спілок та їхніх об'єднань виникає «...у результаті:

– придбання майна за рахунок членських внесків, інших власних коштів, пожертвувань громадян, підприємств, установ та організацій або на інших підставах, не заборонених законодавством;

– передачі їм у власність коштів та іншого майна засновниками, членами профспілки, державними органами або органами місцевого самоврядування;

– господарської діяльності створених ними підприємств та організацій».¹⁸⁵

Джерелами формування майна і коштів творчих спілок можуть бути: внески членів творчих спілок, фінансування з ДБУ; доходи, отримані в результаті підприємницької діяльності підприємств творчих спілок; спеціальні відрахування до фондів творчих спілок; добровільні грошові та матеріальні внески

---

¹⁸⁴ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст. 24. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

¹⁸⁵ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 45. Ст. 34 – 35. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних.¹⁸⁶ З метою виконання завдань і досягнення статутних цілей творчі спілки у встановленому порядку можуть створювати підприємства, установи й організації з правами юридичної особи для ведення господарської та іншої діяльності.¹⁸⁷

Роботодавці нашої держави мають право перераховувати організаціям роботодавців та їхнім об'єднанням (членами яких вони є), створеним відповідно до цього Закону, кошти у вигляді вступних, членських і цільових внесків. При цьому вартість майна або сума коштів, добровільно перерахованих (переданих) організаціям роботодавців, їхнім об'єднанням, створеним відповідно до цього Закону, у вигляді вступних, членських і цільових внесків, але не більше, ніж 0,2% фонду оплати праці платника податку в розрахунку за звітний податковий рік, зараховується до складу інших витрат звичайної діяльності, згідно із податковим законодавством.¹⁸⁸ Іншими джерелами формування майна й коштів організацій роботодавців та їхніх об'єднань можуть бути:¹⁸⁹

- пасивні доходи;
- добровільні пожертвування;
- безповоротна фінансова допомога.

Окрім цього організації роботодавців та їхні об'єднання мають право «здійснювати необхідну господарську та фінансову діяльність шляхом створення в установленому законом порядку підприємств, установ або організацій із статусом юридичної особи, участі в їх діяльності або в інший, не заборонений законом спосіб».¹⁹⁰

За благодійними організаціями в Україні закріплене право на власність та інші речові права на кошти, цінні папери,

---

¹⁸⁶ Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України № 554/97-ВР від 07.10.1997. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 52. Ст. 21. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554/97-вр>.

¹⁸⁷ Там само. Ст. 9.

¹⁸⁸ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22.06.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 22. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.

¹⁸⁹ Там само. Ст. 32.

¹⁹⁰ Там само. Ст. 33.

земельні ділянки, інше нерухоме і рухоме майно, а також нематеріальні активи (в межах законодавства та установчих документів).¹⁹¹ Більш того, ці організації мають право на здійснення господарської діяльності без мети одержання прибутку, яка здійснюється для досягнення їхніх статутних цілей.

Релігійні організації нашої держави можуть володіти, користуватися і розпоряджатися майном, що є в їхній власності. При цьому зазначається, що такі організації володіють майном, придбаним або створеним ними за рахунок власних коштів, пожертвуванням громадянами й організаціями або переданим державою, а також придбаним на інших підставах, передбачених законом.

Унікальним, порівняно з іншими організаціями, є те, що релігійні організації «...мають право звертатися за добровільними фінансовими та іншими пожертвуваннями і одержувати їх»¹⁹²

Для виконання своїх статутних цілей забезпечено право релігійних організацій бути засновниками видавничих, поліграфічних, виробничих, реставраційно-будівельних, сільськогосподарських й інших підприємств, а також добродійних закладів (притулків, інтернатів, лікарень тощо), які мають право юридичної особи.

Прибуток від виробничої діяльності та інші доходи підприємств релігійних організацій оподатковуються відповідно до чинного законодавства в порядку і розмірах, встановлених для підприємств *громадських організацій*. Суми їхнього прибутку, які використовуються на добродійні цілі, не оподатковуються.¹⁹³ Зауважимо, що за цією нормою релігійні організації мають право засновувати власні підприємства, установи й організації, які прирівнюються до ГО.

---

¹⁹¹ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22.06.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 22. Ст. 16. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.

¹⁹² Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-XII від 23.04.1991. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 25. Ст. 18. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

¹⁹³ Там само. Ст. 19.

Відповідно до прийнятої у нашій державі законодавчої практики, «фінансовою основою діяльності органу самоорганізації населення є:

– кошти відповідного місцевого бюджету, які надаються йому сільською, селищною, міською, районною у місті (у разі її створення) радою для здійснення наданих органу самоорганізації населення повноважень;

- добровільні внески фізичних і юридичних осіб;
- інші надходження, не заборонені законодавством»¹⁹⁴.

ПП України з метою досягнення своїх статутних цілей мають право використовувати кошти та інше майно.¹⁹⁵

ПП у своїй діяльності може використовувати такі джерела фінансування:

- внески;
- державне фінансування статутної діяльності.

Внеском на підтримку ПП в нашій державі визначаються «грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, позики (кредити), нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального або негрошового характеру, у тому числі членські внески членів ПП, спонсорство третіми особами заходів чи іншої діяльності на підтримку ПП, товари, роботи, послуги, надані або отримані безоплатно чи на пільгових умовах, отримані ПП, її зареєстрованою в установленому порядку місцевою організацією, пов'язаною особою ПП чи її місцевої організації, висунутим ПП чи її місцевою організацією кандидатом на виборах всіх рівнів або надані ПП зареєстрованій в установленому порядку місцевій організації ПП, пов'язаній особі ПП чи її місцевої організації, висунутому ПП чи її місцевою організацією кандидатом» на виборах всіх рівнів».¹⁹⁶

---

¹⁹⁴ Про органи самоорганізації населення: Закон України № 2625-III від 11.07.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 48. Ст. 16. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.

¹⁹⁵ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. Ст. 14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

¹⁹⁶ Там само.

Інформацію про можливі джерела надходжень різних видів ОГС, які передбачено спеціальними законами, що регулюють їхню діяльність, узагальнено в додатку Д.

Варто зауважити, що у фінансуванні кожного ІГС виявляються особливості, властиві тільки йому, оскільки вони виникають через специфіку діяльності кожного ІГС та при цьому суттєво впливають на таку діяльність. Зокрема, професійні спілки мають право засновувати фонди і кредитні спілки¹⁹⁷; творчі спілки у своїй діяльності мають змогу використовувати спеціальні відрахування до фондів творчих спілок за використання на території України творів, які стали суспільним надбанням (якщо вони встановлені КМУ)¹⁹⁸; організації роботодавців мають право отримувати цільові внески від роботодавців, які є їхніми членами, що, відповідно до ПКУ, у визначених межах (0,2% від фонду оплати праці платника податку в розрахунку за звітний податковий рік) зараховуються до складу інших витрат звичайної діяльності¹⁹⁹; благодійні організації серед аналізованих у цьому дослідженні нами ОГС є найбільш «неописаними» спеціальним Законом з боку надходжень, оскільки в ньому чітко вказано лише те, що ці організації мають право здійснювати господарську діяльність.²⁰⁰ Водночас твердження про те, що благодійні організації мають право на власність та інші речові права на кошти, не підкріплюється джерелами їхнього походження; релігійним же організаціям дозволено звертатися до благодійників за добровільними пожертвуваннями й одержувати їх, але заборонено проводити примусове обкладання зборами

---

¹⁹⁷ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 45. Ст. 35. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

¹⁹⁸ Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України № 554/97-ВР від 07.10.1997. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 52. Ст. 21. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554/97-вр>.

¹⁹⁹ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22.06.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 22. Ст. 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.

²⁰⁰ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. Ст. 16. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

віруючих²⁰¹; органи самоорганізації населення мають змогу вільно використовувати кошти місцевих бюджетів²⁰², а ПП категорично заборонено отримувати фінансування з-за кордону.²⁰³

Наявність таких законодавчих особливостей фінансування діяльності ІГС при загальній схожості інших джерел надходжень, на наш погляд, є позитивною, бо до деякої міри показує їхню унікальність і неповторність.

Що стосується доробку вчених щодо дослідження джерел надходжень ІГС, то ця тема ще потребує наукового розроблення, оскільки традиційно ІГС – предмет дослідження правознавства, політології, соціології, психології та інших наук, а вчені-фінансисти не вдаються до глибокого аналізу діяльності ІГС через те, що їхня діяльність не передбачає отримання прибутку. Тому дослідження джерел фінансування діяльності й розвитку ІГС не проводяться комплексно, а лише відповідно до окремих видів цих інститутів і кількість таких досліджень є невеликою. Тому розглянемо підходи до класифікації надходжень ІГС, що розробили дослідники, які намагалися охопити відразу всі їхні види.

Так Н. В. Котенко та С. Г. Карпенко зауважують, що підходи науковців до класифікації джерел фінансування НУО відрізняються несистемністю і хаотичністю, бо вони, на їхню думку, поєднують як джерела, так й інструменти фінансового забезпечення їхньої діяльності.²⁰⁴ Зважаючи на це, дослідники пропонують власний підхід до класифікації джерел надходжень НУО. З одного боку, вони поділяють їх на внутрішні (внески засновників та учасників організації, плата за надання платних

---

²⁰¹ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-ХІІ від 23.04.1991. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 25. Ст. 18. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

²⁰² Про органи самоорганізації населення: Закон України № 2625-ІІІ від 11.07.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 48. Ст. 16. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.

²⁰³ Про політичні партії України: Закон України № 2365-ІІІ від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. Ст. 15. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

²⁰⁴ Котенко Н. В., Карпенко С. Г. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2014. № 3. С. 79. 71-81.

послуг) і зовнішні (кошти, що надходять на безоплатній та безповоротній основі з державного чи місцевих бюджетів, власні кошти фізичних і юридичних осіб, міжнародні гранти, допомога інших НУО), а з іншого – на державні, муніципальні, приватні, міжнародні, громадські й комбіновані залежно від суб'єкта фінансування.²⁰⁵ Ми погоджуємося з поділом всіх фінансових ресурсів ІГС на внутрішні та зовнішні, оскільки така класифікація стане корисною не лише для дослідників ІГС, а й для менеджерів і учасників самих НУО, які з її допомогою зможуть чітко усвідомити, який фінансовий ресурс перебуває в їхньому розпорядженні, та у перспективі самостійно зможуть розраховувати показники фінансової залежності й автономії.

Проте ми не цілком погоджуємося з поділом джерел фінансування ІГС залежно від суб'єкта фінансування, бо, вважаємо, що надходження іноземного походження теж варто поділяти на надходження від фізичних та юридичних осіб, оскільки це дасть змогу розділяти сфери впливу донорів (у тому разі, якщо їх можна простежити).

Зокрема, Л. Мартиненко, досліджуючи НУО як суб'єкт соціальної політики, аналізує особливості їхнього фінансування в Україні з різних джерел. Відповідно вона описує такі джерела, як: кошти державного і місцевих бюджетів, кошти спеціальних фондів, кошти підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, кошти благодійної допомоги (пожертвувань), кошти одержувачів соціальних послуг й інші джерела.²⁰⁶ Крім цього, Л. Мартиненко, перелічуючи мінімальну кількість джерел фінансування, зазначає, що можуть залучатися також кошти з інших джерел, але вона не вказує, з яких саме.

Водночас дослідниця діяльності НУО нашої держави К. Павлюк вивчає їх у контексті забезпечення національної безпеки України.²⁰⁷ Вона обґрунтовує, що сьогодні основне

---

²⁰⁵ Котенко Н. В., Карпенко С. Г. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2014. № 3. С. 79.

²⁰⁶ Мазуренко Л. Неурядові організації як суб'єкт соціальної політики. *Освіта регіону*. 2012. № 4. URL: <http://social-science.com.ua/article/908>

²⁰⁷ Павлюк К. Діяльність неурядових громадських організацій у контексті забезпечення національної безпеки України. *Вісник Національної академії державного управління. Політологія і право*. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-2-30.pdf>

джерело надходжень НУО – це надходження від міжнародних донорських агенцій, а надходження від власної економічної діяльності та корпоративної філантропії й приватні пожертвування не набули того значення, яке вони відіграють, зокрема, у країнах Західної Європи та Північної Америки.²⁰⁸

Потрібно визнати, що кошти міжнародних донорів становлять вагомому частку в надходженнях окремих ІГС нашої держави. Проте необхідно наголосити, що їхня роль у формуванні бюджетів НУО не є визначальною та приблизно дорівнює тим надходженням, які НУО отримують від благодійників-підприємств, установ і організацій з українським резиденством. Крім цього, як ми довели раніше, важливу роль в їхній діяльності відіграють також інші джерела фінансування (кошти ДБУ та МБ, членські внески, надходження від благодійної діяльності фізичних осіб, кошти від господарської діяльності, пасивні доходи).²⁰⁹ Більше того, деяким ІГС, як, наприклад, ПП, відповідно до чинного законодавства, взагалі заборонено отримувати фінансування від іноземних донорів.²¹⁰

Як бачимо, ці класифікації надходжень НУО характеризуються обмеженістю та неповністю. Зважаючи на вищесказане і враховуючи особливості функціонування ІГС та законодавчу регламентацію формування їхніх доходів, вважаємо, що всі надходження НУО в Україні можна поділити на п'ять великих груп, як це показано на рисунку 2.6.

---

²⁰⁸ Павлюк К. Діяльність неурядових громадських організацій у контексті забезпечення національної безпеки України. *Вісник Національної академії державного управління. Політологія і право*. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-2-30.pdf>

²⁰⁹ Ткачук І. Я. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: моногр. Чернівці: Технодрук, 2016. 272 с.

²¹⁰ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

Рис. 2.6. Джерела фінансового забезпечення діяльності ІГС в Україні

Зауважимо, що схема на рисунку 2.6 є спробою узагальнення всіх можливих надходжень ІГС, оскільки ці інститути не всіх видів, відповідно до чинного законодавства, можуть отримувати надходження з усіх джерел, що підтверджує додаток Д. Однак такий загальний поділ, на наш погляд, доцільно використовувати для зведеного аналізу надходжень ІГС. Цей поділ всіх надходжень ІГС має також інші переваги, а саме²¹¹:

– поділ власних коштів на внески засновників і членські внески дає змогу поділити їх за цільовим призначенням, яке суттєво відрізняється. Так, кошти, які вносять засновники, спрямовуються на *формування майнової бази* (після передачі майна НУО засновники втрачають усі майнові права щодо

²¹¹ Ткачук І. Я. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: моногр. Чернівці: Технодрук, 2016. 272 с.

нього²¹²), а членські внески є джерелом формування доходів ІГС²¹³;

– поділ *прямої* (субсидії, гранти, державні закупівлі) й *непрямої* (нормативна підтримка) державної підтримки НУО уможлиблює оцінювання та порівняння рівень фінансової незалежності ІГС, якщо вони залучають до своєї діяльності державні кошти;

– розмежування благодійних надходжень від резидентів і нерезидентів, які вони здійснюють на підтримку ІГС в Україні, доцільно використовувати для оцінювання їхнього внеску в розвиток ІГС, оскільки мотивація до підтримки ІГС у них є різною, а отже, очікування від діяльності таких організацій також відрізняються. Водночас поділ внесків фізичних та юридичних осіб має також важливе значення з позиції відмінності в мотивації цих двох груп благодійників. Мотивацію юридичних осіб зазвичайно, слід розглядати у контексті отримання користі від популяризації їхнього імені як соціально відповідального суб'єкта, а також опосередковано – у контексті зростання якості соціального оточення, в якому вони функціонують (це у перспективі може привести до підвищення купівельної спроможності населення, а отже – покращення їхнього фінансового становища). Фізичні особи, на нашу думку, мотивуються необхідністю відчуття особистої причетності до вирішення певних проблем або отриманням прямої вигоди від діяльності конкретної НУО;

– виділення в окрему групу доходів від господарської діяльності підприємств, установ і організацій, заснованих та створених об'єднаннями громадян для виконання їхніх статутних цілей, стає важливим елементом аналізу надходжень НУО, оскільки ці доходи сприяють незалежності ОГС від волі й бажань держави, фізичних осіб, юридичних осіб та ін. Водночас засновницька діяльність ІГС (для тих інститутів, яким дозволено

---

²¹² Руциньська Т. П. Особливості правового режиму майна громадських організацій як суб'єктів господарського права. *Форум права*. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_130.pdf.

²¹³ Дехтяр Н. А., Люта О. В., Пігуль Н. Г. Фінансовий механізм діяльності суб'єктів господарювання: моногр. Суми: Університетська книга, 2011. С. 152 с.

вести таку діяльність) створює для них опосередковану можливість отримати у своє розпорядження фактично весь спектр дозволених законодавством доходів (вони можуть бути передані їм у користування, наприклад, доходи від операцій з цінними паперами) [²¹⁴];

– оцінювання гнучкості та вміння залучати кошти з різних джерел уповноважених осіб ОГС має важливе значення, оскільки «інші надходження» традиційно об'єднують доходи від фінансової діяльності (через неможливість їхнього класифікування в інший спосіб).

Крім цього, розроблено певні загальні рекомендації щодо формування ресурсів для ІГС. Зокрема, Фонд розвитку ГС в Угорщині (CSDF) здійснив аналіз діяльності ГО (близько 15 000), які впродовж 15 років брали участь у його програмах. Як результат, зроблено висновок про те, що в ідеалі для свого нормального і незалежного функціонування ГО має отримувати доходи принаймні з *шести різних джерел*, на кожне з яких припадатиме як *мінімум 10%* усіх доходів.^{215, 216} Водночас варто звернути увагу на зауваження координатора проектів ОБСЄ в Україні Б. Шатора, який, дослідивши міжнародні практики фінансування такого виду ІГС, як ГО, констатував, що для ОГС важливо отримувати надходження не тільки з великих за обсягами, а й з малих джерел та не ігнорувати їх, бо ці надходження можуть суттєво сприяти їхній фінансовій незалежності.²¹⁷

Певні правила також передбачено для використання фінансових ресурсів НУО, яке здійснюється відповідно до чинного законодавства і спрямовується на досягнення статутних цілей цих організацій.

---

²¹⁴ Рущинська Т. П. Особливості правового режиму майна громадських організацій як суб'єктів господарського права. *Форум права*. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_130.pdf.

²¹⁵ Національні та міжнародні механізми фінансування громадянського суспільства. Міжнародні заходи зміцнення довіри між державою та громадянським суспільством. Київ: Фенікс, 2012. С 130.

²¹⁶ Ткачук І. Я. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: моногр. Чернівці: Технодрук, 2016. 272 с.

²¹⁷ Шатор Б. Міжнародні практики фінансування організацій громадянського суспільства. OSCE. 2010. 162 с.

Потрібно вказати, що витрати, які здійснюються НУО, мають як спільні ознаки з витратами комерційних підприємств, установ та організацій, так і певні особливості. Для загального розуміння такої ситуації, розглянемо їх більш детально.

Отже, необхідно визнати, що на сьогодні у чинному законодавстві не сформовано єдиного підходу до трактування категорії «витрати». Так, портал ВРУ zakon.rada.gov.ua пропонує 13 підходів до розуміння такої категорії. При цьому перелік містить також ті НПА, які втратили свою чинність. З цього переліку, на наш погляд, найбільш придатним для розуміння суті поняття є підхід, який пропонується п. 14.1.27 ПКУ в редакції від 01.04.2013 р.²¹⁸ Відповідно до такого підходу, витрати – це «сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних для провадження господарської діяльності платника податку, в результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, внаслідок чого відбувається зменшення власного капіталу (крім змін капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником)».²¹⁹ Слід зазначити, що ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» вилучено п. 14.1.27 з ПКУ в 2015 р.²²⁰ Таким чином, сьогодні ПКУ не містить статті, яка трактує поняття «витрати».²²¹

Зважаючи на це, у пропонованому дослідженні «витрати» ми будемо розуміти як грошове оцінювання затрат на виробництво товарів (надання послуг, виконання робіт) чи продукування суспільних благ, створених упродовж визначеного часу і таких, які мають документарне підтвердження.

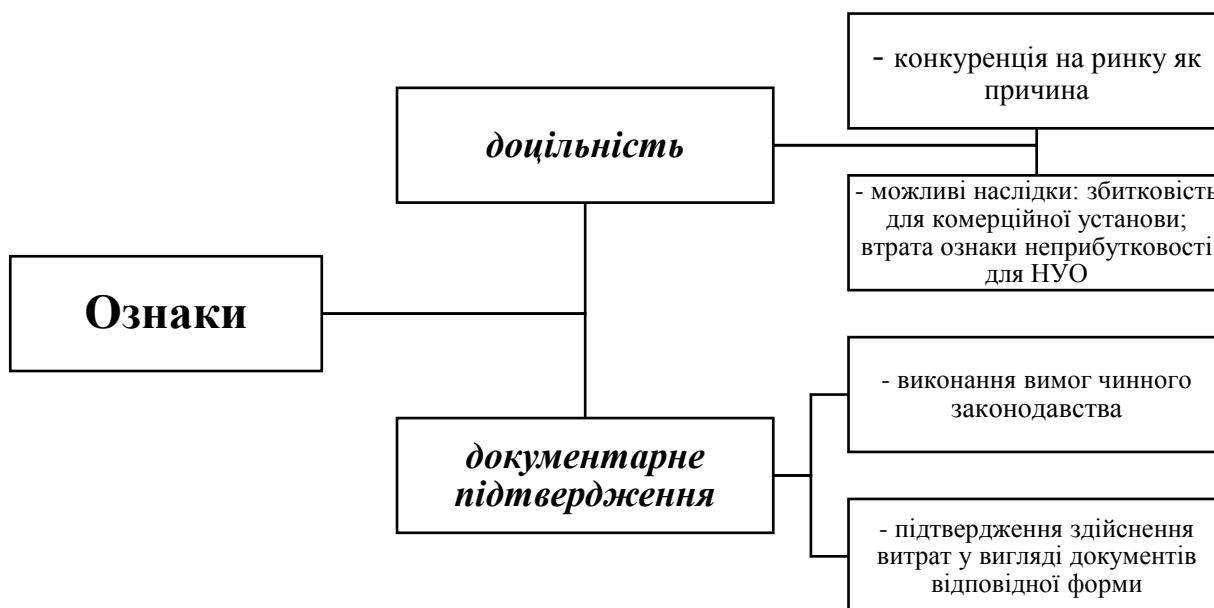
²¹⁸ Податковий кодекс України: Закон України від 01.04.2013 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20130401/sp:wide:max100#n303>

²¹⁹ Там само.

²²⁰ Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України № 71-VIII від 01.01.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19/sp:wide:max100#n58>.

²²¹ Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/sp:wide:max100#n259>.

На рисунку 2.7 відображено спільні ознаки витрат НУО та організацій, що функціонують на комерційних умовах.

Рис. 2.7. Природа і наслідки спільних ознак витрат для НУО та комерційних організацій

Існує схожість також у структурі витрат цих організацій, що відповідає чинному законодавству. До загальних витрат належать: витрати на оплату праці, витрати на сплату податків і обов'язкових платежів та ін.

Проте з огляду на специфіку діяльності НУО більш детально проаналізуємо особливості здійснення витрат різними видами ІГС у нашій державі.

Частина спеціальних ЗУ, що регламентують діяльність ОГС, не надає деталізованої інформації щодо напрямів використання їхніх коштів, а тільки зазначають, що така інформація має міститися в їхніх установчих документах. Така ситуація притаманна для професійних спілок, які повинні конкретизувати у своїх статутах та статутах їхніх об'єднань інформацію про джерела надходження (формування) і напрями їхнього використання;²²² у статуті творчої спілки повинні зазначатися джерела формування майна та коштів творчої спілки

²²² Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 45. Ст. 14. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

і порядок їхнього використання;²²³ у Положенні про орган самоорганізації населення подається порядок використання коштів та іншого майна.²²⁴

Громадські об'єднання, відповідно до вітчизняної практики, мають обов'язок використовувати кошти за цільовим призначенням. Так, у статуті громадського об'єднання має містити інформацію щодо джерел надходження і порядку використання коштів та іншого майна ГО²²⁵. Водночас такі об'єднання (зі статусом юридичної особи), а також створені ними юридичні особи мають обов'язок: вести бухгалтерський облік, фінансову й статистичну звітність, бути зареєстрованими в органах доходів і зборів та сплачувати до бюджету обов'язкові платежі; готувати річні фінансові звіти із зазначенням детального аналізу доходів і витрат; здійснювати заходи контролю, щоб забезпечити зарахування та витрачання повністю всіх коштів у спосіб, що узгоджується з цілями і завданнями заявленої діяльності громадського об'єднання.²²⁶

До того ж громадські об'єднання, які отримують фінансову підтримку за рахунок коштів ДБУ та місцевих бюджетів, зобов'язані подавати й оприлюднювати звіти про цільове використання цих коштів відповідно до закону.²²⁷

Організації роботодавців України та їхні об'єднання мають обов'язок в статуті розміщати інформацію про джерела формування і порядок використання коштів та майна організації

---

²²³ Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України № 554/97-ВР від 07.10.1997. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 52. Ст. 5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554/97-вр>.

²²⁴ Про органи самоорганізації населення: Закон України № 2625-III від 11.07.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 48. Ст. 12. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.

²²⁵ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст. 11. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

²²⁶ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст. 23. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

²²⁷ Там само. Ст. 23.

роботодавців і об'єднання організацій роботодавців.²²⁸ Водночас порядок формування й використання майна і коштів організацій роботодавців та їхніх об'єднань визначаються їхніми статутами або рішеннями керівних органів.²²⁹ Отже, відповідно до чинного законодавства, організації роботодавців мають більше свободи у формуванні й використанні майна та коштів.

Законодавство, що регулює благодійну діяльність є дещо більш жорстким. Так, установчі документи благодійної організації (статут²³⁰) мають містити інформацію про цілі й сфери благодійної діяльності²³¹. Ця інформація за своєю суттю визначає цільове використання коштів благодійних організацій, оскільки в ЗУ передбачено, що ці організації повинні використовувати кошти згідно з цілями і сферами благодійної діяльності.

До того ж благодійні організації, на відміну від інших аналізованих у пропонуваному дослідженні ОГС, керуються чітким законодавчим регламентуванням використання благодійних грантів та ендавментів, які надаються в їхнє розпорядження. Зокрема, благодійна організація може отримати цільову допомогу у формі валютних цінностей, яку бенефіціар має використати протягом строку, визначеного благодійником (така допомога називається благодійним грантом). Водночас, суми валютних цінностей благодійного гранта, цільове використання яких не відбулося протягом строку, визначеного благодійником, підлягають поверненню благодійнику як поворотна фінансова допомога.²³²

Серед видів благодійної діяльності благодійних організацій дозволено інноваційний для України метод залучення фінансових ресурсів – використання ендавментів. Причому

---

²²⁸ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22.06.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 22. Ст. 13. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.

²²⁹ Там само. Ст. 32.

²³⁰ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. Ст. 14. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

²³¹ Там само. Ст. 14.

²³² Там само. Ст. 6.

визначеними є конкретні напрями використання процентів і дивідендів від благодійних ендавментів, а саме:

- надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами;
- виконання благодійних програм;
- ведення спільної благодійної діяльності.

Зміни цілей, порядку та строків використання благодійного ендавменту можливі лише на підставі згоди благодійника або його правонаступників, а також за рішенням суду, якщо благодійний ендавмент створено на підставі заповіту.²³³ Важливо наголосити, що законодавець обмежує можливість розпорядників коштів благодійних організацій використовувати їх на адміністративні витрати: розмір адміністративних витрат благодійних організацій не може перевищувати 20% доходу такої організації у поточному році.²³⁴

Крім цього, благодійним організаціям надавати благодійну допомогу політичним партіям.²³⁵

Законодавством нашої держави не передбачено виділення конкретних напрямів, на які можуть спрямовуватися кошти релігійних організацій, а лише зазначено, що у власності релігійних організацій можуть бути «...кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їхньої діяльності».²³⁶ Таким чином, можна зробити висновок, що кошти, які є у розпорядженні релігійних організацій, повинні мати цільове призначення використання – забезпечення їх діяльності. До того ж слід уточнити, що релігійні організації не беруть участь у діяльності ПП і не надають їм фінансової підтримки.²³⁷

---

²³³ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. Ст. 9. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

²³⁴ Там само. Ст. 9.

²³⁵ Там само. Ст. 3.

²³⁶ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-XII від 23.04.1991. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 25. Ст. 18. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

²³⁷ Там само. Ст. 18.

У статуті ПП «...повинна міститися інформація про джерела матеріальної та фінансової підтримки ПП, її місцевих організацій, порядок здійснення витрат ПП».²³⁸ При цьому держава гарантує право ПП на кошти й інше майно, але право володіти, користуватися і розпоряджатися рухомим та нерухомим майном, коштами, обладнанням і транспортом, набуття яких не заборонено законами України, вони мають саме для виконання своїх статутних завдань.²³⁹

Водночас, ПП мають право на співпрацю з іншими громадськими об'єднаннями, але є певні особливості, пов'язані у тому числі з особливим статусом самих ПП та державним контролем за їхньою діяльністю. Зокрема, наприклад, їм дозволено ідейно, організаційно і матеріально підтримувати молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян.²⁴⁰ але їм заборонено отримувати кошти від інших ПП.²⁴¹ Варто зауважити, що в такому разі правопорушенням вважається саме отримання допомоги, тоді як про її надання не йдеться.²⁴²

Здійснивши короткий аналіз спеціального законодавства, що регулює діяльність ІГС, вважаємо за необхідне зробити два зауваження.

Зауваження 1: ПКУ дуже суворо регламентує цільове використання коштів, що перебувають у розпорядженні неприбуткових організацій. Так, у ст. 133.4.2 ПКУ вказується, що доходи (прибутки) неприбуткової організації використовуються винятково для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) і напрямів діяльності, визначених її установчими документами.²⁴³ У ст. 133.4.3 ПКУ передбачено зобов'язання для організацій, які мали порушення щодо цільового використання коштів, подати у строк, визначений для місячного податкового

---

²³⁸ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. Ст. 8. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

²³⁹ Там само. Ст. 14.

²⁴⁰ Там само. Ст. 12.

²⁴¹ Там само. Ст. 15.

²⁴² Там само. Ст. 15.

²⁴³ Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI. Редакція від 01.01.2019. Ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/sp:wide:max100#n259>.

(звітнього) періоду, звіт про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації за період з початку року (або з початку визнання організації неприбутковою у встановленому порядку, якщо таке визнання відбулося пізніше) по останній день місяця, в якому вчинене таке порушення, та зазначити і сплатити суму самостійно нарахованого податкового зобов'язання з податку на прибуток. Податкове зобов'язання розраховується на основі суми операції (операцій) нецільового використання активів. Така неприбуткова організація виключається контролюючим органом з Реєстру неприбуткових установ та організацій і вважається платником податку на прибуток для цілей оподаткування з першого дня місяця, наступного за місяцем, в якому вчинене таке порушення.²⁴⁴

Зауваження 2: ОГС повинні щорічно подавати звітність про їхню діяльність до органів статистики. Проте оскільки в законодавстві не визначено процедури «покарання» за неподання такої звітності, багато з НУО зловживають такою можливістю. Так, наприклад, серед ГО, які є найбільш чисельним ІГС, щороку лише невелика частина подає звітність до Державних органів статистики, а саме близько 40%.²⁴⁵ Інші ж, як зазначається в передмові до статистичних бюлетенів, «...не були знайдені за реєстраційними адресами і додаткові відомості про їхнє розташування не відомі».²⁴⁶ Потрібно наголосити, що з 2015 р. у статистичних бюлетенях, присвячених діяльності громадських об'єднань в Україні, не подано інформації про загальну кількість легалізованих органами юстиції громадських об'єднань.

Враховуючи вище описані особливості здійснення витрат ОГС відповідно до чинного законодавства, *витрати некомерційних організацій* ми розуміємо як грошове оцінювання здійснених витрат матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів для реалізації статутних цілей діяльності. При цьому, як

---

²⁴⁴ Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI. Редакція від 01.01.2019. Ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/sp:wide:max100#n259>.

²⁴⁵ Діяльність громадських організацій в Україні. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²⁴⁶ Там само.

і витрати комерційних організацій, витрати НУО здійснюються впродовж визначеного часу та повинні мати документарне підтвердження.

У своїй діяльності НУО можуть здійснюють велику кількість різних операцій, які потребують здійснення витрат. До витрат НУО належать:

1. Витрати, пов'язані з виконанням основної статутної діяльності (заробітна плата адміністративно-господарського персоналу, податки й обов'язкові платежі, витрати на оренду та утримання, витрати на зв'язок, витрати на відрядження, плата за комунальні послуги, витрати на ремонт й ін. Статті витрат, пов'язаних з виконанням статутної діяльності, та їхній склад відображаються у фінансовому плані або в кошторисі.

2. Витрати на виконання програм і заходів, на які отримано кошти з цільових надходжень та бюджетного фінансування.

3. Витрати на господарську діяльність (для тих НУО, які мають право здійснювати господарську діяльність).

4. Втрати і списання.

Переважання одних витрат над іншими в загальному обсязі витрат некомерційної організації залежить від виду організації, мети діяльності, охоплення вигодонабувачів послуг організації, кількості членів та ін.

НУО, отримуючи ті чи інші засоби, найчастіше звільняються від обкладення податком на прибуток за умови використання цих коштів на досягнення своїх статутних цілей.

У разі, якщо дохід все ж підлягає зарахуванню до податкової бази за податком на прибуток, то його можна зменшити на передбачені законом видатки.

В Україні інформацію про витрати НУО систематизують, виділяючи в їхній структурі обов'язкові витрати, зокрема це: оплата праці працівників і податки й обов'язкові платежі; витрати на благодійну діяльність та соціальну допомогу; матеріальні витрати та оплату послуг; капітальні вкладення і капітальний ремонт; інші витрати (в їхній структурі виділяються відсотки за отримані кредити як джерело діяльності ГО). Витрати НУО в нашій державі відображено на рисунку 2.8.

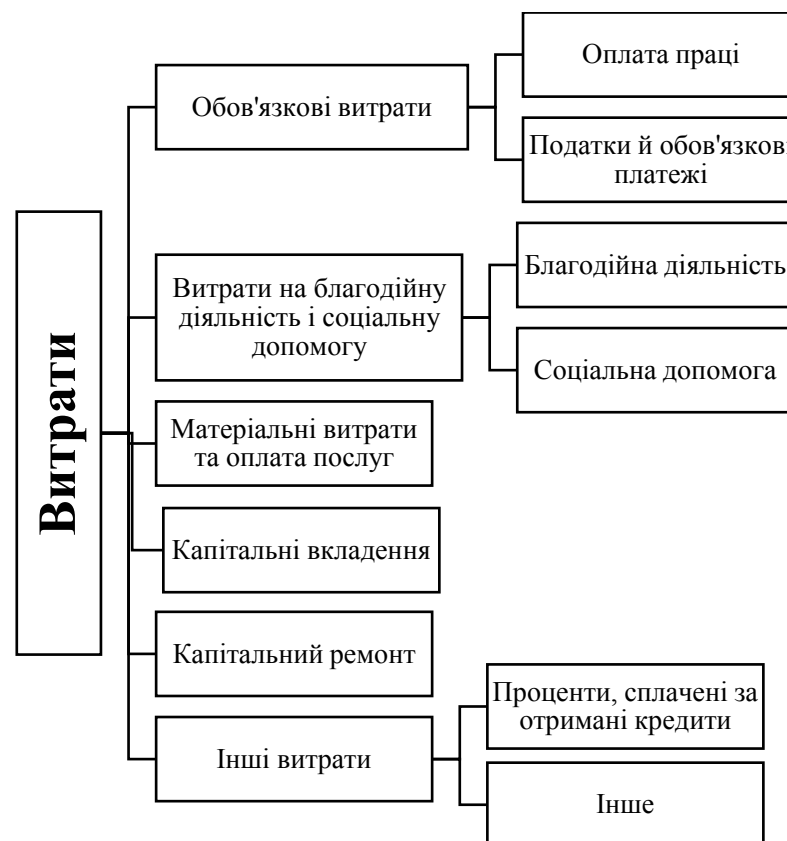

Рис. 2.8. Витрати НУО в Україні

Серед всіх витрат значну питому вагу займають витрати на виплату заробітної плати та супроводжуючих її податкових платежів і витрати на оплату обов'язкових страхових внесків до державних позабюджетних фондів.

Тенденція до домінування витрат на оплату працівників некомерційної організації характерна також для некомерційних організацій інших країн.

Відповідно до ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації», благодійна діяльність – це «добровільна особиста та / або майнова допомога для досягнення визначених законодавством цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара».²⁴⁷

²⁴⁷ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. Ст. 1. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

До цілей благодійної діяльності належать: надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності; розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах.²⁴⁸

При цьому сферами благодійної діяльності, відповідно до чинного законодавства, є:

- «освіта;
- охорона здоров'я;
- екологія, охорона довкілля та захист тварин;
- запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- опіка і піклування, законне представництво та правова допомога;
- соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності;
- культура та мистецтво, охорона культурної спадщини;
- наука і наукові дослідження;
- спорт і фізична культура;
- права людини і громадянина та основоположні свободи;
- розвиток територіальних громад;
- розвиток міжнародної співпраці України;
- стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів та підвищення конкурентоспроможності України;
- сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні;

---

²⁴⁸ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. Ст. 3. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

– сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану».²⁴⁹

Соціальна допомога – це «матеріальна підтримка як у готівковій/натуральній, так і безготівковій формі, що надається населенню, яке опинилося в умовах соціальних ризиків».²⁵⁰ Вона є адресною, що дає змогу отримати її тим, які справді потребують підтримки у складних життєвих ситуаціях. Водночас адресність унеможливорює допомогу соціальної допомоги іншим особам.

Матеріальні витрати – це «частина витрат виробництва, що реалізуються у виробничому процесі при створенні товарів, послуг і продукції, яка використовується всередині підприємства».²⁵¹

У вітчизняній практиці під капітальними вкладеннями розуміють витрати на капітальне будівництво, у тому числі витрати на поліпшення земель, витрати на проведення культуртехнічних робіт, витрати на терасування крутих схилів, витрати на вирощування багаторічних насаджень, витрати на роботи з експлуатаційного та глибокого розвідувального бурінню на нафту, газ і термальні води, витрати на придбання машин та обладнання, інструменту, приладів й інвентарю, транспортних засобів тощо.²⁵²

Капітальний ремонт є ремонтом, який має на меті повернення певному виробу початкових характеристик, що містяться у технічній документації.

---

²⁴⁹ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

²⁵⁰ Юрчик Г. Система соціальної допомоги в Україні як складова національної соціальної політики. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2017. №1. С. 230-242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/21622/1/230-242.pdf>

²⁵¹ Матеріальні витрати. *Економічний енциклопедичний словник*. URL: <https://subject.com.ua/economic/slovník/4107.html>

²⁵² Про затвердження форми одноразового державного статистичного спостереження № 1 – амортизація: Наказ Держ. комітету статистики України від 15.12.2003 № 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0444202-03/print>

До інших витрат некомерційної організації входять: консультаційні витрати, витрати на оплату зв'язку; витрати на проведення масових заходів та ін.

Таким чином, витрати ОГС здійснюються за напрямками, які визначено на рисунку 2.8.

Ще один важливий елемент фінансів ГС – це управлінська складова. Проте слід визнати, що у вітчизняному законодавстві здебільшого описуються питання контролю за діяльністю (внутрішнього і зовнішнього) НУО, а не управління ними. Зважаючи на це, більш детально дослідимо управлінську складову у фінансах НУО, для чого спочатку варто розглянути існуючі підходи науковців до трактування категорії «управління» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Наукові підходи до трактування категорії «управління»*

Автор	Трактування	Особливість трактування
Н. М. Мельтюхова	«...функція організованих систем (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує реалізацію мети і підтримку режиму діяльності, сталість і розвиток певних структурних елементів». ²⁵³	Функція організованих систем
Л. І. Нечаюк, Н. О. Телеш	Управління – це «...цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт управління за допомогою певної системи методів і технічних засобів з використанням особливої технології для досягнення поставленої мети». У широкому розумінні – це «...загальна система відносин і явищ управління в природі та суспільстві, у вузькому – це технологічна організація об'єкта управління». ²⁵⁴	Вплив суб'єкта на об'єкт; загальна система відносин та явищ управління;
В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко	«...діяльність суб'єкта, яка має прояв у цілеспрямованому, організуючому впливі на об'єкт управління та яка здійснюється з метою приведення його у бажаний для суб'єкта стан» [²⁵⁵].	Діяльність суб'єкта

²⁵³ Мельтюхова Н. М. Управління. *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: Вид-во НАДУ, 2010. 722 с.

²⁵⁴ Нечаюк Л. І., Телеш Н. О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент. Київ: ЦУЛ, 2003. 348 с.

²⁵⁵ Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

Продовження табл. 2.1

М. Г. Лапуста	Управління – це «...елемент, функція організованих систем (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію їх програм і цілей». ²⁵⁶	Елемент і функція організованих систем
---------------	--	--

* Складено автором на основі^{183, 184, 185, 186}

На основі таблиці 2.1 можемо підсумувати, що практично всі дослідники цієї категорії роблять наголос на її важливості, але, незважаючи на це, її розуміння є дещо нечітким, а у трактуваннях зроблено акценти на різних аспектах. Таким чином, управління розглядається як специфічний елемент чи функція організованих систем, діяльність певного суб'єкта чи його вплив на об'єкт управління й загальна система відносин та явищ.

Отже, зі сказаного вище випливає, що багатоманітність тлумачень категорії «управління» зумовлена широтою її можливого використання як у практичній діяльності, так і для потреб наукових досліджень. Тому вважаємо, що кожне наукове дослідження потребує специфікації трактування цієї категорії. У нашому дослідженні управління ми розглядатимемо з точки зору діяльності суб'єкта, який має цілеспрямований вплив на об'єкт управління, а саме систему формування та розподілу фінансових ресурсів, з метою оптимізації його функціонування для досягнення цілей діяльності НУО.

Передусім ми дослідимо законодавство про НУО щодо згадування й аргументування в ньому управлінської складової. Отримані результати дослідження наведено в додатку Д1.

Змістовий аналіз інформації, вміщеної у таблиці додатку Д1, свідчить про відсутність комплексності та системності в політиці законодавця у сфері як регулювання діяльності ІГС, так і їхніх фінансів зокрема. Як бачимо, у всіх розглянутих НПА наявна інформація, що стосується управління діяльністю ІГС, але вона абсолютно відрізняється у змістовому наповненні. Так, наприклад, у всіх НПА згадуються керівні органи ІГС (слід уточнити, що це теж відрізняється за наповненістю), але інша

²⁵⁶ Словарь-справочник менеджера (авт.-сост.: М. Г. Лапуста и др. Москва: ИНФРА-М, 1996. 412 с.

інформація є суттєво відмінною. Це стосується також інформації про повноваження керівних органів у сфері управління фінансами. Зокрема, керівним органам професійних спілок та органів самоорганізації населення надано право розпоряджатися майном та коштами організацій; для творчих спілок розмежовано повноваження різних органів, а саме правління і ревізійної комісії, у сфері фінансів; керівні органи організацій роботодавців та їх об'єднань можуть визначати порядок формування та використання майна і коштів організацій; для ПП необхідним є проведення внутрішньопартійного фінансового контролю (аудиту) за надходженнями і витратами; для релігійних організацій та громадських об'єднань в Україні не визначено конкретних положень щодо їх управління. Водночас для благодійних організацій детально визначено особливості формування фінансів та управління ними.

На наш погляд, з огляду на спільну змістову ланку діяльності всіх цих організацій законодавець у своїй діяльності повинен бути більш чітким та впровадити уніфіковану структуру для висвітлення інформації, яка стосується управління фінансами різних ГС, що значно спростить як управління цією сферою фінансів, так і її дослідження.

Отже, беручи до уваги висвітлені раніше зміст та функції ГС, особливості створення і принципи функціонування його інститутів та розкриті вище основні, на нашу думку, змістові компоненти фінансів ГС (фінансові ресурси й управлінська складова), категорію «фінанси ГС» ми визначаємо як економічні відносини, спрямовані на оптимізацію процесів формування, розподілу та використання наявних у розпорядженні НУО фінансових ресурсів з метою забезпечення досягнення ними статутних цілей і підвищення якості соціального середовища.

Відповідно, фінанси ГС характеризуються:

- наявністю фінансових ресурсів;
- наявністю суб'єктів, які реалізують економічні відносини;
- спрямованістю відносин на досягнення статутних цілей та підвищення якості соціального середовища.

Оскільки ми вводимо поняття фінансів ГС, то потрібно наголосити, що вони як важливий елемент перерозподілу фінансових ресурсів у державі не лише виконують відведену їм роль, а й посідають чільне місце у фінансовій системі держави. Тому в межах дослідження фінансів ГС надзвичайно важливо визначити це місце.

Так, Т. Руцинська, яка здійснила дослідження господарсько-правового статусу ГО, робить висновок про те, що вони є суб'єктами господарського права відповідно до норм чинного законодавства.²⁵⁷ Водночас інші науковці, які досліджували правовий статус об'єднань громадян, теж поділяють таку думку. Зокрема, І. Зятковський ще у 2005 р. зауважував таке: «НУО (громадські та інші об'єднання громадян) – це специфічні суб'єкти господарювання, що характеризують рівень демократизації суспільства».²⁵⁸ Такий підхід має дуже важливе значення, бо він робить акцент на особливій місії діяльності НУО, а саме – на сприянні розвитку демократії в державі.

Крім цього В. С. Щербина наголошує на тому, що для оподаткування НУО важливим є «...виділення в ГКУ та інших актах господарського законодавства НПО як самостійних суб'єктів, що можуть здійснювати певні види господарської діяльності».²⁵⁹ Статтею 86 ЦКУ також визнається можливою підприємницька діяльність непідприємницьких осіб. У ній, власне, зазначається таке: «непідприємницькі товариства та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню».²⁶⁰ При цьому в ГКУ виділено такий вид господарської діяльності, як

---

²⁵⁷ Руцинська Т. П. Господарсько-правовий статус громадських організацій: пропозиції до законодавства. *Форум права*. 2016. № 3. С.224-229.

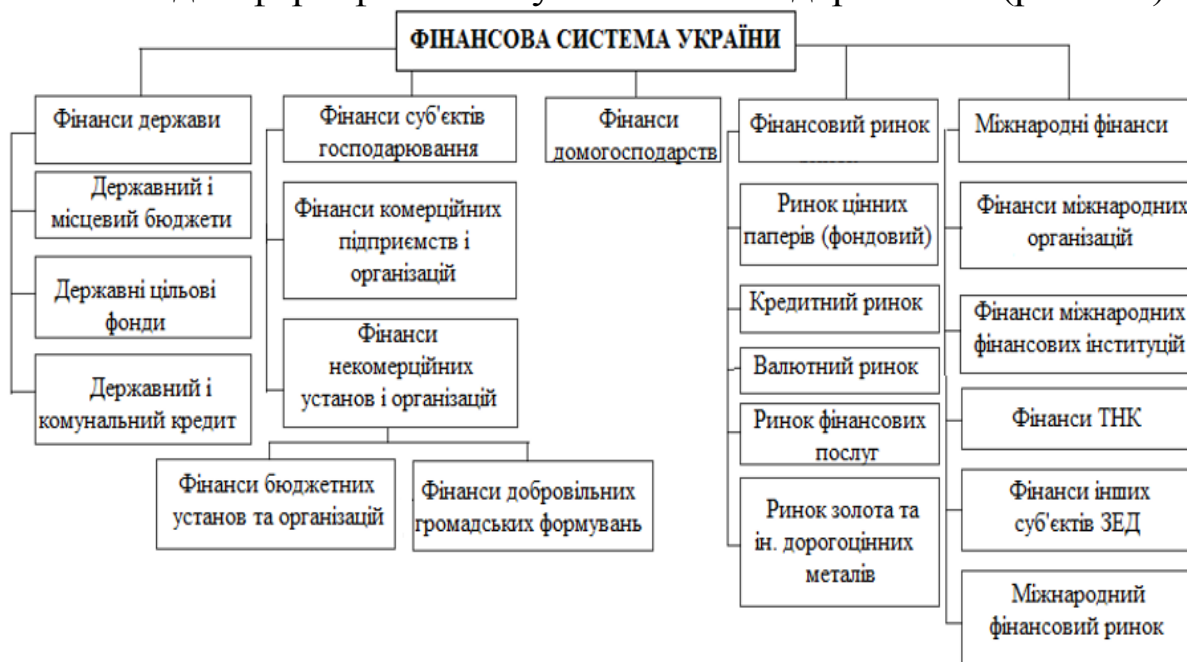
²⁵⁸ Зятковський І. Фінансова мотивація виникнення суспільно-економічних організацій. *Світ фінансів*. 2015. Вип.2 (3). С. 132-133

²⁵⁹ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 144.

²⁶⁰ Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV. Редакція від 1.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

некомерційна господарська діяльність, яка здійснюється без мети отримання прибутку.²⁶¹

Зважаючи на вищесказане і враховуючи функції, принципи, особливості діяльності та реєстрації НУО, їхню роль у формуванні й розподілі фінансових ресурсів у державі, вважаємо, що фінанси некомерційних установ і організацій належать до сфери фінансів суб'єктів господарювання (рис. 2.9).

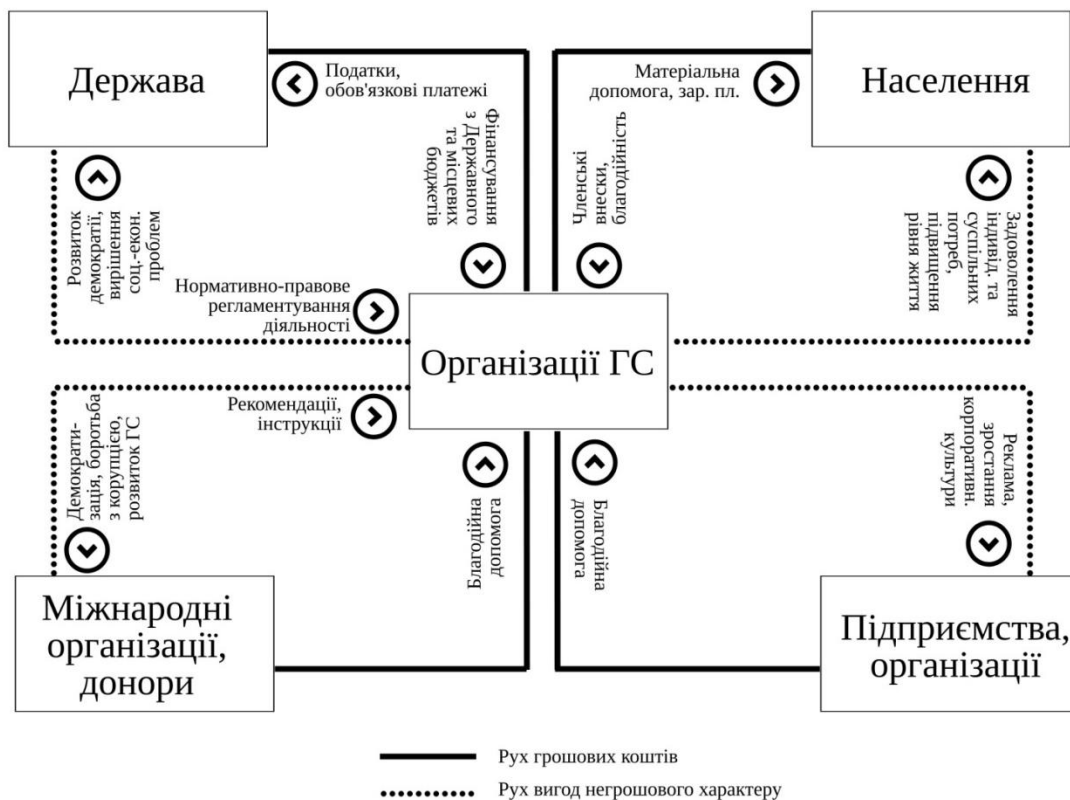

Рис. 2.9. Фінанси добровільних громадських об'єднань (фінансів ГС) у структурі фінансової системи України

На рисунку 2.9 показано місце фінансів добровільних громадських об'єднань (фінансів ГС) у структурі фінансової системи держави. Так, фінанси ГС разом із фінансами бюджетних установ та організацій – це елемент фінансів некомерційних установ і організацій, які відповідно належать до фінансів суб'єктів господарювання.

Водночас слід вказати, що фінанси ГС структурно є доволі складними та взаємодіють з іншими елементами фінансової системи держави. Спрощену систему руху грошових коштів та вигод негрошового характеру в системі фінансів ГС подано на рисунку 2.10.

²⁶¹ Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV. Редакція від 1.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

Рис. 2.10. Рух грошових коштів та вигод негрошового характеру в системі фінансів ГС

З допомогою рисунка 2.10 можна простежити рух коштів і вигод негрошового характеру в системі фінансів ГС. Потрібно уточнити, що НУО мають право на отримання надходжень від держави і суб'єктів господарювання, метою діяльності яких є отримання прибутку, домогосподарств та міжнародних донорів. У результаті кожна з цих сторін отримує вигоду, причому як грошового, так і негрошового характеру.

Так, для сучасної країни, що належить чи претендує бути повноправним учасником міжнародних відносин, важливо розвивати демократію та сприяти становленню правової держави. ГС – це специфічний союзник держави у цій справі, оскільки саме його інститути називають своєрідними «школами демократії» й «борцями» за дотримання прав і свобод. До того ж ІГС сприяють вирішенню завдань соціально-економічного й культурного характеру, що належать до завдань держави.

Населення може здійснювати фінансову підтримку ІГС у вигляді членських внесків (для тих представників населення, які

є членами ІГС) та благодійних пожертв на користь обраних організацій. Відповідно, населення отримує як грошові, так і негрошові вигоди у відповідь. ІГС виплачують заробітну плату тим представникам населення, які зайняті в них на оплачуваній основі, та здійснюють матеріальну підтримку тим особам, які перебувають у скрутному становищі й потребують певної підтримки. Проте більш важливими, на нашу думку, є вигоди якраз негрошового характеру: діяльність ІГС сприяє зростанню освіченості населення і підвищенню загального рівня соціального оточення, виховує свідомих громадян, дає змогу вирішити соціально-економічні проблеми та ін.

Підприємства, установи й організації, мета діяльності яких полягає в отриманні прибутку, здійснюють фінансову підтримку НУО, що може мати як постійний, так і ситуативний характер, але в результаті вони отримують суттєві переваги негрошового характеру від такої діяльності. Адже абсолютно очевидним є те, що підтримка діяльності загалом чи окремих проектів НУО комерціалізованими структурами слугує рекламою їхньої діяльності та створює для них імідж соціально відповідальних організацій. Водночас така діяльність сприяє підвищенню рівня корпоративної культури працівників, у результаті чого зростає ефективність їхньої праці. Проте найголовніше виявляється у тому, що розвинене ІГС, підвищуючи рівень освіченості й покращуючи матеріальне становище населення, також сприяє зростанню рівня його купівельної спроможності, що в результаті приводить до збільшення прибутків комерційних структур.

Діяльність ІГС України підтримують також міжнародні організації та донори, які очевидно, також очікують певної віддачі від їхньої діяльності. Для міжнародних суб'єктів найбільш суттєві вигоди – це демократизація, розвиток правової держави, боротьба з корупцією й ін., оскільки для них наша держава відіграє важливу роль як повноправний партнер на міжнародній арені та останній форпост, що відділяє Західну Європу від Росії.

Отже, НУО з метою досягнення визначених цілей і залучення ресурсів для діяльності взаємодіють із такими

суб'єктами економіки, як держава, домогосподарства й підприємства. У результаті такої взаємодії між ними виникають економічні відносини. При цьому всі суб'єкти економічних відносин від такої взаємодії отримують вигоди як грошового, так і негрошового характеру. Отже, фінанси ГС – це економічні відносини, спрямовані на оптимізацію процесів формування, розподілу та використання наявних у розпорядженні НУО фінансових ресурсів з метою забезпечення досягнення ними статутних цілей і підвищення якості соціального середовища. Фінанси ГС є елементом фінансів некомерційних установ та організацій, які відповідно належать до фінансів суб'єктів господарювання.

2.3. Методологічні засади державного регулювання фінансів громадянського суспільства

На сучасному етапі в економічно розвинених країнах світу роль ГС у вирішенні низки важливих соціальних і економічних проблем, розбудові демократії та захисті прав населення є загальноновизнаною. Відповідно чи не щоденно з'являється велика кількість ГС, мету діяльності яких ми визначили вище. Звичайно ГС ведуть неприбуткову діяльність, тому вона звільняється від сплати податку на прибуток і низки інших податків (їхній перелік відрізняється у різних країнах). З огляду на це з одного боку НУО викликають інтерес у недобросовісних суб'єктів економіки, котрі розглядають їх з точки зору реалізації різних сценаріїв фінансових афер, а з іншого – переважно ці організації мають невеликі розміри та не наймають професійних працівників, які несуть відповідальність за формування і використання фінансових ресурсів, тому доволі часто виникають ненавмисні правопорушення, що можуть призвести до виникнення серйозних наслідків для самих організацій, як, наприклад, позбавлення статусу неприбутковості чи права самої організації на ведення її діяльності.

З огляду на вищесказане держава повинна здійснювати регулювання сфери фінансів ГС. Проте воно має базуватися на чітко визначених методологічних засадах, щоб не порушити першорядні принципи діяльності самих НУО організацій, а саме принципи: добровільності створення, орієнтації на суспільну вигоду, співпраці з іншими суб'єктами для досягнення мети діяльності, підзвітності, рівності прав та свобод, правового захисту діяльності. Як зазначалося раніше їх виділяють та визнають такі міжнародні організації: ОБСЄ, Бюро демократії, прав людини і праці США, Круглий стіл Ко та платформи неурядових організацій різних держав світу.

Варто зауважити, що українські вчені сформували певне бачення методологічних основ здійснення державного регулювання у сфері фінансів. Слід відзначити праці науковців, серед яких: В. М. Гаращук, Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрій, Н. І. Пахолок, В. Ф. Піхоцький, І. С. Скоропад, І. Б. Стефанюк, Н. В. Шевченко та ін. Однак переважно дослідження цих вчених присвячені проблематиці фінансової науки загалом, тому необхідно дослідити методологічні засади державного регулювання саме у сфері фінансів ГС.

Чітка державна регуляторна політика має важливе значення не тільки для державного управління, а й для сфери фінансів ГС, оскільки вона забезпечує два основних елементи, зокрема це: законність фінансів ГС, яка виявляється в дотриманні норм чинного законодавства щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів НУО, і дисципліна, що відповідно передбачає дотримання процедур та правил, визначених законодавчо. Проте для нашого дослідження насамперед важливо визначити сутність поняття «регулювання».

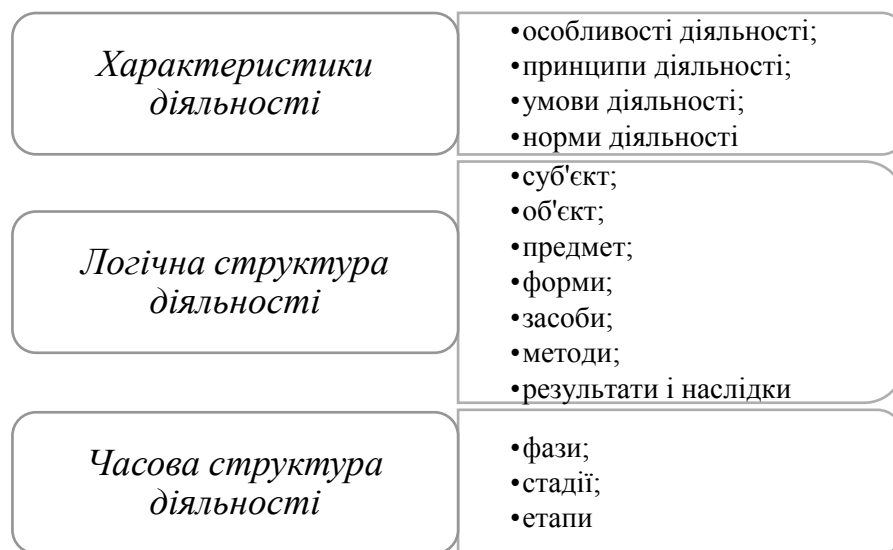
У науці, як і у практичній діяльності, досі не подано єдиного визначення категорії «регулювання». Однак більшість дослідників звичайно розуміє її як процес формування умов для оптимальних перебігу процесів в економіці та функціонування

суб'єктів у тій чи іншій галузі^{262, 263}, вказуючи, що державне регулювання базується на нормативно-правовому регламентуванні. Інакше кажучи, держава реалізовує регуляторну функцію шляхом прийняття нормативно-правових актів різних рівнів, які створюють своєрідний плацдарм для взаємодії суб'єктів економічних відносин.

Розглянемо методологічні основи державного регулювання фінансів ГС.

Так, А. М. Новіков та Д. А. Новіков у своєму монументальному дослідженні методології визнають, що більшість наукових досліджень, які здійснюють вчені, виконуються без чіткого усвідомлення її змісту та значення.²⁶⁴ Зважаючи на важливість методології для всіх видів діяльності, науковці здійснили критичний аналіз існуючих підходів до трактування змісту, значення та структури методології. В результаті цього вони сформулювали узагальнену схему методології, яка має містити три елементи: *характеристики діяльності, логічну структуру діяльності, часову структуру діяльності*.

Рис. 2.11. Загальна схема методології будь-якої діяльності*

*Розроблено автором на основі²⁶⁵

²⁶² Білик В. В. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності. *Економіка і суспільство*. 2007. Вип. 10. С. 172.

²⁶³ Намлієва Н. В. Принципові основи державного регулювання інвестиційної діяльності. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. Вип. 23. С. 97.

²⁶⁴ Новіков А. М., Новіков Д. А. *Методологія*. Москва: СИН-ТЕГ, 2010. С. 10.

²⁶⁵ Там само.

Логічна структура діяльності містить такі елементи, як: суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, засоби, методи і результати.

До характеристик діяльності дослідники зараховують: особливості, принципи, умови й норми.

Часова структура охоплює фази, стадії та етапи діяльності.²⁶⁶

Відповідно до такої схеми, ми дослідимо по чергово, як здійснюється регулювання сфери фінансів ГС в Україні.

Регулювання фінансів ГС – це специфічний вид діяльності, який передбачає розробку і впровадження нормативно-правових положень, що визначають дозволені законом межі існування ОГС та функціонування їхніх фінансів, тобто загалом йдеться про законотворчість. На нашу думку, основною метою державного регулювання фінансів ГС є сприяння ефективній діяльності і повноцінному розвитку ГС.

Основні нормативно-правові акти, що врегульовують діяльність ГС у нашій країні загалом та функціонування фінансів ГС, зокрема, наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Основні НПА, що регламентують діяльність ГС в Україні*

НПА	Набуття чинності	Примітки
ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації»	1991 р.	Чинний
ЗУ «Про об'єднання громадян»	1992 р.	Втратив чинність у 2012 р.
ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»	1997 р.	Чинний
ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»	1999 р.	Чинний
ЗУ «Про органи самоорганізації населення»	2001 р.	Чинний
ЗУ «Про політичні партії в Україні»	2001 р.	Чинний
ЗУ «Про громадські об'єднання»	2013 р.	Чинний
ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»	2013 р.	Чинний
ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації»	2013 р.	Чинний

*Складено автором на підставі названих нормативно-правових актів.

²⁶⁶ Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. Москва: СИН-ТЕГ, 2010. С. 25.

Отже, до основних характеристик діяльності належать особливості, умови, принципи і норми діяльності.

Особливості державного регулювання фінансів ГС виявляються, перш за все, у специфіці самих фінансів ГС, які, як зазначалося вище, з інституційної точки зору об'єднують у собі фінанси різних видів ІГС. Ці інститути об'єднуються за ознакою мети діяльності, не підпорядкованої отриманню прибутків. Таким чином, регуляторна діяльність держави у сфері фінансів ГС передусім спрямована не на зростання ВВП та РВП, підвищення інвестицій в економіку, зростання податкових надходжень до ДБУ й ін. (як, наприклад, у разі регулювання діяльності суб'єктів господарювання), а на створення таких умов, за яких стане можливим повноцінний розвиток самого ГС і здійснюватиметься виконання його змістових функцій у взаємовідносинах із державою, бізнесом та домогосподарствами. Проте слід зауважити, що особливість функціонування фінансів ГС в Україні полягає саме у тому, що державні органи влади й органи місцевого самоврядування не усвідомлюють масштаб переваг соціально-економічного характеру від діяльності ІГС. Відповідно, діяльність держави як регулятора, незважаючи на декларування на всіх рівнях влади підтримки розвитку ГС і навіть розроблення Національної стратегії сприяння розвитку ГС в Україні на 2016–2020 рр.²⁶⁷, є неактивною, а зміни в регуляторному полі здійснюються під тиском та за сприяння громадськості.

Водночас, основний чинник, який сьогодні впливає на ГС нашої держави, – це те, що воно перебуває на етапі своєрідного переродження після тривалого періоду занепаду і неформальної заборони його функціонування (нагадаємо, що законна діяльність ІГС у колишньому Радянському Союзі набула формального характеру клубів «за інтересами»). Відповідно, активізація діяльності ІГС, яка відбулася в Україні останнім часом та яка, очевидно, має як позитивні (розвиток демократії, залучення інвестицій, зростання інноваційного потенціалу,

---

²⁶⁷ Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр.: Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/68/2016>.

працевлаштування населення й ін.), так і негативні наслідки (наприклад, використання ІГС у процесі легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та приховання доходів з метою ухилення від сплати податків й ін.), слугує своєрідним зовнішнім чинником, що стимулює державу до коригування і вдосконалення існуючого регуляторного поля.

Ще один чинник, який впливає на діяльність держави з регулювання сфери фінансів ГС, – це нестійкість демократії в нашій державі. Так, за даними Міжнародної неурядової організації «Freedom House», рівень розвитку демократії в Україні, який вимірюється відповідним індексом, характеризується нестабільністю та змінюється залежно від того, хто обіймає керівні посади в державі.

Як відомо, в нашій державі більшість позитивних змін до законодавства здійснюється під тиском громадськості. Тому суспільний запит на підтримку розвитку ОГС зростає у період соціальних вибухів, яким властива циклічність.

Серед внутрішніх умов (чинників), що, на нашу думку, найбільш суттєво впливають на регуляторну діяльність держави у сфері фінансів ГС, потрібно виділити професійну підготовку осіб, які відповідають за розробку регуляторних актів, й існуючу систему нормативно-правових актів, що врегульовують діяльність ІГС, у тому числі управління фінансовими ресурсами.

Підготовка фахівців, які є відповідальними за розробку регуляторних актів у сфері фінансів ГС, мала би здійснюватися на основі міждисциплінарного принципу, оскільки саме ГС, як ми вже зауважували, стало об'єктом дослідження різних дисциплін. Однак в Україні такий принцип не виконується. Внаслідок цього ті особи, які є відповідальними за розробку регуляторних актів, здебільшого не володіють інформацією про особливості та перспективи розвитку фінансів ГС. Така ситуація також призвела до виникнення іншого чинника – великої кількості нормативно-правових актів, що регламентують діяльність ІГС і функціонування фінансів ГС. Ці нормативно-правові акти часто дублюють існуючі норми, а інколи навіть виникають суперечності й невідповідності між окремими з них.

Норми (правила) діяльності держави з регулювання фінансів ГС виявляються у принципах законотворчої діяльності. Станом на сьогодні не розроблено принципів законотворчої діяльності у сфері фінансів ГС. Що ж стосується загальної практики законотворчої діяльності, то науковці, які вивчали означену проблематику, не дійшли спільної думки у цьому питанні.

Так, О. Копиленко та О. Богачова, аналізуючи законотворчий процес, обґрунтовують, що за методологічну основу законотворчого процесу необхідно брати «комплексний підхід з використанням філософських принципів єдності соціально-правового і гносеологічного аналізів, об'єктивності, історизму, конкретності істини».²⁶⁸ До того ж ці вчені не виділяють окремо принципів законотворчої діяльності, стверджуючи, що вона має базуватися на загальнофілософських методах.

Водночас Н. Ю. Задирака у процесі вивчення теоретико-правових питань законотворчості розглядає принципи законотворчості в ролі своєрідного «запобіжника» від помилок законодавця, наголошуючи, що тільки їхнє дотримання може забезпечити прийняття демократичних нормативно-правових актів. До принципів законотворення ця дослідниця зараховує «принципи демократизму, законності, конституційності, науковості, використання правового досвіду, зв'язку з практикою, адекватного відображення нормативно-правових потреб, понятійної визначеності, моральної збалансованості, ретребутивної забезпеченості».²⁶⁹

Зокрема, Т. Климчук здійснює виявлення критеріїв систематизації принципів законотворчості та поділяє їх на загальні й процедурні (спеціальні).²⁷⁰ Загальними принципами вона називає «ті, на яких ґрунтується правотворча діяльність і

---

²⁶⁸ Копиленко О. Л., Богачова О. В. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2010. № 1. С. 13.

²⁶⁹ Задирака Н. Ю. Теоретико-правові питання законотворчості: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. С. 10.

²⁷⁰ Климчук Т. Принципи законотворчої діяльності. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 63.

які поширюються на законотворчість»²⁷¹ та зараховує до них такі принципи: верховенства права; недопущення звуження змісту й обсягу прав і свобод людини та громадянина; законності; гуманізму; демократизму; гласності; науковості; моральності; системності; збереження національної самобутності й інтернаціоналізму; додержання міжнародних стандартів.²⁷² До спеціальних принципів, на думку цієї вченої, належать «принципи оперативності, поєднання динамізму й стабільності, плановості, старанності та скрупульозності підготовки актів, професіоналізму, техніко-юридичної досконалості, урахування правового досвіду, зв'язку з практикою, інформаційності, колегіальності».²⁷³

Викликає інтерес також класифікація принципів законотворчості, яку здійснив фахівець з юриспруденції М. Науменко. Основними принципами законотворчої діяльності він вважає принципи: ухвалення закону законодавчим органом; демократизму і гласності законотворчої діяльності; гуманізму; професіоналізму при здійсненні законотворчої діяльності; дотримання законодавчого регулювання; відповідності соціально-економічній ситуації; відповідності законодавства міжнародним нормам та стандартам.²⁷⁴

Беручи до уваги вищеописані підходи і роблячи узагальнення, ми можемо підсумувати, що до найважливіших принципів законотворчої діяльності у сфері фінансів ГС належать принципи: історизму; демократизму; законності; конституційності; наукового обґрунтування; адекватного відображення нормативно-правових потреб; понятійної визначеності; недопущення звуження змісту й обсягу прав та свобод людини і громадянина; гласності; системності; збереження національної самобутності; додержання міжнародних стандартів; оперативності; плановості; старанності

---

²⁷¹ Климчук Т. Принципи законотворчої діяльності. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 64.

²⁷² Там само. С. 64–65.

²⁷³ Там само. С. 65.

²⁷⁴ Науменко М. Законотворча діяльність в Україні: поняття та принципи. *Юридична консультація Миколи Науменка*. URL: http://www.naumenko.com.ua/e-index.php?idPage_=31.

й скрупульозності підготовки актів; професіоналізму; техніко-юридичної досконалості; встановлення зв'язку з практикою.

Коротко розкриємо значення цих принципів для державного регулювання фінансів ГС:

– *принцип історизму*. При здійсненні законотворчої діяльності він передбачає урахування того, що дійсність змінюється в часі та розвивається. ГС України володіє багатою і з огляду на заборони й обмеження, які супроводжували ІГС, історією. У процесі розробки та ухвалення нормативно-правових актів, що регламентують його існування і функціонування фінансів ГС, слід враховувати як саму історію ГС та наслідки, до яких призводили зміни в його регулятивному полі, так і те, що вони як об'єкт регулювання суттєво відрізняються від зразка навіть десятирічної давності;

– *принцип демократизму*. Кінцева мета функціонування фінансів ГС – це досягнення статутних цілей ОГС та підвищення якості соціального середовища. З огляду на це процес законотворення має базуватися на законних інтересах населення, а отже, враховувати їх. Для цього представники різних соціальних груп повинні мати право долучатися до процесу законотворення, репрезентуючи їхні інтереси і розкриваючи своє бачення ролі ГС у розвитку держави;

– *принципи законності й конституційності*. Нормативно-правові акти, що регулюють діяльність ІГС та функціонування їхніх ІГС, необхідно ухвалювати у законному порядку з дотриманням усіх процедур;

– *принцип наукового обґрунтування*. Зміни, що пропонуються до нормативно-правових актів, які врегульовують функціонування фінансів ГС, мають містити чітке наукове обґрунтування з урахуванням соціально-економічних показників розвитку держави і прогнозуванням наслідків їхнього ухвалення. Більш того, вони мають суворо здійснюватися згідно з науковою методологією;

– *принцип адекватного відображення нормативно-правових потреб*. Процес законотворення потребує великих фінансових, людських, та часових ресурсів, тому розробка будь-

якого нормативно-правового акта має бути не самометою, а об'єктивно відображати нормативно-правову потребу;

– *принцип понятійної визначеності*. Понятійно-категорійний апарат, що використовується в законотворчій діяльності, має бути чітким і взаємно узгодженим у різних видах нормативно-правових актів;

– *принцип недопущення звуження змісту й обсягу прав та свобод людини і громадянина*. Ухвалення нормативно-правових актів не може обмежувати права й інтереси представників ГС та населення;

– *принцип гласності*. Нові регулятивні акти, що пропонуються до ухвалення, як і зміни до існуючих актів, мусять виноситись на обговорення громадськістю (у тому числі для врахування інтересів населення та надання його представникам можливості висловити власні думки щодо цих змін);

– *принцип системності*. Державне регулювання сфери фінансів ГС має здійснюватися з усвідомленням і врахуванням того, що фінанси ГС як об'єкт державного регулювання є елементом системи державних фінансів та мають свою доволі складну внутрішню систему. Відповідно, втручання у функціонування одного елементу може суттєво вплинути на функціонування всієї системи;

– *принцип збереження національної самобутності*. – ГС кожної держави відтворює особливості національної самобутності й розвитку конкретної держави, тому державне регулювання ГС, у тому числі його фінансів, має враховувати як ці особливості, так і специфічні характеристики ментальності населення;

– *принцип дотримання міжнародних стандартів*. Оскільки Україна – це держава, що прагне стати повноправним учасником міжнародної спільноти, вона повинна дотримуватися норм та стандартів, які встановили авторитетні міжнародні інституції. Відповідно, це стосується також функціонування ГС і передусім основоположних принципів організації та функціонування ГС (у тому числі тих численних принципів, які

стосуються акумулювання й використання фінансових ресурсів ГС), що ми розглядали раніше;

– *принцип оперативності.* Державне регулювання сфери фінансів ГС має відповідати вимогам часу, а запровадження тих чи інших інструментів регулювання – відбуватися оперативно з реагуванням на конкретні потреби та запити з боку ГС відповідно до поточної соціально-економічної ситуації в державі;

– *принцип плановості.* Як і в будь-якій іншій сфері, діяльність держави з регулювання сфери фінансів ГС щодо питань стратегічного спрямування відбувається на основі розроблених та прийнятих планів (наприклад, щодо імплементації угоди про асоціацію, приведення законодавства у відповідність з міжнародними стандартами й ін.);

– *принцип старанності та скрупульозності підготовки актів.* Будь-які неточності й недопрацювання на етапі розробки і підготовки нормативно-правових актів, що регламентують сферу фінансів ГС, не лише можуть суттєво уповільнити в часі процес їхнього ухвалення (адже, згідно з процедурою, парламент може повернути їх на доопрацювання), а й суттєво ускладнити виконання таких вже розглянутих принципів законотворчої діяльності, як принципи: адекватного відображення нормативно-правових потреб, демократизму, оперативності, плановості та ін. Тому процес підготовки актів потребує особливої скрупульозності й старанності з боку всіх учасників;

– *принцип професіоналізму.* Для дотримання названих вище принципів дуже важливо до всіх етапів процесу законотворення долучити справді процесійних учасників. Водночас це стосується та представників ГС, які беруть участь у процесі законотворення, оскільки здійснення адекватної та коректної репрезентації потреб самого ГС з урахуванням поточної соціально-економічної ситуації в державі та перспектив їхнього розвитку також потребує високого рівня професіоналізму;

– *принцип техніко-юридичної досконалості.* Недотримання цього принципу може спричинити

неоднозначність регулятивних норм, що відповідно може призвести до утискання прав і свобод ОГС з боку державних органів, маніпулювання та невдоволення з боку ОГС і використання самих ОГС у тіньових схемах;

– *принцип встановлення зв'язку з практикою.* Державна регуляторна діяльність має на меті сприяти розвитку ГС та виконанню ним покладених на нього функцій, а отже, упродовж всього процесу законотворення потрібно передбачити можливість і забезпечити зручність використання ухвалених актів на практиці.

Дотримання всіх вищеописаних принципів допоможе державі стати ефективною у процесі законотворення та здійснювати регулювання фінансів ГС релевантно до існуючих потреб.

Ми поділяємо думку теоретиків права про те, що поняття «законотворчість» є ширшим за поняття «законодавчість» і навіть вміщує його. Адже процес законотворення передбачає не лише процес ухвалення певного нормативно-правового акта, а й етапи його розробки, підготовки та оцінювання ефективності впровадження цього акта, що дає змогу вносити в нього певні зміни і здійснювати коригування.²⁷⁵

З огляду на таке тлумачення категорії «законотворення» суб'єктами державного регулювання фінансів ГС є не лише органи законодавчої влади, які безпосередньо розглядають та ухвалюють окремі законодавчі акти, а й інші суб'єкти, які долучаються до процесу законотворення (йдеться як про законодавчу ініціативу, так і про безпосередню розробку НПА).

У ст. 93 КУ визначаються основні суб'єкти права законодавчої ініціативи. До них зараховано Президента України, народних депутатів України та Кабінет Міністрів України.²⁷⁶

Однак, до законотворчої діяльності залучаються також інші учасники: ВРУ, органи виконавчої, судової влади і місцевого самоврядування, юридичні особи, об'єднання громадян, ПП, ГО,

---

²⁷⁵ Голубовська В. С. Законотворча діяльність в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Правова інформатика*. 2013. № 4 (40). С. 29–34.

²⁷⁶ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Ст. 93. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>.

державні наукові установи, науково-дослідні центри, фахівців різних профілів та ін.²⁷⁷ Всі ці суб'єкти можуть долучатися до розробки певного нормативно-правового акта до моменту його передачі у Парламент, оскільки його можуть внести на розгляд тільки суб'єкти законодавчої ініціативи. У разі, якщо він потребує доопрацювання, то перелічені суб'єкти можуть знову долучатися до роботи над ним.

Об'єктом державного регулювання у сфері фінансів ГС є відносини соціально-економічного характеру, що супроводжують фінанси ІГС.

Предмет державного регулювання сфери фінансів ІГС за своєю сутністю – це вужча категорія, ніж об'єкт. Проте В. Д. Сорокін уточнює, що як об'єкт державного регулювання слід розглядати «...не всі суспільні відносини, а лише ті з них, які об'єктивно, з цілого ряду причин потребують саме юридичного, тобто в принципі уніфікованого впливу на них з боку держави».²⁷⁸ Таку думку поділяє також А. В. Поляков, який водночас зазначає: «До сфери правового регулювання мають входити ті відносини..., які займають своє місце в ієрархії соціальних цінностей».²⁷⁹ Зокрема, О. М. Куракін стверджує, що у процесі визначення предмета державного регулювання важливо враховувати цілі такого регулювання. Змістом же спонтанного регулювання є «задоволення потреб суспільства у врегулюванні конкретної сфери відносин».²⁸⁰ У цьому разі йдеться про врегулювання сфери фінансів ГС. Таким чином, предмет регуляторної діяльності держави – це економічні відносини, що виникають при утворенні й реєстрації ІГС, а також у процесі управління фінансовими ресурсами ІГС.

Форми впливу, які використовують державні органи влади з метою регулювання фінансів ГС, відображають зміст і мету

²⁷⁷ Лебедь Н. В. Суб'єкти законотворчої діяльності. *Статистика України*. 2013. № 2. С. 74.

²⁷⁸ Сорокін В. Д. Правовое регулирование: предмет и метод: уч. пособ. под ред. И. Ф. Покровского. Санкт-Петербург: Ин-т морск. права, 2000. С. 10.

²⁷⁹ Поляков А. В. Общая теория права. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. С. 44

²⁸⁰ Куракін О. М. Особливості предмета правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 29.

державного втручання у сферу фінансів ГС. Загалом виділяють такі форми державної регулювання, як: *правотворча, правозастосовна, правоохоронна й організаційна* [²⁸¹].

Так, Т. Дідич, визначаючи *правотворчу діяльність* як «складне та багатогранне явище, що забезпечує формування норм національного та міжнародного права, їх оновлення та вдосконалення»²⁸², слушно зауважує таке: «Правотворча діяльність є різновидом юридичної практичної діяльності, результатом здійснення якої є прийняття юридичних документів нормативно-правового характеру»²⁸³, причому до суб'єктів правотворчої діяльності, крім держави, він зараховує: ГС, міжнародне співтовариство, органи місцевого самоврядування, ГО та ін. Таке багатоаспектне розуміння правотворчості, на думку цього науковця, відображає демократичний характер діяльності держави, оскільки вона спроможна ефективно співпрацювати як з ГС, так і з міжнародним співтовариством.²⁸⁴ З позиції регулювання фінансів ГС рівень співпраці держави, ГС та міжнародної спільноти у процесі правотворення слугує надзвичайно важливим чинником, що визначає як рівень спроможності ГС, так і готовність держави підтримувати ті інституції, які в перспективі можуть та навіть мають бути в опозиції до неї, виконуючи свої екзистенційні функції.

Правозастосовна форма державного регулювання виявляється у «...застосуванні норм права, що реалізується шляхом організації виконання законних та підзаконних актів, охорони від правопорушень».²⁸⁵ Таким чином, правозастосування як форма державного регулювання реалізує норми права на практиці. Правозастосування передбачає визначення прав і обов'язків суб'єктів державного регулювання,

---

²⁸¹ Сікало М. В. Особливості застосування форм та методів державного регулювання ринку зерна в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2. С. 129-134.

²⁸² Дідич Т. О. Значення та роль держави в сфері правотворчої діяльності в сучасних умовах: постановка проблеми. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 156.

²⁸³ Там само. С. 156.

²⁸⁴ Там само. С. 156.

²⁸⁵ Бурик, З. М. Система методів державного регулювання сталого розвитку в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1. С. 39.

відповідальності й санкцій самої норми права.²⁸⁶ До того ж М. Сікало наголошує: «Правозастосовна діяльність відбивається у виданні правових актів індивідуального характеру, що містять державно-владні розпорядження стосовно суб'єктивних прав і юридичних обов'язків різних органів, посадових осіб».²⁸⁷ Отже, державне регулювання фінансів ГС передбачає не лише ухвалення конкретних норм права, що визначають особливості організації та існування ГС і функціонування їхніх фінансів, а й забезпечення їхнього виконання шляхом покладення прав, обов'язків та відповідальності на суб'єктів процесу державного регулювання.

Правоохоронна форма державного регулювання фінансів ГС полягає у перевірці діяльності суб'єктів, які є учасниками фінансів ГС, відповідно до норм чинного законодавства. Така необхідність зумовлена існуванням можливості порушення норм чинного законодавства. Варто вказати, що порушення можуть бути як навмисними, так і ненавмисними. Навмисні порушення норм законодавства, що регулюють функціонування фінансів ГС в Україні, пов'язані з неприбутковим статусом самих організацій. Зокрема, існують порушення, пов'язані з приховуванням доходів, їхньою невідповідною реєстрацією, заміною одного джерела надходжень на інше, з використанням НУО у схемах легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та ін. Ненавмисні порушення найчастіше пов'язані з відсутністю компетентності в керівників і працівників НУО у сфері управління фінансовими ресурсами НУО та браком досвіду такої роботи.

Організаційна форма державного регулювання передбачає, що декларативна мета організаційної діяльності державних органів щодо фінансів ГС полягає у забезпеченні максимальної ефективності функціонування третього сектору в нашій державі. Проте фактично в Україні досі ні населення, ні органи державної

---

²⁸⁶ Юрченко О. Правовий механізм регулювання цін у системі державного управління. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2014. № 14. С. 193.

²⁸⁷ Сікало М. В. Особливості застосування форм та методів державного регулювання ринку зерна в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2. С. 131.

влади переважно не усвідомлюють реального змісту і потенціалу його діяльності.

Потрібно наголосити, що організаційна діяльність органів державного регулювання полягає в роз'ясненні змісту чинних нормативно-правових актів, обґрунтуванні скасування окремих норм та ухвалення інших норм, проведенні нарад, розробленні методик й інструкцій та ін.

Коротко зміст форм державного регулювання фінансів ГС розкрито на рис. 2.12.

Правотворча форма	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення формування норм права, їхнього оновлення та вдосконалення; • визначення органів державної влади і місцевого самоврядування, ГС та його інститутів, міжнародної спільноти й ін. як суб'єктів правотворчої діяльності
Правозастосовна форма	<ul style="list-style-type: none"> • організація виконання норм права; • визначення обов'язків і повноважень суб'єктів процесу
Правоохоронна форма	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка відповідності діяльності суб'єктів згідно з нормами чинного законодавства; • існування потенційної можливості виникнення правопорушень умисного та неумисного характеру як об'єктивна необхідність .
Організаційна форма	<ul style="list-style-type: none"> • роз'яснення змісту норм чинного законодавства, обґрунтування змін до нього, розробка інструкцій і методик та ін.

Рис. 2.12. Зміст основних форм державного регулювання фінансів ГС

Використання таких форм державного регулювання фінансів ГС у сукупності дає змогу цілковито реалізувати його основну мету, а саме: сприяння ефективній діяльності й повноцінному розвитку ГС.

Однак не менш важливе значення з точки зору методології діяльності мають методи державного регулювання фінансів ГС, оскільки саме вони визначають специфічні способи і прийоми, що використовуються у процесі державного регулювання функціонування ГС та його інститутів взагалі й фінансів ГС зокрема.

Вітчизняні вчені в різний спосіб визначають і класифікують *методи*, які застосовуються у процесі регуляторної діяльності держави.

Так, М. С. Кельмана визначає, що до методів правового регулювання належать авторитарний метод, який є методом централізованого імперативного регулювання та базується на принципах субординації й підпорядкування, та автономний метод, який передбачає децентралізоване регулювання і основу якого становлять принцип координації й рівності.²⁸⁸ Застосування такого підходу згаданого вище вченого дає змогу поділити методи державного регулювання на дві групи. Методи першої групи характеризуються жорсткою роллю держави і передбачають суворе дотримання принципів субординації та підпорядкування. Ці методи практично не враховують думку представників ГС. Методи другої групи застосовуються у разі, якщо відносини держави з ГС засновуються швидше на партнерстві, ніж на підпорядкуванні. Таким чином, органи державної влади й місцевого самоврядування координують діяльність ГС, визнаючи їх як повноцінних учасників суспільних відносин.

Водночас М. Сікало всі методи державного регулювання поділяє на дві великі групи: організаційно-розпорядчі (адміністративні) та економічні. До організаційно-розпорядчих методів відповідно входять методи організаційного впливу і методи оперативно-розпорядчого впливу²⁸⁹ (рис. 2.13).

---

²⁸⁸ Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: методологічні проблеми розвитку та системний аналіз. Тернопіль: Терно-граф, 2007. С. 85.

²⁸⁹ Сікало М. В. Особливості застосування форм та методів державного регулювання ринку зерна в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2. С. 129-134.

Методи впливу (регулювання)		
Організаційно-розпорядчі (адміністративні)		Економічні
Організаційного впливу	Оперативно-розпорядчого впливу	
Регламентування	Постанови	Планування
Нормування	Накази	Прогнозування
Інструктування	Розпорядження	Стимулювання
–	Вказівки та резолюції	Ціноутворення
		Фінансово-кредитне регулювання (податки, страхування, лізинг тощо)

Рис. 2.13. Організаційно-розпорядчі та економічні методи державного регулювання²⁹⁰

На рисунку 2.13. відображено практично весь спектр методів регулювання фінансів ГС, які використовує держава.

Залежно від того набору методів, які використовує держава з метою регулювання сфери фінансів ГС, можна говорити про рівень авторитарності державного управління, розвитку ГС та демократії в державі.

Зокрема, В. Д. Сорокін акцентує: «Механізм правового регулювання породжує юридичні наслідки».²⁹¹ Ми погоджуємося з цією тезою, але вважаємо, що у разі державного (правового) регулювання фінансів ГС *наслідки* є ширшими і стосуються не тільки юридичних норм.

Так, наслідки державного регулювання фінансів ГС тісно пов'язані з результатами діяльності самого ГС, нормативно-правове поле визначає правила й умови, відповідно до яких ГС можуть здійснювати фандрайзингову діяльність, акумулювати фінансові ресурси та використовувати їх відповідно до цілей, визначених у статутах організацій. Отже, результати державної регуляторної політики слід розглядати за чотирма напрямками: *для населення держави, для бізнесу й підприємницьких структур, для держави і для самого ГС*. Далі розглянемо їх більш детально.

Населення держави. Воно вважається першим очевидним вигодонабувачем діяльності ОГС, оскільки саме представники

²⁹⁰ Сікало М. В. Особливості застосування форм та методів державного регулювання ринку зерна в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2. С. 133.

²⁹¹ Сорокін В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. *Правоведение*. 2000. № 4 (231). С. 34.

населення об'єднуються для досягнення інтересів індивідуального та суспільного характеру. Відповідно, ефективність державного регулювання фінансів ГС передусім впливає на рівень добробуту й освіченості населення (зокрема, громадянської) та можливість брати участь в управлінні державою і вирішенні проблем локального та національного характеру.

Бізнес і підприємницькі структури. Рівні розвитку ГС та фінансової спроможності його інститутів, які великою мірою визначаються рівнем державного регулювання сфери фінансів ГС, впливають на купівельну спроможність населення, яка прямо залежить від рівнів їхньої освіченості й матеріального благополуччя. Тому державне регулювання фінансів ГС у підсумку впливає на прибутки, які отримують бізнес та підприємницькі структури в державі.

Держава. Регулювання фінансів ГС здійснює також вплив на саму державу, яка, власне, й є головним суб'єктом регулювання в особі уповноважених на це органів. Перш за все, від умов, що забезпечуються в державі на основі ведення регуляторної політики, суттєво залежить спроможність ГС (як організаційна, так і фінансова) вирішувати певні проблеми регіонального та національного рівнів, які делегує йому держава. Крім цього, зв'язок з ефективністю державного регулювання мають рівень розвитку демократії й процес становлення правової держави, від яких відповідно значною мірою залежить спроможність держави бути повноцінним гравцем на міжнародній арені.

Саме ГС. Для нього регуляторна діяльність держави і рівень її ефективності означають межі, в яких це суспільство може функціонувати, рівні організаційної та фінансової спроможності й рівень розвитку самого ГС, від яких у результаті залежить можливість виконання ним покладених суспільством функцій, серед яких: опозиційна, творча, захисна, допоміжна.²⁹²

---

²⁹² Ткачук І. Я. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. – 228 с.

Часова структура діяльності держави з регулювання фінансів ГС передбачає поділ процесу законотворчості на етапи та стадії.

Зокрема, Н. Задирака поділяє процес законотворення на два етапи: передпроектний і проектний, уточнюючи, що кожен з етапів складається з окремих стадій.²⁹³ Такий підхід відповідає практиці Європейського Союзу, що підтверджує О. Пістракевич. Він підсумовує що законотворчий процес в ЄС узагальнено охоплює три основних етапи: внесення пропозицій (законодавча ініціатива), обговорення й ухвалення законів²⁹⁴, тобто його теж умовно можна поділити на допроектний етап (виявлення законодавчої ініціативи) та проектний етап (обговорення й ухвалення законів). На нашу думку, такий підхід доцільно застосовувати, оскільки він дає змогу досліднику конкретизувати форми законотворчої діяльності та методи, які використовуються на кожному етапі. Більше того, Н. Задирака наголошує: «Дотримання принципів, етапів та стадій цього процесу є обов'язковим незалежно від структури законодавчого органу. Це дозволить знизити імовірність прийняття неефективних законів та гарантуватиме стабільний розвиток суспільних відносин».²⁹⁵ Ми поділяємо таку думку, але варто додати, що забезпечити ефективність державного регулювання фінансів ГС можна при поєднанні саме цих трьох компонентів методології регулятивної діяльності держави: принципів, етапів і стадій.

З урахуванням всього вищевикладеного методологічні засади державного регулювання фінансів ГС графічно показано на рисунку 2.14.

---

²⁹³ Задирака Н.Ю. Теоретико-правові питання законотворчості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. С. 10.

²⁹⁴ Пістракевич О. В. Особливості законотворчого процесу в Європейському Союзі. *Ефективність державного управління*. 2014. № 39. С. 86.

²⁹⁵ Задирака Н.Ю. Теоретико-правові питання законотворчості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. С. 10.

Рис. 2.14. Методологічні засади державного регулювання фінансів ГС

Отже, державне регулювання фінансів ГС – це важливий елемент фінансів ГС. Його необхідно здійснювати відповідно до чіткої методології, яка враховує основні характеристики (особливості, умови, норми та принципи), має логічну структуру (суб'єкти, об'єкт, предмет, засоби, форми, методи, результати державного регулювання) і є визначеною в часі. Від чіткості дотримання й повноти використовуваної методології державного регулювання фінансів ГС суттєво залежать результати регулятивної діяльності, що відповідно визначають роль, яка належить ГС у державі, та виконання цим суспільством покладених на нього функцій.

Розділ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

3.1. Стан доходів і видатків інститутів громадянського суспільства України як відображення ефективності організації фінансів громадянського суспільства

Використання поняття «фінанси ІГС» зумовлює необхідність введення у науковий обіг категорії «ефективність фінансів ІГС». Дослідники широко застосовують цю категорію до комерційних організацій, хоча ІГС відрізняються від них не лише метою своєї діяльності, але й власне організацією самих фінансів. Тим не менше, від ефективності управління фінансовими ресурсами ОГС значно залежить їхня фінансова стійкість та життєздатність. Тому здійснення наукового аналізу ефективності фінансів ІГС – це надзвичайно важлива тема для дослідження.

Водночас, коли йдеться про фінанси ІГС, потрібно звернути увагу не тільки на ефективність їхньої організації як результат співвідношення показників доходів і видатків ІГС, а й на ту роль, яку відіграють персональні фінанси населення у формуванні джерельної бази ІГС, та суспільну ефективність ІГС, котру можна виміряти на основі математичного аналізу впливу зміни показників видатків ІГС на показники рівня демократії в державі.

Перш за все, варто зауважити, що українська наука суттєво відстає від світової наукової спільноти у дослідженнях проблематики організації фінансів ІГС. Так, в вітчизняному науковому полі практично не здійснювалися дослідження, присвячені розгляду цих проблем. При цьому за кордоном такі дослідження проводять як окремі вчені, так і державні та недержавні аналітичні організації. На наш погляд, така ситуація пов'язана з тим, що в нашій країні НУО досі перебувають за межами фундаментальних досліджень вчених, оскільки суспільство й наукова спільнота не усвідомлюють їхню

важливість для економіки (вважаємо, що це пов'язано зі збереженням ментальних особливостей «громадянина Радянського Союзу», в якому тільки держава могла вирішувати проблеми на всіх рівнях). Слід відзначити, що найбільший внесок у дослідження організації фінансів ГС зробили такі вітчизняні науковці: Л. Василенко, С. Зелінські, О. Кириленко, В. Кодацький, С. Обушний, Г. Шарлай. Проте фінанси НУО, як і самі НУО, не є статичними, тому вони потребують подальшого аналізу.

Дослідимо стан доходів та видатків ГС і спробуємо з'ясувати, як їхнє формування та співвідношення впливають на формування показника ефективності організації фінансів ГС в Україні.

Для того, щоб здійснити дослідження стану доходів і видатків ГС в умовах мінливого економічного середовища, що склалося в нашій державі, необхідно звести їхні показники до одного рівня цін з урахуванням наявних показників інфляції. До того ж потрібно уточнити, що для зведення цих даних використано офіційні показники інфляції, які, ймовірно, могли бути свідомо зміненими (завищеними чи заниженими).

Так, дослідження стану доходів та видатків ГО нашої країни як відображення ефективності організації фінансів ГС здійснювалося на основі аналізу даних органів статистики України за період 2006–2018 рр., а дані за 2019 р. отримано шляхом математичного розрахунку на основі даних попередніх років.

Дослідження стану доходів і видатків ПП нашої держави проводилося на основі аналізу даних НАЗК за період 2016–2018 рр. Дані за 2019 р. не враховувалися, оскільки ще впродовж 2020 р. вони перебувають на стадії постійного доповнення й правлення (це пов'язано з процедурою подання звітів та перевірки їх на достовірність), а відповідно, ці дані не можна вважати достовірними.

Зокрема, дослідження здійснювалося як на основі актуального рівня цін, так і на основі рівня цін 2006 р. для реального відображення змін фінансових ресурсів ГО в часі.

В англійській мові використовуються два поняття, які українською мовою перекладаються як «ефективність», хоча їхній зміст суттєво відрізняється. Цими поняттями є «effectiveness» та «efficiency». Основна відмінність між ними полягає в орієнтації на внутрішні або зовнішні процеси. Так, ефективність (effectiveness) означає досягнення певного результату діяльності (при цьому витрати, які здійснюються для його досягнення, можуть бути як високими, так і низькими), а ефективність (efficiency) – організацію діяльності (функціонування) таким чином, щоб витратити найменшу кількість фінансових ресурсів та зусиль.

Коли ми говоримо про ефективність організації фінансів, то маємо на увазі саме ефективність, позначену терміном «efficiency». Однак предмет нашого дослідження теж має свою специфіку, оскільки основна мета діяльності ІГС – це не отримання прибутку, а забезпечення певного соціального ефекту, причому вони суттєво обмежені в отриманні фінансових ресурсів. Саме тому ефективність організації фінансів ІГС відображається у вмінні вищого менеджменту цих організацій не лише залучати ресурси з різних джерел, що є збалансованими й забезпечують стабільність і гнучкість діяльності, та використовувати ресурси відповідно до існуючих потреб, а й врівноважувати доходи і витрати між собою й аналізувати їхню структуру та реальні величини. Відповідно, здійснимо поетапний аналіз доходів і видатків ІГС та показників їхнього співвідношення.

1. Надходження ІГС України

Доходами ІГС визнаються будь-які надходження фінансових ресурсів із законних джерел. У нашій державі ці надходження з метою спрощення використання інформації групуються так: власні кошти (внески засновників і членські внески), бюджетні надходження (з державного та місцевого бюджетів); надходження від благодійності (юридичних осіб-резидентів, фізичних осіб-резидентів, нерезидентів); надходження від господарської діяльності підприємств, установ, організацій, заснованих і створених об'єднаннями громадян;

інші надходження (у тому числі отримані кредити, проценти від наданих кредитів, страхові надходження тощо).

Варто зазначити, що в Україні статистичні органи збирають та систематизують інформацію про надходження і видатків тільки ГО. Проте слід уточнити, що, як вказувалося раніше, ГО, відповідно до чинного законодавства, об'єднують різні види НУО.

ПП – це ще один ІГС, інформація про утворення та використання фінансових ресурсів яких є відомою: відповідно до вимог чинного законодавства, ПП зобов'язані щоквартально звітувати про будь-який рух коштів на рахунках. Тому зважаючи на чисельність і вагу цих двох ІГС, вважаємо, що аналіз їхньої діяльності можна вважати репрезентативним для всього сектору НУО.

Проаналізуємо поетапно надходження й витрати ГО та ПП.

1.1. Надходження ГО України у період 2006–2019 рр.

Надходження ГО нашої держави з усіх джерел за період 2006–2019 рр. відображено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Показники надходження ГО України у період 2006–2019 рр., млн грн, %

Джерело фінансування	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Абсолютне відхил., млн грн	Відносне відхил., %
ДБУ	78,73	125,61	138,55	98,29	220,65	271,28	290,86	401,95	278,36	386,80	453,78	443,89	566,42	553,86	475,13	603,50
Членські внески	181,18	238,41	323,96	315,54	388,68	475,31	533,64	499,96	454,64	611,60	622,97	720,48	795,58	794,67	613,49	338,61
Благодійність	634,67	725,25	689,79	921,08	1133,80	1454,20	1646,59	1705,1	1875,25	3712,0	3523,40	3805,90	4221,76	4248,64	3613,96	569,42
– підприємства та організації України	323,80	405,23	362,57	460,07	418,20	563,94	629,04	827,04	774,76	1460,0	879,68	1079,59	1286,64	1312,81	989,01	305,44
– громадяни України	42,58	61,82	83,08	107,59	122,08	199,96	144,01	172,85	199,89	187,40	351,59	340,70	430,744	386,681	344,10	808,13
– нерезиденти	268,29	258,21	244,14	353,42	593,54	690,26	873,55	705,21	900,61	2065,0	2292,14	2385,63	2504,37	2549,16	2280,87	850,15
Господарська діяльність	304,08	374,72	545,43	523,52	516,56	524,98	604,06	528,88	510,9	549,80	468,78	1106,30	763,77	800,93	496,85	163,39
Інше	250,68	310,61	345,44	360,19	504,29	644,51	619,44	618,33	982,13	1056,0	1143,03	1194,99	1006,53	1278,39	1027,71	409,97
РАЗОМ	1449,34	1774,60	2043,17	2218,60	2763,10	3370,20	3694,60	3754,22	4101,28	6317,0	6211,97	7271,57	7354,06	7676,49	6227,15	429,65

* Складено автором на основі даних Державної служби статистики.²⁹⁶

У табл. 3.1 показано значне зростання надходжень ГО за досліджуваний період. Так, загалом надходження збільшилися на 6 227,15 млн грн (+429, 65%). Це суттєве зростання зумовлене збільшенням надходжень з усіх джерел. Найбільше в абсолютному виразі зросли надходження від благодійності, а саме на 3 613,969 млн грн (що у відносному виразі становить +569,42%), у тому числі надходження від нерезидентів – на 2 280,866 млн грн (+850,15%) й інші надходження – на 1 027,706 млн грн (+409,97%). Потрібно вказати, що у процентному виразі теж суттєво збільшилися надходження від благодійності фізичних осіб-резидентів – на 808,13%, що може свідчити про зростання їхньої зацікавленості у діяльності ГО.

Проте необхідно зауважити, що у табл. 3.1 наведено дані щодо надходжень ГО України в номінальних цінах відповідних років і вони не скориговані на показники інфляції за відповідний період.

У таблиці 3.2 подано показники, вміщені у таблиці 3.1, але скориговані на показник інфляції. Таким чином, дані у цій таблиці наведено у цінах 2006 р.

Таблиця 3.2.

Показники надходжень ГО України в період 2006–2019 рр. у цінах 2006 р., млн грн, %

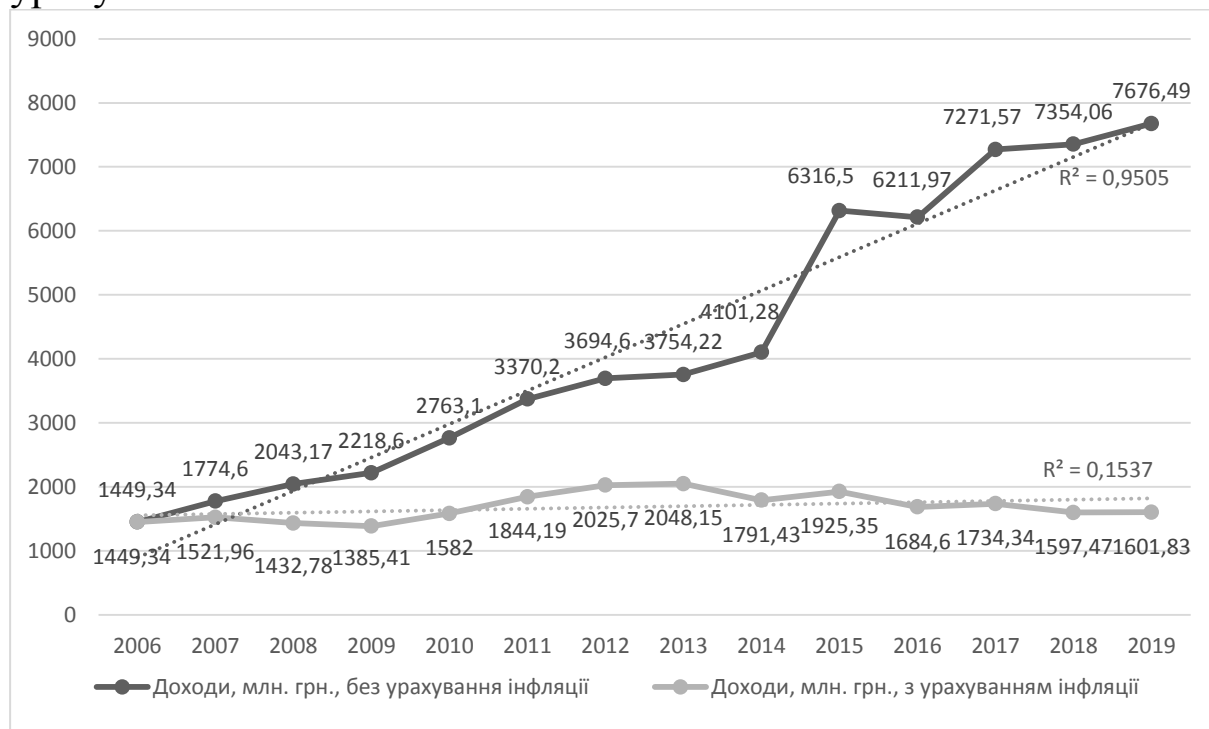
Джерело фінансування	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Абсолютне відхил., млн грн	Відносне відхил., %
ДБУ	78,73	107,73	97,16	61,38	126,29	148,44	159,47	219,29	121,59	117,90	123,06	105,87	123,04	115,57	36,84	46,80
Членські внески	181,18	204,47	227,18	197,04	222,47	260,09	292,59	272,76	198,59	186,43	168,94	171,84	172,82	165,82	-15,36	-8,48
Благодійність	634,67	622,00	483,72	575,17	648,94	795,72	902,80	930,23	819,10	1131,48	955,50	907,75	917,06	886,55	251,88	39,69
– підприємства та організації України	323,80	347,54	254,25	287,29	239,36	308,58	344,89	451,20	338,41	444,94	238,56	257,49	279,49	273,94	-49,86	-15,40
– громадяни України	42,58	53,02	58,26	67,18	69,87	109,42	78,96	94,30	87,31	57,11	95,35	81,26	93,57	80,69	38,11	89,50
– нерезиденти	268,29	221,45	171,20	220,69	339,72	377,70	478,96	384,73	393,38	629,43	621,60	569,00	544,01	531,92	263,63	98,26
Господарська діяльність	304,08	321,37	382,48	326,91	295,66	287,26	331,20	288,54	223,16	167,57	127,13	263,86	165,91	167,13	-136,95	-45,04
Інше	250,68	266,39	242,24	224,92	288,64	352,67	339,63	337,34	428,99	321,97	309,97	285,02	218,64	266,76	16,08	6,41
РАЗОМ	1449,34	1521,96	1432,78	1385,40	1581,49	1844,14	2025,70	2048,15	1791,43	1925,35	1684,60	1734,34	1597,47	1601,83	152,49	10,52

*Складено автором на основі даних Державної служби статистики.²⁹⁷

З таблиці 3.2 видно, що тут спостерігається відмінна від попередньої ситуація: надходження ГО нашої держави за період 2006–2017 рр. у цінах 2006 р. збільшилися всього на 152,49 млн грн, що у відносному виразі становить всього 10,52%. При цьому в двох з п'яти основних груп витрат простежувалося скорочення: надходження від членських внесків за досліджуваній період зменшилися на 15,36 млн грн (–8,48%), від господарської діяльності – на 136,95млн грн (–45,04%).

Слід також проаналізувати зміни, що стосуються надходжень від благодійності: суттєво зменшилися надходження від благодійності юридичних осіб-резидентів – на 49,86 млн грн (–15,4%). Водночас найбільше відносне зростання серед всіх джерел надходжень ГО показали надходження від благодійності фізичних осіб-резидентів – 38,11 млн грн, що у відносному виразі дорівнює +89,5%, і надходження від нерезидентів – 263,63 млн грн (+98,26%).

Отже, на рисунку 3.1 показано надходження ГО України у 2006–2019 рр. без урахування показників інфляції й з їхнім урахуванням.

Рис. 3.1. Надходження ГО України у період 2006–2019 рр., млн грн

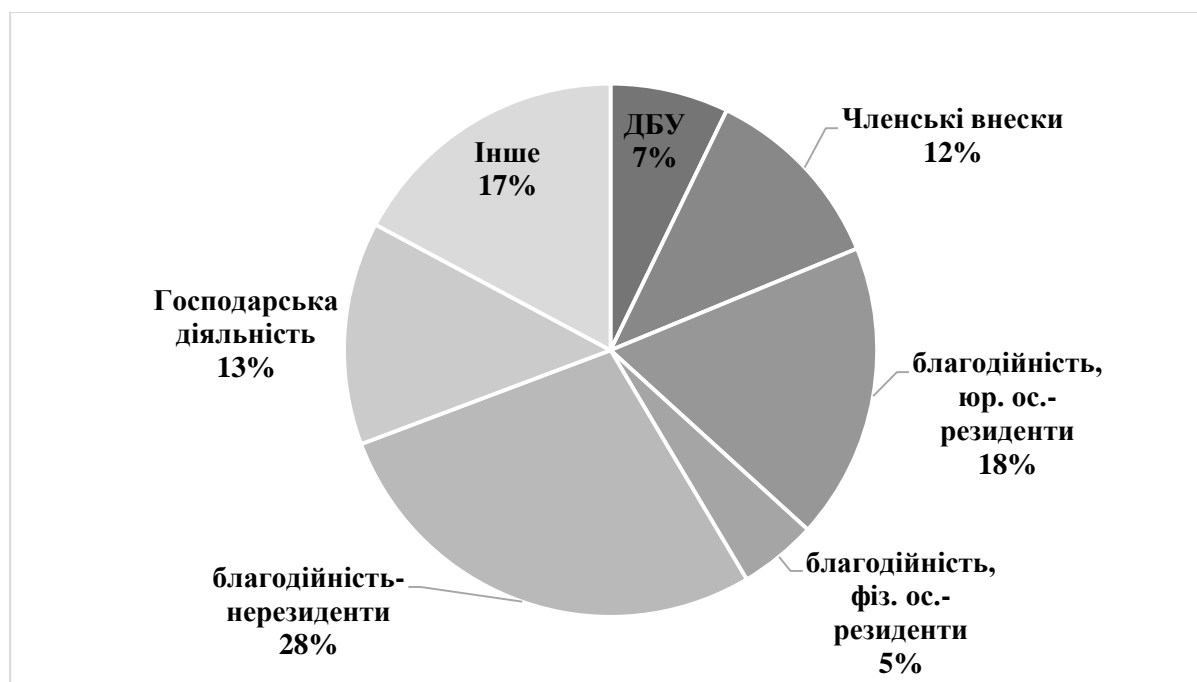
На рисунку 3.1 відображено відмінність трендів у фінансовому забезпеченні ГО залежно від урахування показників індексу інфляції.

Важливими є також значення апроксимації для показників надходжень ГО нашої держави у період 2006–2019 рр. Для показників без урахування інфляції апроксимація становить: $R^2 = 0,9505$, що свідчить про високий рівень достовірності лінії тренда, тоді як аналогічного показника з урахуванням інфляції вона дорівнює: $R^2 = 0,1537$, що показує не настільки високий рівень надійності виведеного тренда (з графіка на рис. 3.1 видно, що значення надходжень ГО з урахуванням інфляції щороку значно змінюються в різних напрямках).

Життєдіяльність НУО суттєво залежить від збалансованості доходів, отриманих з різних джерел, що підтверджують результати досліджень Фонду розвитку ГС Угорщини, отримані на основі аналізу діяльності 15 000 ГО. Відповідно, в ідеалі для нормального і незалежного функціонування окрема ГО має одержувати фінансування щонайменше з шести різних джерел з часткою кожного не менше 10%.²⁹⁸ Структуру доходів ГО України у період 2006–2019 рр. наведено на рисунку 3.2.

---

²⁹⁸ Національні та міжнародні механізми фінансування громадянського суспільства. Міжнародні заходи зміцнення довіри між державою та громадянським суспільством. Київ: Фенікс, 2012. С. 130.

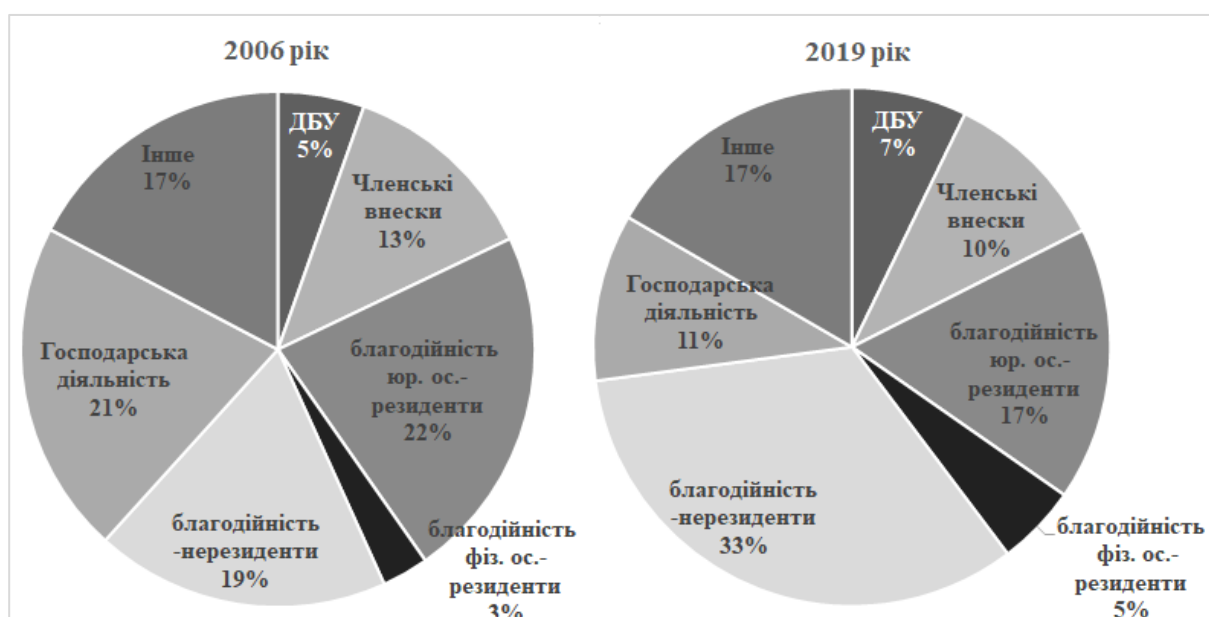

Рис. 3.2. Структура надходжень ГО України у період 2006–2019 рр., %

На рисунку 3.2. подано загалом задовільну структуру надходжень ГО України, оскільки цей сектор отримує надходження із семи джерел. При цьому частка п'яти з них становить більше, ніж 10% (членські внески – 12%, благодійність юридичних осіб-резидентів – 18%, благодійність нерезидентів – 28%, господарська діяльність заснованих установ, організацій – 13%, інші надходження – 17%), а одне джерело наближається до цієї позначки: бюджетні надходження – 7%.

Однак стурбованість викликає наявність найбільшої частки надходжень від благодійності нерезидентів у структурі доходів ГО нашої держави – 28%. Такий показник свідчить про значну зацікавленість іноземних донорів у впливі на громадський сектор України і водночас про його значну залежність від них, бо майже чверть доходів надходить саме з цього джерела.

З огляду на вищесказане, для повноти інформації, важливо проаналізувати не лише узагальнену структуру надходжень ГО нашої держави в період 2006–2019 рр., а й зміну цієї структури на початок та кінець періоду (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Структура надходжень ГО України в 2006 р. та 2019 р.

На рисунку 3.3 відображено суттєві зміни у структурі надходжень ГО України за досліджуваний період.

Так, найбільше у структурі надходжень ІГС змінилася частка надходжень від благодійників-нерезидентів: вона зросла на 14 в. п. з 19% до 33%. При цьому відбулося незначне збільшення часток надходжень з державного бюджету (на 2 в. п. з 5% до 7%) і від благодійності фізичних осіб (на 2 в. п. з 3% до 5%).

Частка інших надходжень залишилася незмінною, але зменшилися частки надходжень від благодійності юридичних осіб (на 5 в. п. з 22% до 17%) та від господарської діяльності (на 10 в. п. з 21% до 11%). Водночас менше скоротилися частки надходжень від членських внесків (на 3 в. п. з 13% до 10%).

Такі зміни у структурі надходжень ГО можуть суттєво вплинути на їхній загальний фінансовий стан, оскільки за досліджуваний період значно зросла залежність сектору НУО від благодійності нерезидентів, що, з одного боку, пов'язано зі збільшенням надходжень з-за кордону, а з іншого – це може завдати негативних наслідків, пов'язаних із лобіюванням інтересів іноземних держав (у сукупності зі зменшенням часток інших видів надходжень).

1.2. Надходження ПП України у період 2016–2018 рр.

ПП порівняно з іншими ІГС мають певні особливості як щодо формування джерельної бази, так і щодо використання фінансових ресурсів, які перебувають в їхньому розпорядженні, про що ми вели мову раніше.

Як відомо, чинне законодавство²⁹⁹ не конкретизує джерела, з яких можуть отримувати доходи ПП, тому скористаємося даними Громадського руху «ЧЕСНО», отриманими в результаті опрацювання звітів НАЗК³⁰⁰. Відповідно всі надходження ПП об'єднано у чотири групи: державне фінансування; кошти, отримані від юридичних осіб; кошти, отримані від фізичних осіб (громадян); власні кошти партії.

Необхідно вказати, що звіти до НАЗК ПП почали готувати тільки у 2016 р. із запровадженням державного фінансування ПП, тому, інформація про фінансування ПП також збирається й опрацьовується починаючи з 2016 р.

Варто звернути увагу, що в Україні, за даними Міністерства юстиції, зареєстровано понад 350 ПП³⁰¹, але більшість з них не функціонує. Активними залишаються ПП, які отримували державне фінансування, оскільки, відповідно до ЗУ «Про політичні партії в Україні», його можна використовувати тільки на ведення статутної діяльності, не пов'язаної з їхньою участю у виборах народних депутатів України, Президента України та місцевих органів влади³⁰², або ж ті ПП, які (або їхні представники) беруть участь у виборах (всіх рівнів). Отже, розміри надходжень і витрат інших ПП є настільки незначними (Додаток И), що їх навіть не бере до розгляду Громадський рух «ЧЕСНО». Зважаючи на це, проаналізуємо діяльність парламентських партій, що отримують державне фінансування статутної діяльності, та найбільших позапарламентських партій,

---

²⁹⁹ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

³⁰⁰ Золото партій. Матеріали Громадського руху «ЧЕСНО». URL: <https://zp.chesno.org/>

³⁰¹ Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 1.01.2019 / Мін. юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561>

³⁰² Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

які ведуть діяльність і звітують про неї та про рух коштів на своїх рахунках.

Надходження означених ПП у поточних цінах у період 2016–2018 рр. відображено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Надходження ПП України у 2016–2018 рр., млн грн, %*

Джерело надходжень	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Разом	Відхилення, 2016–2018 рр., млн грн	Відхилення, 2016–2018 рр., %
Державне фінансування	167,65	442,40	513,67	1123,72	346,02	206,39
Кошти фізичних осіб	40,99	42,06	279,46	362,51	238,47	581,78
Кошти юридичних осіб	32,34	24,18	23,27	79,79	–9,07	–28,05
Власні кошти	0,06	2,48	0	2,54	–0,06	–100,00
Разом	241,04	511,12	816,40	1568,56	575,36	238,70

*Складено автором на основі даних, які оприлюднив Громадський рух «ЧЕСНО», за станом на січень 2020 р.³⁰³

У таблиці 3.3. показано значне зростання фінансування ПП нашої держави за три досліджуваних роки. В абсолютному обсязі це збільшення становило 575,36 млн грн, що у відносному виразі дорівнює 238,7%. Очевидно, що найбільше таке зростання зумовлено постійним збільшенням саме державного фінансування ПП, частка якого в загальному обсязі фінансування у період 2016–2018 рр. становила 71,64%.

Варто зробити акцент на тому, що у цінах 2006 р. зберігається тенденція до зміни (зростання / скорочення) фінансування, але відхилення суттєво відрізняються (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

Надходження ПП України в 2016–2018 рр. у цінах 2006 р., млн грн, %*

Надходження у цінах 2006 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Разом	Відхилення, 2016–2018 рр., млн. грн.	Відхилення, 2016–2018 рр., %
Державне фінансування	45,47	105,52	111,58	262,57	66,11	145,37
Кошти фізичних осіб	11,12	10,03	60,70	81,85	49,59	446,00

³⁰³ Золото партій. Матеріали Громадського руху «ЧЕСНО». URL: <https://zp.chesno.org>.

Продовження табл. 3.4

Кошти юридичних осіб	8,77	5,77	5,05	19,59	-3,72	-42,38
Власні кошти	0,016	0,59	0	0,61	-0,02	-100,00
Разом:	65,38	121,91	177,34	364,63	111,96	171,25

*Отримано на основі коригування даних таблиці 3.3 на показники інфляції.

Так, з таблиці 3.4 видно, що у цінах 2006 р. надходження ПП України за період 2016–2018 рр. збільшилися всього на 111,96 млн грн, що у відносному виразі дорівнює 171,25%, причому зміна надходжень з державного бюджету є відносно невеликою (порівняно з актуальними цінами): в абсолютному виразі вона становить +66,11 млн грн, у відносному – +145,37%.

Водночас ПП дещо втратили підтримку юридичних осіб (-42,38%). До того ж можна спостерігати значне зростання надходжень від фізичних осіб для підтримки ПП: у цінах 2006 р. за період 2016–2018 рр. воно зросло більш як на 446%.

Динаміку сукупних надходжень і надходжень відповідно до окремих джерел ПП нашої держави у період 2016–2018 рр. в актуальних цінах відображено на рисунку 3.4, у цінах 2006 р. – на рисунку 3.5.

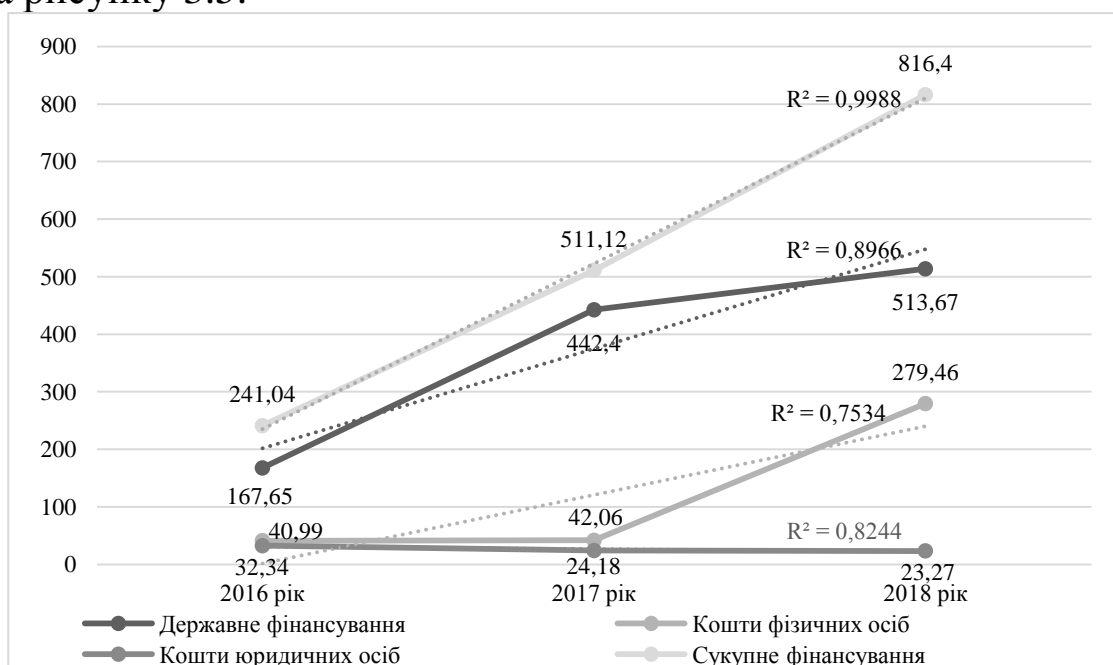
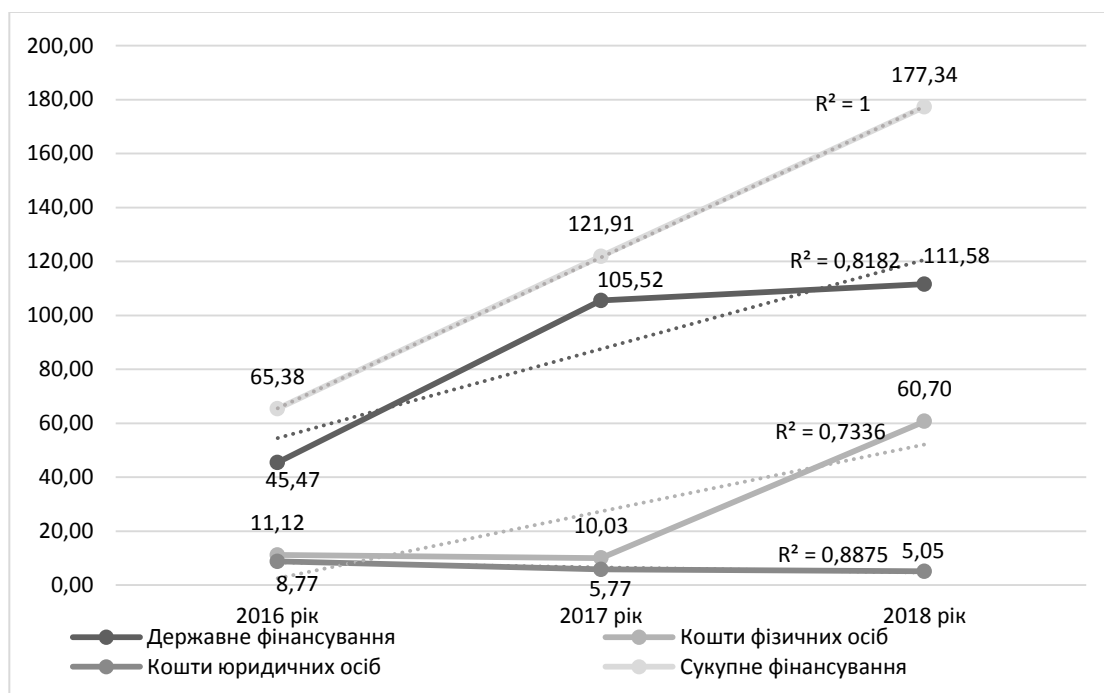

Рис. 3.4. Надходження ПП України у період 2016–2018 рр., млн грн*

*Побудовано автором.

Рис. 3.5. Надходження ПП України у період 2016–2018 рр. у цінах 2006 р., млн грн*

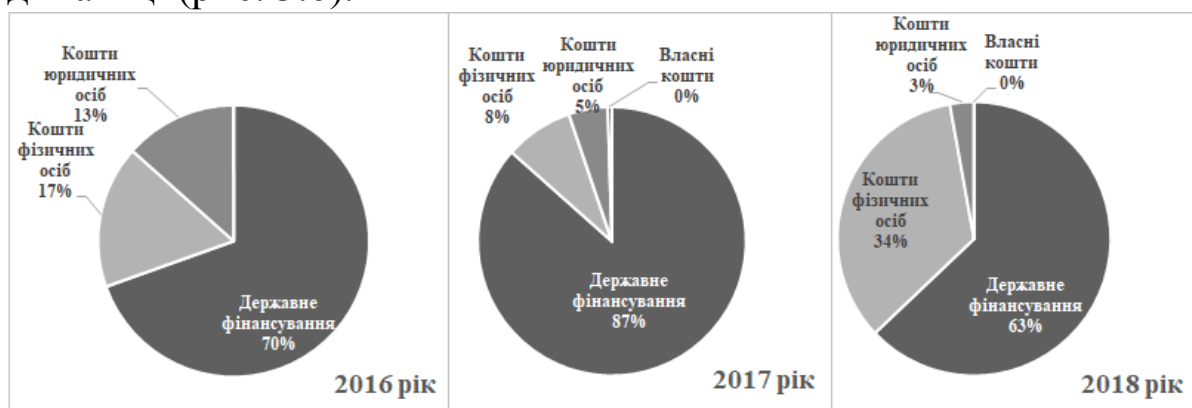
*Побудовано автором.

Як видно з рисунка 3.4 та рисунка 3.5, сукупне фінансування ПП України виявляє чітку тенденцію до зростання: лінія тренда збігається з фактичними даними щодо надходжень, а рівняння апроксимації наближається до значення «1» (у цінах 2006 р. воно дорівнює «1»), що свідчить про можливість прогнозування і подальшого збільшення сукупного фінансування ПП нашої держави з великою точністю. При цьому потрібно наголосити, що тільки державне фінансування показує схожі тренди, тоді як надходження від фізичних та юридичних осіб значно скоротилися в 2017 р. і знову зросли у 2018 р.

Доцільно припустити, що запровадження державного фінансування ПП, метою якого було зниження рівня політичної корупції, призвело до виникнення іншої проблеми – зниження здатності ПП до залучення фінансування з інших джерел, що може спричинити проблеми з фінансовою стабільністю. Наприклад, ПП «Об'єднання «Самопоміч» після програшу на парламентських виборах 2019 р. втратила право на отримання державного фінансування, внаслідок чого вона масово закрила свої офіси у регіональних осередках та звільнила (за власним

бажанням) працевлаштованих осіб, які обслуговували ці офіси. Схожа ситуація спостерігається також в інших ПП, що отримували фінансування у минулому періоді й після позачергових парламентських виборів втратили право на нього повністю або отримують його у значно меншій сумі.

Оскільки ПП України не характеризуються перманентністю своєї діяльності у міжвиборний період, а їхня фінансова політика суттєво залежить від того, коли мають відбутися чергові чи позачергові вибори, аналіз усередненої інформації про структуру надходжень у досліджуваному періоді не буде інформативним. Саме тому ми дослідимо зміну структури надходжень ПП у динаміці (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Структура надходжень ПП України у 2016–2018 рр., %*

*Складено автором на основі розрахункових даних.

Як видно з рисунка 3.6, структура фінансування ПП у 2016–2018 рр. значно змінилася: із запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій державі всього за рік частка надходжень, відмінних від надходжень із державного бюджету, скоротилася з 30% у 2016 р. до 13% у 2017 р., а це підтверджує наше припущення про те, що ПП почали менше уваги приділяти надходженням з інших джерел.

Проте у 2018 р. ситуація знову змінилася: частка державного фінансування у структурі надходжень ПП зменшилася до 63%, а частка надходжень від фізичних осіб зросла до 34%. Це можна пояснити тим, що у 2018 р. фактично (не юридично) стартувала виборча кампанія президентських

виборів. Відповідно ПП почали здійснювати агітаційну діяльність, а кошти державного фінансування статутної діяльності категорично заборонено використовувати на неї. Крім цього, вони активно залучали кошти фізичних осіб (зокрема, ті ПП, які не мали права на отримання державного фінансування).

Потрібно уточнити, що ПП в Україні мають право на отримання власних коштів³⁰⁴, але у досліджуваному періоді ПП нашої держави практично не використовували таке джерело надходжень.

Проведений аналіз надходжень ПП України показує, що надходження ПП нашої держави характеризуються незадовільною структурою: фактично вони формуються всього із трьох джерел, причому таке джерело, як державне фінансування, значно переважає над іншими джерелами.

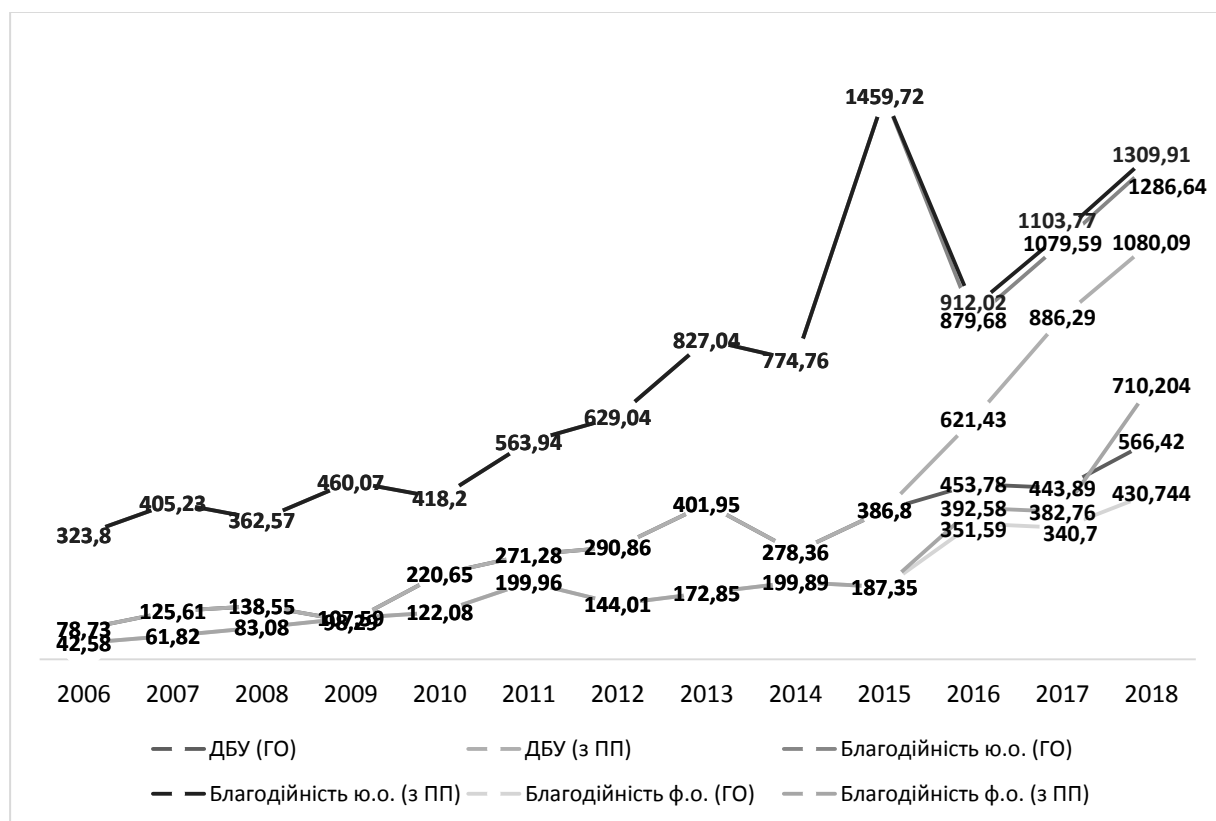
Однак ПП – це частина громадського сектору, тому необхідно дослідити сукупні обсяги надходжень ГО та ПП в Україні (результати подано в додатку Л).

Аналіз даних, наведених у додатку Л свідчить, що роль ПП у секторі є зовсім незначною. Так, частка надходжень ПП у сукупних надходженнях ПП і ГО в 2016–2018 рр. всього дорівнює відповідно 3,74%, 6,57% та 9,99% у кожному році.

Наочно динаміку сукупних надходжень у громадському секторі за період 2006–2018 рр. відображено на рисунку 3.7.

---

³⁰⁴ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

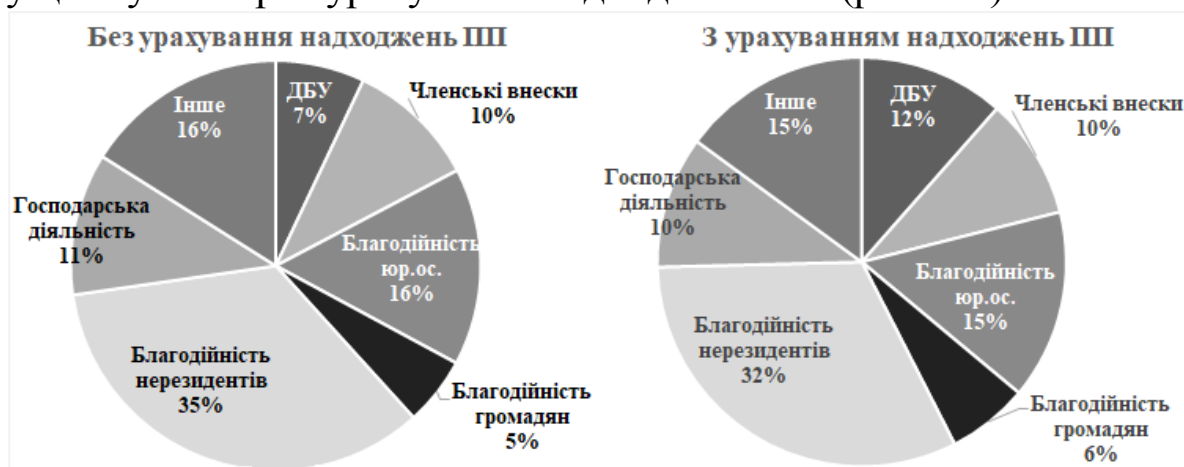

Рис. 3.7. Порівняння надходжень сектору з урахуванням та без урахування надходжень ПП України в 2006–2018 рр., млн грн

На рисунку 3.7 показано ідентичність кривих, що відображають надходження громадського сектору без урахування надходжень ПП і з його урахуванням до 2016 р. Це цілком природно, оскільки, як зазначалося вище, в 2016 р. запроваджено державне фінансування статутної діяльності ПП у нашій державі, що супроводжувала вимога до ПП звітувати про всі кошти, які вони отримують та витрачають.³⁰⁵ Проте з 2016 р. можна простежити суттєву відмінність між кривими, що позначають державне фінансування сектору без урахування надходжень ПП і з його урахуванням, та певну відмінність між аналогічними кривими, які відображають надходження від фізичних осіб. Криві, що показують надходження громадського сектору від юридичних осіб, близько розміщені, а це свідчить про незначну роль надходжень від юридичних осіб на користь ПП у загальних надходженнях сектору з цього джерела.

³⁰⁵ Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

Відповідно, проаналізуємо, як змінилася структура надходжень у цьому секторі з урахування надходжень ПП (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Структура надходжень громадського сектору з урахуванням ПП та без їхнього врахування у 2016–2018 рр., %*

*Побудовано автором.

Як видно з рисунка 3.8, спостерігаються певні зміни у структурі громадського сектору, зумовлені врахуванням надходжень ПП. Частки з різних джерел залишилися практично незмінними, потрібно наголосити на змінах, які стосуються часток надходжень з ДБУ і від благодійності нерезидентів. Частка надходжень з ДБУ в громадському секторі суттєво зростає (з 7% до 12%), якщо враховувати фінансування ПП. Водночас частка надходжень від благодійності нерезидентів скорочується з 35% до 32%. Такі зміни позитивно впливають на фінансове становище громадського сектору з огляду на рекомендації Фонду розвитку ГС Угорщини, про які йшлося раніше.

2. Витрати ІГС України

Витратами некомерційної організації називається грошове оцінювання здійснених витрат матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів для реалізації статутних цілей діяльності. При цьому, як і витрати комерційних організацій, витрати НУО здійснюються впродовж визначеного часу та мають одержати документарне підтвердження.

У своїй діяльності НУО можуть здійснювати велику кількість різних операцій, які потребують витрат. До витрат НУО належать:

1. Витрати, пов'язані з виконанням основної статутної діяльності (або адміністративно-господарські витрати). До таких

витрат входять заробітна плата адміністративно-господарського персоналу, відрахування до фондів соціального страхування, витрати на оренду і господарське утримання приміщень, в яких перебуває адміністративно-господарський персонал, абонентська плата за телефон, поштово-телеграфні витрати, відрядні й представницькі витрати, витрати на проведення обов'язкового аудиту, амортизаційні відрахування, плата за комунальні послуги, витрати на ремонт та ін.

Статті витрат, пов'язаних з виконанням статутної діяльності, й їхній склад відображаються у фінансовому плані або в кошторисі.

2. Витрати на виконання програм і заходів, на які отримано кошти цільових надходжень та бюджетного фінансування.

3. Витрати на господарську діяльність (для тих НУО, які мають право вести господарську діяльність).

4. Втрати й списання.

З метою аналізу витрат і діяльності ГО нашої держави статистичні органи класифікують їх для власної зручності. Відповідно у досліджуваному періоді виділялися такі статті витрат: «податки та обов'язкові платежі», «оплата праці», «соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи», «матеріальні витрати та оплата послуг» (варто зауважити, що статтю «оплата послуг» виділено в окрему статтю починаючи з 2013 р., «витрати на соціальний захист» – з 2015 р., останню ж статтю не доцільно відокремлювати від першої, бо вона має дуже важливе значення для здійснення аналізу), «благодійна діяльність», «інше використання коштів». Ці статті не змінювалися впродовж досліджуваного періоду. Водночас такі статті, як «капітальні вкладення» і «капітальний ремонт», виділялися окремо у період 2008–2012 рр., «амортизація» – з 2016 р., «захист» – у період 2013–2015 рр.

2.1. Витрати ГО України у період 2006–2019 рр.

Оскільки аналіз даних за статтями, що не були постійними у досліджуваному періоді, не буде інформативним, у табл. 3.5 відображено витрати ГО тільки за тими статтями, які були постійними. Крім цього, в додатку М показано видатки ГО за всіма статтями витрат.

Таблиця 3.5

Витрати ГО України у період 2006–2019 рр., млн грн, %*

Напрямок використання коштів	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення, млн грн	Відхилення, %
Податки й обов'язкові платежі	100,66	128,7	161,88	165,01	186,79	209,01	230,41	288,27	275,45	241,1	118,28	129,86	131,3	201,27	100,61	99,95
Оплата праці	302,87	363,89	498,49	525,65	649,65	757,27	867,2	880,94	803,56	846	924,68	1115,7	1276,9	1243,31	940,43	310,50
Соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи	27,04	47,91	63,08	73,62	85,76	102,47	116,37	53,81	93,63	192,29	209,18	230,2	271,4	246,87	219,83	812,96
Матеріальні витрати (та оплата послуг)**	327,96	395,11	519,31	531,17	605,65	720,87	921,74	756,65	781,23	1141,87	1699,65	2085,79	2220,69	2006,37	1678,41	511,78
Благодійна діяльність	266,98	312,54	275,15	355,62	593,35	695,84	699,53	653,89	924,67	1902,97	1797,61	1890,8	1939,2	2072,84	1805,85	676,39
Інше	206,8	273,73	275	265	336,85	406,6	378,82	400,2	395,35	541,34	704,38	850,49	855,92	816,02	609,22	294,60
у т.ч. відсотки за кредитами	15,92	26,27	11,92	9,79	0,1	0,1	0,45	0,69	0,4	1,14	0,12	0,1	0,34	0,44	-15,47	-97,21
Всього	1308,92	1582,55	1860,17	1970,81	2544,04	3011,23	3343,5	3250,1	3461,4	5182,31	5545,63	6368,94	6768,08	6644,41	5335,49	407,63

*Складено автором на основі даних додатка М.

У досліджуваному періоді спостерігалось значне збільшення витрат ГО: у загальному обсязі воно становило 5 335,49 млн грн, що дорівнює 407,63%. Це переважно зумовлюється зростанням таких статей витрат: «податки і обов'язкові платежі» – на 100,61 млн грн (99,95%), «оплата праці» – на 940,43 млн грн (310,5%), «відрахування на соціальні заходи» – на 219,83 млн грн (812,96%), «благодійна діяльність» – на 1805,85 млн грн (676,39%), «матеріальні витрати (та оплата послуг)» – на 1678,41 млн грн (511,78%) (слід зазначити, що до 2013 р. існувала одна стаття витрат «матеріальні витрати та оплата послуг», у 2013 р. її поділено на дві окремі статті: «матеріальні витрати» й «оплата послуг», але для порівняння результатів і відстеження існуючих тенденцій ми розглядаємо їх як одну статтю) й «інші витрати» – на 609,22 млн грн (294,60%).

До того ж несуттєво в абсолютному виразі скоротилися витрати за статтею «відсотки за отримані кредити» – на 15,47 млн грн, що, однак, у процентному виразі становить (–97,21%).

У цінах 2006 р. витрати НУО матимуть дещо інший вигляд, що відображено у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Витрати ГО України у період 2006–2019 рр. у цінах 2006 р., млн грн. % *

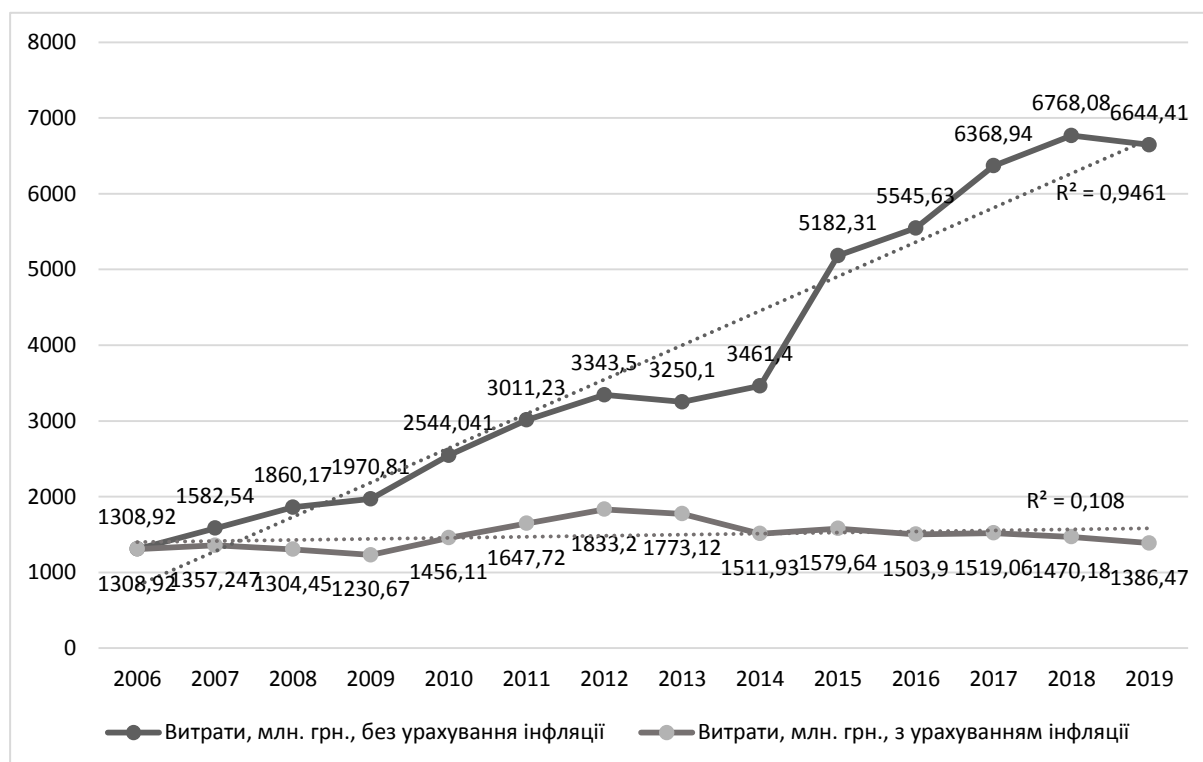
Напрямок використання коштів	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення, млн грн	Відхилення, %
Податки й обов'язкові платежі	100,663	110,38	113,52	103,04	106,91	114,37	126,33	157,27	120,32	73,49	32,08	30,97	28,51	42,00	-58,66	-58,28
Оплата праці	302,876	312,08	349,57	328,24	371,83	414,37	475,47	480,61	350,99	257,87	250,76	266,11	277,37	259,44	-43,44	-14,34
Соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи	27,041	41,09	44,24	45,97	49,09	56,07	63,80	29,36	40,90	58,61	56,73	54,91	58,96	51,51	24,47	90,50
Матеріальні витрати (та оплата послуг)**	327,956	338,86	364,17	331,69	346,65	394,45	505,38	412,8	341,24	348,06	460,92	497,48	482,38	418,66	90,70	27,66
Благодійна діяльність	266,984	268,05	192,95	222,07	339,61	380,76	383,54	356,74	403,89	580,05	487,49	450,97	421,24	432,53	165,55	62,01
Інше	206,8	234,76	192,84	165,48	192,80	222,49	207,70	218,33	172,69	165,01	191,02	202,85	185,92	170,28	-36,52	-17,66
у т.ч. відсотки за кредитами	15,918	22,53	8,36	6,11	0,06	0,05	0,25	0,38	0,17	0,35	0,03	0,02	0,07	0,09	-15,83	-99,43
Всього	1308,92	1357,25	1304,45	1230,67	1456,11	1647,72	1833,20	1773,12	1511,93	1579,64	1503,90	1519,06	1470,18	1386,47	77,55	5,92

*Складено автором на основі даних додатка М.

Ця таблиця є надзвичайно показовою, оскільки у ній можна простежити суттєву відмінність витрат у цінах 2006 р. від поточних витрат, поданих у таблиці 3.5. Так, у досліджуваному періоді витрати ГО у цінах 2006 р. значно відрізняються від поточних витрат (як і в разі надходжень ГО).

Як бачимо, витрати ГО у цінах 2006 р. збільшилися всього на 77,55 млн грн, що у відносному виразі дорівнює 5,92%. Це зумовлено скороченням витрат за такими статтями, як «податки та обов'язкові платежі» й «оплата праці», і вилученням таких статей витрат, серед яких: «капітальні вкладення», «капітальний ремонт», «заходи» (їх наведено у додатку М). Водночас витрати за такими статтями, як «соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи», «матеріальні витрати (та оплата послуг)» і «благодійна діяльність», зростали.

Наочно відмінність у тенденціях щодо витрат показано на рисунку 3.9.

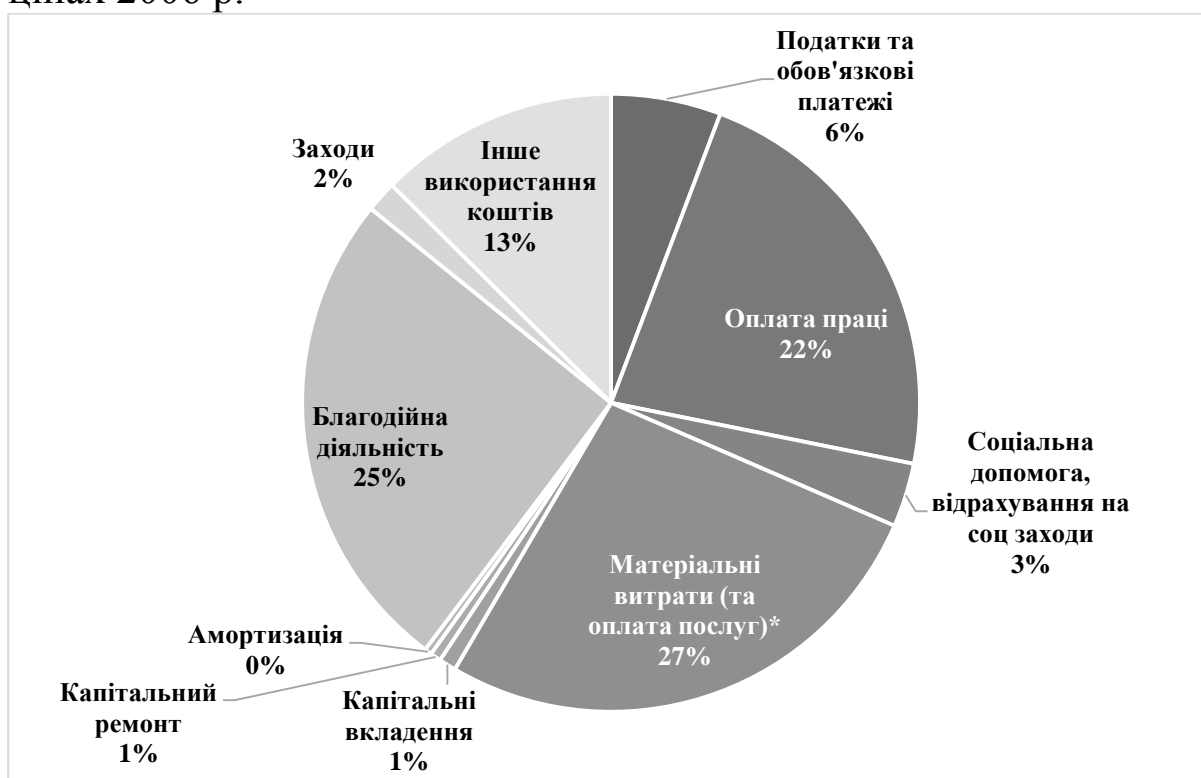

Рис. 3.9. Витрати ГО в номінальних цінах і цінах 2006 р., млн грн*

*Побудовано автором на основі даних додатка М.

Як і в разі доходів ГО (рис. 3.1), динаміка витрат ГО у номінальних цінах та цінах 2006 р. суттєво відрізняється. При

цьому повну схожість мають також загальні тренди: хоч лінії трендів в обох випадках (у номінальних цінах та цінах 2006 р.) є висхідними, апроксимація витрат у номінальних цінах наближається до «1», а апроксимація витрат у цінах 2006 р. дорівнює всього «0,108». Це, як і в разі надходжень ГО, свідчить про можливість достовірного планування майбутніх надходжень сектору в номінальних цінах та недостовірність планування у цінах 2006 р.

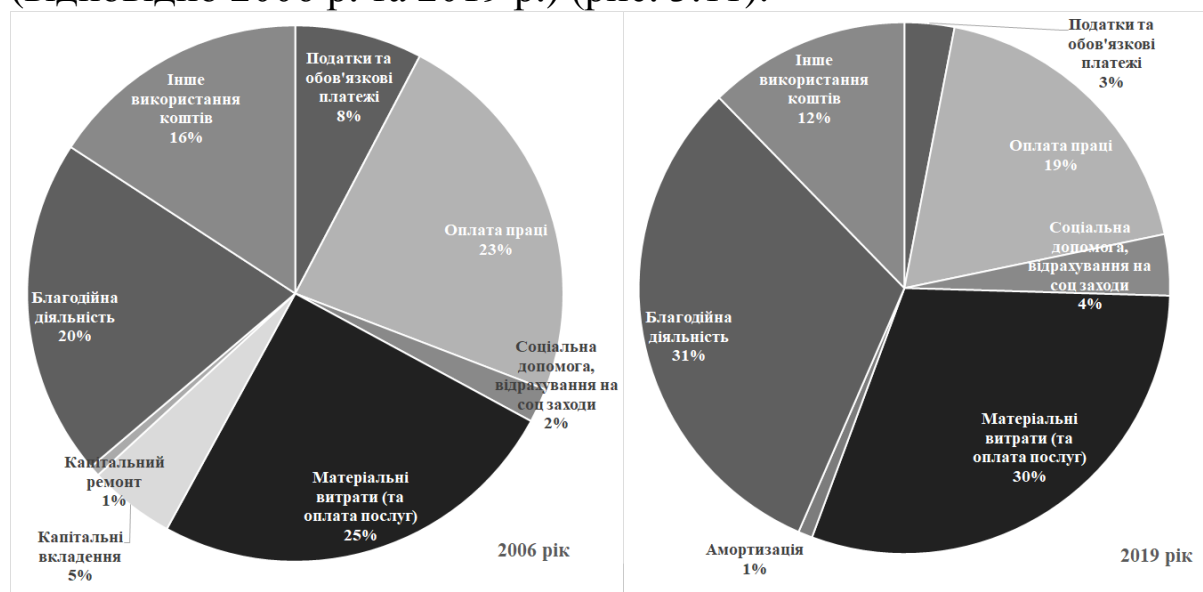
Рис. 3.10. Структура витрат ГО у період 2006–2019 рр.*

*Побудовано автором.

На рисунку 3.10 відображено значну неоднорідність витрат ГО у досліджуваному періоді. Як видно з цього рисунка, в їхній структурі найбільшу частку займають кілька статей витрат ГО, а саме: «матеріальні витрати та оплата послуг» – 27%; «благодійна діяльність» – 25%; «оплата праці» – 22%; «інше використання коштів» – 13%; «податки й обов'язкові платежі» – 6%. Водночас незначними у структурі витрат ГО в досліджуваному періоді були витрати за такими статтями: «соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи» – 3%; «заходи» – 2%; «капітальні вкладення» – 1%; «капітальний ремонт» – 1%; «амортизація» – 0% (обсяги витрат, які здійснювалися за цією

статтею, були не нульовими, а настільки незначними, що в загальній структурі витрат вони прирівняні до «0»).

Така структура відрізняється від структури витрат комерційних організацій: значно нижча частка податків і податкових платежів, оскільки ГО не є платниками податку на прибуток; високі витрати на благодійну діяльність, зумовлені тим, що багато ГО виділяють благодійність серед основних статутних цілей; мінімальна амортизація. Проте слід вказати, що у структурі витрат ГО витрати на соціальну допомогу та відрахування на соціальні заходи становлять незначну частку. Це викликає здивування через те, що така стаття витрат також відповідає профілю діяльності багатьох ГО. Тому проаналізуємо структуру витрат ГО не за весь період, а на його початок і кінець (відповідно 2006 р. та 2019 р.) (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Структура витрат ГО України у 2006 р. та 2019 р., %*

*Побудовано автором.

На рисунку 3.11 показано суттєві зміни у структурі витрат ГО України за досліджуваний період. Так, у 2019 р. порівняно з 2006 р. значно скоротилася частка такої статті витрат, як «оплата праці»: з 23% до 19%. Хоча, мінімальна заробітна плата у нашій державі за станом 1 січня 2006 р. дорівнювала 350 грн, а за станом на 1 січня 2019 р. – 4 173 грн³⁰⁶, тобто вона збільшилася в

³⁰⁶ Мінімальна зарплата в Україні / Портал Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>

11,9 раз. При цьому витрати на оплату праці ГО (у поточних цінах) збільшилися всього в 4,1 раз. Однак витрати за іншими статтями у номінальних цінах зростали швидшими темпами. В результаті можемо простежити суттєве скорочення частки цієї статті у структурі витрат. Водночас значно скоротилася частка витрат на податки й обов'язкові платежі: з 8% до 3%.

Варто зауважити, що на рисунку 3.11 відображено суттєве збільшення частки витрат, прямовуваних ГО на благодійну діяльність: з 20% до 31% – та на соціальну допомогу і соціальні заходи: з 2% до 4%. Крім цього, зросли матеріальні витрати та витрати на оплату послуг: з 25% до 30%. На наш погляд, такі зміни є позитивними, бо вони означають більшу спрямованість діяльності ГО на виконання статутних цілей і надання допомог малозабезпеченим групам населення.

2.2. Витрати ПП України у період 2006–2019 рр.

Витрати ПП групуються дещо в інший спосіб, оскільки профіль їхньої діяльності також є іншим. Зокрема, всі витрати поділяються на такі статті: «виплата заробітної плати та гонорарів», «податкові платежі», «виготовлення агітаційної та брендованої продукції», «друкована агітація», «оренда нерухомості», «реклама в інтернеті», «реклама на ТБ», «реклама в друкованих ЗМІ», «транспорт, нерухомість, зв'язок», «повернення державних коштів до бюджету», «повернення грошового внеску», «організаційні витрати», «зовнішня реклама», «реклама на радіо», «інші витрати». Витрати ПП нашої держави у період 2016–2018 рр. відповідно до такого поділу, подано в табл. 3.7 (у номінальних цінах) і таблиці 3.8 (у цінах 2006 р.).

Таблиця 3.7

Витрати ПП України у період 2016–2018 рр., млн грн, % *

Напрями	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Разом	Відхилення, млн грн	Відхилення, %
Виплата зарплати та гонорарів	26,478	144,181	183,742	354,401	157,264	593,94
Податкові платежі	9,949	67,958	8,565	86,472	-1,384	-13,91
Виготовлення агітаційної й брендованої продукції	33,127	19,294	14,568	66,989	-18,559	-56,02

Продовження табл. 3.7

Друкована агітація	30,963	48,149	49,465	128,577	18,502	59,76
Оренда нерухомості	28,406	76,943	88,361	193,710	59,955	211,06
Реклама в Інтернеті	1,814	0,000	5,313	7,127	3,499	192,89
Реклама на ТБ	48,894	42,814	184,502	276,210	135,608	277,35
Реклама у друкованих ЗМІ	8,370	1,380	7,236	16,986	-1,134	-13,55
Транспорт, нерухомість, зв'язок	11,740	22,700	10,298	44,738	-1,442	-12,28
Повернення держ. коштів до бюджету	5,790	0,000	0,000	5,790	-5,790	-100,00
Повернення грошового внеску	1,310	5,099	4,460	10,869	3,150	240,46
Організаційні витрати	1,370	15,387	8,716	25,473	7,346	536,20
Зовнішня реклама	1,498	11,366	84,506	97,370	83,008	5541,26
Реклама на радіо	0,000	3,729	0,889	4,618	0,889	
Інші витрати	41,771	53,260	76,063	171,094	34,292	82,10
Усього	251,480	512,260	726,684	1490,424	475,204	188,96

*Складено автором на основі даних додатка К.

Таблиця 3.8

Витрати ІІІ України в 2016–2018 рр. у цінах 2006 р., млн грн, %*

Напрями	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Разом	Відхилення, млн грн	Відхилення, %
Виплата зар.плати та гонорарів	7,182	34,389	39,913	81,483	32,731	455,74
Податкові платежі	2,699	16,209	1,861	20,768	-0,838	-31,06
Виготовлення агітаційної й брендваної продукції	8,985	4,602	3,164	16,752	-5,821	-64,78
Друкована агітація	8,398	11,484	10,745	30,627	2,346	27,94
Оренда нерухомості	7,705	18,352	19,194	45,251	11,489	149,11
Реклама в Інтернеті	0,492	0,000	1,154	1,646	0,662	134,56
Реклама на ТБ	13,262	10,212	40,078	63,552	26,816	202,20
Реклама у друкованих ЗМІ	2,270	0,329	1,572	4,171	-0,698	-30,77
Транспорт, нерухомість, зв'язок	3,184	5,414	2,237	10,836	-0,947	-29,75
Повернення держ. коштів до бюджету	1,570	0,000	0,000	1,570	-1,570	-100,00
Повернення грошового внеску	0,355	1,216	0,969	2,540	0,613	172,65

Продовження табл. 3.8

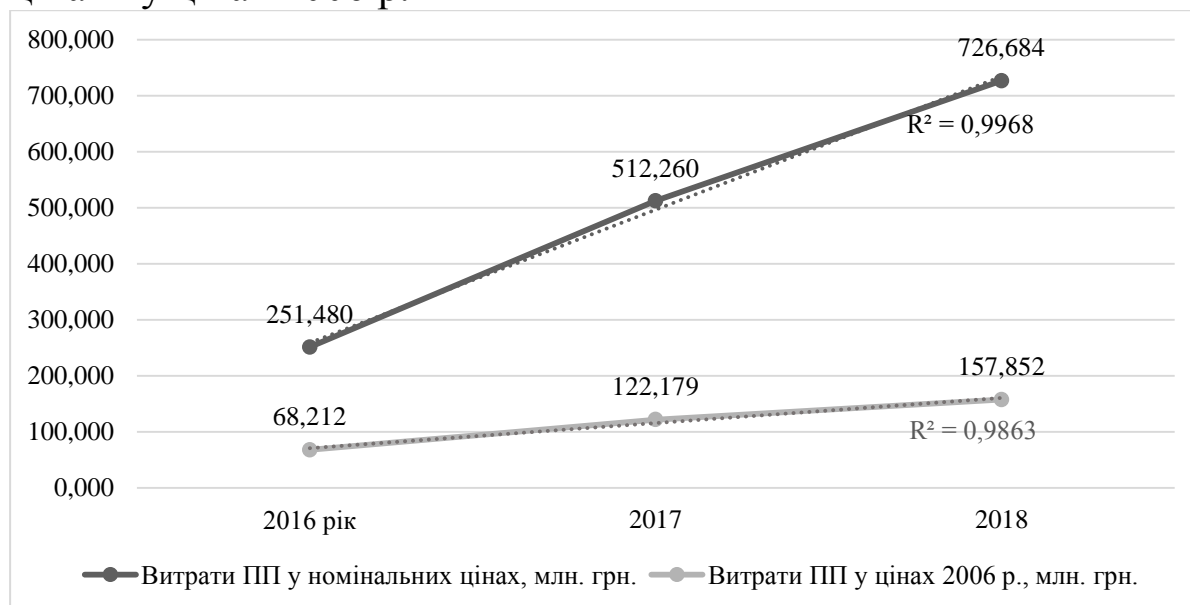
Організаційні витрати	0,372	3,670	1,893	5,935	1,522	409,50
Зовнішня реклама	0,406	2,711	18,357	21,474	17,950	4417,77
Реклама на радіо	0,000	0,889	0,193	1,083	0,193	
Інші витрати	11,330	12,703	16,523	40,556	5,193	45,83
Усього	68,212	122,179	157,852	348,243	89,640	131,41

*Складено автором на основі корегування даних таблиці 3.7 на показники інфляції.

У таблиці 3.7 і таблиці 3.8 показано суттєві відмінності в даних, зумовлені впливом інфляційних процесів в Україні. Так, з табл. 3.7 видно, що спостерігається значне збільшення обсягів сукупних витрат ПП нашої держави, а саме на 475,204 млн грн за трирічний період, яке у відносному виразі становить 188,96%. Таке зростання переважно зумовлене фактичним збільшенням витрат за такими статтями: «виплата заробітної плати та гонорарів» (157,264 млн грн або 593,94%); «оренда нерухомості» (59,955 млн грн або 211,06%); «реклама на ТБ» (135,608 млн грн або 277,35%); «зовнішня реклама» (83,008 млн грн або 5541,26%) та «інші витрати» (34, 292 млн грн або 82,10%). У досліджуваному періоді також можна простежити незначне зменшення витрат за такими статтями: «податкові платежі», «виготовлення агітаційної й брендваної продукції», «реклама у друкованих ЗМІ», «транспорт, нерухомість, зв'язок» та «повернення державних коштів до бюджету».

Водночас табл. 3.8, яка містить аналогічні показники, але у цінах 2006 р., відображає дещо іншу ситуацію. Загалом витрати ПП нашої держави у цінах 2006 р. підвищилися всього на 89,64 млн грн (131,41%). Як і в номінальних цінах, найбільше зростання витрат спостерігалось за такими статтями: «виплата заробітної плати та гонорарів», «оренда нерухомості», «реклама на ТБ», «зовнішня реклама» та «інші витрати». Проте збільшення в абсолютних величинах було незначним – відповідно 32,731 млн грн, 11,489 млн грн, 26,816 млн грн, 17,950 млн грн і 5,193 млн грн. У відносних величинах зростання за цими статтями дорівнювало відповідно 455,74%, 149,11%, 202,2%, 4417,77% та 45,83%.

На рисунку 3.12 наочно показано відмінності в динаміці надходжень ПП України у період 2016–2018 рр. в номінальних цінах і у цінах 2006 р.

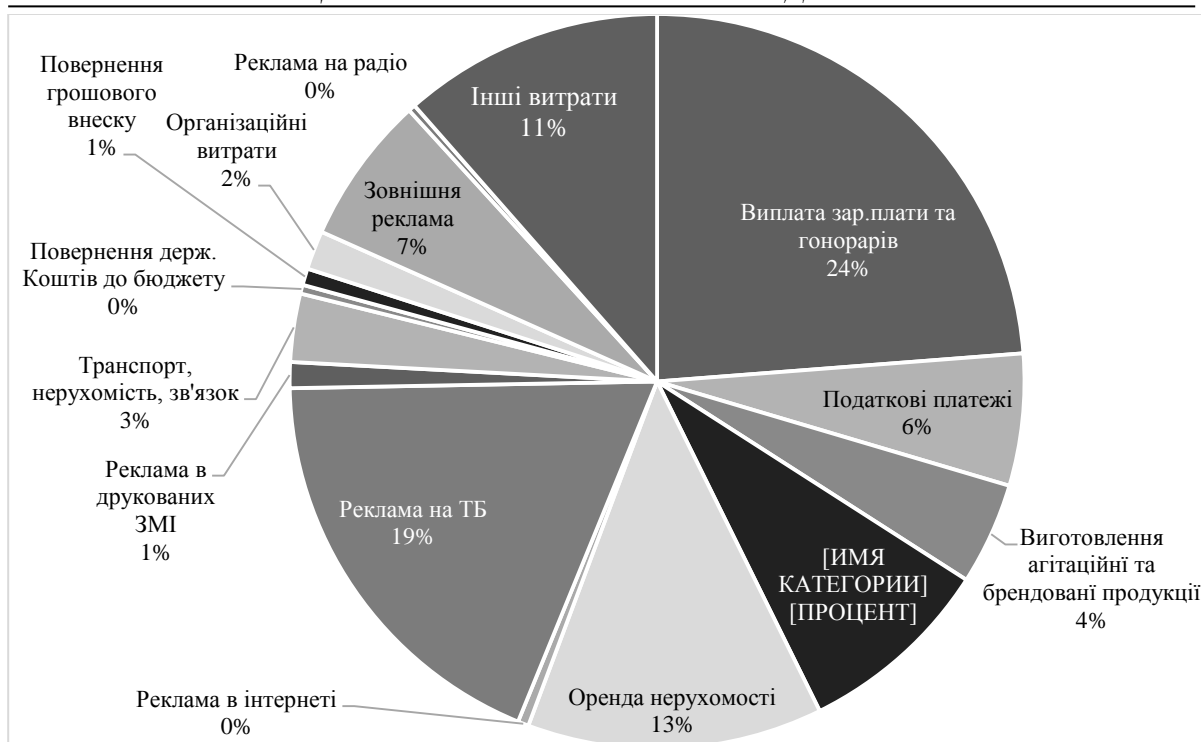

Рис. 3.12. Динаміка сукупних витрат ПП України у період 2016–2018 рр., млн грн*

*Побудовано автором.

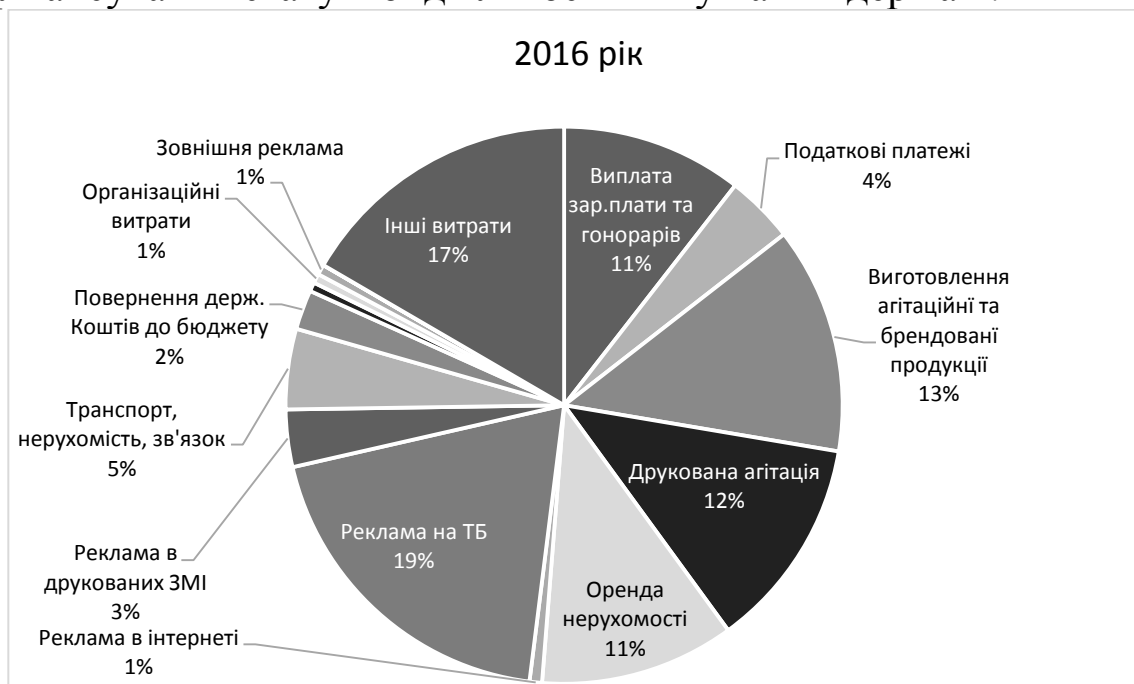
Як видно з рисунка 3.12, незважаючи на суттєві відмінності в обсягах витрат, які здійснювалися ПП нашої держави в досліджуваному періоді, у номінальних цінах та в цінах 2006 р., обидві лінії відображають висхідний тренд. При цьому апроксимація наближається до «1», що дає змогу прогнозувати витрати ПП на майбутні періоди з високим ступенем достовірності.

Усереднену структуру витрат ПП України за трирічний період подано на рисунку 3.13. У структурі витрат ПП в досліджуваному періоді найбільша частка належить витратам за такими статтями: «виплата заробітної плати та гонорарів» – 24%, «реклама на ТБ» – 19%, «оренда нерухомості» – 13%, «інші витрати» – 11%, «друкована агітація» – 9%, «зовнішня реклама» – 7%, «виготовлення агітаційної й брендваної продукції» – 4%. Витрати за іншими статтями були незначними у структурі витрат ПП нашої держави у період 2016–2018 рр., а їхні частки перебували у межах [0 : 2] %.

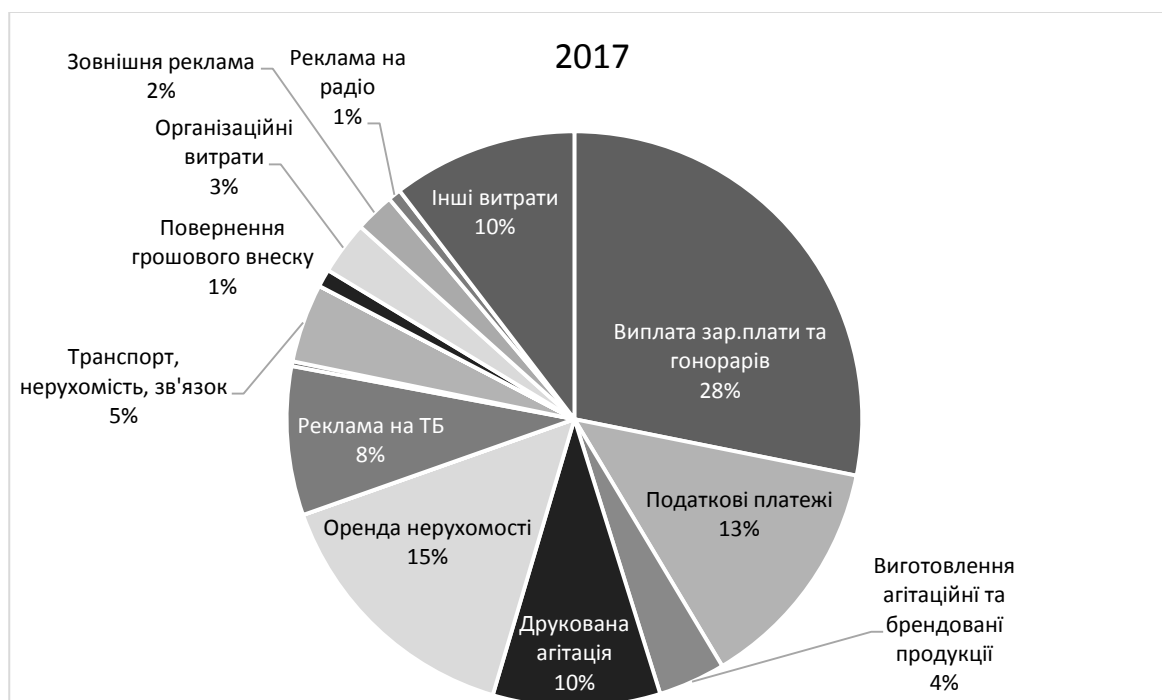

Рис. 3.13. Структура витрат ПП України у період 2016–2018 рр., %

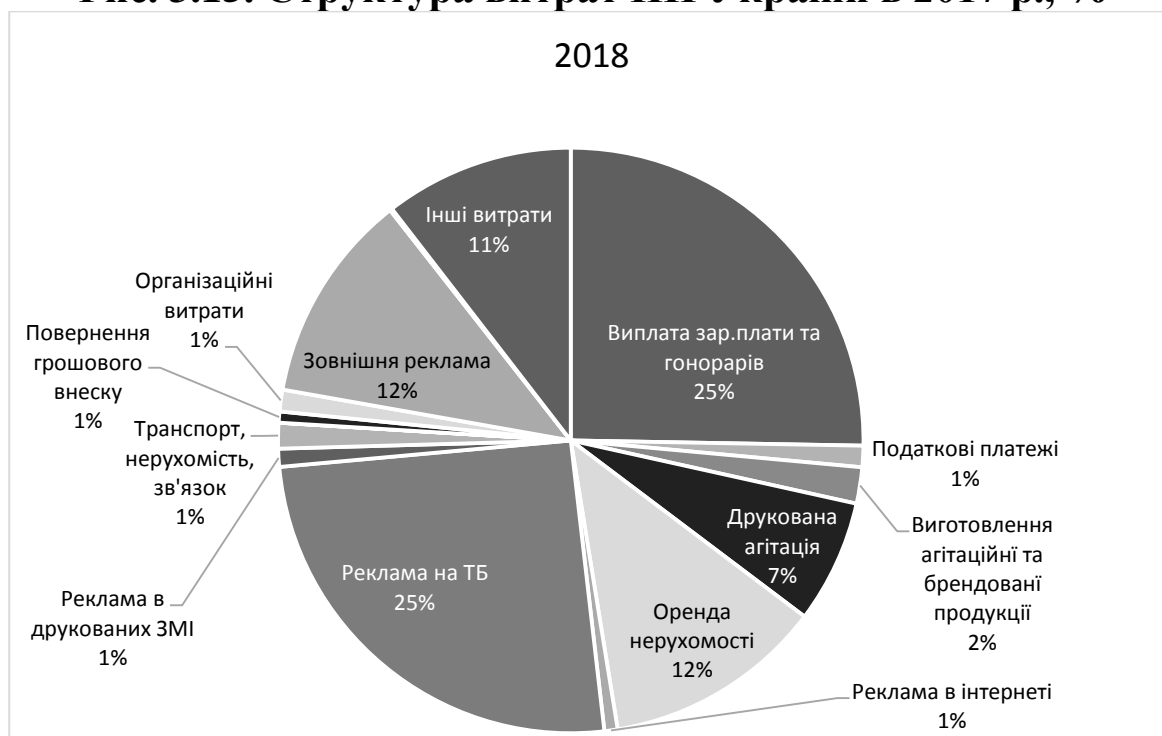
Зміну структури витрат ПП України показано на рисунках 3.14–3.16. Ці рисунки є надзвичайно інформативними, оскільки вони відображають, яким чином змінювалися частки тих чи інших витрат з початку запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій державі.

Рис. 3.14. Структура витрат ПП України в 2016 р., %

Рис. 3.15. Структура витрат ПП України в 2017 р., %

Рис. 3.16. Структура витрат ПП України в 2018 р., %

З рисунків 3.14–3.16 видно, як за період 2016–2018 рр. змінилася структура витрат ПП України. У 2016 р. найбільша частка (19%) всіх витрат належала витратам на рекламу на ТБ, у 2017 р. ця частка дорівнювала 8%, а у 2018 р. – 25%. Передусім це пов'язано з тим, що 2016 р. став першим роком, в якому з

ДБУ почали надавати державне фінансування статутної діяльності ПП, у результаті чого ті партії, які ще не налагодили мережу реальних осередків, спрямовували велику його частку на рекламу на ТБ. У 2017 р. частка таких витрат значно скоротилася, але вже у 2018 р. вона відновилася. Це зумовлювалося тим, що 2018 р. передував початку президентської передвиборчої кампанії, яка офіційно розпочалася 1 січня 2019 р. Однак фактично окремі ПП почали активно розміщувати власні інформаційні матеріали ще до її початку, а саме з другого кварталу 2018 р.

У досліджуваному періоді суттєво зросла частка витрат на оплату праці та сплату податків: з 11% у 2016 р. до 28% у 2017 р. і 25% у 2018 р. Слід зазначити, що в абсолютному виразі не спостерігалось зменшення витрат на оплату праці й сплату податків (навпаки, вони значно збільшилися). Скорочення частки цих витрат у загальній структурі на 3 в. п. у 2018 р. порівняно з 2017 р. пов'язане із суттєвим зростанням витрат за іншими статтями.

Ще однією статтею, якій належить велика частка витрат ПП, є «оренда нерухомості». Частка таких витрат становила 11% у 2016 р., у 2017 р. вона збільшилася до 15% та у 2018 р. ця частка скоротилася до 12%. Вагомість такої статті витрат також пов'язана з наданням державного фінансування статутної діяльності ПП нашої країни, що надало їм можливість утворювати реальні функціонуючі осередки на території всієї України.

Зменшення частки витрат за статтею «повернення державних коштів до бюджету» відбулося у тому числі через фактичне скорочення витрат за цією статтею. Передусім це пов'язано з адаптацією ПП до нових умов фінансування ПП, через що повернення коштів стало здійснюватися значно рідше. До того ж почали ПП почали використовувати кошти, отримані від державного фінансування статутної діяльності, без здійснення міжрегіональних перерахунків.

З вищесказаного випливає, що витрати ГО і ПП характеризуються не лише різними періодами, інформація про

які є відомою, а й суттєвою відмінністю в обсягах та структурі витрат. Тому дослідити витрати громадського сектору з урахуванням витрат ПП – доволі складне завдання. Відповідно, здійснимо порівняння сукупних витрат ГО і ПП й обсягів та частки у структурі витрат цих організацій на оплату праці й сплату податків у 2016–2018 рр.

Таблиця 3.9

**Сукупні витрати ГО та ПП у період 2016–2018 р., млн грн,
%***

	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення, млн грн	Відхилення, %
ГО, всього, у т. ч.:	5 545,63	6 368,94	6 768,08	1 222,45	22,04
Оплата праці	924,68	1115,7	1276,9	352,22	38,09
Податки та обов'язкові платежі	118,28	129,86	131,3	13,02	11,01
ПП, всього, у т. ч.:	251,48	512,26	726,68	475,2	188,96
Оплата праці	26,48	144,81	183,74	157,26	593,88
Податки та обов'язкові платежі	9,95	67,96	8,57	-1,38	-13,87
Разом	5797,11	6881,2	7494,76	1697,65	29,28
Оплата праці	951,16	1260,51	1460,64	509,48	53,56
Податки та обов'язкові платежі	128,23	197,82	139,87	11,64	9,08
Частка витрат ПП у сукупних витратах, %	4,34	7,44	9,7	–	–
Частка витрат ПП на оплату праці у сукупних витратах за цією статтею, %	2,78	11,49	12,58	–	–
Частка витрат ПП на сплату податків у сукупних витратах за цією статтею, %	7,76	34,35	6,13	–	–

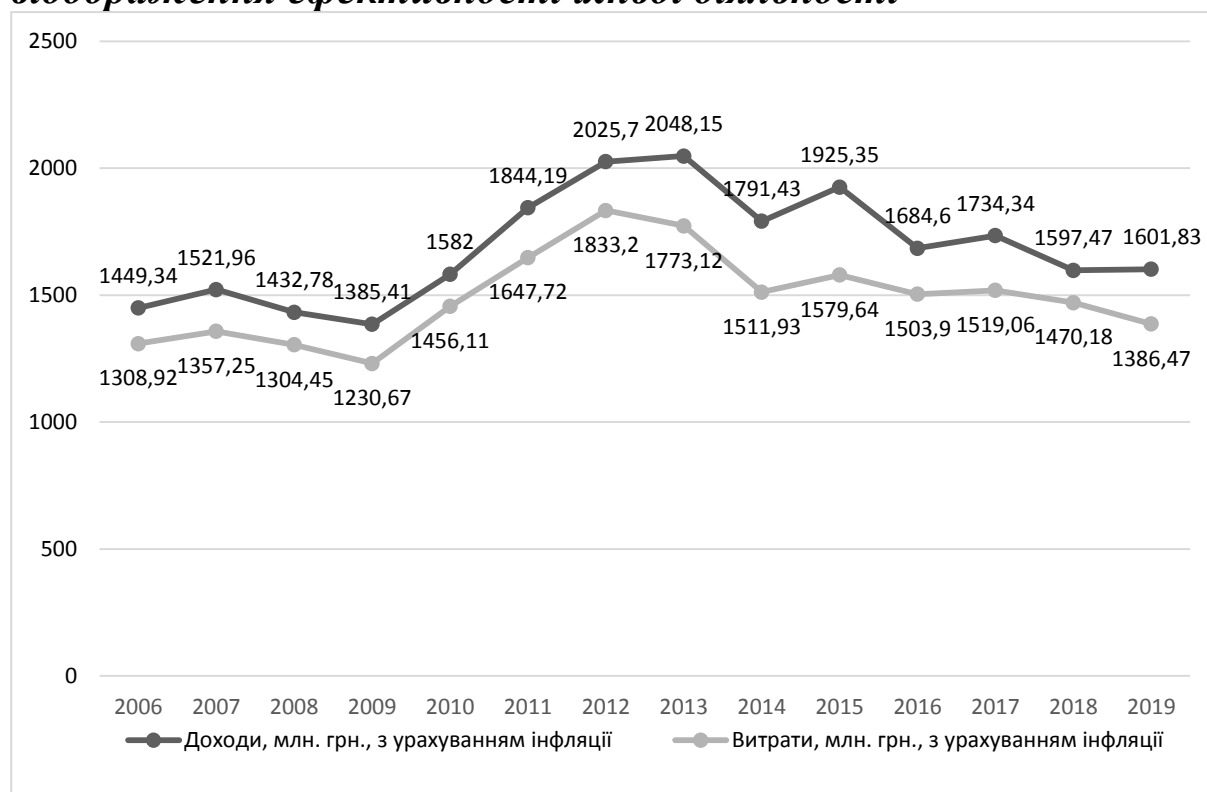
* Складено автором на основі додатків К та М.

Як видно з таблиці 3.9, сукупні обсяги витрат ГО суттєво перевищують обсяги витрат ПП. Це стосується також витрат на оплату праці та сплату податків. Проте потрібно вказати, що якщо частка витрат ПП у сукупних витратах громадського сектору зросла всього на 5,36 в. п., то частка витрат ПП на оплату праці збільшилася на 9,8 в. п. Водночас частка витрат на сплату податків у сукупних витратах сектору зросла на 26,59 в. п. до значення 34,35% у 2017 р. і зменшення до 6,13% у 2018 р. При цьому варто зауважити, що запровадження

державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій країні стало причиною того, що вони почали офіційно працевлаштовувати своїх працівників, які до цього працювали неофіційно як волонтери та, очевидно, отримували заробітну плату «в конвертах». Звичайно, це призводило не тільки до виникнення негативних наслідків для них (зокрема, соціальна незахищеність, відсутність трудового стажу та ін.), а й до значного недоотримання податків бюджетами.

Отже, наведена вище інформація відображає результати нашого дослідження, присвяченого аналізу особливостей фінансування діяльності організацій ГО і витрачання ними наявних у їхньому розпорядженні ресурсів. Однак для надання завершеності пропонованому дослідженню необхідно визначити, яким чином співвідносяться надходження та витрати таких організацій. Інформацію про це подано на рисунку 3.15 для ГО і на рисунку 3.16 для ПП.

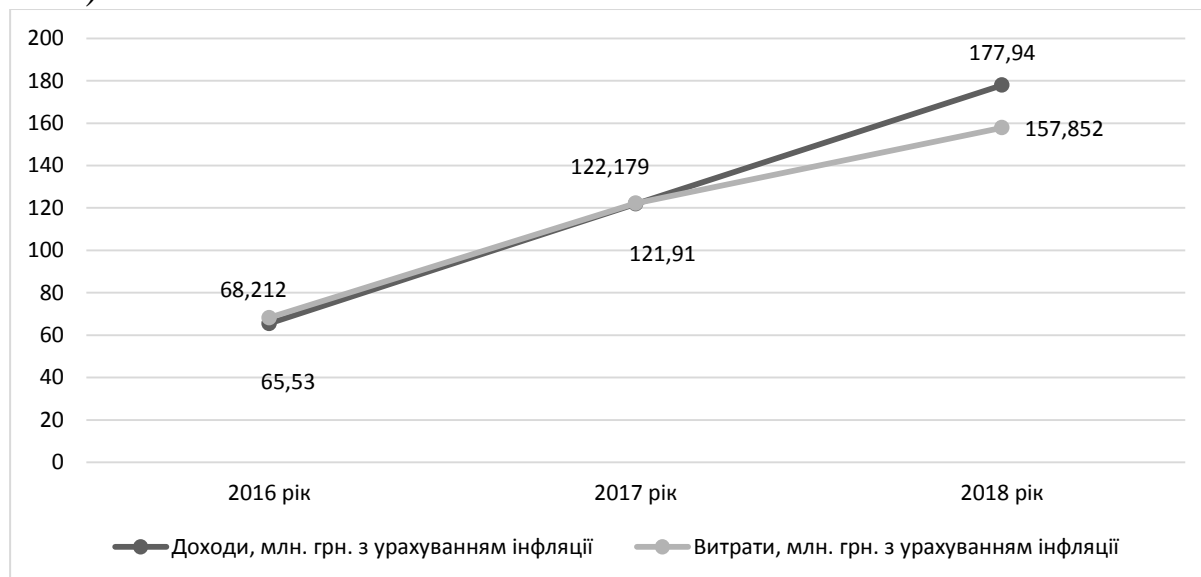
3. Доходи та видатки громадських організацій як відображення ефективності їхньої діяльності

Рис. 3.17. Доходи і витрати ГО в період 2006–2019 рр. у цінах 2006 р., млн грн

На рисунку 3.17 показано, що у досліджуваному періоді співвідношення витрат та доходів ГО перебуває у межах [82,4 : 92,04]% (найменший відсоток використання наявних фінансових ресурсів ГО зафіксовано у 2015 р., найбільший – у 2010 р.). Як видно з цього рисунка, збільшується розрив між лініями, що відображають надходження й витрати ГО, починаючи з 2013 р. Це свідчить про поглиблення проблем з фінансовим менеджментом ГО, які спостерігалися і раніше³⁰⁷, але зараз лише поглибилися. Така ситуація зумовлюється значним приростом надходжень у розпорядження ГО, який не супроводжувався підготовкою та наймом фахівців з фінансового менеджменту.

Абсолютно інша ситуація спостерігається для ПП (рис. 3.18).

Рис. 3.18. Доходи і витрати ПП в період 2016–2018 рр. у цінах 2006 р., млн грн

Так, на рисунку 3.18 лінії, які позначають надходження і витрати ПП, практично накладаються одна на одну. Це підтверджує високий рівень використання наявних фінансових ресурсів ПП. Зокрема, частка використання коштів ПП у 2016 р. становила 104,09%, у 2017 р. – 100,22%, у 2018 р. – 88,71%. Для ПП, в яких відбувався рух фінансових ресурсів на рахунках, розроблено дуже складну фінансову звітність. Більш того, ПП, які не використали фінансові ресурси, отримані від держави на

³⁰⁷ Ткачук І. Я. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: моногр. Чернівці: Технодрук, 2016. 272 с.

виконання статутної діяльності, повинні повернути невикористані суми до державного бюджету. Тому ПП, на відміну від ГО, наймають високопрофесійних фахівців, які займаються фінансовою звітністю й фінансовим плануванням. Це слугує однією з причин зростання частки використання коштів, наявних у їхньому розпорядженні. Інша причина полягає у чіткому усвідомленні того, для чого вони залучають кошти: основна мета ПП – це досягнення та утримання влади, тому всі наявні ресурси вони спрямовують на досягнення таких цілей.

Отже, ведучи мову про ефективність організації фінансів ГС, маємо не лише звертати увагу на здатність ОГС залучати ресурси з різних джерел, а й врівноважувати доходи і витрати між собою та аналізувати їхню структуру і реальні величини.

Так, аналіз діяльності ГО та ПП України з формування й розподілу фінансових ресурсів дає підстави стверджувати про значне збільшення надходжень як ГО, так і ПП у досліджуваному періоді. Проте варто уточнити, що у цінах 2006 р. зростання відбувалося значно повільнішими темпами. Побудовані лінії трендів відображають прогнозування подальшого збільшення надходжень ГО та ПП нашої держави у номінальних цінах з дуже високим рівнем достовірності. Водночас прогнози для подальшої зміни надходжень ГО і ПП у цінах 2006 р. на основі даних минулих років не будуть такими ж достовірними (тут значення апроксимації дуже низьке).

Що стосується структури надходжень НУО України, то у ГО вона загалом відповідає передовій міжнародній практиці. Адже кількість джерел, з яких залучаються ресурси, більша, ніж шість (сім джерел), причому частка п'яти з них перевищує 10% (ідеально, коли частка кожного з джерел перевищує 10%). Ситуація ж із ПП суттєво відрізняється: фінансові ресурси акумулюються із чотирьох основних джерел (кошти державного бюджету, кошти фізичних осіб, кошти юридичних осіб, власні кошти), але у досліджуваному періоді лише частка коштів державного бюджету була вища, ніж 10%. Позитивним є зростання зацікавленості у діяльності ПП населення нашої держави, частка надходжень якого зросла у 2018 р. до 34%, але

загалом існуюча структура надходжень ПП України свідчить про їхню чутливість до змін навколишнього середовища та значну залежність від окремих груп донорів.

Витрати ГО й ПП нашої держави у досліджуваному періоді також суттєво збільшилися. Це цілком очікувано, хоча, як і в ситуації з надходженнями, темпи зростання в номінальних цінах були значно вищими порівняно з аналогічними показниками у цінах 2006 р. Структура витрат ГО та ПП України характеризувалася неоднорідністю і різноспрямованістю. У структурі витрат ГО переважали матеріальні витрати й витрати оплати послуг (27%), благодійну діяльність (25%) та оплату праці (22%). У структурі витрат ПП більшу частину становили витрати на оплату праці (24%), оренду нерухомості (13%) і здійснення різного виду агітації й реклами (сукупна частка витрат – 40%). Вважаємо, що структура витрат ГО, та ПП є типовою для діяльності цих організацій і відповідає досягненню їхніх статутних цілей.

Можна констатувати, що запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій країні позитивно вплинуло на ситуацію на ринку праці. Так, отримавши кошти на ведення поточної діяльності, ПП почали створювати реальні регіональні осередки на території всієї України, при цьому офіційно працевлаштовуючи працівників. Відповідно, частка витрат ПП на оплату праці у сукупних витратах сектору за цією статтею у період 2016–2018 рр. збільшилася на 9,8 в. п. до 12,58%.

Співвідношення доходів та витрат ГО і ПП нашої держави у досліджуваному періоді було стабільним та характеризувало професійність фахівців, які займаються фінансовою звітністю й фінансовим плануванням. Відповідно, можемо стверджувати, що фахівці-фінансисти ПП є значно більш професійними за своїх колег із ГО, що, на нашу думку, пов'язано з більш досконалим механізмом державного регулювання і нагляду за сферою фінансів ПП порівняно з механізмом державного регулювання та нагляду за сферою фінансів інших ІГС. Таким чином, вдосконалення існуючого механізму державного регулювання

сфери фінансів ІГС може стати важливим кроком на шляху не тільки підвищення ефективності фінансів ІГС, а й прозорості діяльності громадського сектору.

3.2. Роль персональних фінансів у формуванні джерельної бази організацій громадянського суспільства

Українське суспільство після Революції Гідності суттєво змінилося в якісному аспекті. Щораз більше людей долучаються до діяльності, прямо чи опосередковано пов'язаної з функціонуванням ІГС. Незважаючи на незначне залучення громадян до членства в ГО (за даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, понад 85% громадян держави не є членами жодних громадських об'єднань³⁰⁸), останнім часом стабільною була частка населення, яке долучалася до волонтерства, – 12%.³⁰⁹

Більш того, ОГС в Україні – це ті виняткові інститути, баланс довіри населення до яких має позитивне значення. Так, баланс довіри до волонтерських організацій у 2008 р. дорівнював +37%, а до ГО – +4%. Такі значення позитивно характеризують ставлення населення до діяльності ОГС, оскільки, наприклад, баланс довіри до церкви у цьому ж році становив +25%.³¹⁰

Очікується, що такі суспільні тенденції мають позитивно вплинути на місце, яке окремі індивідууми займають у формуванні ресурсної бази НУО.

Ми вже здійснювали спроби дослідити роль населення у формуванні ресурсної бази ГО³¹¹, але тоді головний акцент робився на фінансових вигодах, які могли отримати ГО від

---

³⁰⁸ Громадянське суспільство в Україні: виклики і завдання / Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва». URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-vikliki-i-zavdannya>.

³⁰⁹ Громадянське суспільство України: цифри і факти. *Together. Європейський простір*. URL: <https://euprostir.org.ua/stories/133521>.

³¹⁰ Там само.

³¹¹ Tkachuk I. Y. Citizens participation in financing activities and development of NGOs in Ukraine. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 325-331. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_4_41.

запровадження в нашій державі механізму відсоткової філантропії. Проте, на нашу думку, зміни, що відбулися в українському суспільстві, вплинули також на їхню роль у формуванні бюджетів. Саме тому проаналізуємо детально місце і роль персональних фінансів у формуванні джерельної бази ОГС.

Варто зауважити, що чинне в нашій державі законодавство не надто стимулює благодійну діяльність серед населення. Особа, яка є платником ПДФО, може отримати податкову знижку, бо до витрат, що дозволено зараховувати до податкової знижки, належать пожертвування або благодійні внески на користь неприбуткових організацій, але їх розмір не має перевищувати 4% від суми загального оподаткованого доходу платника ПДФО у звітному році.³¹² В іншому разі такі витрати не належать до податкової знижки.

Незважаючи на відсутність відповідних податкових стимулів для підтримки НУО, фізичні особи використовують два існуючих способи фінансування діяльності та розвитку НУО, серед яких: сплата членських внесків і здійснення благодійних пожертв на їхню користь. У таблицях 3.1 та 3.2 вміщено інформацію про всі джерела надходжень ГО й ПП в Україні.

У таблиці 3.10 подано вибрану інформацію про надходження від членських внесків і благодійних пожертв фізичних осіб у номінальних цінах та цінах 2006 р. для ГО нашої держави.

Таблиця 3.10

Надходження ГО України від членських внесків та благодійності фізичних осіб у період 2006–2017 рр., млн грн, %*

Джерело фінансування	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення, млн грн	Відхилення, %
Членські внески	181,18	238,41	323,96	315,54	388,68	475,31	533,64	499,96	454,64	611,60	622,97	720,48	795,58	794,67	613,49 3	338,61

³¹² Податковий кодекс України: Закон України. dsl 02.12.2010 № 2755-VI. Ст. 166.3.2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

Продовження табл. 3.10

Членські внески у цінах 2006 р.	181,18	204,47	227,18	197,04	222,47	260,09	292,59	272,76	198,59	186,43	168,94	171,84	172,82	165,82	-15,36	-8,48
Благодійні внески фізичних осіб	42,58	61,82	83,08	107,59	122,08	199,96	144,01	172,85	199,89	187,40	351,59	340,70	430,74	386,68	344,10	808,13
Благодійні внески фізичних осіб у цінах 2006 р.	42,58	53,02	58,26	67,18	69,87	109,42	78,96	94,30	87,31	57,11	95,35	81,26	93,57	80,69	38,11	89,50

*Складено автором на основі додатка Л.

На основі даних, наведених у таблиці 3.10, можна простежити збільшення надходжень від фізичних осіб у номінальних цінах, як за статтею «членські внески», так і за статтею «благодійні внески громадян України». Проте у цінах 2006 р. зростання відбувалося тільки від благодійних внесків фізичних осіб, тоді як надходження від членських внесків скоротилися на -8,48%.

Графічно динаміку надходжень ГО від фізичних осіб відображена на рисунку 3.19.

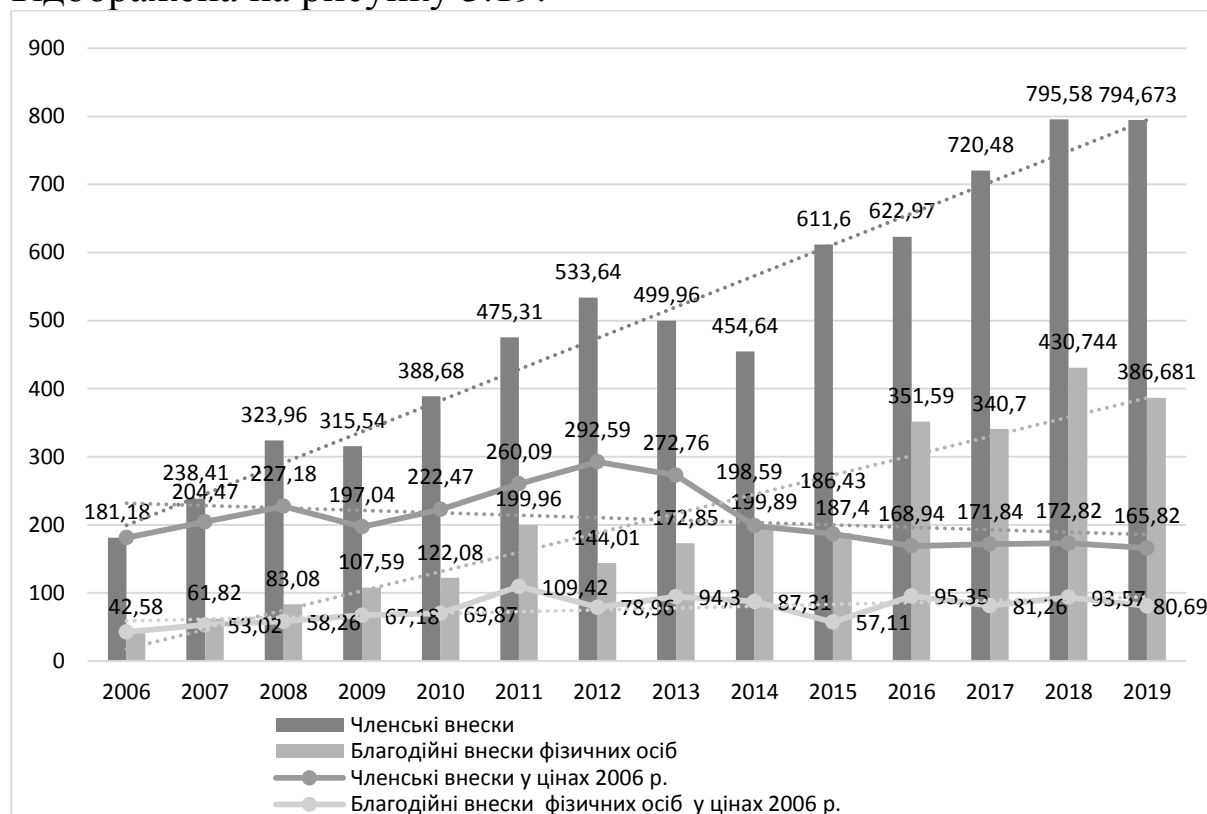
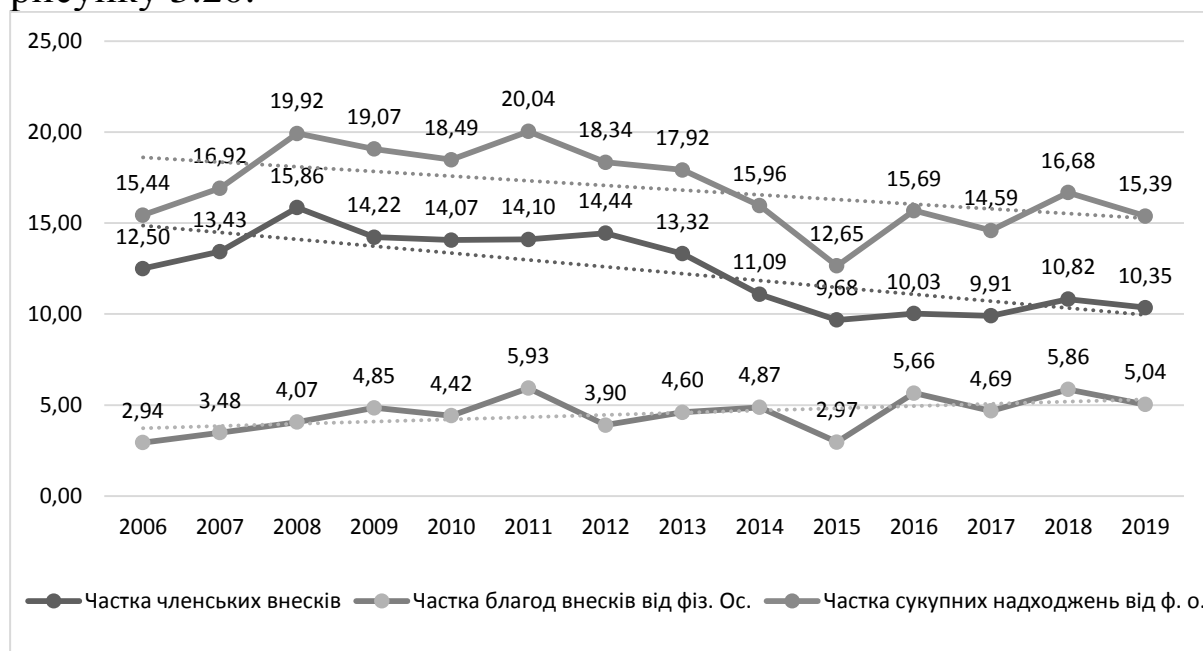

Рис. 3.19. Динаміка надходжень ГО від фізичних осіб, млн грн

З рисунка 3.19 видно, що надходження ГО нашої держави з джерел, пов'язаних з фізичними особами, характеризуються непостійністю. Так, у номінальних цінах значний спад надходжень від членських внесків спостерігався у 2009 р. та 2014 р., а від благодійних пожертв фізичних осіб – у 2012 р, 2015 р. і 2017 р. При цьому викликає інтерес те, що лінії трендів означених даних є висхідними, крім лінії тренда для надходжень від членських внесків у цінах 2006 р.

Надходженням від фізичних осіб у структурі надходжень ГО України, також властива нестабільність, що показано на рисунку 3.20.

Рис. 3.20. Частка надходжень ГО України з джерел, пов'язаних із фізичними особами, за період 2006–2019 рр., %

Як бачимо, незважаючи на великі обсяги фінансових ресурсів, що надходять на користь ГО нашої держави від членських внесків, їхня частка у структурі загальних надходжень ГО у період 2006–2019 рр. постійно змінюється та виявляє тенденцію до скорочення. Водночас із часом у структурі надходжень ГО України збільшується частка невеликих за обсягами благодійних пожертв від фізичних осіб. Така тенденція чітко простежується і може свідчити про зміну спрямованості діяльності ГО нашої держави від організацій, у діяльності яких

зацікавлені їхні члени, до організацій, діяльність яких приносить користь суспільству, котре це визнає.

Що стосується ПП України, то аналогічну інформацію вміщено у таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Надходження ПП України від благодійності фізичних осіб у період 2016–2018 рр., млн грн, %*

Джерело надходжень	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Разом	Відхилення, 2016–2018 рр., млн грн	Відхилення, 2016–2018 рр., %
Кошти фізичних осіб	40,99	42,06	279,46	362,51	238,47	581,78
Кошти фізичних осіб у цінах 2006 р.	11,12	10,03	60,70	81,85	49,58	445,86
Загальне фінансування ПП	241,58	511,12	816,40	1569,10	574,82	237,95
Загальне фінансування ПП у цінах 2006 р.	65,53	121,91	177,34	364,78	111,81	170,62
Частка надходжень від фізичних осіб у загальному фінансуванні ПП, %	16,97	8,23	34,23	–	–	–

*Складено автором на основі даних додатка Л.

Загалом обсяги фінансування, що надійшли від фізичних осіб на користь ПП нашої держави, навіть за період 2016–2018 рр. значно зросли. Так, надходження на рахунки ПП від фізичних осіб у 2016 р. становили всього 40,99 млн грн, а в 2018 р. – вже 279,46 млн грн, тобто в абсолютному обсязі зростання дорівнювало 238,47 млн грн (581,78%). У цінах 2006 р. також простежувалося нарощення ресурсів, отриманих від фізичних осіб ПП, але воно не було на стільки значним та в абсолютному обсязі становило всього 49,58 млн грн (445,86%). Для порівняння слід зазначити, що за аналогічний період обсяги загального фінансування у номінальних цінах і цінах 2006 р. збільшилися відповідно на 237,95% та 170,62%. Таке перевищення темпів зростання для надходжень ПП України від фізичних осіб привело також до значного збільшення частки

надходжень від фізичних осіб у структурі надходжень ПП, а саме з 16,97% у 2016 р. до 34,23% у 2018 р. Проте потрібно вказати, що частка надходжень з цього джерела у 2017 р. дорівнювала всього 8,23%. Таке різке скорочення частки надходжень від фізичних осіб у 2017 р. і знову зростання в 2018 р. можна пояснити тим, що у 2017 р. ПП могли забезпечити безперебійну діяльність своїх осередків по всій країні за рахунок коштів державного бюджету. Водночас, як вже наголошувалося раніше, у 2018 р. ПП України, представники яких брали участь у президентських виборах 2019 р., фактично почали готувати плацдарм для цих виборів, ведучи різну політичну агітацію. Кошти ж державного бюджету спрямовувати на її фінансування заборонено, тому відповідно ПП були змушені залучати кошти з інших джерел, а надходження від фізичних осіб – це джерело, яке найважче відстежити у часі.

Необхідно визнати, що через труднощі у відстежуванні тисяч невеликих за обсягами внесків фізичних осіб на користь ПП саме вони стають джерелом найбільших махінацій з боку ПП. Так, у 2019 р. активісти було зафіксували низку ймовірних порушень, що стосувалися здійснення внесків на користь окремих ПП. Зокрема, щоб здійснити внесок на користь ПП, фізична особа повинна заповнити специфічну заяву, в якій потрібно вказати свої особисті дані, які містять не лише прізвище та ім'я, а й ідентифікаційний код і адресу реєстрації. Таким чином, кожен внесок, який здійснила фізична особа на підтримку ПП у нашій державі, можна відстежити. Відповідно, активісти звернули увагу на масову підтримку різними соціальними групами окремих ПП. З допомогою офіційної звітності їм вдалося відшукати ймовірних благодійників, які заперечували свою підтримку тій чи іншій партії. Тому можна припустити, що окремі ПП, які мають доступ до баз даних, що містять інформацію з персональними даними громадян України, використовували їх для легалізації власних фінансових ресурсів та приховання справжнього джерела їхнього походження³¹³.

---

³¹³ Фейкові внески: що сталося, реакція Тимошенко чи проблема лише в «Батьківщині»? / Офіц. сайт руху «ЧЕСНО». URL: <https://www.chesno.org/post/898>.

З урахуванням даних таблиць 3.10 та 3.11 здійснимо аналіз фінансових ресурсів, які отримав громадський сектор від фізичних осіб. Результати цього аналізу наведено у таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

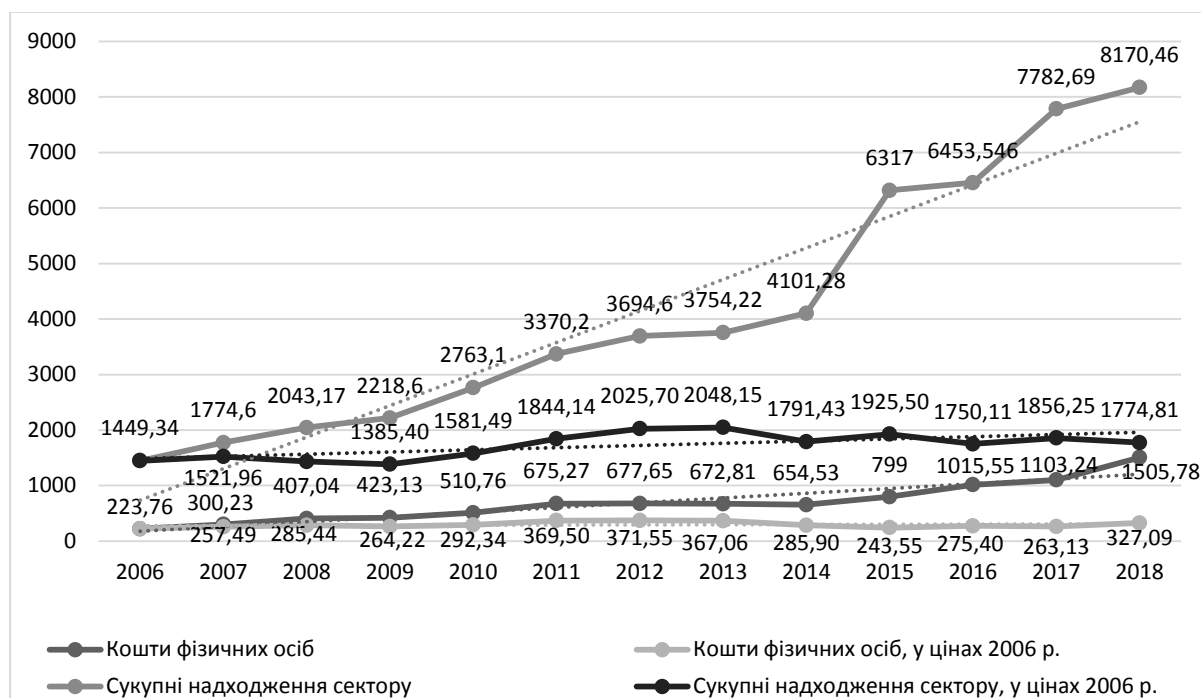
Надходження громадського сектору України від фізичних осіб у 2006–2018 рр., млн грн*

Джерело фінансування	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Абсолютне відхилення, млн грн	Відносне відхилення, %
Кошти фізичних осіб	223,76	300,23	407,04	423,13	510,76	675,27	677,65	672,81	654,53	799,00	1015,60	1103,20	1505,80	1282,02	572,94
Кошти фізичних осіб у цінах 2006 р.	223,76	257,49	285,44	264,22	292,34	369,50	371,55	367,06	285,90	243,55	275,40	263,13	327,09	103,33	46,18
Сукупні надходження сектору	1449,34	1774,60	2043,17	2218,60	2763,10	3370,20	3694,60	3754,22	4101,28	6317,00	6453,546	7782,69	8170,46	6721,12	463,74
Сукупні надходження сектору в цінах 2006 р.	1449,34	1521,96	1432,78	1385,40	1581,49	1844,14	2025,70	2048,15	1791,43	1925,50	1750,11	1856,25	1774,81	325,47	22,46

*Складено автором на основі даних додатків И та Л.

У таблиці 3.12 показано значне зростання надходжень від фізичних осіб як у номінальних цінах, так і в цінах 2006 р. При цьому варто зауважити, що темпи збільшення сукупних надходжень сектору є повільнішими, ніж темпи зростання надходжень із вказаного джерела фінансування.

Динаміку надходжень від фізичних осіб та сукупних надходжень громадського сектору в номінальних цінах і цінах 2006 р. відображено на рисунку 3.21.

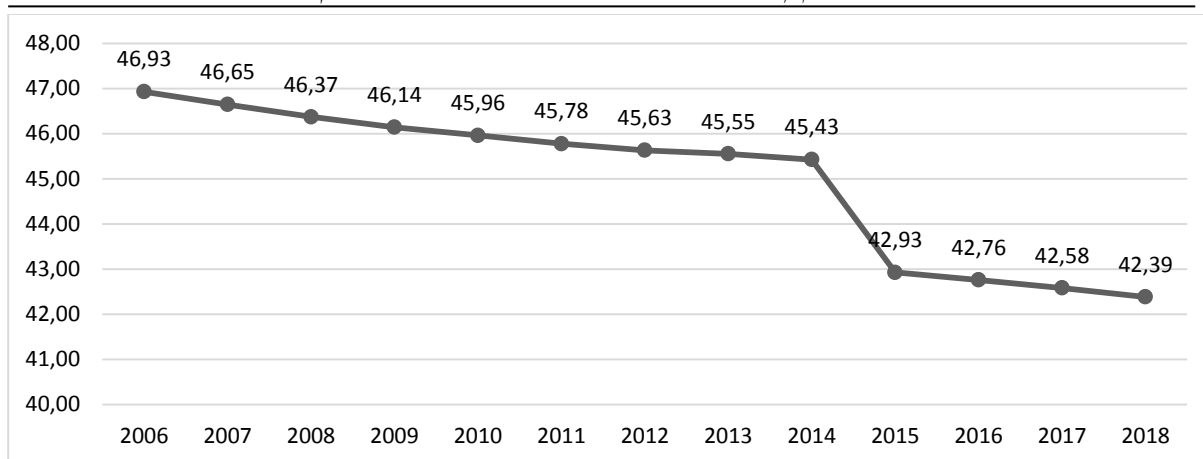

Рис. 3.21. Динаміка сукупних надходжень громадського сектору та надходжень від фізичних осіб, млн грн

На рисунку 3.21 спостерігається позитивна тенденція, що характеризує спрямованість персональних фінансів на підтримку ІГС. Так, лінії трендів для всіх наборів даних є висхідними (хоча кут нахилу в них суттєво відрізняється).

Тим не менше, слід зазначити, що населення України не є статичним та характеризується змінами певних показників, як, наприклад, чисельність населення. Цей показник суттєво впливає на загальне бачення ситуації з фінансуванням ІГС. Тому розглянемо зміни, які відбулися у кількісному складі населення України в досліджуваному періоді, й проаналізуємо динаміку фінансування фізичними особами ІГС у розрахунку на одну особу населення.

Наочно зміну кількісного складу населення України у період 2006–2018 рр. відображено на рисунку 3.22.

Рис. 3.22. Кількісний склад населення України у 2006–2018 рр., млн осіб

Чисельність населення нашої держави у досліджуваному періоді скорочується надзвичайно швидкими темпами (рис. 3.22). Так, усього за 12 років чисельність осіб, які проживали в Україні (за станом на 1 січня кожного року) зменшилася з 46,93 млн осіб до 42,39 млн осіб, тобто на 4,54 млн осіб, тобто скорочення становило 9,67%. Очевидно, що таке значне зменшення чисельності населення нашої держави не могло не вплинути на надходження НУО. Тому проаналізуємо сукупні надходження громадського сектору загалом і від фізичних осіб зокрема у досліджуваному періоді в розрахунку на одну особу населення. Результати цих розрахунків подано у таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Надходження неурядових організацій України у розрахунку на одну особу в період 2006–2018 рр.*

Показник / Рік	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення, млн. грн.	Відхилення, %
Чисельність населення, млн осіб	46,93	46,65	46,37	46,14	45,96	45,78	45,63	45,55	45,43	42,93	42,76	42,59	42,39	-4,54	-9,674
Кошти фізичних осіб, грн	4,77	6,44	8,78	9,17	11,11	14,75	14,85	14,77	14,41	18,61	22,79	24,92	28,93	24,16	506,5

Продовження табл. 3.13

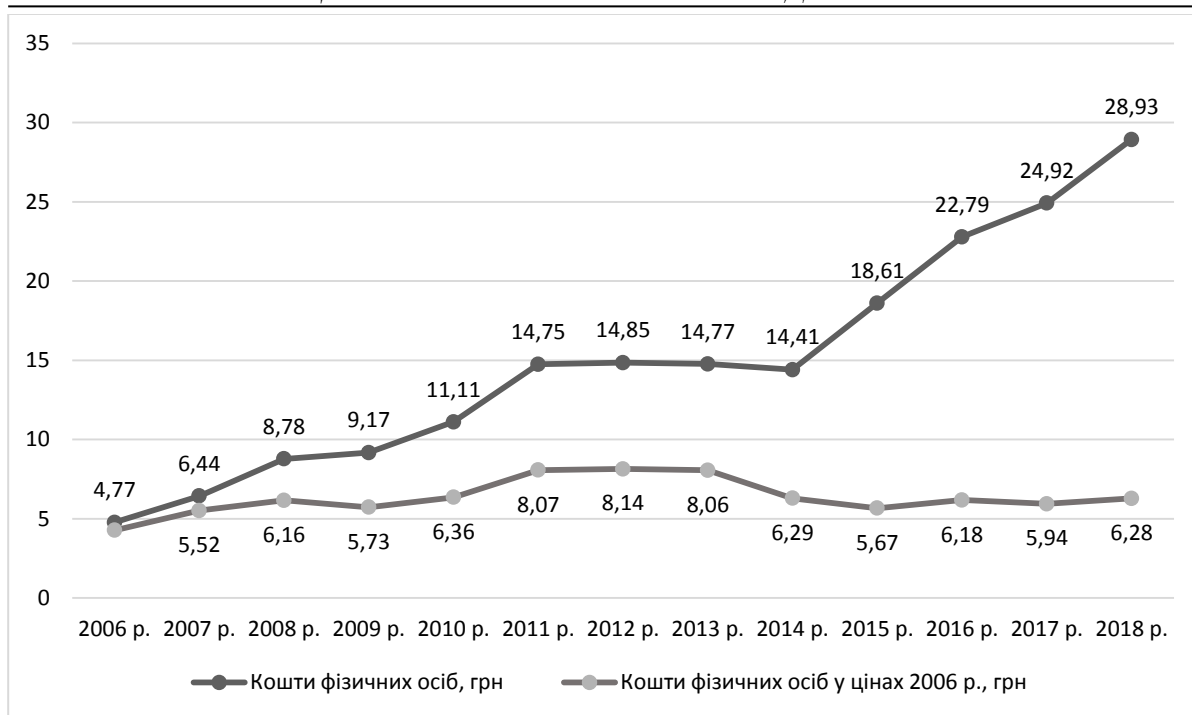
Кошти фізичних осіб у цінах 2006 р., грн	4,27	5,52	6,16	5,73	6,36	8,07	8,14	8,06	6,29	5,67	6,18	5,94	6,28	2,01	47,073
Сукупні надходження сектору, грн	30,88	38,04	44,06	48,08	60,12	73,62	80,97	82,42	90,28	147,15	150,92	182,74	192,74	161,86	524,16
Сукупні надходження сектору в цінах 2006 р., грн	30,88	32,63	30,90	30,03	34,41	40,28	44,39	44,96	39,43	44,85	40,93	43,58	41,87	10,99	35,589

*Складено автором на основі даних.³¹⁴

Результати розрахунків, наведені у таблиці 3.13, підтверджують, що за досліджуваній період населення України з року в рік більш активно підтримувало діяльність НУО, спрямовуючи на її ведення власні кошти. Отже, надходження ІГС у розрахунку на одну особу зростало швидшими темпами, ніж аналогічний показник без урахування чисельності населення нашої держави. Це є свідченням того, що населення, будучи першим та найбільшим бенефіціаром діяльності ІГС, готове виділяти фінансові ресурси на ведення їхньої діяльності, шляхом сплати членських внесків і здійснення благодійних пожертв на їхню користь.

На рисунку 3.23 графічно показано, скільки коштів, які отримує громадський сектор з джерел, пов'язаних із фізичними особами, статистично припадає на одну особу в Україні.

³¹⁴ Населення України: дані інтернет-порталу Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people>.

Рис. 3.23. Надходження громадянського сектору з джерел, пов'язаних із фізичними особами, у розрахунку на одну особу, грн

З рисунка 3.23 видно, що не існує єдиного напрямку зміни надходжень громадянського сектору із джерел, пов'язаних з фізичними особами, у розрахунку на одну особу. Однак це твердження справджується для даних як у номінальних цінах, так і у цінах 2006 р.

Через важливість впливу такого чинника, як чисельність населення, на надходження громадянського сектору з джерел, пов'язаних з фізичними особами, доцільно припустити, що на формування цих показників, а відповідно, на підтримку громадянського сектору населенням нашої держави, можуть впливати також інші показники, а саме: показники мінімальної та середньої заробітної плати, рівень безробіття й ін.

Залежність надходжень ГО від фізичних осіб, зумовлена впливом таких факторів, як: чисельність населення; інфляція; середня і мінімальна заробітна плата; чисельність зайнятого населення, можна виміряти на основі економіко-математичного моделювання.

При дослідженні соціально-економічних явищ та процесів із застосуванням економіко-математичного моделювання

особливе місце займають економетричні методи й моделі. Моделювання процесів чи явищ за допомогою економетричних методів і моделей дає змогу виявити та дослідити закономірності й взаємозв'язки між показниками, що їх описують. Отримані результати можна використати для прийняття реальних економічних рішень.³¹⁵

Кількісне вимірювання зв'язків між показниками економічного процесу надходження від фізичних осіб і чинниками, що впливають на їхнє формування, має велике значення. Адже воно дає змогу глибше зрозуміти складний динамічний механізм причинно-наслідкових взаємовідносин між ними.

Для здійснення комплексного аналізу та створення ефективної системи формування надходжень від фізичних осіб на основі кореляційно-регресійного аналізу дослідимо особливості впливу деяких макроекономічних факторів, серед яких: чисельність населення; інфляція; середня і мінімальна заробітна плата; чисельність зайнятого населення, на формування надходжень від фізичних осіб.

Кореляційно-регресійний аналіз базується на розв'язанні трьох таких задач: виявлення факту наявності кореляційного зв'язку між досліджуваними показниками; вимірювання щільності зв'язку з допомогою спеціальних коефіцієнтів (кореляційний аналіз); побудова й оцінювання рівняння регресії – математичної моделі функції однієї чи багатьох змінних, в якій аргументи є факторами впливу на досліджуваний показник, а залежна змінна – середньою величиною результативного показника, поведінка та прогнозування якого досліджується (регресійний аналіз).³¹⁶ Інакше кажучи, на основі такої математичної методології можна виміряти щільність і напрям зв'язку, побудувати рівняння регресії й оцінити надійність побудованої моделі, визначити можливі помилки як при оцінюванні параметрів рівнянь регресії, так і при обчисленні

---

³¹⁵ Бідник Н. Використання математичних методів і моделей в економіці, фінансах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 18 (6).

³¹⁶ Григорків В. Економетрика: лінійні моделі парної та множинної регресії: навч. посіб. Чернівці: ЧНУ, 2009. 224 с.

показників щільності зв'язку та здійснити прогноз досліджуваних показників. Для розв'язування цих задач застосовуються різні математичні методи і показники (коефіцієнти), які базуються на ймовірнісних математичних оцінках.

На першому етапі визначимо міру щільності лінійного кореляційного зв'язку між надходженнями від фізичних осіб та деякими макроекономічними показниками, серед яких: чисельність населення; інфляція; середня і мінімальна заробітна плата; чисельність зайнятого населення. При цьому використаємо кореляційну матрицю, яка є важливою вибірковою характеристикою у разі множинного кореляційного аналізу. Елементи кореляційної матриці K – це коефіцієнти кореляцій, які показують щільність лінійного кореляційного зв'язку різних пар змінних:

$$K = \begin{pmatrix} 1 & \rho_{YX_1} & \dots & \rho_{YX_m} \\ \rho_{X_1Y} & 1 & \dots & \rho_{X_1X_m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \rho_{X_mY} & \dots & \rho_{X_mX_{m-1}} & 1 \end{pmatrix},$$

де $1 = \rho_{YY} = \rho_{X_1X_1} = \dots = \rho_{X_mX_m}$.

Надходження ГО від фізичних осіб позначимо Y , млн грн, макроекономічні показники – X_1, X_2, X_3, X_4, X_5 (відповідно X_1 – індекс інфляції, %; X_2 – чисельність населення, млн осіб; X_3 – мінімальна заробітна плата, грн; X_4 – середня заробітна плата, грн; X_5 – чисельність зайнятого населення, млн осіб).

Значення коефіцієнтів кореляції, які оцінюють щільність лінійного зв'язку між надходження від фізичних осіб та макроекономічними показниками, наведено у таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

Значення коефіцієнтів кореляції, які оцінюють щільність зв'язку між надходження від фізичних осіб і макроекономічними показниками*

Показник	Надходження від фізичних осіб Y	Індекс інфляції $X1$	Чисельність населення $X2$	Мінімальна на заробітна плата $X3$	Середня заробітна плата $X4$	Чисельність зайнятого населення $X5$
Надходження від фізичних осіб Y	1					
Індекс інфляції $X1$	0,947	1				
Чисельність населення $X2$	-0,939	-0,982	1			
Мінімальна заробітна плата $X3$	0,853	0,902	-0,821	1		
Середня заробітна плата $X4$	0,886	0,941	-0,875	0,994	1	
Чисельність зайнятого населення $X5$	0,872	-0,951	0,962	-0,760	-0,814	1

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Аналізуючи таблицю 3.14, можемо зробити висновок, що між надходженнями ГО від фізичних осіб і всіма досліджуваними факторами існують щільні прямі зв'язки, крім зв'язків між надходженнями ГО від фізичних осіб та чисельністю населення та зв'язків між надходженнями ГО від фізичних осіб та чисельністю зайнятого населення, які є оберненими. До того ж, варто зауважити, що всім зв'язкам, незалежно від їхньої спрямованості властива щільність.

Використання кореляційної матриці передбачає усвідомлення дослідником того, що зв'язок кожної пари змінних перебуває під впливом зв'язків з іншими змінними. Так, наприклад, зв'язок надходжень ГО від фізичних осіб із показником індексу інфляції характеризує значення коефіцієнта кореляції 0,947, але цей зв'язок зумовлений не лише взаємним впливом означених показників, а й впливом таких показників, як: чисельність населення; середня і мінімальна заробітна плата;

чисельність зайнятого населення. Тому при вивченні кореляційних зв'язків між незалежною змінною (надходження ГО від фізичних осіб) та незалежними змінними (фактори впливу) у багатовимірній моделі необхідно також визначити частинні коефіцієнти кореляції. Ці коефіцієнти дають змогу здійснити кількісне оцінювання щільності кореляційної залежності між двома змінними за умови, що інші незалежні змінні сталі. Отже, з допомогою частинних коефіцієнтів кореляції можна визначити «чисту» кореляцію між досліджуваними парами змінних із відкиданням впливу інших чинників.

Розрахуємо вибіркові частинні коефіцієнти кореляції між надходженнями ГО від фізичних осіб і вказаними раніше макроекономічними показниками за формулою (3.1):

$$\rho_{ij}^* = -\frac{d_{ij}}{\sqrt{d_{ii}d_{jj}}}, \quad (3.1)$$

де d_{ij}, d_{ii}, d_{jj} – елементи матриці K^{-1} , оберненої до кореляційної матриці K .

Значення частинних коефіцієнтів кореляції, що оцінюють щільність «чистого» зв'язку між надходження ГО від фізичних осіб та такими макроекономічними показниками, як: чисельність населення; інфляція; середня і мінімальна заробітна плата; чисельність зайнятого населення, подано у таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Значення частинних коефіцієнтів кореляції, які оцінюють щільність «чистого» зв'язку між надходженнями ГО від фізичних осіб та вибраними макроекономічними показниками*

$\rho_{YX_1}^*$	0,517
$\rho_{YX_2}^*$	-0,337
$\rho_{YX_3}^*$	0,532
$\rho_{YX_4}^*$	-0,564
$\rho_{YX_5}^*$	0,595

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Значення, наведені у таблиці 3.15 та таблиці 3.14, дещо відрізняються. Зокрема, у табл. 3.15 відображено дещо слабші зв'язки між надходженнями ГО від фізичних осіб і вибраними макроекономічними зв'язками (чисельність населення; інфляція; середня та мінімальна заробітна плата; чисельність зайнятого населення). Проте потрібно уточнити, що напрями зв'язків зберігаються.

При аналізі коефіцієнтів кореляції між чинниками (табл. 3.14) можна спостерігати, що між ними існує доволі щільний зв'язок. Це порушує одну з передумов методу найменших квадратів (надалі – МНК), яка передбачає відсутність зв'язків між пояснюючими змінними моделі, тобто незалежність X_j , $j = \overline{1, m}$ (матриці регресорів). Відповідно, чинники, що впливають на формування доходів ГО від фізичних осіб, характеризуються явищем мультиколінеарності. У такому разі цілком можливо отримати неправильні висновки, а економетрична модель даватиме неадекватні прогнози.

Вважаємо за доцільне перевірити наявність кореляційного зв'язку між пояснюючими змінними на основі побудови кореляційної матриці (табл. 3.16). Якщо визначник кореляційної матриці наближається до 0, то з великою вірогідністю можна стверджувати, що між пояснюючими змінними існує мультиколінеарність. У цьому разі визначник кореляційної матриці дорівнює нулю.

Таблиця 3.16

Кореляційна матриця між факторами впливу*

Показник	Індекс інфляції $X1$	Чисельність населення $X2$	Мінімальна заробітна плата $X3$	Середня заробітна плата $X4$	Чисельність зайнятого населення $X5$
Індекс інфляції $X1$	1,000	-0,982	0,902	0,941	-0,951
Чисельність населення $X2$	-0,982	1,000	-0,821	-0,875	0,962
Мінімальна заробітна плата $X3$	0,902	-0,821	1,000	0,994	-0,760
Середня заробітна плата $X4$	0,941	-0,875	0,994	1,000	-0,814

Продовження табл. 3.16

Чисельність зайнятого населення X_5	-0,951	0,962	-0,760	-0,814	1,000
--	---------------	--------------	---------------	---------------	-------

*Отримано автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Єдиного методу усунення мультиколінеарності не розроблено, оскільки причини і наслідки мультиколінеарності є неоднозначними та суттєво залежать від результатів вибірки. Вилучення з моделі однієї або кількох корельованих змінних – це одним із методів усунення мультиколінеарності.

Після аналізу коефіцієнтів кореляції ρ_{X_i, X_j} ($i, j = \overline{1, m}$) залишимо поза розглядом такі змінні, як X_3 (мінімальна заробітна плата) і X_5 (чисельність зайнятого населення).

Для аналізу зв'язку між надходженнями ГО від фізичних осіб та індексом інфляції, % (X_1), чисельністю населення, млн осіб (X_2) і середньою заробітною платою, грн (X_3) побудуємо лінійну модель множинної регресії.

Теоретична модель лінійної множинної регресії, яка описує кореляційний зв'язок змінної Y з X_1 , X_2 та X_3 , формалізується так:

$$Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \varepsilon, \quad (3.2.)$$

де $\alpha, \beta_1, \beta_2, \beta_3$ – невідомі теоретичні параметри регресії; ε – випадкове теоретичне відхилення.

Застосовуючи МНК, ми оцінили теоретичні параметри регресії й побудували вибіркоче рівняння лінійної множинної регресії залежності обсягу надходжень ГО від фізичних осіб від індексу інфляції, % (X_1), чисельності населення, млн осіб (X_2) та середньої заробітної плати, грн (X_3):

$$Y = 4351,26 + 59,98X_1 - 87,07X_2 + 0,02X_3.$$

Водночас ми побудували модель лінійної множинної регресії у стандартизованому вигляді, оскільки стандартизовані параметри регресії b_j^* ($j = \overline{1, m}$, де m – кількість незалежних чинників) є безрозмірними величинами і на відміну від

звичайних параметрів множинної регресії b_j , $j = \overline{1, m}$, їх можна порівняти один з одним. Чим більше значення параметра b_j^* , тим більший вплив на залежну змінну Y має пояснююча змінна X_j . Такий зміст стандартизованих параметрів регресії дає змогу використати їх під час відкидання несуттєвих чинників, зокрема з моделі будуть вилучатися чинники з найменшим значенням b_j^* . Вибіркове рівняння лінійної множинної регресії у стандартизованому вигляді має вигляд:

$$Y^* = 0,28X_1^* - 0,51X_2^* + 0,18X_3^*,$$

де Y^* , X_j^* , $j = \overline{1, 3}$ – стандартизовані змінні.

У загальному вигляді результати кореляційно-регресійного аналізу досліджуваного зв'язку між надходженнями ГО від фізичних осіб і такими показниками, як чисельність населення, індекс інфляції та середня заробітна плата подано на рисунку 3.24.

Regression Summary for Dependent Variable: Надходження від фізичних осіб Y (Spreadsheet2)						
R= ,94881221 R ² = ,90024461 Adjusted R ² = ,86699281						
F(3,9)=27,074 p<,00008 Std.Error of estimate: 104,56						
N=13	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(9)	p-value
Intercept			4351,261	6948,084	0,626253	0,546702
Індекс інфляції X1	0,277510	1,197136	59,983	258,757	0,231811	0,821869
Чисельність населення X2	-0,511301	0,838934	-87,066	142,857	-0,609465	0,557287
Середня заробітна плата X3	0,177651	0,470360	0,018	0,048	0,377692	0,714413

Рис. 3.24. Результати кореляційно-регресійного аналізу в системі «Statistica 19»*

*Отримано автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «Statistica 19».

Множинний коефіцієнт детермінації R^2 – сумарна міра якості регресійної моделі (міра відповідності рівняння регресії емпіричним даним), і він дорівнює 0,9002. Це також означає, що варіацію обсягу надходження від фізичних осіб значною мірою можна пояснити саме змінами у вибраних макроекономічних показниках.

Побудоване рівняння регресії є значущим на рівні $\theta = 0,05$, оскільки $F^* > F_{\theta;l_1;l_2}$, де F^* – спостережуване значення критерію F , а $F_{\theta;l_1;l_2}$ – критичне значення, знайдене з таблиці F -розподілу ($l_1 = m$ та $l_2 = n - m - 1$ – ступені вільності). За результатами дослідження визначено $F^* = 27,07$, а

$F_{\theta;4;2} = F_{0,05;3;9} = 3,8626$. Це підтверджує, що побудоване рівняння регресії є значущим. Якщо $p < 0,0008$, то рівняння регресії значуще загалом при рівні значущості $\theta = 0,05$.

Незначущість параметрів регресії пояснюється наявністю зв'язку між пояснюючими чинниками, тобто існуванням явища мультиколінеарності. У цьому разі оцінки параметрів регресії, знайдені за МНК, стають зміщеними (порушується властивість теореми Гауса–Маркова³¹⁷), дисперсії оцінок параметрів (відповідно і стандартні помилки параметрів) збільшуються (це приводить до розширення довірчих інтервалів та погіршення їхньої точності) й зменшуються t -статистики параметрів регресії (через це можна зробити неправильні висновки про існування впливу відповідної пояснюючої змінної на залежну змінну).

Варто вказати, що у деяких ситуаціях може не бути потреби в усуненні мультиколінеарності. При великому значенні множинного коефіцієнта детермінації $R^2 \geq 0,9$ наявність явища мультиколінеарності майже не впливає на якість прогнозу. Це твердження справджується за умови, якщо в майбутньому між корельованими пояснюючими змінними зберігаються ті зв'язки, які існували раніше. На наш погляд, саме такою є ситуація, коли ми досліджуємо надходження ГО України від фізичних осіб. Адже обрані для дослідження макроекономічні показники як чинники впливу на формування показника надходжень ГО від фізичних осіб сформували специфічну систему показників, які перебувають у щільному взаємозв'язку, здійснюють вплив на багато процесів, що відбуваються у державі. Зокрема, це стосується також формування джерельної бази ГО. Таким чином, динаміка зміни результуючого показника перебуває під впливом системи пов'язаних між собою чинників.

Отже, якісні зміни, що відбулися в українському суспільстві останнім часом, суттєво вплинули на громадянську активність та освіченість населення. Відповідно, щораз більше населення довіряє й підтримує діяльність НУО. Водночас

---

³¹⁷ Plackett R. L. Some Theorems in Least Squares. *Biometrika*. 1950. Vol. 37, Is. 1–2. Pp. 149–157. URL://doi.org/10.1093/biomet/37.1-2.149

Йдеться також про фінансову підтримку населенням діяльності ГО.

В Україні фізичні особи фінансово можуть підтримувати діяльність НУО, використовуючи два законних способи: сплату членських внесків і здійснення благодійних пожертв на їхню користь. Ці способи ІГС активно застосовують при формуванні власних бюджетів. Так, за період 2006–2019 рр. ГО нашої держави залучили (номінальні ціни) 6 956,623 млн грн від членських внесків та 3 261,989 млн грн від благодійності фізичних осіб-резидентів. При цьому обсяги надходжень з обох джерел значно зросли за досліджуваний період (відповідно 613,493 млн грн, або 338,61% та 344,101 млн грн, або 808,13%).

Слід наголосити, що у досліджуваному періоді суттєво змінилася також структура надходжень ГО: частка надходжень від членських внесків значно зменшилася, тоді як частка надходжень від незначних (порівняно з членськими внесками) благодійних пожертв фізичних осіб дещо збільшилася. При цьому значнотєво зросли також надходження ПП від благодійності фізичних осіб. За період 2016-2018 рр. їхні обсяги збільшилися з 40,99 млн грн до 279,46 млн грн, тобто зростання дорівнювало 581,78%. Таким чином, у період 2016–2018 рр. при формуванні бюджетів НУО суттєво підвищилася роль фізичних осіб. Більш того, зростання спостерігається як у номінальних цінах, так і у цінах, скоригованих на індекси інфляції.

Що ж стосується надходжень громадського сектору від фізичних осіб у розрахунку на одиницю населення, то вони збільшувалися навіть швидшими темпами, ніж сукупні надходження.

Для комплексного дослідження причин підвищення ролі фізичних осіб при формуванні бюджетів НУО, ми здійснили кореляційно-регресійний аналіз та розглянули особливості впливу на надходження ГО від фізичних осіб таких чинників, як: чисельність населення; інфляція; середня і мінімальна заробітна плата; чисельність зайнятого населення. Відповідно до проведеного аналізу, виявлено щільні зв'язки між чинниками впливу та результативною змінною (надходженнями від фізичних осіб), причому такі чинники, як інфляція, мінімальна

та середня заробітна плата мають прямий вплив, а чисельність населення і чисельність зайнятого населення – обернений вплив. Крім цього між чинниками впливу існує явище мультиколінеарності, але глибокий рівень взаємообумовленості вибраних макроекономічних показників можна вважати особливістю національної економіки. Відповідно, система означених чинників у своїй сукупності впливає на надходження ГО від фізичних осіб. Отже, можемо констатувати, що через сталість зв'язків між чинниками, варто очікувати на подальше зростання ролі фізичних осіб у формуванні надходжень ГО України.

3.3. Вплив зміни видатків неурядових організацій на показники розвитку демократії в Україні

Сучасні дослідники ІГС називають «школами демократії». Це цілком виправдано, оскільки вони справді навчають представників суспільства бути активними, брати на себе відповідальність за прийняття рішень і мобілізувати інших представників у групи для задоволення колективних та індивідуальних інтересів. З огляду на це в розвинених у демократичному аспекті суспільствах не викликають заперечень, діяльність ІГС має позитивний вплив на розвиток демократії. Більш того, такі твердження набули поширення і у нашій державі.

Дослідження ролі НУО у становленні й розвитку демократії проводили вітчизняні та зарубіжні вчені. Так, Р. Флекс (R. Flacks) стверджував, що демократія не може існувати без сильного ІГС, необхідна передумова становлення якого полягає в існуванні мережі сильних НУО³¹⁸. Зокрема, В. Солошенко вивчав роль німецьких НУО у розбудові демократії в Україні.³¹⁹

---

³¹⁸ Flacks R. On the Uses of Participatory Democracy. *Dissent*. 1966. № 13. P. 701–708; *The American Left* / Ed. by L. Varitz. P. 397–405 (reprint).

³¹⁹ Солошенко В. Роль німецьких неурядових організацій у розбудові демократії в Україні. «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності: Зб. Наук. праць / ДУ «Ін. всесвіт. історії НАН України». Київ: Фенікс, 2015. С. 60.

Водночас А. Кузнецов та Л. Ігнатенко здійснили ґрунтовний аналіз партисипативної демократії, визначивши її зміст та історичні особливості становлення НУО на прикладі політологічних шкіл США.³²⁰ Проте практично всі проведені дослідження базувалися на застосуванні «логічного апарату» й інших нематематичних методів, тоді як математично вони досі залишаються недослідженими. Отже, вважаємо за доцільне з допомогою економетричних методів дослідити зв'язки, які виникають між діяльністю ІГС і розвитком демократії в Україні. На основі одержаних результатів ми змоделюємо, яким чином з допомогою використання діяльності ІГС можна здійснювати вплив на розвиток самої демократії.

Для проведення кореляційно-регресійного аналізу важливо, щоб досліджувані явища та процеси мали математичний вираз, тому з метою здійснення характеристики діяльності ІГС нашої держави ми використаємо їхні витрати за період 2016–2018 рр. (як сукупні витрати, так і витрати за такими постійними у цьому періоді статтями як: податки та обов'язкові платежі; оплата праці; соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи; матеріальні витрати й оплата послуг; благодійна діяльність; інше використання коштів³²¹). Дані щодо витрат ГО, що використовуються для аналізу, подано в додатку М. З метою здійснення характеристики рівня розвитку демократії використаємо індекс демократії інструменту «Nations in Transit», який щорічно розраховує Міжнародна неурядова правозахисною організація «Фрідом Хауз» («Freedom House»)³²². Цей індекс складається з певних елементів, серед яких: національне демократичне врядування; виборчий процес; громадянське суспільство; незалежні ЗМІ; локальне демократичне врядування; правові межі та незалежність; корупція.

Зміст кожного з елементів індексу демократії розкрито на рисунку 3.25.

---

³²⁰ Кузнецов А., Ігнатенко Л. Партисипативна демократія: історичні нариси. *Теорія та практика державного управління*. 2010. № 4. С. 95–100.

³²¹ Діяльність громадських організацій в Україні. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

³²² Freedom House. Web site. URL: <https://freedomhouse.org/>

Національне демократичне врядування	<ul style="list-style-type: none"> • розглядаються демократичний характер та стабільність урядової системи; забезпечує незалежність, ефективність і підзвітність законодавчої й виконавчої влади; демократичний нагляд за військовими та службами безпеки
Виборчий процес	<ul style="list-style-type: none"> • оцінюються вибори виконавчої й законодавчої влади, виборчі процеси, розвиток багатопартійних систем та участь населення у політичному процесі
Громадянське суспільство	<ul style="list-style-type: none"> • оцінюються зростання НУО, їхня організаційна спроможність та фінансову стійкість, правове й політичне середовище, в якому вони функціонують, розвиток вільних профспілок, участь групи інтересів у політичному процесі та загрози, які становлять антидемократичні екстремістські групи для суспільства
Незалежні ЗМІ	<ul style="list-style-type: none"> • звертається до аналізу сучасного стану свободи преси, у тому числі законів про наклеп, цькування журналістів і редакційну незалежність, зумовлюють появу фінансово життєздатної приватної преси та надають доступ до Інтернету для приватних громадян
Локальне демократичне врядування	<ul style="list-style-type: none"> • розглядає децентралізацію влади; проведення виборів, спроможність та відповідальність місцевих органів влади, прозорість і підзвітність місцевих органів влади
Правові межі та незалежність	<ul style="list-style-type: none"> • висвітлюють проведення конституційної реформи, захист прав людини, реформування кримінального кодексу держави, забезпечення незалежності судів, дотримання прав національних меншин, гарантування рівності перед законом, поведження з підозрюваними й ув'язненими та виконання судових рішень
Корупція	<ul style="list-style-type: none"> • розглядає суспільне сприйняття корупції, ділові інтереси політиків вищого рівня влади, закони про розкриття фінансових питань і конфлікти інтересів та ефективність реалізації антикорупційних ініціатив

Рис. 3.25. Зміст елементів індексу демократії Міжнародної неурядової організації «Freedom House»³²³

³²³. Nations in transit. Methodology / Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit-methodology>.

Кожен з наведених вище елементів оцінюється за шкалою від 1 до 7, де 1 – найкраще значення, яке означає абсолютну свободу існування досліджуваного елемента, 7 – найгірше значення, яке означає абсолютну несвободу. Загальний індекс демократії встановлюється шляхом визначення середнього значення його елементів і також перебуває в межах від 1 до 7, де 1 означає, що держава є найбільш демократичною (у всіх аспектах), 7 – найменш демократичною.³²⁴ Дані щодо індексу демократії вміщено в додатку Н.

Для аналізу зв'язку між витратами ГО України й індексом демократії нашої держави побудуємо лінійну модель парної регресії. Індекс демократії виберемо як залежну змінну (Y), а витрати ГО України – як незалежну змінну (X).

Теоретична модель лінійної парної регресії, яка описує кореляційний зв'язок змінної Y з X , формалізується так:

$$Y = \alpha + \beta X + \varepsilon, \quad (3.3)$$

де α , β – невідомі теоретичні параметри регресії; ε – випадкове теоретичне відхилення.³²⁵

За допомогою застосування МНК ми оцінили теоретичні параметри регресії та побудували вибіркоче рівняння лінійної регресії залежності індексу демократії нашої держави від витрат ГО України:

$$Y = 2,98 + 0,001X .$$

На рисунку 3.26 подано основні результати кореляційно-регресійного аналізу залежності індексу демократії нашої держави від витрат ГО України.

---

³²⁴ Nations in transit. Ukraine / Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine>.

³²⁵ Бабешко Л. О. Основы эконометрического моделирования: уч. пособ. Москва: КомКнига, 2006. 432 с.

SUMMARY OUTPUT								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,791699819							
R Square	0,626788603							
Adjusted R Square	0,592860295							
Standard Error	0,157158407							
Observations	13							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	0,456283	0,456283	18,47391	0,00126			
Residual	11	0,271686	0,024699					
Total	12	0,727969						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	2,980066804	0,372117	8,008422	6,47E-06	2,161044	3,79909	2,161044	3,79909
X Variable 1	0,00104762	0,000244	4,298129	0,00126	0,000511	0,001584	0,000511	0,001584

Рис. 3.26. Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності рівня демократії України від витрат ГО України*

*Отримано автором з допомогою інструментам «Excel».

Вибіркові оцінки параметрів лінійної регресії $\bar{y} = a + bx$, коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,627$ і статистику $F^* = 18,47$ для перевірки загальної якості рівняння регресії наведено на рис. 3.26. Побудоване рівняння регресії є значущим на рівні $\theta = 0,05$, оскільки $F^* > F_{\theta;l_1;l_2}$, де

F^* – спостережуване значення критерію F ; $F_{\theta;l_1;l_2}$ – критичне значення, взяте з таблиці F -розподілу ($l_1 = m$ та $l_2 = n - m - 1$ – ступені вільності). За результатами дослідження визначено, що $F^* = 18,47$, а $F_{\theta;l_1;l_2} = F_{0,05;1;12} = 4,844$. Це підтверджує, що побудоване рівняння регресії є значущим. Якщо $p < 0,00126$, то рівняння регресії значуще загалом при рівні значущості $\theta = 0,05$.

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції між витратами ГО нашої держави і складовими рівня демократії дає змогу визначити щільність та напрям кореляційного зв'язку між витратами й елементами, що формують індекс демократії України (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Кореляційна матриця між витратами та елементами індексу демократії*

Елемент	Національне демократичне врядування	Виборчий процес	Громадянське суспільство	Незалежні медіа	Локальне демократичне врядування	Правові рамки та незалежність	Корупція	Витрати
Національне демократичне врядування	1,00	0,74	-0,58	0,80	0,17	0,98	0,68	0,74
Виборчий процес	0,74	1,00	-0,18	0,58	0,38	0,77	0,72	0,65
Громадянське суспільство	-0,58	-0,18	1,00	-0,43	-0,13	-0,54	-0,53	-0,06
Незалежні медіа	0,80	0,58	-0,43	1,00	-0,08	0,74	0,63	0,65
Локальне демократичне врядування	0,17	0,38	-0,13	-0,08	1,00	0,20	0,57	0,21
Правові рамки та незалежність	0,98	0,77	-0,54	0,74	0,20	1,00	0,68	0,77
Корупція	0,68	0,72	-0,53	0,63	0,57	0,68	1,00	0,42
Витрати	0,74	0,65	-0,06	0,65	0,21	0,77	0,42	1,00

*Розраховано автором з допомогою інструментів «Statistica 19».

У таблиці 3.17 значущі коефіцієнти кореляції виділено жирним шрифтом. Так, значущими є зв'язки між показником витрат ГО нашої держави та такими елементами індексу демократії, як: національне демократичне врядування, виборчий процес, незалежні ЗМІ, правові межі і незалежність. При цьому необхідно вказати, що оскільки зміна значення індексу демократії від 1 до 7 свідчить про погіршення ситуації з демократією, прямі кореляційні зв'язки між витратами й

елементами індексу демократії означають, що збільшення витрат ГО України супроводжується погіршенням стану демократії у державі за визначеними раніше елементами. Такі зв'язки можна пояснити тим, що ГО нашої країни активно реагують на погіршення ситуації у державі, яке стосується демократичного врядування, виборчого процесу, незалежних ЗМІ, правових меж та незалежності, і розгортають свою діяльність для її подолання, таким чином підвищуючи витрати.

Водночас у кореляційній матриці (табл. 3.17) можна також простежити щільність зв'язку між елементами індексу демократії, а саме між такими парами елементів індексу демократії, як: національне демократичне врядування - виборчий процес, національне демократичне врядування – незалежні ЗМІ, національне демократичне врядування – правові межі й незалежність, виборчий процес – незалежні ЗМІ, виборчий процес – правові межі й незалежність, незалежні ЗМІ – правові межі та незалежність, незалежні ЗМІ – корупція, локальне демократичне врядування – корупція, правові межі й незалежність – корупція.

Варто зауважити, що при цьому враховується те, що зв'язок кожної пари змінних перебуває під впливом зв'язків з іншими змінними. Високе значення коефіцієнтів парної кореляції у разі множинної регресії не обов'язково буде відображати високий ступінь лінійної залежності між цими двома змінними.

Тому в разі множинного кореляційного зв'язку потрібно також аналізувати частинні коефіцієнти кореляції між елементами індексу демократії та витратами (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Частинні коефіцієнти кореляції між витратами й елементами індексу демократії*

Елемент індексу демократії	Значення частинного коефіцієнта кореляції
Національне демократичне врядування	-0,4898
Виборчий процес	-0,1774
Громадянське суспільство	0,5605

Продовження табл. 3.18

Незалежні ЗМІ	0,7542
Локальне демократичне врядування	0,7544
Правові межі та незалежність	0,7279
Корупція	-0,6666

*Розраховано автором з допомогою інструментів «Statistica 19».

Частинні коефіцієнти кореляції відображають іншу ситуацію. Відповідно до результатів, поданих в табл. 3.18, витрати ГО України мають щільні прямі зв'язки з такими елементами індексу демократії, як: громадянське суспільство, незалежні ЗМІ, локальне демократичне врядування, правові межі й незалежність. Ці зв'язки підтверджують, що зростання витрат ГО України впливає обернено на розвиток демократії у державі. Між витратами і таким елементом індексу демократії, як корупція, існує щільний обернений зв'язок, який свідчить про те, що здійснювані витрати ГО нашої держави призводять до скорочення корупції. Існування такого зв'язку цілком логічне, оскільки ІГС, виконуючи у процесі своєї діяльності опозиційну та захисну функції ГС, суттєво впливають на прозорість діяльності органів усіх гілок влади на всіх рівнях.

Після аналізу щільності й напряму зв'язку між витратами та елементами індексу демократії побудуємо лінійні моделі парної регресії між елементами індексу демократії в Україні й витратами ГО нашої держави (табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Дослідження парного зв'язку між елементами індексу демократії та витратами*

Залежна змінна	Незалежна змінна	a	b	R ²	F*
Національне демократичне врядування	Витрати	2,2215	0,0021	0,55	13,56
Виборчий процес	Витрати	1,8824	0,0011	0,42	7,99
Громадянське суспільство	Витрати	2,7265	-0,0001	0,00	0,04
Незалежні ЗМІ	Витрати	2,4822	0,0009	0,42	7,91
Локальне демократичне врядування	Витрати	4,9045	0,0003	0,04	0,51
Правові межі та незалежність	Витрати	1,3932	0,0027	0,60	16,27
Корупція	Витрати	5,3035	0,0004	0,17	2,33

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Оскільки $F^* > F_{\theta;l_1;l_2}$ тільки для зв'язку між витратами і такими елементами індексу демократії, як: національне демократичне врядування, виборчий процес, незалежні ЗМІ, правові межі й незалежність, на рівні $\theta = 0.05$ саме ці рівняння регресії будуть значущі ($F_{\theta;l_1;l_2} = F_{0,05;1;12} = 4,844$).

Дослідимо також щільність і напрям зв'язку між складовими витрат та індексом демократії окремо.

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції між складовими витрат й індексом демократії здійснено у таблиці 3.20.

Таблиця 3.20

Кореляційна матриця між складовими витрат та індексом демократії*

Складова	Рівень демократії (загальний)	Податки й обов'язкові платежі	Оплата праці	Соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи	Матеріальні витрати (та оплата послуг)	Благодійна діяльність
Рівень демократії (загальний)	1,0000	-0,0476	0,2566	0,3911	-0,5725	0,7504
Податки й обов'язкові платежі	-0,0476	1,0000	0,8234	-0,5018	0,4377	-0,5470
Оплата праці	0,2566	0,8234	1,0000	-0,1286	0,4313	-0,2828
Соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи	0,3911	-0,5018	-0,1286	1,0000	0,0330	0,5911
Матеріальні витрати (та оплата послуг)	-0,5725	0,4377	0,4313	0,0330	1,0000	-0,6629
Благодійна діяльність	0,7504	-0,5470	-0,2828	0,5911	-0,6629	1,0000

*Розраховано автором з допомогою інструментів «Statistica 19».

У таблиці 3.20 значущі показники кореляції виділено жирним шрифтом. Щільними є зв'язки загального рівня демократії з такими складовими витрат ГО України, як

матеріальні витрати та оплата послуг і благодійна діяльність. При цьому між загальним рівнем демократії в нашій державі й матеріальними витратами і благодійністю спостерігається щільний обернений зв'язок, а між загальним рівнем демократії та благодійною діяльністю – щільний прямий зв'язок. Водночас між факторними змінними також існують щільні зв'язки, а саме між такими парами складових витрат, як: податки й обов'язкові платежі – оплата праці; соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи – благодійна діяльність; матеріальні витрати та оплата послуг – благодійна діяльність. Наявність зв'язків між факторними змінними породжує явище мультиколінеарності. Відповідна ситуація може зумовити формування неправильних висновків. Тому проаналізуємо частинні коефіцієнти кореляції між складовими витрат й індексом демократії (рис. 3.21).

Таблиця 3.21

Частинні коефіцієнти кореляції між складовими витрат та індексом демократії

Складова витрат	Значення частинного коефіцієнта кореляції
Податки й обов'язкові платежі	0,1675
Оплата праці	0,6703
Соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи	0,5100
Матеріальні витрати (та оплата послуг)	-0,7403
Благодійна діяльність	0,4139

Частинні коефіцієнти кореляції між складовими витрат ГО України і загальним індексом демократії, наведені у таблиці 3.21, підтверджують існування прямих щільних зв'язків між індексом демократії та такими складовими витрат ГО нашої держави, як: оплата праці, соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи і благодійна діяльність, та наявність щільного оберненого зв'язку між загальним індексом демократії й матеріальними витратами та оплатою послуг. Значущі коефіцієнти кореляції виділено жирним шрифтом. Проте частинний коефіцієнт кореляції між оплатою працею і рівнем

демократії становить 0,6703, а парний коефіцієнт кореляції – – 0,2828. Отже, модель залежності рівня демократії від оплати праці не показує зв'язку між ними.

Після аналізу коефіцієнтів кореляційної матриці та частинних коефіцієнтів кореляції побудуємо лінійні моделі парної регресії між складовими витрат (матеріальними витратами і благодійною діяльністю) та індексом демократії (табл. 3.22)

Таблиця 3.22

Дослідження парного зв'язку між складовими витрат та індексом демократії*

Залежна змінна	Незалежна змінна	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>R</i> ²	<i>F</i> [*]
Рівень демократії (загальний)	Матеріальні витрати (та оплата послуг)	4,824178	-0,00097	0,327771	5,363472
Рівень демократії (загальний)	Благодійна діяльність	3,958613	0,00169	0,563163	14,18104

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Оскільки $F^* > F_{\theta;l_1;l_2}$, на рівні $\theta = 0.05$ ці рівняння регресії будуть значущі ($F_{\theta;l_1;l_2} = F_{0,05;1;12} = 4,844$).

За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу впливу складових витрат ГО України на індекс демократії нашої держави відповідно до його елементів виконаємо аналіз варіантів розвитку і зміни рівня демократії України, змінюючи складові, які найбільше впливають на його формування (відповідно до елементів) з допомогою сценарного підходу. Такий підхід дає змогу здійснити аналіз варіантів зміни індексу демократії на основі зміни ключових складових, та приймати рішення шляхом перегляду різних результатів зміни і вибору найбільш ефективного (оптимального) результату.

Застосуємо сценарний підхід для аналізу зміни рівня демократії, змінюючи значення таких складових, як: матеріальні витрати та благодійна діяльність, за 2018 р. (табл. 3.23) . Для проведення аналізу використаємо крок факторної змінної у 10%.

Таблиця 3.23

**Вплив складових матеріальні витрати та оплата послуг і
благодійна діяльність на індекс демократії України***

Індекс демократії (Y)	Поточне значення Y ²	Значення Y при збільшенні X ¹	Збільшення / Зменшення Y (у %)
При зміні матеріальних витрат та витрат на оплату послуг	4,766726	4,76098	-0,12%
При зміні витрат на благодійність	4,058448	4,068431	0,25%

Примітка ¹ X – матеріальні витрати або благодійна діяльність.

² Теоретичне значення Y, знайдене за побудованим рівнянням регресії.

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Як видно з таблиці 3.23, при зміні значень таких складових, як матеріальні витрати й оплата послуг і витрати на благодійність, можна безпосередньо впливати на рівень демократії в Україні. Відповідно при збільшенні на 10% матеріальних витрат та витрат на оплату послуг реально досягнути незначного зростання рівня демократії в державі (на 0,12%). Слід зазначити, що рівень демократії у країні підвищується при скороченні індексу демократії. Таким чином, обернений зв'язок між індексом демократії й матеріальними витратами і витратами на оплату послуг ГО свідчить про прямий зв'язок між витратами ГО за цією статтею та безпосередньо рівнем демократії (він оцінюється на основі індексу демократії).

При зміні витрат на благодійність у 10% індекс демократії змінюється на 0,25%. До того ж з огляду на прямий лінійний зв'язок між змінними збільшення витрат на благодійність буде приводити до зростання індексу демократії, а отже – до зниження рівня демократії в Україні.

Зважаючи на описані вище сценарії, що супроводжують «керування» факторними змінними для моделювання рівня демократії в державі, дослідимо, на які саме елементи індексу демократії найбільше впливають зміни матеріальних витрат і витрат на оплату послуг.

Таблиця 3.24

**Коефіцієнти кореляції між матеріальними витратами та
елементами індексу демократії***

Елемент / Складова	Національне демократичне врядування	Виборчий процес	Громадянське суспільство	Незалежні ЗМІ	Локальне демократичне врядування	Правові межі та незалежність	Корупція
Матеріальні витрати	-0,6136	-0,3945	0,615	-0,6787	0,2582	-0,5456	-0,416

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

З кореляційної матриці (табл. 3.24) видно, що між матеріальними витратами й такими елементами індексу демократії, як національне демократичне врядування і незалежні ЗМІ існують щільні обернені зв'язки, а між матеріальними витратами та таким елементом, як громадянське суспільство, – щільний прямий зв'язок. Водночас такі зв'язки свідчать про позитивний вплив зростання матеріальних витрат на розвиток демократичного врядування і незалежність ЗМІ (через покращення ситуації при русі оцінки індексу демократії та його елементів від 7 до 1). При цьому матеріальні витрати не мають позитивного впливу на розвиток власне такого елемента як громадянське суспільство. Зважаючи на вищесказане побудуємо рівняння регресії для цих пар змінних (табл. 3.25).

Таблиця 3.25

**Дослідження парного зв'язку між складовими витрат й
елементами індексу демократії***

Залежна змінна	Незалежна змінна	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>R</i> ²	<i>F</i> [*]
Національне демократичне врядування	Матеріальні витрати (та оплата послуг)	5,8953	-0,0021	0,37651	6,6426
Громадянське суспільство	Матеріальні витрати (та оплата послуг)	2,4528	0,0008	0,3783	6,6929
Незалежні ЗМІ	Матеріальні витрати (та оплата послуг)	4,1368	-0,0011	0,4606	9,3922

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Оскільки $F^* > F_{\theta;l_1;l_2}$, то на рівні $\theta = 0.05$ ці рівняння регресії будуть значущі ($F_{\theta;l_1;l_2} = F_{0,05;1;12} = 4,844$).

Застосуємо сценарний підхід для аналізу зміни елементів індексу демократії на основі зміни значення такої складової як матеріальні витрати і витрати на оплату послуг, за 2018 р. (табл. 3.26).

Таблиця 3.26

Вплив складової матеріальні витрати і витрати на оплату послуг на елементи індексу демократії*

Елементи індексу демократії (Y)	Поточне значення Y ²	Значення Y при збільшенні X ¹	Збільшення / Зменшення Y (у %)
Національне демократичне врядування	5,77391	5,761774	-0,21%
Громадянське суспільство	2,497705	2,502195	0,18%
Незалежні ЗМІ	4,069737	4,063035	-0,16%

Примітка ¹ X – матеріальні витрати.

² Теоретичне значення Y, знайдене за побудованим рівнянням регресії.

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

У таблиці 3.26 відображено сценарій зміни таких елементів індексу демократії, як національне демократичне врядування, громадянське суспільство та незалежні ЗМІ при збільшенні такої факторної змінної, як матеріальні витрати і витрати на оплату послуг. Відповідно, зростання матеріальних витрат ГО нашої держави на 10% приведе до зменшення таких елементів індексу демократії, як національне демократичне врядування – на 0,21% та незалежні ЗМІ, – на 0,16%, і збільшення такого елемента, як громадянське суспільство – на 0,18%. Отже, зростання матеріальних витрат та витрат на оплату послуг ГО України зумовлює певне покращення рівня національного демократичного врядування і стану функціонування незалежних ЗМІ у державі та водночас спричиняє погіршення організаційної спроможності й умов середовища функціонування самого ГО. Це можна пояснити тим, що на сьогодні у структурі надходжень НУО нашої країни досі частка надходжень від благодійності нерезидентів є значною, а іноземні донори наразі надають пріоритет сприянню розвитку демократії та діяльності незалежних ЗМІ. До того ж великі обсяги ресурсів ці ГО

спрямовують на забезпечення матеріальних і технічних основ їхнього функціонування. Таким чином ці витрати сприяють розвитку національного демократичного врядування та незалежності ЗМІ, але при цьому вони не впливають на середовище функціонування ГО України і незалежність функціонування різних ГО.

Простежимо зв'язки між витратами на благодійність ГО нашої держави та елементами індексу демократії в Україні (табл. 3.27).

У цій таблиці жирним шрифтом виділено значущі зв'язки між такою змінною, як витрати на благодійність, й елементами індексу демократії. Відповідно, між такою складовою, як благодійна діяльність, і такими елементами індексу демократії, як національне демократичне врядування, незалежні ЗМІ, правові межі та незалежність, існують щільні прямі зв'язки, а між такою складовою, як благодійна діяльність і таким елементом, як громадянське суспільство – щільний обернений зв'язок.

Таблиця 3.27

Коефіцієнти кореляції між складовою благодійна діяльність та елементами індексу демократії*

Елемент / Складова	Національне демократичне врядування	Виборчий процес	Громадянське суспільство	Незалежні ЗМІ	Локальне демократичне врядування	Правові межі та незалежність	Корупція
Благодійна діяльність	0,8297	0,411 2	-0,6733	0,7610	-0,1299	0,7684	0,3927

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Отже, зміна статті витрат на благодійну діяльність ГО нашої держави буде приводити до зростання таких елементів індексу демократії, як національне демократичне врядування, незалежні ЗМІ, правові межі й незалежність, тобто до руху значень індексу демократії вище по шкалі від 1 до 7, що відповідно означає погіршення становища в державі за цими

показниками. Крім цього, витрати на благодійну діяльність обернено впливають на такий елемент, як громадянське суспільство. Таким чином, їхнє зростання впливатиме на покращення умов його розвитку і функціонування в державі.

Побудуємо рівняння регресії для пар змінних з таблиці 3.27, що характеризуються значущими зв'язками (табл. 3.28).

Таблиця 3.28

Дослідження парного зв'язку між складовими витрат та елементами індексу демократії*

Залежна змінна	Незалежна змінна	<i>a</i>	<i>b</i>	R^2	F^*
Національне демократичне врядування	Благодійна діяльність	4,0247	0,0037	0,6884	24,2991
Громадянське суспільство	Благодійна діяльність	3,0477	-0,0011	0,4533	9,1218
Незалежні ЗМІ	Благодійна діяльність	3,2338	0,0017	0,5791	15,135
Правові межі та незалежність	Благодійна діяльність	3,8669	0,0042	0,5905	15,8627

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

Оскільки $F^* > F_{\theta;l_1;l_2}$, то на рівні $\theta = 0.05$ ці рівняння регресії будуть значущі ($F_{\theta;l_1;l_2} = F_{0,05;1;12} = 4,844$).

Застосуємо сценарний підхід для аналізу зміни елементів індексу демократії, змінюючи значення такої складової, як благодійна діяльність, за 2018 р. (табл. 3.29).

Таблиця 3.29

Вплив складової благодійна діяльність на елементи індексу демократії*

Елементи індексу демократії (Y)	Поточне значення Y^2	Значення Y при збільшенні X^1	Збільшення/ Зменшення Y (у %)
Національне демократичне врядування	5,996568	6,193758	3,29
Громадянське суспільство	2,45708	2,398017	-2,40
Незалежні ЗМІ	4,136814	4,227115	2,18
Правові межі та незалежність	6,091846	6,314318	3,65

Примітка ¹X – благодійна діяльність.

² Теоретичне значення Y, знайдене за побудованим рівнянням регресії.

*Складено автором на основі розрахунків, проведених з допомогою інструментів «MS Excel».

У таблиці 3.29 показано ймовірні сценарії розвитку таких елементів індексу демократії, як національне демократичне врядування, громадянське суспільство, незалежні ЗМІ та правові межі й незалежність. Відповідно, зростання витрат ГО на благодійну діяльність на 10% має значний негативний вплив на становище таких елементів індексу демократії, як національне демократичне врядування (+3,29%), незалежні ЗМІ (2,18%) і правові межі та незалежність» (3,65%). Водночас воно здійснює позитивний вплив на розвиток ГС в Україні (-2,4%).

Отже, діяльність ГО як найбільш чисельних інститутів ГС суттєво впливає на розвиток демократії у державі. Обсяги та структура їхніх надходжень визначаються фінансовою грамотністю керівників і менеджерів самих ГО та значною мірою залежать від політики держави у сфері сприяння розвитку ГС й активності донорів різних типів. До того ж видатки самих ГО здійснюють вплив на розвиток ГС і Здійснене дослідження впливу зміни видатків громадських організацій на показники розвитку демократії в Україні вказало на існування зв'язків між такими статтями витрат громадських організацій України, як «благодійна діяльність» та «матеріальні витрати та оплата послуг».

Результати, отримані за основі використання сценарного методу, дають змогу сформулювати пропозиції стосовно використання витрат ГО України з метою підвищення рівня демократії в державі.

Так, зростання витрат за такою статтею, як матеріальні витрати та витрати на оплату послуг, ГО України призводять до деякого підвищення рівня національного демократичного врядування та стану функціонування незалежних ЗМІ в країні. При цьому зростання витрат за такою статтею, благодійна діяльність, позитивно впливають на такий елемент індексу демократії, як громадянське суспільство, але при цьому негативно впливають на такі елементи індексу демократії, як національне демократичне врядування, незалежні ЗМІ та правові межі й незалежність. Таким чином, впливаючи на структуру витрат НУО, держава (як регулятор) та інші суттєві суб'єкти, що

впливають на діяльність ГО (наприклад, міжнародні донори), можуть впливати і на розвиток демократії в Україні. Тому сьогодні важливо розробити та впроваджувати дієву стратегію розвитку ГС України із урахуванням суттєвості впливу видатків його організацій на рівень демократії в державі.

Розділ 4. НАПРЯМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ СЕРЕД ЇХНІХ ІНСТИТУТІВ

4.1. Інститути громадянського суспільства України в системі економічної безпеки держави

У ХХІ ст. особливого значення набувають питання економічної безпеки, яка разом із військовою й іншими видами національної безпеки становить основу державності. Від економічної безпеки суттєво залежать забезпечення економічної незалежності, економічний розвиток, добробут населення, одержання можливості рівноправної участі держав у міжнародних процесах та ін. На сучасному етапі виникають нові виклики і загрози для економічної безпеки, які пов'язані не лише з традиційними для економіки чинниками, але і з абсолютно новими суспільними трендами, серед яких: інтеграція соціального середовища в міжнародну спільноту (раніше інтеграційні процеси стосувалися переважно держави і бізнес-структур, але з проникненням інтернет-технологій у життя звичайного громадянина на глобальному рівні окремі соціуми стають взаємопроникненими та інтегрованими один в одного), загострення і диверсифікація кіберзлочинів й ін.

Категорія «економічна безпека» з'явилася у науковому обігу на початку ХХ ст. Вперше її почав використовувати Президент США Ф. Рузвельт у програмах виходу з Великої депресії 1933–1937 рр.³²⁶, але водночас такий термін став складовою програм соціально-економічних перетворень демократичної партії у цій країні.³²⁷

З огляду на соціально-економічний та політичний контекст, що характеризувався загостренням соціально-економічної ситуації внаслідок Великої депресії, питання економічної

---

³²⁶ Roosevelt F. The economic security of the nation: pamphlet at the National Conference on Economic Security. Washington, 14 Nov. 1934. Washington, D. C., 1934. URL: <https://www.ssa.gov/history/reports/ces/cesvol9security.html>.

³²⁷ Рузвельт Ф. Д. Беседы у камина. Москва: ИТРК, 2003. 408 с.

безпеки гостро обговорювали експерти й всебічно аналізували науковці у своїх дослідженнях. Не зникає інтерес до економічної безпеки і сьогодні. Так, розгляду проблем забезпечення економічної безпеки держави присвячені праці зарубіжних вчених, серед яких П. Абрамсон (P. Abramson), М. Бернхарт (M. Barnhart), В. Кейбл (V. Cable), М. Кейн (M. Cain), Р. Інглехарт (R. Inglehart), М. Поірсон (M. Poirson), Дж. Рейда (J. Rejda). Ці проблеми не залишають поза увагою також українські науковці: О. Барановський, О. Васильчишин, О. Власюк, О. Гойчук, К. Горячева, О. Єрмошенко, І. Крупка, В. Третяк й ін. Проте, на нашу думку, досі ще недостатньо досліджено місце і роль НУО в системі економічної безпеки держави.

Зважаючи на вищесказане та зростання ролі таких організацій у перебігу соціально-економічних і політичних процесів у країні, розглянемо цей сегмент системи економічної безпеки. Однак передусім потрібно конкретизувати зміст категорії «економічна безпека», окреслити основні загрози її існуванню й виділити окремі елементи системи економічної безпеки держави.

Застосування комплексного підходу до визначення зв'язків та особливостей функціонування системи економічної безпеки потребує чіткого концептуального розуміння відносин, що супроводжують її формування.

Зокрема, у 1985 р. на 40-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН було ухвалено резолюцію про міжнародну економічну безпеку, після чого поняття «економічна безпека» стало використовуватися на міжнародному рівні [³²⁸].

Сьогодні категорія «економічна безпека» набула поширення як серед вчених, так і серед звичайних громадян держави, але досі чітко не визначено її змісту. Розглянемо деякі наукові підходи до трактування цього поняття (табл. 4.1).

---

³²⁸ General Assembly – Quick Links. URL: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/40>.

Таблиця 4.1

Наукові підходи до трактування категорії «економічна безпека держави»*

Науковець	Підхід	Основа трактування
Л. Абалкін	Економічна безпека держави – це сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, здатність до постійного оновлення й самовдосконалення. ³²⁹	Комбінований підхід
В. Амітан	Економічна безпека держави – це процес, спрямований на створення умов для безперервного пристосування (адаптації) господарської діяльності або економічного функціонування до зміни в зовнішньому середовищі у процесі досягнення визначеної мети. ³³⁰	Процес, що передбачає адаптацію до змін у середовищі.
О. Барановський	Економічна безпека – «багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення задля задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави; протистояння дестабілізаційній дії внутрішніх і зовнішніх чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни». ³³¹	Комбінований підхід
І. Бінько, В. Шлемко	Економічна безпека держави – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз та здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави. ³³²	Стан економіки, що передбачає стійкість до загроз
З. Варналій, Д. Буркальцева, О. Саєнко	Економічна безпека держави – це сукупність форм і методів узгодження різних інтересів суб'єктів економіки, що дає змогу вирішувати конфлікти з найменшими витратами та з використанням найменш руйнівного для економіки способу. ³³³	Багаторівневе явище; підхід, який враховує ризики та пропонує набір інструментів для вирішення конфлікту

³²⁹ Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 5.

³³⁰ Амитан В. Н., Данко А. О. Экономическая безопасность: понятие, концепция. Прометей: регіон. зб. наук. праць з екон. Донецьк: Юго-Восток, 2000. С. 93.

³³¹ Барановський О. І. Сутність економічної безпеки. *European cooperation*. 2015. Vol. 2. P. 71.

³³² Бінько І., Шлемко В. Система економічної безпеки держави: сутність та особливості формування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 7. С. 22-25.

³³³ Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: моногр. Київ: Знання України, 2011. С.41.

Продовження таблиці 4.1

О. Власюк	Економічна безпека держави – це стан найбільш ефективного використання ресурсів для нейтралізації загроз і забезпечення стабільності в сучасності та майбутньому. ³³⁴	Стан економіки, що передбачає стійкість до загроз і можливість розвитку
Г. Дарнопих	Економічна безпека держави – це захищеність всіх рівнів економіки країни від небезпечних дій, які можуть бути як наслідком свідомого впливу будь-якого чинника, так і стихійним напливом ринкових сил. ³³⁵	Стан економіки, що передбачає стійкість до загроз
М. Єрмошенко, К. Горячева	Економічна безпека держави – це стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери. ³³⁶	Стан економіки, що передбачає стійкість до загроз та можливість розвитку
Н. Капустін	Економічна безпека держави – це кількісна та якісна характеристика економічних властивостей системи щодо її здатності до самовиживання і розвитку в умовах дестабілізуючої дії непередбачуваних і важкопрогнозованих зовнішніх та внутрішніх чинників. ³³⁷	Певні характеристики, що уможливають здатність протистояти непередбачуваним загрозам
В. Третяк, Т. Гордієнко	Економічна безпека держави – це стан економіки, який з допомогою економічного механізму шляхом використання комплексу заходів забезпечує незалежність, стабільність і розвиток країни. ³³⁸	Стан економіки, що забезпечує незалежність, стабільність і розвиток країни
І. Яремко	Економічна безпека держави характеризується таким станом національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечує конкурентоспроможність держави, її незалежність від зовнішнього середовища й економічний добробут населення. ³³⁹	Стан економіки, що передбачає стійкість до загроз

*Складено автором на основі³⁶⁴⁻³⁷³

³³⁴ Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ: Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. 48 с.

³³⁵ Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Харків, 1999. 20 с.

³³⁶ Єрмошенко М., Горячева К. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. моногр. Київ: Нац. акад. управл., 2010. 232 с.

³³⁷ Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы. *Бизнес информ.* 1999. № 11–12. С. 45–47.

³³⁸ Третяк В., Гордієнко Т. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава.* 2010. № 1. С. 7.

³³⁹ Яремко І. І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitst-ream/ntb/22426/1/43-Yaremko-74-75.pdf>.

Короткий огляд розкритих у таблиці 4.1 підходів до розуміння категорії «економічна безпека» показує певну єдність дослідників. Незважаючи на те, що при трактуванні економічної безпеки центральне місце вони віддають абсолютно різним за суттю «процесу», «характеристиці», «стану», всі науковці так чи інакше вказують, що саме «процес», «характеристика» і «стан» спрямовані на протидію певним загрозам. Тому вважаємо цілком виправданим те, що економічна безпека досліджується неподільно від загроз, які можуть її порушити.

Для того, щоб визначити місце та роль ІГС у системі економічної безпеки держави, насамперед потрібно окреслити власне систему економічної безпеки держави. Відповідно, передусім слід подати дефініцію поняття «система».

У 2017 р. на міжнародному симпозіумі в Австралії група з 9 осіб було подала результати наукового дослідження, присвяченого трактуванню поняття «система».³⁴⁰ Вони зазначили, що необхідність такого дослідження зумовлена поширеністю використання терміна «система» як серед окремих людей, так і серед організацій, що призвело до виникнення непорозумінь у комунікації.³⁴¹ Ми цілком погоджуємося з дослідниками, бо цей термін використовується у зовсім різних контекстах, через що його зміст втрачає чіткість та ясність. Саме тому доцільно уточнювати значення поняття «система» в процесі досліджень у різних галузях (очевидно, що розуміння цієї категорії буде суттєво відрізнятися у таких науках, як фізика, психологія, біологія, політологія, економіка й ін.), оскільки в кожній з них воно буде набувати особливих рис.

Отже, у процесі дослідження застосовуватимемо підхід до трактування сутності категорії «система», який пропонують розробники ресурсу «BusinessDictionary». Вони дають таке визначення: «система – це організована, цілеспрямована структура, що складається з взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів (компонентів, суб'єктів, чинників, членів, частин

---

³⁴⁰ Silitto H. and others. Defining “System”: a comprehensive approach: thesis. *IS 2017. 27th Annual INCOSE International Symposium* (Adelaide, Australia, 15–20 July 2017). Adelaide, Australia, 2017.

³⁴¹ Там само.

тощо). Ці елементи постійно впливають один на одного (прямо чи опосередковано) щодо підтримки своєї діяльності та існування системи для досягнення її мети».³⁴² Водночас поділяємо думку З. Варналія, Д. Буркальцевої й О. Саєнка про те, що дослідження економічної безпеки з позицій системного підходу потребує визначення суб'єкта, об'єкта і системоутворюючого фактора – мети системи економічної безпеки.³⁴³ Крім цього, згадані вище науковці подають узагальнене бачення об'єктів економічної безпеки, зараховуючи до них саму національну економічну систему, її елементи та весь комплекс економічних відносин й економічні інтереси суб'єктів економіки.³⁴⁴

Деталізацію об'єктів економічної безпеки можна здійснити на основі підходу В. Мунтіяна, який до них зараховує державу, суспільство, домогосподарства, окремих громадян, установи, організації та окремі території.³⁴⁵ Подібною позиції дотримується Н. Попадинець, який наголошує, що держава – це не єдиний об'єкт економічної безпеки, а лише один з багатьох, іншими ж суб'єктами є суспільство з усіма його інститутами, організаціями і навіть кожна окрема особа³⁴⁶; В. Васенко, Л. Пуш, І. Шульга, Н. Зачосова та О. Герасименко обґрунтовують, що до об'єктів економічної безпеки належать: держава, суспільство, сім'я, окремі громадяни, підприємства, установи, організації, окремі території й основні елементи економічної безпеки. Х. Мандзіновська доводить, що до них входять: економічна система країни; окремі сфери діяльності: військова, соціальна, політична, правова, інформаційна та ін.; суспільство з його інститутами, організаціями, фірмами і підприємствами; особистість (індивід).³⁴⁷

³⁴² BusinessDictionary: system definition. 2019 URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/system.html>.

³⁴³ Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: моногр. Київ: Знання України, 2011. С. 55.

³⁴⁴ Там само. С. 55.

³⁴⁵ Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ: КИИЦ, 1999. С. 14.

³⁴⁶ Попадинець Н. М. Основні чинники забезпечення економічної безпеки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 2 (118). С. 22.

³⁴⁷ Мандзіновська Х. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 161.

Ми погоджуємося з таким баченням й уточнимо, що, на наш погляд, до об'єктів економічної безпеки належать: держава, фізичні та юридичні особи (незалежно від форми власності й напрямів діяльності), окремі громадяни та особи без громадянства.

До суб'єктів економічної безпеки дослідники зараховують:

– сукупність держав, загальнодержавні й місцеві органи виконавчої та законодавчої влади окремої держави, соціальні групи, комерційні й некомерційні організації та окремих громадян (В. Варналій, Д. Буркальцева, О. Саєнко)³⁴⁸;

– функціональні й галузеві міністерства та інші органи державної влади, податкові й митні служби, банки, біржі, фонди і страхові компанії, виробників, продавців продукції та вітчизняних споживачів (Н. Попадинець)³⁴⁹;

– державу, регіони, підприємства і фізичних осіб (С. Каламбет (Юдіна), Б. Кириленко)³⁵⁰;

– державні та місцеві органи виконавчої й законодавчої влади, міністерства, відомства, комерційні та некомерційні організації, ГО, окремих громадян й ін. (Х. Мандзіновська)³⁵¹;

– державу, що здійснює свої функції через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, громадян й їхні об'єднання, що беруть участь у підтримці економічної безпеки (В. Васенко, Л. Пуш та ін.)³⁵².

Як бачимо, одні вчені (З. Варналій, Д. Буркальцева, О. Саєнко, Х. Мандзіновська, В. Васенко, Л. Пуш та ін.) стверджують, що до суб'єктів економічної безпеки безпосередньо входять некомерційні організації, а інші науковці (Н. Попадинець, С. Каламбет (Юдіна), Б. Кириленко)

---

³⁴⁸ Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: моногр. Київ: Знання України, 2011. С. 55.

³⁴⁹ Попадинець Н. М. Основні чинник забезпечення економічної безпеки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 2 (118). С. 22.

³⁵⁰ Каламбет (Юдіна) С. В., Кириленко Б. О. Економічна безпека як багаторівнева система. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. № 5. С. 346.

³⁵¹ Мандзіновська Х. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 161.

³⁵² Васенко В. К., Пуш Л. А., Шульга І. П., Зачосова Н. В., Герасименко О. М. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: кол. моногр. / за заг. ред. д. е. н., проф. В. К. Василенка. Черкаси: Маклаут, 2010. С. 19.

безпосередньо не заперечують їхню участь, зауважуючи, що до суб'єктів економічної безпеки також слід зарахувати фізичних осіб, які звичайно реалізують свої інтереси шляхом участі в діяльності некомерційних організацій.

Незважаючи на те, які підходи до забезпечення економічної безпеки оберуть її суб'єкти, існує один елемент цієї системи, що є системоутворюючим, тобто він стає метою її діяльності. Поділяючи думку з З. Варналія, Д. Буркальцевої та О. Саєнка, вважаємо, що таким елементом доцільно вважати «реалізацію національних інтересів для підтримання такого стану економіки держави, який характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних факторів, здатністю забезпечувати ефективне функціонування економіки та економічне зростання»³⁵³. Відповідно, при визначенні системоутворюючого елемента, ці науковці знову ж таки наголошують на необхідності боротьби із загрозами економічній безпеці (негативними чинниками).

На нашу думку, мають слухність В. Третяка та Т. Гордієнко, які аргументують, що загрозами економічній безпеці є чинники, які порушують процес реалізації національних інтересів, чим вони створюють загрози для життєзабезпечення нації та діяльності її соціально-економічної й політичної систем.³⁵⁴ До цих чинників дослідники економічної безпеки держави зараховують ті, які подано на рисунку 4.1.

---

³⁵³ Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: моногр. Київ: Знання України, 2011. С. 55.

³⁵⁴ Третяк В., Гордієнко Т. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 7.

Рис. 4.1. Основні загрози економічній безпеці держави, визначені у дослідженнях науковців*

*Складено автором на основі ^{355, 356, 357}

На рисунку 4.1 показано як традиційні (зниження інвестиційної привабливості, погіршення добробуту населення, безробіття, неузгодженість та непослідовність дій органів влади різних рівнів й ін.), так і абсолютно нові загрози для економічної безпеки держави. Проте варто зазначити, що така нова загроза нашій державі (зокрема, в економічному аспекті), як військова агресія Росії значно посилює всі інші існуючі загрози та поглиблює їхні наслідки для економіки й країни.

³⁵⁵ Жихор О., Баранова В. Сучасні загрози економічній безпеці України. *Вісник Національного банку України*. 2015. С. 71–75.

³⁵⁶ Мандзіновська Х. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 159–166.

³⁵⁷ Шайдоров О. Основні загрози економічній безпеці держави та шляхи зменшення їхнього руйнівного впливу. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 36. С. 52–59.

Слід визнати, що наша держава усвідомлює наявність загроз економічній безпеці. Власне кажучи, ці загрози відображено у Стратегії національної безпеки України.³⁵⁸ Так, до найбільш вагомих загроз національній безпеці нашої держави, які стосуються її економічної сфери, належать:

- корупція і неефективність системи державного управління;
- економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави й зниження рівня життя населення.³⁵⁹

Вважаємо, що в сучасних умовах найбільш руйнівне значення для економіки України мають такі загрози, як тінізація економічної діяльності та, як наслідок, відмивання коштів як форма кримінальних фінансів, які надалі використовуються для забезпечення функціонування тіньових економічних відносин і підтримки злочинних відносин (торгівля зброєю, наркотичними речовинами й людьми, фінансування тероризму та корупція на всіх рівнях влади, оскільки тією чи іншою мірою саме вони стають джерелом інших загроз економічній безпеці.

Ці й інші загрози є вагомими для всіх елементів (складових) системи економічної безпеки, до яких, згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (надалі – Методичні рекомендації)³⁶⁰, зараховують:

- виробничу безпеку;
- демографічну безпеку;
- енергетичну безпеку;
- зовнішньоекономічну безпеку;
- інвестиційно-інноваційну безпеку;
- макроекономічну безпеку;
- продовольчу безпеку;
- соціальну безпеку;

---

³⁵⁸ Стратегія національної безпеки. Затв. Указом През. України від 26 трав. 2015 № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n7>.

³⁵⁹ Так само.

³⁶⁰ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мін. екон. розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.

– фінансову безпеку: банківську безпеку, безпеку небанківського фінансового сектору, боргову безпеку, бюджетну безпеку, валютну безпеку, грошово-кредитну безпеку.

Характеристику вищеназваних складових економічної безпеки держави, відповідно до Методичних рекомендацій, наведено у таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

Характеристика складових економічної безпеки держави відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України

Складова економічної безпеки	Характеристика
Виробнича безпека	стан виробничої сфери країни, за якого забезпечуються максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей у країні, їхня модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва і підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки
Демографічна безпека	стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток країни з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України
Енергетична безпека	стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни та наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії та гарантує доступність, диференційованість і екологічність енергетичних ресурсів
Зовнішньоекономічна безпека	стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки на основі її активної участі у світовому розподілі праці
Інвестиційно-інноваційна безпека	стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних й іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в Україні та сприяє розвитку високотехнологічного виробництва й інтеграції науково-дослідної та виробничої сфер з метою підвищення ефективності й поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості
Макроекономічна безпека	стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій
Продовольча безпека	стан виробництва продуктів харчування в Україні, здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства у продовольстві відповідної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства

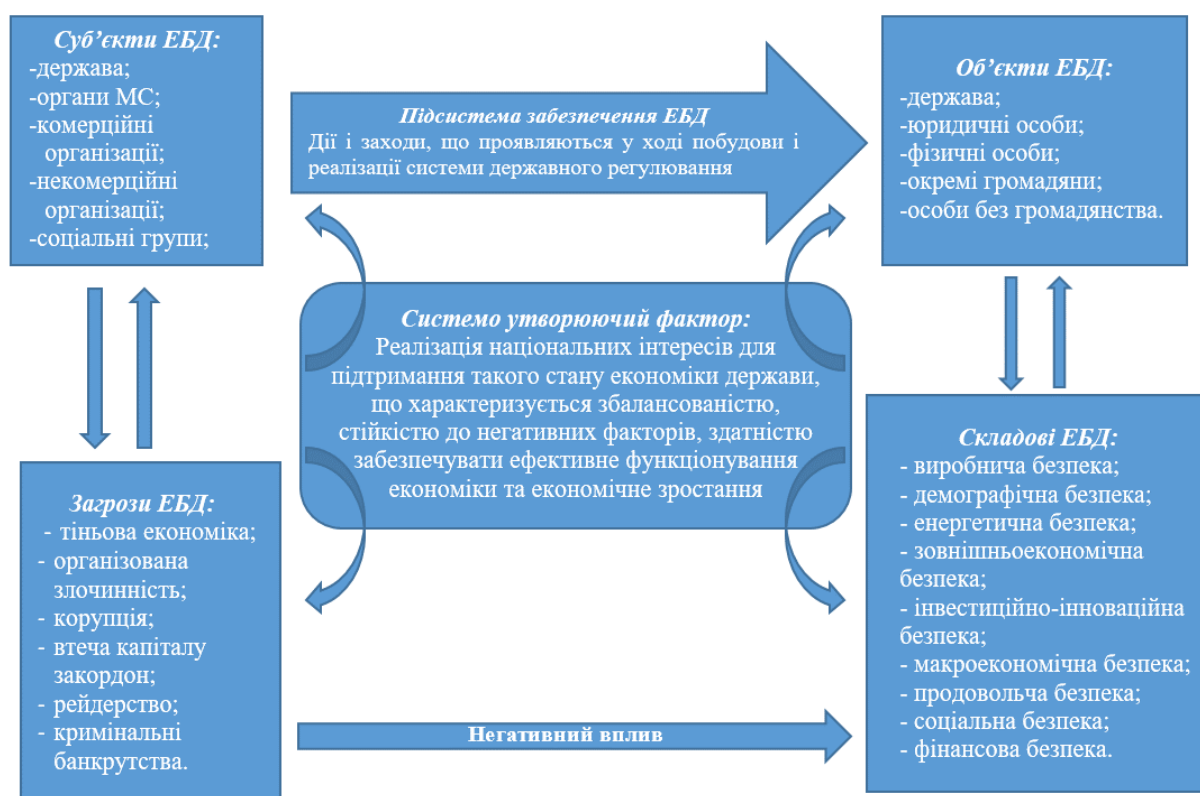
Продовження табл. 4.2

Соціальна безпека	стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі та рівня доходів і сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни
Фінансова безпека:	стан фінансової системи держави, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів і формуються умови для збереження цілісності й єдності фінансової системи країни
банківська безпека	рівень фінансової стійкості банківських установ держави, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування
безпека небанківського фінансового сектору	рівень розвитку фондового і страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства у цих фінансових інструментах та послугах
боргова безпека	відповідний рівень внутрішньої й зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, що є достатнім для задоволення нагальних соціально-економічних потреб і не загрожує суверенітету держави й її фінансовій системі
бюджетна безпека	стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що дає змогу органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції
валютна безпека	стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці й її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в Україну іноземних інвестицій та інтеграції України у світову економічну систему і максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках
грошово-кредитна безпека	стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах і на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки

* Джерело: ³⁶¹

Отже, з огляду на вищесказане, побудуємо систему економічної безпеки держави (рис. 4.2).

³⁶¹ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мін. екон. розвитку і торгівлі України від 29.10.213 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.

Рис. 4.2. Основні елементи системи економічної безпеки держави у функціональній взаємодії*

*Складено автором.

Як уже зауважувалося раніше, суб'єкти економічної безпеки – це учасники економічних відносин: фізичні та юридичні особи. Тому ІГС також є її суб'єктами: з одного боку, як юридичні особи, а з іншого – як виразники інтересів фізичних осіб.

На наш погляд, важливість дослідження ІГС у контексті боротьби з корупцією і відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом, зумовлена також роллю самих ОГС, оскільки вони можуть бути як суб'єктами системи економічної безпеки, які здійснюють заходи з усунення, протидії та зменшення наслідків означених загроз, так й інструментами реалізації злочинних дій.

Розглянемо ІГС у кожній із цих ролей.

ІГС як суб'єкти боротьби з протиправними процесами в економіці

Національний інститут стратегічних досліджень на виконання Указу Президента України № 68/2016 «Про сприяння

розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 р.³⁶² підготував аналітичну доповідь «Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів», в якій зазначено, що у період після Революції Гідності один з основних напрямів активності громадського сектору – це «реагування на внутрішні загрози національній безпеці України, зокрема на зволікання із проведенням реформ та тотальне ураження корупцією органів державної влади».³⁶³ Ми не до кінця погоджуємося з цим твердженням, оскільки цілі діяльності НУО в Україні можуть бути дуже різними, а їхня кількість настільки велика, що навіть декларація певного об'єднання ІГС, в якій означений напрям визначається як пріоритетний для нього, не є репрезентативною. Тим не менше, висунення вимог щодо порушення антикорупційних справ стосовно представників влади і проведення відповідних акцій, які ініціювали ІГС, набули резонансу в суспільстві, що дає підстави стверджувати про їхній значний потенціал у цьому напрямку.

Розглянемо декілька успішних прикладів боротьби НУО з корупцією.

«*ProZorro*». Це система електронних державних закупівель, яка функціонує з 2015 р. Вона спрямована на «...забезпечення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів, запобігання корупції завдяки громадському контролю та розширенню кола постачальників».^{364, 365}

ГО «*Transparency International Ukraine*». Вона слугує гарантом роботи системи і взяла на себе зобов'язання щодо утримання системи до моменту її передачі державі.³⁶⁶

Громадський рух «ЧЕСНО». Як вказується на офіційному сайті цього руху, він має на меті стимулювати прозорість,

---

³⁶² Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ През. України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

³⁶³ Там само.

³⁶⁴ ProZorro. URL: <https://prozorro.gov.ua/news>.

³⁶⁵ Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ През. України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

³⁶⁶ Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/about/>.

підзвітність та відкритість представників влади у своїй роботі й формувати запит на якісну політику серед громадян держави.³⁶⁷

«Wikiinvestigation». Це платформа громадських розслідувань, де спільними зусиллями громадяни держави розкривають корупційні схеми і порушення на шляху до досягнення справедливості.³⁶⁸

«УКР.АВ». Це один із проєктів ГО «Центр протидії корупції», започаткований у 2014 р. На сайті цієї організації зазначається, що команда, яка реалізовує названий вище проєкт, фіксує докази того, що конкретний представник влади вчинив протиправні дії, внаслідок яких він збагатився, й привертає увагу правоохоронних та контролюючих органів з метою притягнення його до відповідальності. Водночас члени команди документують спроби контролюючих чи правоохоронних органів щодо надання допомоги в уникненні відповідальності винними особами. У разі виявлення таких фактів, як наголошується на сайті, покарання конкретних посадових осіб, які потурають корупціонерам в їхніх злочинних діях, стає ключовим завданням цього проєкту [³⁶⁹].

«Наші гроші». Це своєрідна мережа журналістів чи науковців, які здійснюють дослідження у сфері державних закупівель.³⁷⁰

Крім цих і багатьох інших прикладів масштабної боротьби НУО із виявами корупції, функціонують також регіональні ОГС, які ведуть подібну роботу на регіональному рівні.

Зокрема, херсонський фонд «Об'єднання» реалізував проєкт «Херсонська мапа округів», спрямований на боротьбу з корупцією серед представників влади, проведення моніторингу та організацію контролю жителями цього міста бюджетних витрат на міське комунальне господарство.³⁷¹ Водночас, колишній голова Одеської ОДА М. Саакашвілі організував антикорупційні форуми, які відбулися практично у всіх великих

³⁶⁷ Громадський рух «ЧЕСНО». URL: <https://www.chesno.org/>

³⁶⁸ Wikiinvestigation. URL: <https://www.wikiinvestigation.org/>.

³⁶⁹ УКР.АВ. URL: <https://ukr.aw/pro-nas/>.

³⁷⁰ Наші Гроші. URL: <http://merezha.nashigroshi.org/pro-nashi-hroshi-merezha/>.

³⁷¹ Херсонський обласний благодійний фонд «Об'єднання». URL: <https://www.fundunion.org/2011/03/blog-post.html>.

містах України. Чернівецькі ж активісти заснували ГО «Центр реформ і розвитку»³⁷², головна мета діяльності якої полягає розробці та впровадженні рішень соціально-економічного спрямування з метою підвищення рівня добробуту населення. Експерти цієї ГО на підставі інформації, що перебуває у відкритому доступі, офіційних запитів тощо, аналізують стан справ у місті, визначаючи факти неефективного чи неправомірного використання бюджетних коштів, сприяють їхньому висвітленню та докладають зусиль для усунення таких випадків у майбутньому і зменшенню впливу посадових осіб, викритих у цьому.

ІГС як інструмент вчинення протиправних дій.

НУО слугують своєрідними індикаторами, які реагують на всі процеси, що відбуваються в суспільстві, причому ця реакція характеризується двовекторністю: ІГС, залежно від обставин, діють як на підтримку певного явища, так і на протидію йому. Відповідно, корупція, що проникла фактично у всі сфери суспільного життя, не лише мотивує представників НУО до боротьби з нею, а й деформує цінності самого ІГС, стимулюючи представників влади до ведення корупційної діяльності та діяльності з відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом.

Згідно з даними ГО «Transparency International», Україна. Відповідно до підсумків 2018 р., посіла 120-те місце зі 180 країн світу за індексом сприйняття корупції, набравши 32 бали зі 100 можливих (0 – абсолютно корумповані за сприйняттям, 100 – абсолютно не корумповані за сприйняттям).³⁷³ Експерти цієї організації зауважують, що позиція України покращилася на 2 бали порівняно з 2017 р., але, варто визнати, що індекс сприйняття корупції у нашій державі досі відповідає рівню Малі, Малаві й Ліберії.

Очевидно, що такий високий рівень сприйняття корупції не міг не відобразитися також на діяльності НУО. Так, ще у 2012 р. експерти Центру О. Разумкова на основі результатів масштабного соціологічного опитування дійшли висновку, що

³⁷² Центр реформ і розвитку. URL: <https://www.facebook.com/cvCRD/>.

³⁷³ Індекс сприйняття корупції – 2018. Transparency international / Offic. web-site. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018>.

НУО виявляють схильність до корупції³⁷⁴, причому ці організації найбільше схильні до неї у таких сферах: охорона здоров'я, медицина (5,9 бала); розвиток бізнесу (5,6 бала); захист громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС (5,5 бала); боротьба з корупцією (5,3 бала); громадсько-політична діяльність та розробка законодавства (5,1 бала). На думку опитаних експертів, до найбільш сприятливих обставин для виникнення корупції в діяльності НУО належать: фінансування ПП (7,3 бала); фінансування державою (6,6 бала); фінансування органами місцевого самоврядування (5,7 бала); ведення діяльності (громадської, науково-дослідної й ін.) за винагороду з боку ПП (5,6 бала).³⁷⁵

Інша глобальна проблема – це протиправне використання НУО в системі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму.

За даними Державної служби статистики, від 30% до 40% зареєстрованих центральних органів ГО щороку звітують про свою діяльність, тоді як інші організації не знайдені за місцем реєстрації. Такі ГО часто створюються лише для легалізації певної суми коштів, отриманих злочинним шляхом.

Таким чином, з огляду на вищесказане й те, що ОГС володіють неприбутковим статусом, у ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» до фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, зараховано перерахування або отримання коштів неприбутковою організацією.³⁷⁶

Однак потрібно звернути увагу на те, що використання НУО у процесах легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, стало загальною практикою для країн, в яких не

---

³⁷⁴ Хвороба суспільства. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/45780-sociologi_neuryadovi_organizacii_shilni_do_korupcii.html.

³⁷⁵ Там само.

³⁷⁶ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 24.11.2018 № 1702-VII. Ст. 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

здійснюється відповідний контроль з боку держави за сферою. Наприклад, в Індії відмивання таких коштів набуло значного поширення серед представників влади.³⁷⁷

Зважаючи на все вище зазначене, можемо констатувати, що економічна безпека держави є відносно новим терміном в економічній науці, який все ж широко використовують науковці, політики, громадські активісти і звичайні громадяни. Хоч вчені не дали єдиного визначення цього поняття, проте, аналіз наукових підходів до його трактування підтверджує, що в них наявний об'єднувальний елемент – це протидія певним загрозам. Серед загроз економічній безпеці держави, на нашу думку, до найбільш впливових належить корупція й легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом. Вагому роль у системі протидії цим загрозам відіграють ІГС, що у ній виконують дві ролі: з одного боку, вони виступають як суб'єкти, які борються з цими загрозами, а з іншого – як інструмент вчинення злочинних дій. Отже, надалі вважаємо за необхідне досліджувати ІГС у контексті попередження та ліквідації цих загроз і мінімізації впливу негативних наслідків їхнього існування.

4.2. Державне фінансування статутної діяльності політичних партій в Україні як демократична інновація у боротьбі з політичною корупцією

Сучасний розвиток демократичних держав світу передбачає делегування громадянами прав управління розробленням державної політики та управління державою шляхом участі у виборах.

Проте діяльність ПП в Україні не користується довірою й піддається жорсткій критиці з боку громадськості, оскільки перебіг парламентських виборів, як і статутна діяльність ПП у період між виборами в нашій державі, передбачає здійснення

---

³⁷⁷ India today. Exclusive: How NGOs are helping black money hoarders launder their dirty cash. URL: <https://www.indiatoday.in/mail-today/story/black-money-money-laundering-ngo-modi-government-demonetisation-354699-2016-11-30>.

значних фінансових витрат. Таким чином, не безпідставним є твердження про те, що політику ПП значною мірою визначають особи, які виділяють фінансові ресурси на їхню. Вони можуть бути як членами цих ПП, так і лише лобістами своїх інтересів через наближених їхніх членів.

Варто вказати, що в економічно та політично розвинених країнах світу проблема впливу власників великого капіталу на діяльність ПП теж існувала завжди. Тому з метою зменшення рівня залежності ПП від осіб, які виділяють кошти на їхню діяльність, посилення демократизації й підвищення рівня добросовісної конкуренції між ПП у багатьох країнах світу запроваджено державне фінансування їхньої статутної діяльності.

Проблемам, пов'язаним із фінансами ПП в Україні, дослідники приділялося чимало уваги. Так, питання фінансування діяльності ПП нашій державі розглядали такі вчені: С. Обушний³⁷⁸, Б. Бондаренка³⁷⁹, Я. Брусенцова³⁸⁰, Т. Копитко³⁸¹ та ін. Однак аналіз фінансів ПП проводився в межах дослідження політичних аспектів їхньої діяльності. Водночас викликає інтерес запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП у контексті його впливу на їхню фінансову незалежність, політичну спроможність і посилення конкурентоздатності ПП. Отже, необхідно визначити передумови запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП в Україні, законодавчі особливості та вплив такого фінансування на громадян.

---

³⁷⁸ Обушний С. М. Фінансове забезпечення діяльності політичних партій в Україні: автор. Дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2008. 20 с.

³⁷⁹ Фінансування політичних партій: український та світовий досвід: основні тези вист. експерта Центру політ.-прав. реформ з конституц. права, виборів та парламентаризму Б. Бондаренка. URL: https://ukr.lb.ua/blog/education_assembly/355836_finansuvannya_politichnih_partiy.html.

³⁸⁰ Брусенцова Я. Фінансування політичних партій: інформація для всіх. *Місцеве самоврядування*. 2016. № 12. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2016/december/issue-12/article-23928.html>.

³⁸¹ Копитко Т. Бюджетне фінансування політичних партій в Україні: «за» і «проти». URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1591:byudzhetne-finansuvannya-politichnikh-partij-2&catid=111&Itemid=442.

Запровадження фінансування статутної діяльності ПП було очікуваним і передбачуваним рішенням, оскільки в законодавстві переважної більшості європейських країн (крім Андорри, Білорусі, Мальти, Молдови й Швейцарії) визначено пряме державне фінансування ПП. Більш того, ці вимоги до національного законодавства щодо фінансування ПП і виборчих кампаній ставили Група держав проти корупції (GRECO), Венеціанська комісія, Організація економічного співробітництва та розвитку, ОБСЄ (Бюро демократичних інститутів і прав людини – БДІПЛ), та Міжнародна фундація виборчих систем.³⁸²

Крім виконання рекомендацій Групи держав проти корупції, Венеціанської комісії, ОБСЄ / БДІПЛ та інших міжнародних організацій щодо вдосконалення законодавства у сфері прозорості фінансування політики, запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій країні також передбачає низки інших цілей, серед яких найважливішими є такі [³⁸³]:

1. Посилення фінансової незалежності ПП і зменшення відповідних корупційних ризиків.
2. Зміцнення внутрішньопартійної демократії та створення умов для вільної й чесної міжпартійної конкуренції та розвитку нових партій.
3. Підвищення рівня прозорості фінансування ПП й їхніх місцевих організацій.
4. Запровадження дієвого державного контролю у сфері фінансування партій.
5. Введення ефективних, пропорційних і дієвих санкцій за порушення у сфері фінансування партій.
6. Врахування міжнародних стандартів у сфері фінансування політики та практичного досвіду європейських країн у цій сфері в національному законодавстві України.

---

³⁸² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55653.

³⁸³ Там само.

7. Створення фінансових стимулів для забезпечення збалансованого гендерного представництва у складі Верховної Ради України і відповідних місцевих рад.

8. Забезпечення умов для лібералізації візового режиму між Україною та ЄС.

Зважаючи на вищеокреслені цілі, проаналізуємо особливості надання державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій країні.

Після запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП в Україні було передбачено порядок розрахунку щорічного обсягу державного фінансування статутної діяльності ПП. Відповідно до ЗУ «Про політичні партії в Україні»,³⁸⁴ при визначенні загальної суми фінансування, що мала розподілятися між усіма ПП, враховувалися встановлені мінімальна заробітна плата і кількість виборців, які взяли участь в останніх чергових чи позачергових виборах народних депутатів (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Порядок визначення щорічного обсягу фінансування статутної діяльності ПП України з державного бюджету, який використовувався при запровадженні цього фінансування³⁸⁵

Необхідно уточнити, що при його первинному запровадженні для визначення щорічної суми фінансування

³⁸⁴ Про політичні партії в Україні: Закон України № 2365-III. Редакція від 26.11.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/conv/page2>.

³⁸⁵ Там само.

статутної діяльності ПП нашої держави передбачалося врахування 2% мінімальної заробітної плати. Проте, цей показник практично не використовувався, а фактично для розрахунку загальної суми фінансування брався за основу показник прожиткового мінімуму для працездатного населення (таку зміну внесено в ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [³⁸⁶]).

З рисунка 4.3 видно, що з метою максимізації фінансування своєї статутної діяльності ПП зацікавлені не лише отримати щонайбільший відсоток голосів, а й збільшити загальну присутність на виборах, бо від неї прямо пропорційно залежить обсяг загального фонду фінансування. Оскільки цей фонд залежить також від показника прожиткового мінімуму, ПП, представленим у парламенті, вигідно сприяти підвищенню добробуту населення шляхом збільшення цього показника.

Як відомо, загальна кількість виборців, які взяли участь у парламентських виборах, є сталим числом протягом всього періоду державного фінансування до оприлюднення результатів наступних виборів. Тому впродовж цього періоду загальний обсяг фінансування залежить тільки від величини прожиткового мінімуму.

За даними ЦВК, кількість виборців, які взяли участь у позачергових парламентських виборах у нашій державі в 2014 р., становила 16 052 228 осіб.³⁸⁷ Відповідно, величина мінімальної заробітної плати в Україні (її розмір, відповідно до ЗУ «Про політичні партії в Україні», мав би використовуватись при визначенні обсягу загального фінансування) та загальний обсяг державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій країні у 2015–2019 рр. наведено у таблиці 4.3.

---

³⁸⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19?fbclid=IwAR0DR07H1Lj5BDjqsdsSkguVF6HfyklhV6CORlmKIOBa7BXs0EULpaFMrcgI>

³⁸⁷ Про результати виборів народних депутатів України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі: протокол Центр. виборч. комісії. URL: http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf.

Таблиця 4.3

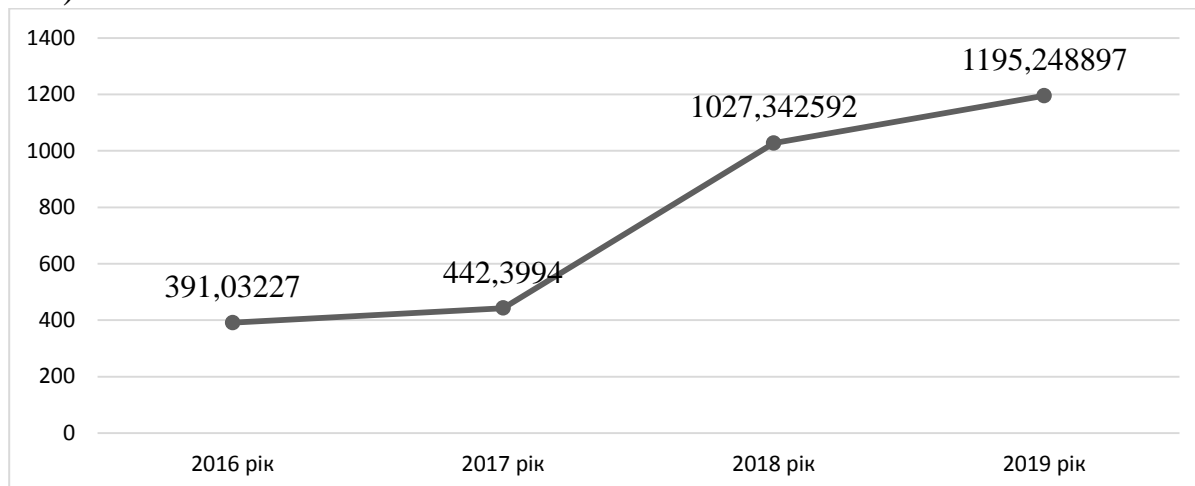
Мінімальна заробітна плата і загальний обсяг державного фінансування статутної діяльності ПП в Україні у 2016–2019 рр. (в річному обсязі) (відповідно до ЗУ «Про політичні партії в Україні»)

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Мінімальна заробітна плата, грн	1218	1378	3200	3723	-
Загальний обсяг фінансування, тис грн		391 032,27 ¹	442 399,4	1 027 342,592	1 195 248,897 ²

Примітка. ¹ У 2016 р. фінансування почалося з III кварталу, тому ПП отримали половину від загального обсягу фінансування. Крім того, дві політичні сили, які мали право на отримання державного фінансування, не подали офіційної згоди на нього. Таким чином, у дійсності обсяг фінансування дорівнював 161 858 тис грн.

² У 2019 р. відбулися чергові вибори до ВРУ, тому фінансування теж було частковим.

Розглянемо динаміку щорічного обсягу фінансування статутної діяльності, яке мали отримати ПП з державного бюджету в період 2016 – 2019 рр. за формулою, передбаченою ЗУ «Про політичні партії в Україні» у початковій редакції (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Державне фінансування статутної діяльності політичних партій в Україні у 2016–2019 рр., млн грн (у річному обсязі) за формулою, передбаченою ЗУ «Про політичні партії в Україні» у початковій редакції, млн грн

У нашій державі можливість ПП отримати фінансування їхньої статутної діяльності, не пов'язаної з передвиборчою

агітацією, передбачено ЗУ «Про політичні партії в Україні».³⁸⁸ Відповідно до ст. 17-3 цього Закону, право на таке фінансування отримує та політична партія, яка, за результатами останніх чергових або позачергових виборів народних депутатів України, отримала не менше, ніж 2% голосів виборців.

За результатами останніх позачергових виборів народних депутатів України, що відбулися у 2014 р., необхідний бар'єр на рівні 2% голосів виборців подолали 11 політичних партій, серед яких³⁸⁹:

1. Радикальна партія Олега Ляшка – 7,44%.
2. Політична партія «Опозиційний блок» – 9,43%.
3. Політична партія «Народний фронт» – 22,14%.
4. Політична партія «Всеукраїнське аграрне об'єднання «Заступ» – 2,65%.
5. Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – 4,71%.
6. Комуністична партія України – 3,88%.
7. Політична партія «Об'єднання «Самопоміч» – 10,97%.
8. Партія «Блок Петра Порошенка» – 21,82%.
9. Партія «Сильна Україна» – 3,11%.
10. Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 5,68%.
11. Політична партія «Громадянська позиція» – 3,10%.

Однак, у прикінцевих і перехідних положеннях ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції»³⁹⁰ передбачено, що, за результатами позачергових виборів народних депутатів України 2014 р., фінансування статутної діяльності отримають тільки ті ПП, які одержали не менше, ніж 5% дійсних голосів виборців, тобто ПП, представлені на той час у парламенті, а

---

³⁸⁸ П Про політичні партії в Україні: Закон України від 5.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/conv/page2>.

³⁸⁹ Про результати виборів народних депутатів України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі: протокол Центр. виборч. комісії. URL: http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf.

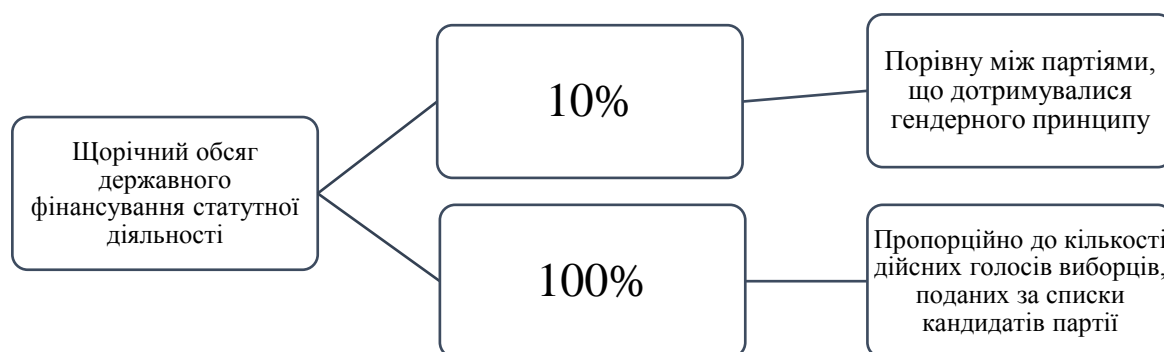
³⁹⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 08.10.2015 № 731-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-19>.

саме: Радикальна партія (7,44%), Політична партія «Опозиційний блок» (9,43%), Політична партія «Народний фронт» (22,14%), Політична партія «Об'єднання «Самопоміч» (10,97%), Партія «Блок Петра Порошенка» (21,82%), Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (5,68%).

Таким чином, ці шість ПП отримували фінансування до наступних позачергових парламентських виборів у 2019 р.

Згідно із ЗУ «Про політичні партії в Україні», передбачено, що загальний обсяг державного фінансування статутної діяльності ПП розподіляється так, як показано на рисунку 4.5.

Рис. 4.5. Розподіл коштів, передбачених на фінансування статутної діяльності політичних партій³⁹¹

Отже, 100% загального обсягу спрямовується на щорічне фінансування статутної діяльності ПП, що отримали право на таке фінансування, а ще 10% – розподіляється порівну між тими ПП, в яких, за результатами останніх чергових чи позачергових виборів народних депутатів України, кількість представників однієї статі серед обраних народних депутатів України, які набули своїх повноважень, не перевищує двох третин від загальної кількості народних депутатів України, обраних від цієї ПП.³⁹²

Однак у пояснювальній записці до проекту ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

³⁹¹ Про політичні партії в Україні: Закон України № 2365-III. Редакція від 26.11.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/conv/page2>.

³⁹² Там само. Ст. 17-5.

запобігання і протидії політичній корупції»³⁹³ зазначено, що 10% сформованого фонду розподілятиметься між тими партіями, які дотрималися вимоги щодо гендерної рівності, а 90% – на фінансування статутної діяльності тих партій, які подолали необхідну відсоткову межу. Потрібно вказати, що кошти сформованого фонду розподіляються саме таким чином (10% та 90%), хоча у ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції»³⁹⁴ і ЗУ «Про політичні партії в Україні»³⁹⁵ передбачено, що фінансування здійснюється за такою схемою: 10% та 100% (як показано на рисунку 4.5).

Відповідно до цього, здійснимо розподіл загального обсягу державного фінансування статутної діяльності ПП у 2016–2019 рр. (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Фінансування ПП України з Державного бюджету в 2016–2019 рр. (у річному обсязі), тис. грн (очікувані показники щодо окремих партій)

Політична партія/рік	Частка мандатів у ВРУ, %	2016 р., млн грн	2017 р., млн грн	2018 р., млн грн	2019 р., млн грн
«Народний фронт»	28,57	100 545,57	113 753,53	264 159,1392	307 332,6485
Партія «Блок Петра Порошенка»	28,16	99 087,22	112 103,6	260 327,6694	302 874,9729
Політична партія «Об'єднання «Самопоміч»	14,16	49 846,58	56 394,57	130 959,8077	152 363,5513
		39 103,23	44 239,94	102 734,2592	119 524,8897
Політична партія «Опозиційний блок»	12,17	не отримала фінансування	48 467,69	112 551,9708	130 947,1835

³⁹³ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55653.

³⁹⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 08.10.2015 № 731-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-19>.

³⁹⁵ Про політичні партії в Україні: Закон України № 2365-III. Редакція від 26.11.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/conv/page2>.

Продовження табл. 4.4

Радикальна партія	9,61	33 815,73	38 257,86	88 842,64536	103 362,8652
Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	7,33	не отримала фінансування	29 182,21	67 767,10039	78 842,78586
Разом, тис. грн	100,00	391 032,27	442 399,4	1 027 342,592	1 195 248,897

*Розрахункові дані за 2016 р. та 2019 р. взято у річному обсязі, хоча у 2016 р. фінансування розпочалося з 1 липня, а влітку 2019 р. було проведено позачергові парламентські вибори, тобто фінансування теж було частковим.

Обсяги державного фінансування статутної діяльності ПП у період 2016–2019 рр. прямо відповідали частці мандатів, отриманих у парламенті (табл. 4.4). Проте у 2016 р. Політична партія «Опозиційний блок» і Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» не отримали коштів з державного бюджету, оскільки вони не подали офіційної згоди на фінансування своєї діяльності, що є обов'язковою умовою її отримання.

Проте ухвалення політичного рішення про прив'язку розрахунку загальної суми фінансування статутної діяльності ПП до прожиткового мінімуму (за формулою на рисунку 4.6) призвело до того, що ПП отримали значно меншу суму коштів.

Рис. 4.6. Порядок визначення щорічного обсягу фінансування статутної діяльності ПП України з державного бюджету, який використовувався в Україні по 2019 р.³⁹⁶

Отже, ПП реально отримували зовсім інші суми фінансування статутної діяльності з ДБУ. Так, реальний

³⁹⁶ Про політичні партії в Україні: Закон України № 2365-III. Редакція від 26.11.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/conv/page2>.

загальний обсяг фінансування, який згодом було розподілено між ПП, подано у таблиці 4.5.

Таблиця 4.5

Прожитковий мінімум і загальний обсяг державного фінансування статутної діяльності ПП в Україні у 2016–2019 рр. (в річному обсязі)

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Прожитковий мінімум, грн	1218	1378	1600	1762	
Загальний обсяг фінансування, тис. грн	–	391 032,27 ¹	442 399,4	513 671,296	565 680,51 ²

Примітка. ¹ У 2016 р. фінансування почалося з III кварталу, тому ПП отримали половину від загального обсягу фінансування. Крім того, дві політичні сили, які мали право на отримання державного фінансування, не подали офіційної згоди на нього. Таким чином, у дійсності обсяг фінансування дорівнював 161 858 тис грн.

² У 2019 р. відбулися чергові вибори до ВРУ, тому фінансування теж було частковим.

Наочно різницю між сумами загального фінансування, які мали б отримувати ПП нашої держави, відповідно до ЗУ «Про політичні партії в Україні» (у початковій редакції), та між сумами, які вони реально отримували, відображено на рисунку 4.7.

Рис. 4.7. Обсяги державного фінансування ПП в Україні у 2016–2019 рр.

Як видно з рисунка 4.7, у 2016 р. і 2017 р. очікувані суми (при запровадженні державного фінансування статутної

діяльності ПП у нашій країні) й реальні суми фінансування збігалися. Це пов'язано з тим, що розміри прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати в Україні у цих роках були однаковими. Однак вже з 2018 р. розмір мінімальної заробітної плати у нашій державі значно перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а саме в 2 рази і в 2,11 рази відповідно у 2018 р. та 2019 р., через що суми загального фінансування, які виділялися на статутну діяльність ПП, в 2 рази та в 2,11 рази зменшилися.

Аналогічна ситуація спостерігається щодо обсягів фінансування, які отримали окремі партії. Інформацію про фінансування статутної діяльності ПП в Україні відповідно до окремих партій вміщено у таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Фінансування ПП України з державного бюджету в 2016–2019 рр. (у річному обсязі), тис. грн (реальні показники окремих партій)

Політична партія	Частка мандатів у ВРУ, %	2016 р., млн грн	2017 р., млн грн	2018 р., млн грн	2019 р., млн грн
«Народний фронт»	28,57	100 545,57	113 753,53	132 080,301	145 453,4
Партія «Блок Петра Порошенка»	28,16	99 087,22	112 103,6	130 184,854	143 366,1
Політична партія «Об'єднання «Самопоміч»	14,16	49 846,58	56 394,57	65 462,72	72 090,32
		39 103,23	44 239,94	51 367,13	56 568,05
Політична партія «Опозиційний блок»	12,17	не отримала фінансування	48 467,69	56 262,418	61 958,99
Радикальна партія	9,61	33 815,73	38 257,86	44 427,431	48 925,71
Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	7,33	не отримала фінансування	29 182,21	33 886,896	37 317,94
Разом, тис. грн	100,00	391 032,27	442 399,4	513 671,75	565 680,51

*Розрахункові дані за 2016 р. та 2019 р. взято у річному обсязі, хоча у 2016 р. фінансування розпочалося з 1 липня, а влітку 2019 р. було проведено позачергові парламентські вибори, тобто фінансування теж було частковим.

Таким чином, у результаті заміни у розрахунку показника мінімальної заробітної плати на показник прожиткового мінімуму для працездатного населення значно скоротилися видатки з ДБУ, але водночас ПП, які мали право на отримання такого фінансування, суттєво недоотримали. На нашу думку, це могло вплинути на досягнення основної початкової мети запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП у націй країні, яка полягає в боротьбі з політичною корупцією.

Розглянемо вплив зміни показника прожиткового мінімуму для працездатного населення на формування так званого фінансового тягаря, який несе кожен громадянин (причому незалежно від того, чи він брав участь у виборах). Так, у середньому можна розрахувати суму державного фінансування статутної діяльності ПП, яка щорічно припадає на кожного громадянина України у досліджуваному періоді (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

**Розрахунок умовної величини державного фінансування
статутної діяльності ПП, яка припадає на одного
громадянина України**

Показник/рік	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Зміна за 2016– 2019 рр.,%
Загальний обсяг фінансування (у річному обсязі), тис. грн	391 032,27	442 399,4	513 671,75	565 680,51	44,66
Чисельність наявного населення ³⁹⁷ , тис. осіб	42 760,5	42 584,5	42 386,4	42 153,2	-1,42
Обсяг фінансування на одну особу, грн	9,15	10,39	12,12	13,42	46,67

*За станом на 1 січня кожного року.

³⁹⁷ Державна служба статистики України: офіц. матеріали. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/zb_chnn_0117.pdf.

У таблиці 4.7 показано, що зростання загального обсягу фінансування статутної діяльності ПП у нашій державі супроводжувалося значним збільшенням обсягу фінансування, який припадає на одну особу. При цьому хоч чисельність наявного населення України у досліджуваному періоді зменшилася, фінансовий тягар зростав дещо вищими темпами.

Варто зауважити, що, незважаючи на невеликий обсяг видатків на фінансування статутної діяльності ПП нашої держави, який припадає на одну особу наявного населення, простежується яскраво виражений вияв феномену тиранії більшості.³⁹⁸ Адже право на участь у виборах має не все населення, а лише 76,1% (у 2014 р.), причому присутність серед тих осіб, які брали участь у виборах, становила 52,42%. Водночас, видатки на фінансування статутної діяльності ПП розподілялися на всіх громадян, незалежно від віку, статі, громадянства й ін.

Як зазначалося раніше, збільшення показника прожиткового мінімуму для працездатного населення, що подається як захід із підвищення добробуту населення, приводить також до одночасного зростання доходів самих ПП, представлених у парламенті. Вважаємо за доцільне проаналізувати співвідношення темпів зростання не показника прожиткового мінімуму для працездатного населення, що є пропорційним до обсягів державного фінансування ПП, а середньої заробітної плати в державі та темпів збільшення умовної плати кожної особи (аналіз слід проводити за аналогічний період зі зміщенням в один рік, оскільки за основу визначення обсягів державного фінансування статутної діяльності ПП України взято розмір прожиткового мінімуму на 1 січня попереднього року, тому правильним буде порівняння результатів зростання прожиткового мінімуму з урахуванням часу їхнього виявлення: обсягу фінансування статутної діяльності ПП на одну особу в звітному році й середньої

---

³⁹⁸ Alexis de Tocqueville on the Tyranny of the Majority. URL: <https://edsitement.neh.gov/curriculum-unit/alexis-de-tocqueville-tyranny-majority>.

заробітної плати в державі у базовому році). Одержані результати наведено у таблиці 4.8.

Таблиця 4.8

Порівняння обсягу державного фінансування статутної діяльності ПП, що припадає на одну особу із показником середньої заробітної плати

Показник	2015 р.	2016 р.	Відхилення, %	2017 р.	Відхилення, %	2018 р.	Відхилення, %	Відхилення, 2015–2018рр., %
Прожитковий мінімум	1218,00	1378,00	13,14	1600,00	16,11	1762,00	10,13	44,66
Середня заробітна плата, грн ³⁹⁹	3455,00	4362,00	26,25	6008,00	37,74	7711,00	28,35	123,18
Показник	2016 р.	2017 р.	Відхилення, %	2018 р.	Відхилення, %	2019 р.	Відхилення, %	Відхилення 2016– 2019 рр., %
Обсяг фінансування на одну особу, грн	9,15	10,39	13,55	12,12	16,65	13,42	10,73	46,67

Як видно з таблиці 4.8, обсяг фінансування статутної діяльності ПП, який припадає на одну особу, збільшувався пропорційно до прожиткового мінімуму для працездатної особи, але дещо швидшими темпами, що пов'язано зі скороченням наявного населення нашої держави та описано вище.

Слід вказати, що при зростанні прожиткового мінімуму в 2016 р. порівняно з 2015 р. на 13,14% темп збільшення середньої заробітної плати був майже вдвічі швидшим.

³⁹⁹ Мінфін. Середня заробітна плата: дані. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average>.

Отже, за підсумками чотирирічного періоду середня заробітна плата зросла на 123,18%, а фінансовий тягар, що припадає на одну особу наявного населення, – на 46,67%.

Потрібно наголосити, що механізм визначення суми фінансування статутної діяльності ПП України з 2020 р. відрізняється ще більш суттєво. Зокрема, ВРУ ІХ скликання ухвалила чергові зміни до ЗУ «Про політичні партії в Україні», відповідно до яких загальний щорічний обсяг фінансування статутної діяльності ПП у нашій державі виділятиметься в розмірі 1% від мінімальної заробітної плати (на 1 січня року, що передує року фінансування), помножені на загальну кількість виборців, котрі взяли участь у виборах. При цьому ЗУ «Про політичні партії в Україні» в новій редакція позбавляє права на отримання такого фінансування ті ПП, які не подолали відповідний бар'єр до ВРУ, оскільки він збільшився з 2% до 5%.⁴⁰⁰ Таким чином, формально витрати ДБУ, які слід спрямовувати на діяльність ПП в Україні, мали би скоротитися вдвічі, але необхідно визнати, що досі для розрахунку загальної суми фінансування використовувався показник прожиткового мінімуму для працездатного населення, а не показник мінімальної заробітної плати (він є меншим майже вдвічі), а через підвищення цього бар'єра для отримання фінансування ПП, представлені у ВРУ ІХ скликання, отримуватимуть більше коштів на статутну діяльність, ніж партії, що були представлені у ВРУ VIII скликання.

Відповідно, запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій державі, вважаємо, неоднозначним не лише суттю, а й з огляду на досягнення визначених цілей.

Так, до переваг запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП в Україні належать:

1. *Поступове збільшення участі населення у виборах.* Для ПП важливе значення має не лише здобуття перемоги у виборах, а й максимізація загальної присутності виборців,

---

⁴⁰⁰ Про політичні партії в Україні: Закон України № 2365-III. Редакція від 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

оскільки загальний фонд фінансування, що підлягає розподілу між цими партіями, прямо залежить від неї. Отже, таке фінансування буде сприяти поступовій зміні передвиборчих технологій і характеру передвиборчої агітації та, як наслідок, зростанню рівня розвитку ГС і демократизації у державі.

2. *Підвищення рівня дотримання гендерного принципу.* Для перехідних суспільств, як, наприклад, у нашій державі, важливо стимулювати дотримання гендерного принципу на всіх рівнях. Запровадження додаткового фінансування для тих ПП, які його дотримуються у процесі формування виборчих списків, – це доволі ефективний інструмент.

Зокрема, лише Політична партія «Об'єднання «Самопоміч» на парламентських виборах 2014 р. дотрималася гендерного принципу, тому всю каденцію ВРУ VIII скликання вона додатково отримувала 10% від загального фонду фінансування. Приклад цієї ПП позитивно вплинув на формування виборчих списків інших політичних сил під час наступної передвиборчої кампанії. В результаті у ВРУ IX скликання вже дві політичні сили дотрималися цього принципу, а саме Політична партія «Голос» і Політична партія «Європейська солідарність».

3. *Обов'язкове звітування.* Партії обов'язково повинні подавати звіти, в яких міститиметься детальна інформація про майно на їхньому балансі, персонал, витрати з деталізацією їхніх статей і всі осередки. Така норма сприяє підвищенню прозорості та відкритості діяльності ПП в Україні, коли кожен громадянин може оцінювати їхню роботу не лише за передвиборчими лозунгами, а й за реальними результатами діяльності цих ПП.

4. *Введення фінансових санкцій за порушення у сфері фінансування партій.* У Кодексі України про адміністративні правопорушення⁴⁰¹ передбачено фінансову відповідальність за порушення порядку надання або отримання внеску на підтримку ПП, порушення порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності ПП, порушення порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для

---

⁴⁰¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print>.

здійснення передвиборної агітації або агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму (ст. 212¹⁵) та порушення порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту партії про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру (ст. 212²¹).

5. *Офіційне працевлаштування працівників.* ПП офіційно представляли своїх працівників як волонтерів, що підтверджують звіти про їхню діяльність. Відповідно, не лише ті особи, які працювали на ПП, піддавалися обмеженню власних прав, а й держава значною мірою недоотримувала надходжень у вигляді ПДФО та інших обов'язкових внесків.

Запровадження фінансування статутної діяльності ПП очікувано призвело до офіційного оформлення їхніх працівників, оскільки ресурси, отримані в результаті такого фінансування, не можуть використовуватись на діяльність, пов'язану з виборами, а лише на поточну діяльність, яка передбачає також виплату заробітної плати працівникам.

Водночас, незважаючи на вагомі переваги запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій країні, існує багато проблем, пов'язаних з ним:

1. *Обмежений доступ до фінансування.* У перехідний період (до 2019 р.) фінансування могли отримати тільки політичні сили, представлені у ВРУ (вони подолали бар'єр на рівні 5%). Ухвалені ж у 2019 р. зміни до ЗУ «Про політичні партії в Україні» зробили цю норму постійною. Інакше кажучи, запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП, яке мало сприяти посиленню конкуренції між ПП нашої держави, на практиці тільки збільшило розрив між великими «багатими» і малими «бідними» партіями: молоді чи невеликі ПП не отримують більше шансів на збільшення представленості у парламенті та зростання ефективності своєї діяльності. Через це існує високий ризик впливу олігархату на нові й невеликі ПП, які потребують значних фінансових ресурсів для здобуття перемоги на виборах.

2. *Вплив ПП, які мають представників у ВРУ, на суму фінансування, що виділяється з ДБУ на підтримку ПП в Україні.*

На цьому етапі ВРУ може ухвалити закон про внесення будь-яких змін, що стосуються державного фінансування ПП нашої країни, тобто народні депутати тих ПП, які мають право на отримання фінансування за рахунок ДБУ, здатні змінити обсяги та умови виділення також коштів для своїх же партій. Це може призвести до посилення політичної корупції й збільшення впливу олігархів на ПП, тому в ЗУ «Про політичні партії в Україні» необхідно закріпити норму, за якою стає не можливою зміна умов і порядку державного фінансування статутної діяльності ПП у нашій країні у період між виборами до парламенту. Дуже важливо, щоб ВРУ ІХ скликання ухвалила зміни щодо порядку та механізму фінансування статутної діяльності ПП України в каденції ВРУ Х скликання і це не відкладалося на невизначений термін. Така норма дасть змогу забезпечити цей інструмент боротьби з політичною корупцією від маніпулювання з боку зацікавлених осіб.

3. *Низька якість звітування.* Хоча, відповідно до чинного законодавства, ПП повинні звітувати про свою діяльність, вимоги до звітів характеризуються неоднозначністю: з одного боку вони містять велику кількість деталей, яких можна уникнути, а з іншого – звіти вирізняються неповнотою (за видами запитуваної інформації). Через це, якість звітів ПП перебуває на дуже низькому рівні. Експерти стверджують, що все вищесказане стало причиною того, що у 2016 р. Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» та Політична партія «Опозиційний блок» відмовилися від фінансування статутної діяльності з державного бюджету.⁴⁰²

4. *Незначні фінансові санкції.* У законодавстві передбачено фінансові санкції за порушення у сфері фінансування партій (у тому числі за порушення порядку звітування), але вони є незначними для ПП. Так, порушення встановленого порядку надання або отримання внеску на підтримку ПП, надання або отримання державного фінансування статутної діяльності ПП, надання або отримання фінансової

---

⁴⁰² Голубов О. Чи допомогло державне фінансування партій в Україні зробити їх прозорішими? URL: <http://www.dw.com/uk/чи-допомогло-державне-фінансування-партій-в-україні-зробити-їх-прозорішими/a-36039952>.

(матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації й агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від сімдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1190 грн – 1700 грн) і на посадових осіб – від ста до ста тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700 грн – 2210 грн) з конфіскацією суми внеску на підтримку політичної партії, наданої або отриманої з порушенням закону (ст. 212¹⁵).

Порушення встановленого порядку або строків подання фінансового звіту про надходження та використання коштів виборчого фонду, звіту ПП про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (5100 грн – 6800 грн) (ст. 212²¹) [⁴⁰³].

Необхідно уточнити, що спочатку сума штрафу за таке правопорушення мала дорівнювати 100 тис. грн, але перед ухваленням Закону її було змінено.

5. *Невизначеність напрямів використання отриманого фінансування.* У законодавстві не визначено конкретні цілі, на які необхідно використовувати державне фінансування. У ньому тільки зазначається, що таке фінансування має спрямовуватись на статутну діяльність та не може використовуватись на передвиборну агітацію. Тому для ПП України, які не виявляють активності діяльності у міжвиборчий період, виникає проблема, що стосується напряму спрямування отриманих коштів. Крім цього незважаючи на те, що ПП не дозволено використовувати кошти державного фінансування на передвиборну діяльність, їм не заборонено витратити такі кошти на політичну рекламу в період між виборами. В результаті ПП саме так їх використали, що підтверджують офіційні звіти.

6. *Додатковий фінансовий тягар для населення.* Фінансування статутної діяльності ПП нашої держави у

---

⁴⁰³ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print>.

кінцевому підсумку стає тягарем для населення, що вказувалося раніше.

З вищесказаного випливає, що досягнення цілей запровадження державного фінансування статутної діяльності ПП в Україні здійснено частково, а процес надання й отримання такого фінансування характеризується складністю і суперечливістю.

Варто зауважити, що у державах, які мають досвід підтримки статутної діяльності ПП з державного бюджету, цей процес був налагоджений та закон почав ефективно діяти тільки через 8–10 років. Тому з огляду на ті позитивні аспекти державної підтримки ПП у нашій країні, які спостерігаються за такий короткий період часу, можна очікувати на одержання позитивного кінцевого результату. Проте, для збереження позитивного тренда й уникнення можливостей використання права на внесення змін до нормативно-правових актів народними депутатами в ЗУ «Про політичні партії України» потрібно закріпити норму, яка забороняє ухвалювати зміни до порядку державного фінансування статутної діяльності ПП в Україні у період між виборами до парламенту.

4.3. Зміна підходів до державного фінансування неурядових організацій України як інструмент їхньої детінізації

Як відомо, держава не може вплинути на фінансове становище всіх ОГС, освіченість їхніх представників у галузі фінансів, активність фізичних та юридичних осіб в їхній підтримці й ін. Тому з метою підвищення рівня фінансової спроможності ОГС їй слід використовувати ті інструменти, які безпосередньо наявні у розпорядженні держави. На наш погляд, один із таких інструментів, що все ж потребує повного перезавантаження і перегляду, – це державне фінансування ОГС.

Право НУО на отримання фінансування з Державного бюджету України передбачено БКУ. Згідно зі статтею 87 БКУ, це право мають такі організації: молодіжні та дитячі ГО на

виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї (відповідно до переліку, затвердженого КМУ); всеукраїнські ГО фізкультурно-спортивного спрямування (згідно з переліком, затвердженим КМУ); громадські об'єднання осіб з інвалідністю та ветеранів на виконання загальнодержавних програм, проектів і заходів (відповідно до порядку, визначеного КМУ); громадські об'єднання на виконання заходів щодо національно-патріотичного виховання.⁴⁰⁴ У цьому переліку ми не розглядаємо ПП, оскільки схема фінансування їхньої статутної діяльності та мета такого фінансування є абсолютно іншими.

У Постанові КМУ встановлено Порядок проведення конкурсу з визначення програм, проектів і заходів ІГС, що фінансуються за рахунок коштів ДБУ.⁴⁰⁵

Так, у табл. 4.9 вміщено інформацію про надходження ГО з ДБУ в період 2006–2019 рр. Дані цієї таблиці показують, що на сьогодні не розроблено комплексної державної політики підтримки ГО нашої країни. Зокрема, номінально надходження ГО з ДБУ суттєво значно збільшилися (наочно це зростання відображено на рисунку 4.8) та суттєво підвищилося загальне фінансування ГО з усіх джерел. Проте не були стабільними частка надходжень з цього джерела у структурі надходжень ГО України, оскільки вона коливалася у межах [4,43 : 8,05], і частка видатків ДБУ, яка спрямовувалася на підтримку діяльності НУО та коливалася в межах [0,036 : 0,097], тобто вона значно відрізнялася з року в рік, але ця частка навіть не досягала однієї десятої відсотка. Така ситуація вважається негативною, бо виділення незначних обсягів ресурсів, які спрямовуються з ДБУ на підтримку НУО при одночасному декларуванні органами державної влади підтримки ІГС⁴⁰⁶, призводить до маніпулювання

---

⁴⁰⁴ Бюджетний кодекс України: Закон України від 09.07.2010 № 2456-VI. ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print>.

⁴⁰⁵ Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2011 № 1049. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF>.

⁴⁰⁶ Національна стратегія розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. *Урядовий портал*: єдиний веб-портал органів викон. влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku>.

свідомістю населення (для порівняння: в Угорщині частка видатків, що спрямовуються на діяльність громадського сектору, становить майже 5%.⁴⁰⁷

Таблиця 4.9

Аналіз фінансування діяльності ГО України за рахунок коштів державного бюджету в період 2006–2019 рр.*

Джерело фінансування	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення, млн грн	Відхилення, %
ДБУ	78,73	125,61	138,55	98,29	220,65	271,28	290,86	401,95	278,36	386,80	453,78	443,89	566,42	553,86	475,13	603,49
Загальне фінансування ГО, млн грн	1449,34	1774,60	2043,17	2218,6	2763,10	3370,20	3694,60	3754,22	4101,28	6317,00	6211,97	7271,57	7354,06	7676,49	6227,15	429,65
Частка надходжень з ДБУ, %	5,43	7,08	6,78	4,43	7,99	8,05	7,87	10,71	6,79	6,12	7,30	6,10	7,70	7,22	–	–
Видатки ДБУ, млн грн	140199,36	174631,52	232372,00	274118,97	307748,18	342690,35	413605,32	412535,37	441587,12	581760,85	681460,76	841402,83	991930,69	1093021,7	952822,34	679,62
Частка видатків на підтримку ГО в ДБУ, %	0,056	0,072	0,060	0,036	0,072	0,079	0,070	0,097	0,063	0,066	0,067	0,053	0,057	0,051	–	–

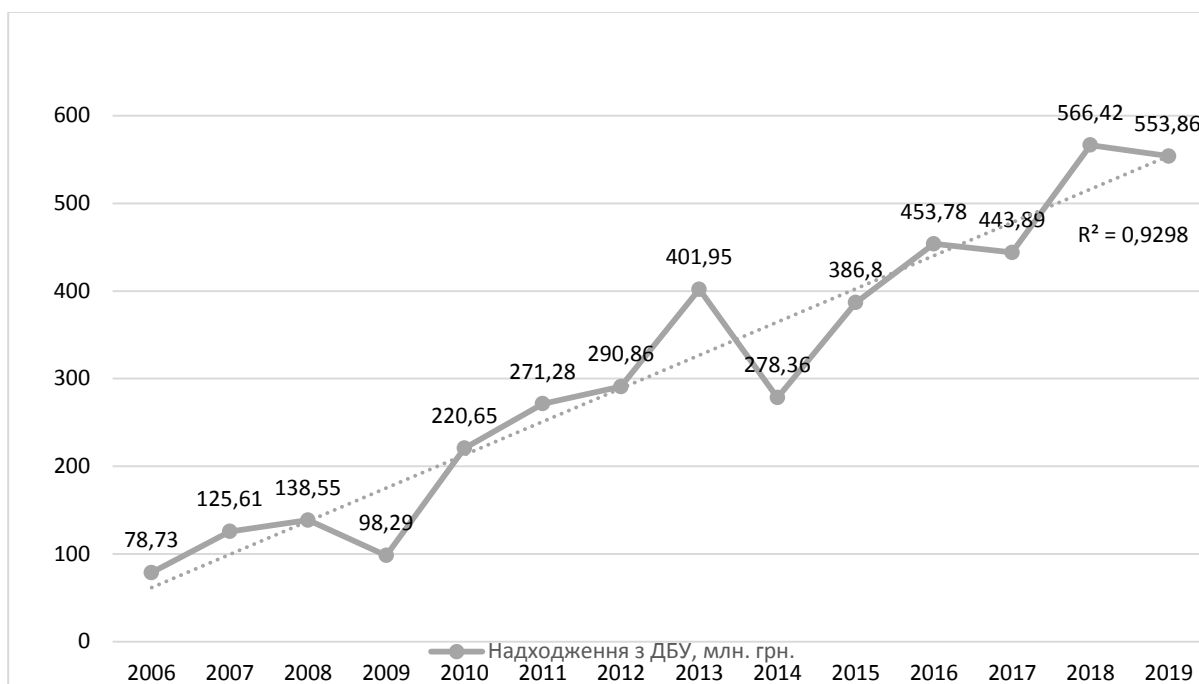
*Складено автором на основі даних Державної служби статистики України⁴⁰⁸ та ЗУ «Про Державний бюджет України» (за відповідні роки).

gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki.

⁴⁰⁷ Хадзі-Місева К., Сапліссон Ф. Огляд схем державного фінансування організацій громадянського суспільства. *Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти?* / Український незал. центр політ. дослідж. Київ, 2010. С. 208.

⁴⁰⁸ Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Рис. 4.8. Надходження ГО України з ДБУ, млн грн*

*Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики.

Інша проблема, пов'язана з державним фінансуванням ОГС (крім ПП), полягає у виявленні його дискримінаційного характеру (щодо тих видів і напрямів діяльності НУО, які не мають права на отримання цього фінансування) та можливій дії суб'єктивного чинника при визначенні проектів і організацій, що його отримують. Адже вибір проектів чи окремих організацій, що отримують фінансування з державного бюджету, здійснюють звичайні люди, які можуть виявляти суб'єктивність. Яскравим прикладом цього є відмова Президента України В. Зеленського підтримати ЗУ «Про державне визнання і підтримку «Пласту» – національної скаутської організації України» в 2019 р. Водночас слід зауважити, що однією з причин такого рішення стало те, що видатки на підтримання «Пласту» «...не враховують визначений пунктом 3 частини першої статті 7 Бюджетного кодексу України принцип самостійності бюджетної системи України, за яким Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними; самостійність бюджетів забезпечується, зокрема, правом відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних

коштів відповідно до законодавства України».⁴⁰⁹ Таким чином, прагнення великої кількості українців розвивати найбільший скаутський рух у світі (з урахуванням осередків української діаспори) виявилось недостатньо (варто уточнити, що під тиском громадськості рішення про надання підтримки «Пласту» з ДБУ було все ж ухвалено).

Потрібно вказати, що держава визнає проблему, пов'язану з непрозорістю й обмеженістю фінансування ОГС з ДБУ. Зокрема, у Національній стратегії сприяння розвитку ГС в Україні на 2016–2020 роки зазначається таке: «Більшість організацій громадянського суспільства не має доступу до державної фінансової підтримки через її обмежений обсяг, незастосування прозорих конкурсних процедур та надання необґрунтованих переваг окремим видам організацій громадянського суспільства; реалізацію програм (проектів, заходів), розроблених організаціями громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка держави, ускладнюють надмірно короткі строки, протягом яких вона надається, та необґрунтовані обмеження на види витрат, які можуть бути профінансовані за рахунок бюджетних коштів».⁴¹⁰

Тому сьогодні хоч існує механізм фінансування НУО з державного бюджету, необхідно розробляти нові способи їхньої фінансової підтримки, в тому числі за рахунок держави.

Варто звернути увагу на те, що у практиці європейських країн механізми державного фінансування ОГС значною мірою залежать від моделі взаємодії між державою і ГС. Відповідно, розглянемо чотири основні моделі такої взаємодії (рис. 4.9).

---

⁴⁰⁹ Пропозиції Президента до ЗУ «Про державне визнання і підтримку «Пласту» – національної скаутської організації України» від 04.09.2019 № 0976. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66668.

⁴¹⁰ Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

Рис. 4.9. Основні моделі взаємодії держави та громадського сектору⁴¹¹

На рисунку 4.9 відображено один із підходів до визначення моделей взаємодії між державою й громадським сектором, який використовується в Європі та вважається одним із найбільш придатних для здійснення характеристики особливостей розподілу державного фінансування у країнах Європи, передбаченого для ОГС. Запропонований вище підхід сформовано для того, щоб оцінити роль цих організацій у взаємодії з державою відповідно до таких параметрів, як рівень незалежності й рівень інституціалізації (наявність можливостей для самостійного вирішення певних проблем і виконання покладених на ОГС функцій).

Так, Український незалежний центр політичних досліджень розглядає особливості державної підтримки ОГС у різних країнах, серед яких: Франція, Великобританія, Ірландія, Угорщина, Хорватія (це держави, що репрезентують описані вище моделі)⁴¹². У таблиці 4.10 подано порівняльну характеристику підходів до організації державного фінансування

⁴¹¹ Огляд схем державного фінансування для громадянського суспільства (Європейський центр некомерційного права). *Громадянське суспільство*. 2010. С. 17–19. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache>.

⁴¹² Хадзі-Місева К., Сапліссон Ф. Огляд схем державного фінансування організацій громадянського суспільства. *Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти?* / Український незал. центр політ. дослідж. Київ, 2010. С. 208.

у кожній із країн, що репрезентують ту чи іншу модель взаємодії держави та громадського сектору.

Таблиця 4.10

Порівняння підходів до організації державного фінансування у Франції, Великобританії, Угорщині й Хорватії*

Ознака порівняння	Франція (корпоративна модель)	Великобританія (ліберальна модель)	Угорщина (соціал-демократична модель)	Хорватія (середземноморська модель)
Орган, що регулює державне фінансування	Центральна адміністрація, міністерства або місцеві органи (якщо ця функція делегована центром)	Міністерства; дочірні державні організації та органи, які перебувають у підпорядкуванні міністерств	Департамент громадських відносин при офісі прем'єр-міністра країни (з 1998 р.) парламент, уряд, міністерства і фонди при міністерствах	Урядовий департамент громадських об'єднань ⁴¹³ (до 2003 р. єдиний); Національний фонд розвитку ГС у Хорватії ⁴¹⁴
НПА, що регламентують державне фінансування ОГС	Низка циркулярів, які видає прем'єр-міністр	Англійський компакт «Фінансування і державне замовлення: кодекс найкращої ділової практики»	Стратегія підтримки і розвитку некомерційного сектору (2003 р.)	Кодекс найкращої ділової практики, норм і критеріїв надання фінансової підтримки програмам та проектам громадських об'єднань (2007 р.)
Принципи процесу фінансування		– зосередження уваги на результатах; – простота й пропорційність; – послідовність та координація; – своєчасність; – відкритість і звітність; – обговорення й діалог; – дух співпраці		1) чітке окреслення органами влади пріоритетних напрямів фінансування; 2) визначення умов критеріїв і порядку надання фінансової допомоги

⁴¹³ Office for cooperation with NGOs. Government of the Republic of Croatia / web-site. URL: <https://udruga.gov.hr/en>.

⁴¹⁴ National Foundation for Civil Society Development – Croatia / web-site. URL: <https://www.efc.be/member-post/national-foundation-for-civil-society-development-croatia>.

Продовження таблиці 4.10

Наявність Національного фонду сприяння розвитку ГС (НФСР ГС) чи іншого спеціалізованого органу	Не створено	Інтернет-портал, присвячений грантовій підтримці ОГС	Департамент громадських відносин при офісі прем'єр-міністра країни (з 1998 р.)	Створено, з 2003 р.
Особливості фінансування	На проведення операційних або програмних заходів	Відшкодування витрат («основне фінансування»)	Лише для покриття операційних і програмних витрат	Як для забезпечення інституційної підтримки, так і для проведення програмних заходів

*Складено автором на основі⁴¹⁵

У таблиці 4.10 чітко показано відмінності у механізмах державного фінансування НУО в різних країнах залежно від моделі взаємодії держави і неприбуткового сектору. Однак, потрібно наголосити, що, незалежно від моделі, яку використовує конкретна держава, в Європі загальноприйнятими є принципи державного фінансування ОГС, відповідно до яких відбувається розподіл державних коштів. До таких принципів належать⁴¹⁶:

- прозорість. Вона передбачає відкритість всього процесу фінансування та доступність інформації про нього;
- рівне ставлення до всіх конкурентів. Держава з повагою й об'єктивністю ставиться до всіх претендентів на отримання державного фінансування;
- вільна і справедлива конкуренція. Вибір організації, що отримає фінансування, здійснюється на засадах добросовісної конкуренції. Відповідно, фінансуються за рахунок держави ті організації, які найбільш ефективно його використовують у процесі досягнення цілей цього фінансування;

⁴¹⁵ Хадзі-Місєва К., Сапліссон Ф. Огляд схем державного фінансування організацій громадянського суспільства. *Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти?* / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ, 2010. С. 191–223.

⁴¹⁶ Там само, С. 191–223.

- звітність. ОГС, що отримують фінансування, подають звіти про свою діяльність та використання отриманих коштів;
- автономність. Для ОГС характерна автономність, тобто вони мають певні можливості самофінансування, тому державне фінансування – це їхня можливість, а не право.

Варто зауважити, що деякі суспільства досягли великих успіхів у цьому напрямку, бо ухвалили спеціальні кодекси співпраці між державою і ГС, які визначають основні умови, цілі й спільні зобов'язання держави та ГС щодо розподілу й отримання державного фінансування. Першим таким документом став так званий «англійський компакт», ухвалений ще у 1998 р. (його повна назва звучить так «Англійський компакт. Фінансування і державне замовлення: кодекс найкращої ділової практики» («Funding and Procurement: Compact Code of Good Practice in England»). Згодом схожі документи одержали схвалення з боку органів законодавчої влади також у інших країнах, серед яких: Німеччина, Франція, Ірландія, Естонія, Угорщина, Латвія, Польща, Хорватія, Чорногорія, Австралія, Канада, Молдова, Туреччина.⁴¹⁷

В Україні, що, як вже зазначалося, декларує державну підтримку розвитку ГС та прагне фактично здійснити євроінтеграцію, в 2018 р. було представлено проект ЗУ «Національний фонд сприяння розвитку громадянського суспільства». Це здійснювалося відповідно до розглянутої раніше Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки, у розділі 6 якої вказано на доцільність опрацювання питання створення фонду розвитку ГС «...з метою надання цільової підтримки на конкурсних засадах для фінансування програм, проектів та заходів організацій громадянського суспільства, спрямованих на реалізацію Стратегії».⁴¹⁸

---

⁴¹⁷ Divlak T. Code of conduct for civil society - public dialogue/relations in the EU and the world. *Findings of desktop research*. URL: https://www.cnvos.si/media/filer_public/26/79/2679b409-46f5-4a09-93f0-f708af29f806/cso_government_cooperation_desk_research_final.pdf.

⁴¹⁸ Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

У цьому законопроекті сформовано «правові, організаційні, фінансові засади діяльності Національного фонду розвитку громадянського суспільства, метою створення якого є сприяння розвитку громадянського суспільства України шляхом впровадження фінансових механізмів цільової підтримки розвитку громадянського суспільства, інструментів посилення інституційної спроможності організацій громадянського суспільства, а також ефективного партнерства громадянського суспільства з державними органами».⁴¹⁹

Водночас у запропонованому документі визначено основні завдання діяльності Фонду:⁴²⁰

- сприяти інституційному розвитку ОГС;
- підтримувати проекти і програми Фонду, які є пріоритетними для сприяння розвитку ГС України;
- надавати технічну підтримку реципієнтам Фонду.

Ці завдання відповідають вимогам сучасності та положенням чинної Стратегії розвитку ГС.

Експерти Європейського центру некомерційного права (ECNL) проаналізували цей законопроект на доцільність і відповідність нормам європейського права. Вивчивши запропонований до розгляду документ, вони дали свій коментар до цього законопроекту.⁴²¹ Експерти позитивно оцінили зусилля української сторони щодо створення Національного фонду розвитку громадянського суспільства. Проте вони звертають увагу розробників запропонованого документа й інших осіб, причетних до його створення, на наявність певних недоліків та неточностей. Наведемо основні з них:

- неточне визначення ключових термінів у цьому законопроекті може призвести до виникнення плутанини в їхньому використанні;

---

⁴¹⁹ Про Національний фонд розвитку громадянського суспільства: проект Закону України. URL: <https://www.prostir.ua/?news=komentar-do-proektu-zakonu-pro-natsionalnyj-fond-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva>.

⁴²⁰ Там само.

⁴²¹ Коментар до проекту ЗУ «Про національний фонд розвитку громадянського суспільства» / Європ. центр некомерц. права. URL: https://drive.google.com/file/d/11bzxjw7qs4OxpbdnxWTZTLGz_hCdUH1G/view.

- недостатньо чітко окреслено завдання Фонду і його подальшої діяльності (крім надання грантів);
- до реципієнтів зараховано релігійні організації, організації роботодавців та профспілки, діяльність яких не обов'язково кореспондує з інтересами держави;
- структура управління Фондом є надто складною й існують невирішені питання, пов'язані з виборами членів деяких керівних органів Фонду;
- цей законопроект прямо не визначає участь ОГС у встановленні пріоритетів або порядку фінансування.⁴²²

Крім цього, можна простежити також інші неточності та загрози для досягнення мети створення Фонду в Україні, які виявляються в недосконалостях запропонованого законопроекту. Розглянемо кілька найважливіших з них.

У запропонованому законопроекті передбачено, що до дій для досягнення завдань діяльності Фонду, перш за все, належать: «...оцінка потреб щодо розвитку ГС; визначення пріоритетів та видів інституційної підтримки ГС; визначення програм, проектів і заходів, пріоритетних для розвитку ГС».⁴²³ Однак, на наш погляд, такі дії роблять можливою наявність суб'єктивізму в діяльності Фонду. Для її усунення важливо здійснювати залучення до цих дій (процесів) представників самого ГС, причому воно має відбуватися на перманентній основі, а експерти з ГС – представляти різні сфери діяльності НУО, регіони та вікові групи.

Інший суттєвий недолік полягає у виділенні серед джерел фінансування діяльності Фонду так званої відсоткової субсидії. Вважаємо, що недоцільно вказувати такий механізм фінансування Фонду, оскільки він, з одного боку, дає змогу впроваджувати використання частини сплаченого платниками ПДФО, а, з іншого – нівелює ідею механізму відсоткової

---

⁴²² Коментар до проекту ЗУ «Про національний фонд розвитку громадянського суспільства» / Європ. центр некомерц. права. URL: https://drive.google.com/file/d/11bzxjw7qs4OxpbdnxWTZTLGz_hCdUH1G/view.

⁴²³ Про Національний фонд розвитку громадянського суспільства: проект Закону України. URL: <https://www.prostir.ua/?news=komentar-do-proektu-zakonu-pro-natsionalnyj-fond-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva>.

філантропії, яка передбачає особистий вибір платником податку ОГС, на користь якої здійснюватиметься трансфер частини сплаченого податку.

Проте, на нашу думку, ідеї створення Фонду варто приділити увагу. Більш того, в цьому законопроекті декларується, що у діяльності Фонду, будуть використовуватися такі принципи: законності; недискримінації реципієнтів; прозорості діяльності; самоврядності; політичної неупередженості.⁴²⁴ Отже, ці принципи доцільно використовувати і вони цілковито відповідають передовій міжнародній практиці.

Потрібно наголосити, що існування Фонду в разі дотримання таких принципів значною мірою сприятиме розвитку українського ГС.

Водночас, з огляду на зауваження експертів ECNL та названі вище недоліки необхідно доопрацювати законопроект з метою уникнення їхнього можливого негативного впливу.

Цілком логічним видається те, що оскільки фізичні особи у цьому процесі виконують дві ролі: з одного боку, вони виступають як отримувачі послуг, а з іншого – як платники податків, на основі яких, власне, і формуються загальні фонди коштів, що пізніше розподіляються між НУО, саме вони повинні вирішувати, на підтримку яких організацій потрібно спрямовувати кошти державного бюджету. Відповідно, варто здійснювати контроль за тим, щоб до складу конкурсної комісії, яка визначатиме ОГС, що будуть отримувати фінансування з Фонду, входили також представники самого ГС.

Однак створення Фонду одночасно не ліквідує інші механізми державного фінансування ОГС. Тому в існуючі методи державної підтримки ГС також слід внести деякі зміни, особливо щодо вибору організацій та проектів, які претендують на отримання фінансування з ДБУ.

У світі розроблено велику кількість механізмів, з допомогою котрих фізичні особи можуть вирішувати, на

---

⁴²⁴ Про Національний фонд розвитку громадянського суспільства: проект Закону України. URL: <https://www.prostir.ua/?news=komentar-do-proektu-zakonu-pro-natsionalnyj-fond-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva>.

підтримку яких НУО держава повинна спрямовувати фінансування. До таких найбільш поширених методів належать: участь фізичних осіб у наданні рекомендацій органам влади, участь представників ОГС у роботі спеціалізованих комісій, голосування проектів ОГС, що подаються на конкурс і претендують на отримання державної фінансової підтримки, названа вище відсоткова філантропія й ін.

В Україні громадяни теж мають змогу використовувати окремі механізми участі у розподілі бюджетних коштів. Наприклад, вони можуть подавати від своїх громадських об'єднань проекти бюджетів участі або голосувати за проекти, які одержали найбільше їхнє схвалення.

Вважаємо, що цей механізм, котрий вже кілька років успішно функціонує у нашій країні, слугує елементом, призначення якого полягає в активізації подальшого розвитку співпраці між державою та ГС у сфері розподілу бюджетних коштів.

Останнім часом у світовій практиці активно розвивається система «гроші ходять за клієнтом» («money follows the person»). Вона є новою за змістом і виникла лише кілька десятиліть тому у сфері соціального забезпечення в США як Програма «Медична допомога» («Medicaid») для підтримки стану здоров'я осіб з дуже низьким рівнем доходу.⁴²⁵ Держава запропонувала цю програму для того, щоб отримувачі медичної допомоги, які проживають у закладах тривалого перебування, мали змогу повернутися у громади, користуватися там більш доступними послугами тривалого догляду за такими особами та одержувати необхідну підтримку. Ця Програма забезпечує довготривале проживання у громадах отримувачів медичної допомоги незалежно від рівня необхідної допомоги й задоволення їхніх потреб у медичних послугах.⁴²⁶

---

⁴²⁵ Reinhard C. S. Money follows the person: un-burning bridges and facilitating a return to the community. *American Society and Aging*. URL: <https://www.asaging.org/blog/money-follows-person-un-burning-bridges-and-facilitating-return-community>.

⁴²⁶ Irvin C. V., Ballou J. The starting point: the balance of state long-term care systems before the implementation of the money follows the person demonstration. *The national evaluation of the money follows the person demonstration grant program, report from the field*. 2010. № 4.

В Україні ця система вже також діє. Зокрема, вона використовується в окремих сферах чи окремими органами самоврядування. Як яскравий приклад цього можна навести запровадження системи «гроші ходять за пацієнтом» у медичній сфері. Відповідно до цієї системи, рівень фінансування закладів первинної медичної допомоги залежить від того, яка кількість пацієнтів у них обрала сімейних лікарів.⁴²⁷ Іншим прикладом функціонування такого механізму є система «гроші ходять за людиною», на основі якої більш ефективно здійснюється фінансування реабілітаційних заходів дітей з обмеженими можливостями внаслідок ДЦП.

На наш погляд, система «гроші ходять за клієнтом» – це один із найбільш ефективних для використання механізмів при виділенні коштів з ДБУ на підтримку ІГС, що мають право на таке фінансування.

Введення в дію механізму «гроші ходять за клієнтом» (вважаємо, що варто використовувати саме термін «клієнт», оскільки НУО є надавачами послуг специфічного виду) дає змогу забезпечити одержання позитивного ефекту як для держави зокрема, так і для населення та ІГС загалом.

Вигода для держави від введення в дію такого механізму полягає у тому, що він дасть змогу не лише здійснювати розподіл коштів ДБУ за прозорою процедурою, в результаті чого дотримуватиметься принцип об'єктивності та покращиться імідж демократичної держави, а й реально збільшити ефективність розподілу державних коштів і проводити постійний моніторинг за отриманими ресурсами.

Механізм «гроші ходять за клієнтом» сприяє підвищенню податкової дисципліни серед громадян, оскільки їм важливо розуміти, куди та з якою метою спрямовуються їхні кошти як платників податків, а безпосередня участь громадян у розподілі коштів ДБУ шляхом вибору тієї чи іншої організації відповідно до власних уподобань дає їм таку можливість.

---

⁴²⁷ Супрун розповіла, як «гроші ходитимуть за пацієнтом». *ТСН*: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/suprun-rozpovila-yak-groshi-hodyat-za-paciyentom-1226910.html>.

Проте необхідно наголосити, що введення в дію такого механізму дає населенню відчуття власної значущості й сприяє підвищенню рівня його фінансової грамотності, оскільки цей процес, очевидно, буде супроводжуватися інформаційною підтримкою і популяризацією серед громадян держави. Відповідно, процеси розподілу державних коштів привертатимуть їхню увагу щораз більше.

Розглянемо ж найбільші вигоди, які отримає населення. Перш за все, розширення кола реципієнтів дасть змогу ОГС значно збільшити рівень фінансової спроможності, а отже – покращити свій матеріально-технічний стан та підвищити рівень надання власних послуг. У результаті населення також зможе отримувати більш якісні послуги. Крім цього, ті організації, які отримуватимуть більший обсяг фінансового забезпечення, зможуть зменшити або ліквідувати членські внески (для тих організацій, які їх використовують).

Що ж стосується ОГС загалом, то механізм «гроші ходять за клієнтом» стає можливістю для кожної організації, яка активно функціонує, отримувати фінансові ресурси від держави на свою діяльність. З одного боку, не кожна організація зможе отримати значний обсяг фінансування, бо він залежатиме від прихильності представників населення до її діяльності, а з іншого – цей механізм сприятиме формуванню конкурентного середовища серед самих ОГС, з яких більший обсяг фінансування отримуватиме та організація, яка надає свої послуги з вищим рівнем якості, відкритості, ефективності та виявляє більшу соціальну відповідальність. Таким чином, цей механізм сприятиме розвитку й інституціоналізації самого ГС, що, відповідно, впливає на розвиток демократії в державі.

Зважаючи на переваги, які може дати механізм «гроші ходять за клієнтом» для держави, населення і ГС, вважаємо, що його варто використовувати в Україні. Однак перед його застосуванням для всіх видів ОГС, що мають право на отримання фінансування з ДБУ (їх перелічено раніше), потрібно здійснити апробацію цього механізму на одному окремому виді

НУО. На нашу думку, найбільш придатними для первинного використання механізму «гроші ходять за клієнтом» серед НУО нашої держави є ГО фізкультурно-спортивного спрямування. Цей вибір зумовлений впливом певних чинників, серед яких:

- передбачене в БКУ фінансування для таких організацій⁴²⁸;
- закріплене в КУ зобов'язання держави дбати про розвиток фізичної культури та спорту й забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя⁴²⁹;
- ухвалення Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 р.⁴³⁰;
- легкість обліку членства такого виду ГО;
- наявність досвіду законодавчої ініціативи у цьому напрямку.

Крім названих вище чинників вагомий вплив має ще один, а саме: на фінансування ГО спортивного спрямування щороку з ДБУ виділяються значні кошти, але процедура їхнього виділення не характеризується цілковитою прозорістю, а відповідно, цілі такого фінансування досягаються не завжди.

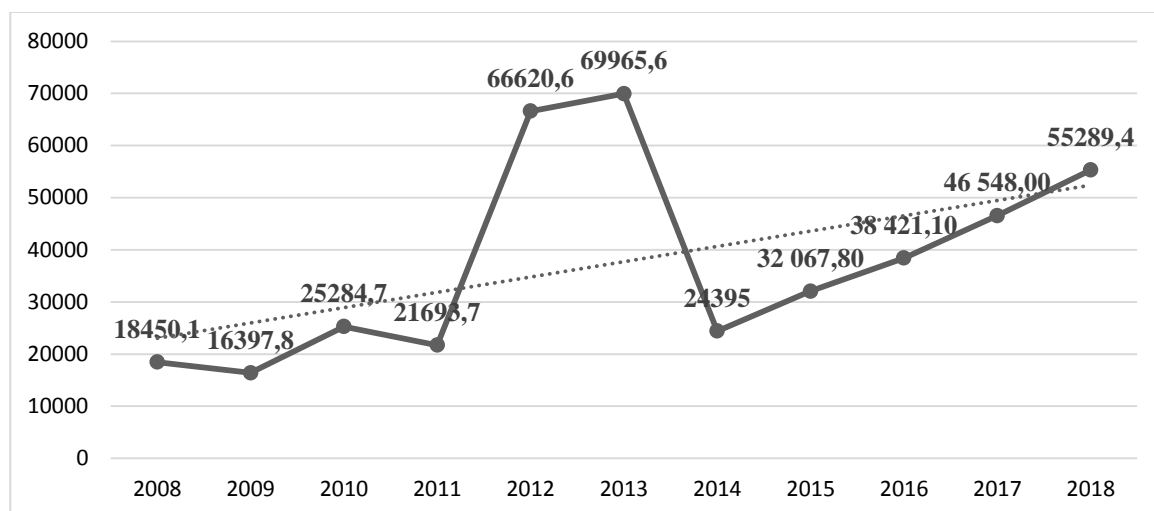
Динаміку обсягів державного фінансування ГО фізкультурно-спортивного спрямування в Україні відображено на рисунку 4.10.

---

⁴²⁸ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

⁴²⁹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>.

⁴³⁰ Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03.2017 № 115. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249793397>.

Рис. 4.10. Динаміка обсягів державного фінансування ГО фізкультурно-спортивного спрямування в Україні у період 2008–2018 рр., тис. грн*

* Складено автором на підставі Законів України «Про Державний бюджет України» на відповідні роки.⁴³¹

З рисунка 4.10 видно, що діяльність ГО фізкультурно-спортивного спрямування у досліджуваному періоді фінансувалася постійно. Більш того, потрібно вказати, що фінансування у період 2008–2018 рр. значно зросло, а саме з 18 450,1 тис. грн у 2008 р. до 66 289,4 тис. грн у 2018 р., тобто в абсолютному виразі воно становило 47 839,3 тис. грн, а у відносному – 259,29%. Для порівняння слід зазначити, що обсяги видатків ДБУ збільшилися на 291,65%. Отже, можна стверджувати, що простежується відносна пропорційність видатків на підтримку ГО фізкультурно-спортивного спрямування та загальних видатків ДБУ.

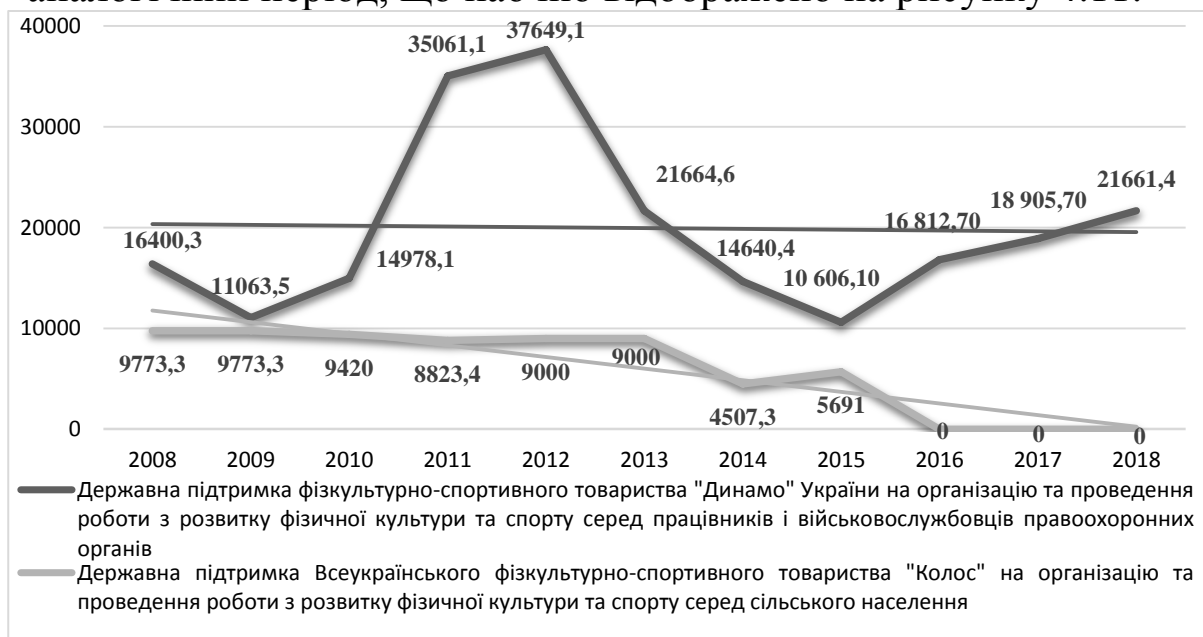
Варто також звернути увагу також на динаміку фінансування: так, до 2011 р. не спостерігалось визначеної тенденції у фінансуванні діяльності ГО, що свідчить про відсутність чіткої позиції влади щодо ролі ГО фізкультурно-спортивного спрямування у розвитку фізкультури і спорту в нашій державі. Різке зростання фінансування цих організацій відбулося у 2012 р., що пов'язано з проведенням «Євро-2012», активну участь в організації та проведенні якого брали також ГО

⁴³¹ Верховна Рада України / офіц. веб-портал. URL: rada.gov.ua.

(інформаційна й волонтерська підтримка, протидія закликам до бойкоту, громадський моніторинг за станом підготовки та ін.).⁴³²

В економічно розвинених країнах світу в найбільш кризові й переломні моменти збільшується підтримка НУО, здатних пом'якшити наслідки кризи. Проте на рис. 4.10 показано, що в Україні наслідком загострення політичної та економічної кризи, спричиненої виникненням початком військового конфлікту на сході держави, стало значне скорочення фінансової підтримки ГО фізкультурно-спортивного спрямування. Тим не менше, вже з 2015 р. обсяги фінансування цих ГО постійно збільшувалися, а відносні показники зростання у період 2015–2018 рр. Перебували в межах [18,78 : 31,45].

У нашій країні існує практика підтримки окремих ГО з державного бюджету (за окремими статтями), але вона не набула поширення. Визначимо тенденції й особливості фінансування окремих ГО фізкультурно-спортивного спрямування з ДБУ за аналогічний період, що наочно відображено на рисунку 4.11.

Рис. 4.11. Динаміка обсягів державного фінансування окремих ГО фізкультурно-спортивного спрямування у 2008–2018 рр., тис. грн*

*Складено автором на підставі Законів України «Про Державний бюджет України» на відповідні роки.⁴³³

⁴³² Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: доп. Нац. ін-ту стратег. дослідж. при През-тові України. URL:<http://www.niss.gov.ua>.

⁴³³ Верховна Рада України / офіц. веб-портал. URL: rada.gov.ua.

Зокрема, у період 2008–2018 рр. тільки дві ГО фінансувалися з Державного бюджету України. При цьому, як видно з рисунка 4.11, обсяги фінансування та їхня динаміка не характеризувалися постійністю.

Постійну підтримку за рахунок коштів державного бюджету в досліджуваний період одержувало тільки Товариство «Динамо». Пік фінансування, як і в разі державного фінансування ГО фізкультурно-спортивного спрямування (рис. 4.11), припадає на 2012 р., після якого простежувалося різке зменшення такого фінансування з подальшим поступовим його нарощенням. відповідно, за досліджуваний період фінансування Товариства «Динамо» зросло на 32,08%. Однак, лінія тренда є низхідною, що підтверджує існування загального негативного тренда у фінансуванні цієї ГО.

Фінансова підтримка Товариства «Колос» характеризувалася постійним скороченням фінансування з подальшим його припиненням починаючи з 2016 р.

Слід уточнити, що хоч обидві ГО мають однакову мету діяльності, яка полягає в організації та проведенні роботи з розвитку фізичної культури і спорту, їхня діяльність спрямована на різні групи населення: у Товариства «Динамо» – на працівників та військовослужбовців правоохоронних органів, а у Товариства «Колос» – на сільське населення.

Зважаючи на все вищесказане, можемо зробити висновок, що політика підтримки діяльності ГО є дуже чутливою до загальнодержавної політики. Так, фінансування діяльності ГО фізкультурно-спортивного спрямування збільшувалося у період проведення «Євро–2012», але з настанням економічної й політичної кризи воно різко зменшилося. Що стосується кількох останніх років, то виникнення і загострення військового конфлікту на сході України привело до деякого нарощення фінансування діяльності Товариства «Динамо», яке об'єднує колективи фізичної культури та спорту працівників і військовослужбовців Адміністрації Президента України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного департаменту України з питань виконання покарань,

Міністерства з надзвичайних ситуацій України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Генеральної прокуратури України, Державної митної служби України, Антимонопольного комітету України, Управління державної охорони України, Податкової міліції Державної податкової адміністрації України й ін. Водночас фінансування діяльності Товариства «Колос» – припинилося, що свідчить про відсутність пріоритету підтримки розвитку спорту серед сільського населення в державній політиці.

Більш того, наприклад, у 2018 р. на підтримку Товариства «Динамо» з ДБУ спрямовано 21, 66 млн грн, а на підтримку всіх інших ГО фізкультурно-спортивного спрямування – 55,29 млн грн. Потрібно наголосити, що такий розподіл коштів ДБУ не тільки є непропорційним, а й суперечить основним європейським принципам державного фінансування ОГС. Адже він здійснюється на непрозорих умовах, не забезпечує рівність у ставленні до претендентів на фінансування і не стимулює здорову конкуренцію між ГО.

З урахуванням вище зазначеного, проведемо аналіз державного фінансування ГО фізкультурно-спортивного спрямування щодо використання механізму «гроші ходять за клієнтом». Оскільки йдеться про спортивні та фізкультурні організації, необхідно специфікувати назву механізму як «гроші ходять за спортсменом».

Головна ідея механізму «гроші ходять за спортсменом» полягає в тому, щоб кожен громадянин, який долучається до діяльності ГО фізкультурно-спортивного спрямування, мав вплив на розподіл державного фінансування. Інакше кажучи, важливо, щоб відповідні ГО фінансувалися не на підставі рішення відповідних органів чи засідання конкурсної комісії (її діяльність теж може бути не повністю об'єктивною), а на основі об'єктивного підрахунку кількості осіб, які є членами ГО. Звичайно, введення в дію механізму «гроші ходять за спортсменом» без внесення змін до процедури реєстрації й обліку членів ГО може призвести до виникнення низки

зловживань з боку ГО, які можуть формально збільшувати кількість своїх членів. Тому вважаємо, що для введення в дію цього механізму потрібно:

1. Чітко фіксувати членство в організації спортсменів, долучених до її діяльності.

2. Підтвердити членство у діяльності ГО фізкультурно-спортивного спрямування громадянином, який має вплив на розподіл державного фінансування, на основі ідентифікаційного номера фізичної особи (або інших даних, що його замінюють у разі, якщо особі не надано індивідуальний ідентифікаційний код).

3. Розширити право на отримання державного фінансування також на ГО фізкультурно-спортивного спрямування, що не мають всеукраїнського статусу (на сьогодні право на отримання фінансування з ДБУ мають тільки всеукраїнські ГО фізкультурно-спортивного спрямування).

У результаті здійснення таких змін з'явиться можливість: по-перше, показати реальну ситуацію з членством у ГО фізкультурно-спортивного спрямування; по-друге, уникнути можливих маніпуляцій з їхнього боку, що стосуються подання неправдивих даних про членство в діяльності цих організацій для отримання фінансування з ДБУ. До того ж, на наш погляд, необхідно, щоб кожен громадянин мав вплив на розподіл державного фінансування тільки для однієї ГО фізкультурно-спортивного спрямування. Відповідно, фінансування зможе отримати та ГО, в якій членство підтверджено на основі ідентифікаційного коду і воно було першим (пріоритетним). У разі, якщо особа хоче змінити ГО, на користь якої з ДБУ будуть спрямовуватись кошти за її членство, то потрібно просто вказати власний ідентифікацій код в он-лайн-кабінеті іншої ГО (технічний супровід механізму писано нижче), як це, наприклад, відбувається при виборі пацієнтом лікаря первинної медичної ланки.

Що ж стосується розширення права на отримання фінансування для організації, які не мають всеукраїнського статусу, то це необхідно зробити з метою розвитку спорту не

лише у великих містах, а й у малих населених пунктах. Адже часто спортивні організації, які дуже ефективно ведуть свою діяльність в одному населеному пункті, не можуть бути представлені в інших місцях (зокрема, через винятковість тих послуг, які вони надають). У такому разі навіть незначні (порівняно з всеукраїнськими організаціями) надходження з ДБУ зможуть збільшити їхню фінансову спроможність. Водночас це дасть змогу підвищити рівень інституціоналізації такого виду ГО, які, прагнучи використати можливість отримання додаткового фінансування, будуть конкурувати між собою та намагатися краще надавати послуги.

З метою уникнення створення ГО лише для отримання фінансування з ДБУ, доцільно запропонувати, щоб до ГО, які претендують на отримання цього фінансування, висувалися такі вимоги:

- досвід роботи більше, ніж один рік за станом на 1 січня року, в якому надається фінансування;
- членство не менше, ніж 15 осіб;
- наявність інших джерел фінансування (хоча б одного з можливих);
- наявність сайту і / або сторінки в соціальних мережах, де відображається інформація, яка може підтвердити фактичне існування організації й її активність;
- соціально відповідальна діяльність згідно з основними видами соціальної взаємодії: відсутність заборгованості перед державою, відсутність заборгованості перед найманими працівниками, діяльність із задоволення інтересів членів / населення та ін.

Здійснення таких превентивних заходів дасть змогу брати участь у розподілі фінансування ДБУ тільки тим організаціям, які активно функціонують, сприяючи розвитку фізичного здоров'я серед населення України.

Для введення в дію цього механізму і з огляду на необхідність цифровізації економічних відносин, на нашу думку, потрібно створити інтернет-портал, який сприятиме такому процесу. Зокрема, кожна організація, яка претендує на

отримання фінансування, повинна бути зареєстрованою на ньому й мати власний он-лайн-профіль.

Відповідно, кожна ГО вказує у своєму профілі власний код ЄДРПОУ (Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України), подає інформацію про діяльність, наводить юридичну адресу й ін. і розміщує Статут та посилання на активний сайт / сторінку в соціальних мережах. На цьому сайті також подаватиметься інформація про членство в діяльності ГО і вказуватимуться ідентифікаційні коди її членів. Таким чином, кожна організація, яка матиме право на одержання фінансування з ДБУ, отримає відповідне сповіщення та зможе підтвердити бажання його одержати чи відмовитись від нього.

Після отримання підтвердження від усіх ГО фізкультурно-спортивного спрямування про бажання одержати фінансування за рахунок коштів ДБУ слід визначити суму коштів, що перераховуватимуться на рахунок конкретної організації, з формулою:

$$F_i = P_i * \frac{F}{P}, \text{ де} \quad (4.1.)$$

F_i – сума фінансування конкретної i -ої організації фізкультурно-спортивного спрямування, яку вона отримає з ДБУ;

F – загальна сума фінансування, яку буде розподілено між усіма ГО фізкультурно-спортивного спрямування;

P_i – кількість членів конкретної i -ої організації фізкультурно-спортивного спрямування, яка отримує фінансування з ДБУ;

P – загальна кількість членів усіх ГО фізкультурно-спортивного спрямування, між якими буде розподілено фінансування ДБУ.

Використовуючи формулу (4.1), кожна ГО фізкультурно-спортивного спрямування зможе самостійно визначити суму фінансування, на яку вона може претендувати, а також перевірити правильність розрахунку вже наданого фінансування.

Більш того, створений інтернет-портал даватиме можливість кожному громадянину перевірити власне членство у діяльності ГО фізкультурно-спортивного спрямування й

ознайомитися з повним переліком організацій, які претендують на отримання державного фінансування. Крім цього, за бажанням можна буде переглянути перелік організацій, яким надається підтримка з ДБУ, та дізнатися про суми такого фінансування, що сприятиме активізації громадського моніторингу за діяльності таких ГО.

Очевидним видається те, що кошти, які отримуватимуть ГО фізкультурно-спортивного спрямування, мають використовуватися для досягнення їхніх статутних цілей. Тому кожна організація, що отримує кошти з ДБУ, повинна подавати звіт про їхнє використання до Державної фіскальної служби України і розміщувати його на створеному сайті / порталі.

Контроль за використанням коштів ДБУ здійснюватиме Рахункова палата України. Слід уточнити, що введення в дію механізму «гроші ходять за спортсменом» потягне за собою додаткові витрати для профільного міністерства. Проте варто зауважити, що при існуючому на сьогодні механізмі розподілу коштів ДБУ для аудиту проекту було закладено кошти, що мало би сприяти не лише перевірці витрачання коштів, а й якісному оцінюванню індивідуальних проектів.⁴³⁴

Отже, використання механізму «гроші ходять за спортсменом» дасть змогу досягнути прозорості в розподілі коштів ДБУ, що виділяються на діяльність ГО фізкультурно-спортивного спрямування.

Однак варто зазначити, що на додаткове фінансування та стимулювання діяльності заслуговують ті ГО фізкультурно-спортивного спрямування, які показують найбільшу ефективність діяльності, що виявляється у підготовці спортсменів, які представляють нашу країну на міжнародній арені. На підтримку їх діяльності потрібно надавати додаткову підтримку з ДБУ. Проте ці організації мають отримувати фінансування за окремими статтями бюджету, не претендуючи на загальне фінансування, що спрямовується на підтримку ГО фізкультурно-спортивного спрямування.

---

⁴³⁴ Державне фінансування громадських організацій: головні зміни у першій половині 2019 року. *Together. Європейський простір*. URL: <https://euprostit.org.ua/stories/142754>.

РЕЗЮМЕ

ІГС, вивчаючи настрої населення і рефлексуючи на них своєю діяльністю, не лише сприяють особистісному розвитку окремих індивідів та підвищенню їхнього добробуту, а й стають своєрідними «школами демократії», здатними навчити людей бути свідомими громадянами і брати відповідальність за власні рішення та долю держави. Більш того, діяльність ІГС активізує економічний розвиток у державі, додає їй інвестиційної привабливості й стимулює збільшення інноваційного потенціалу.

Ефективна діяльність ІГС суттєво залежить від ефективності організації та функціонування фінансів ІГС, яке передбачає не лише залучення до діяльності фінансових ресурсів, а й їхній розподіл і використання за доцільністю.

З огляду на те, що Україна є молодою незалежною державою, ІГС якої перебуває на стадії відродження після довготривалих утисків з боку влади, потрібно розробити загальну концепцію організації та функціонування фінансів ІГС у нашій країні, котра буде базуватися на національних особливостях і враховувати міжнародний досвід функціонування третього сектору.

Аналіз теорії й практики фінансів ІГС показало, що в межах формування нових правил та підходів до вивчення і функціонування фінансів ІГС, необхідно:

- з урахуванням зв'язку між розвитком ІГС та економікою і для досягнення соціально-економічного ефекту від діяльності ІГС на зразок розвинених держав світу сприяти створенню розвиненої мережі ІГС, які слід розуміти як добровільні, самоврядні організації формального чи неформального характеру, що об'єднують фізичних та юридичних осіб навколо спільної ідеї чи мети діяльності, відмінної від отримання прибутку;
- використовувати теорію інституціоналізму в процесі здійснення досліджень фінансів ІГС як таку, яка здатна найбільш цілісно та з урахуванням міждисциплінарного підходу розкрити

особливості перебігу економічних процесів, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів ІГС задля досягнення мети їхньої діяльності;

- при аналізі фінансів ІГС враховувати вплив демократичних інновацій (наявних і потенційних) на методологію їхнього дослідження. Врахування того факту, що поява різних демократичних інновацій ускладнює та урізноманітнює методологію дослідження фінансів ІГС, дає змогу досліднику не ігнорувати окремі її елементи та, в результаті, продукувати більш якісний науковий продукт;

- досліджувати фінанси ІГС з урахуванням того факту, що вони не тільки мають складну структуру, а й слугують елементом фінансової системи держави. Відповідно до цього, повинні прийматися управлінські рішення органів влади, що стосуються ІГС та їх фінансів;

- базувати державне регулювання фінансів ІГС на чіткій методології, яка враховує їхні основні характеристики, має логічну структуру і є визначеною в часі, що забезпечить підсилення ролі ІГС у державі, у тому числі у економічній сфері;

- сформувані чіткі правила утворення і функціонування окремих видів ІГС на основі системного підходу, згідно з яким окремі законодавчі акти, що регламентують утворення та діяльність ІГС, будуть у повній відповідності одне з одним. Така законодавча єдність правил сприятиме розвитку ІГС, прозорості діяльності його інститутів, зокрема функціонування фінансів ІГС;

- у процесі дослідження ефективності організації фінансів ІГС звертати увагу на здатність ОГС не лише залучати ресурси з різних джерел, а й урівноважувати доходи та витрати між собою й аналізувати їхню структуру і реальні величини;

- використовувати у практичній діяльності ІГС можливість отримати додаткові фінансові ресурси від їхньої діяльності від фізичних осіб, що дасть змогу не лише диверсифікувати джерельну базу НУО, а й розвивати культуру філантропії серед самого населення;

- використовувати потенціал діяльності ІГС у розбудові демократії в державі, стимулюючи на рівні держави ті витрати НУО, що найбільше сприяють її розвитку та розвитку окремих її елементів;

- зважати на роль ІГС у системі економічної безпеки держави в процесі боротьби з корупцією і детінізацією в країні (з одного боку як інститутів, що борються із зазначеними негативними явищами, а з іншого боку – як суб'єктів, які використовуються для поширення цих явищ);

- продовжити практику державного фінансування статутної діяльності ПП в Україні та для закріплення позитивного тренда й усунення можливостей використання права на внесення змін до нормативно-правових актів народними депутатами у ЗУ «Про політичні партії України» закріпити норму, що забороняє ухвалювати зміни до порядку фінансування статутної діяльності ПП у нашій державі з ДБУ, на період чинної каденції ВРУ;

- ввести в дію механізм «гроші ходять за спортсменом» з метою апробації зміни підходів до розподілу коштів Державного бюджету України, передбачених для НУО, що очікувано дозволить збільшити прозорість розподілу бюджетних коштів, що виділяються на підтримку спортивних ГО в Україні, й сприятиме підвищенню ефективності діяльності цих організацій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alexander J. C. Civil society I, II, III: constructing an empirical concept from normative controversies and historical transformations. *Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization* / ed. by Jeffrey C. Alexander. London etc.: Sage, 1998. 246 p.
2. Appiagyei-Atua K. Civil Society, Human Rights and Development in Africa: A Critical Analysis. 2005. <http://www.peacestudiesjournal.org.uk>.
3. Aristotel. Politika. Kyiv: Osnovy, 2000. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm>.
4. Baiocchi G., Ganuza E. Popular democracy: the paradox of participation. Stanford, CA.: Stanford University Press, 2017.
5. Betz F. Managing Technology: competing through new ventures, innovation, and corporate research. *Englewood Cliffs*. N. J.: Prentice Hall, 1987. 268 p.
6. Bureau of democracy, human rights, and labor, U. S. Department of state. Guiding principles on non-governmental organizations. 2006. URL: <https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/77771.htm>.
7. BusinessDictionary: system definition. 2019. URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/system.html>.
8. Caux round table for moral capitalism. URL: <http://www.cauxroundtable.org/index.cfm?&menuid=28&parentid=2>.
9. Croissant A., Lauth H., Merkel W. Zivilgesellschaft und Transformation. Ein internationaler Vergleich. *Systemwechsel Zivilgesellschaft und Transformation*. Opladen: Leske + Budrich, 2000. S. 9-49.
10. Deepa N. Voices of poor. Can anyone hear us? Oxford University Press, 2000. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/335642-1124115102975/1555199-1124115187705/ch4.pdf>.
11. Divlak T. Code of conduct for civil society – public dialogue / relations in the EU and the world. Findings of desktop research. URL: https://www.cnvos.si/media/filer_public/26/79/2679b409-46f5-4a09-93f0-f708af29f806/cso_government_cooperation_desk_research_final.pdf.
12. Dodgson M., Bessant J. Effective innovation policy: a new approach. Boston: International Thomson Business Press, 1996. URL: https://www.academia.edu/17990948/Effective_innovation_policy_a_new_approach.
13. Dorothy L., Walter S. When sparks fly. Boston: Harvard Business School Press, 1999. Pp. 6–8.
14. Drucker P. Quotations by author. URL: http://www.quotationspage.com/quotes/Peter_Drucker.

15. Edwards M. *Civil society*. Cambridge: Polity, 2004. 192 p.
16. Elstub S., Escobar O. A typology of democratic innovations. *Paper for the political studies association's annual conference (Glasgow, 10th–12th April 2017)*. Glasgow, 2017. URL: <https://www.psa.ac.uk/sites/default/files/conference/papers/2017/A%20Typology%20of%20Democratic%20Innovations%20-%20Elstub%20and%20Escobar%202017.pdf>.
17. Finance. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/finance>.
18. Finance. *Cambridge dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/finance>.
19. Finance. *Collins English dictionary*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/finance>.
20. Finance. *Merriam-Webster dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/finance>.
21. Finance. *Oxford dictionary*. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/finance>.
22. Finance. *Thesaurus. Com*. URL: <https://www.dictionary.com/browse/finance>.
23. Finance. *Wikipedia: The free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Finance>.
24. Flacks R. On the uses of participatory democracy. *Dissent*. 1966. № 13. November. P. 701–708; *The American left* / ed. by Loren Baritz. P. 397–405.
25. Freedom House / web site. URL: <https://freedomhouse.org>.
26. Freedom in the world. Ukraine / URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2006/ukraine>.
27. Geissel B. On the evolution of democratic innovations. *Theses of the 21st World congress of political science (Santiago, 12–16 July, 2009)*. Santiago, 2009. URL: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_150.pdf.
28. Gemuenden J. Innovation. URL: <http://www.innovation.cc/discussion-papers/definition.htm#Farrell>.
29. General assembly – quick links. URL: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/40>.
30. Habermas J. Zur Rolle von Zivilgesellschaft und politischer Öffentlichkeit. *Faktizität und Geltung*. Frankfurt A. M.: Suhrkamp, 1992. S. 399-467.
31. Harneit-Sievers A. «Zivilgesellschaft» in Afrika: Anmerkungen aus historischer Perspektive. Berlin: Vortrag Humboldt-Universität, 2005.
32. India today. Exclusive: How NGOs are helping black money hoarders launder their dirty cash. URL: <https://www.indiatoday.in/mail->

today/story/black-money-money-laundering-ngo-modi-government-demonetisation-354699-2016-11-30.

33. Innovation. *Dictionary.com*. URL: <https://www.dictionary.com/browse/innovation>.

34. Innovation. *Innovation productivity blog*. URL: http://innovationproductivity.typepad.com/my_weblog/2007/12/iiips-definitio.html.

35. Innovation. *Investor words*. URL: <http://www.investorwords.com/2480/innovation.html>.

36. Innovation. *Merriam-Webster dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation>.

37. Innovation. *The free dictionary*. URL: <http://www.thefreedictionary.com/innovation>.

38. Innovation. *Think smart blog*. URL: http://thinksmart.typepad.com/good_morning_thinkers/2004/05/defining_innovation.html.

39. Innovation. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Innovation>.

40. Irvin C. V., Ballou J. The starting point: the balance of state long-term care systems before the implementation of the money follows the person demonstration. *The national evaluation of the money follows the person demonstration grant program, report from the field*. 2010 № 4. URL: <http://www.mathematica-mpr.com/publications/pdfs/health/mfpfieldrpt4.pdf>.

41. Keane J. Despotism and democracy – the origins and development of the distinction between civil society and the state 1750 – 1850. *Civil society and the state – new European perspectives* / John Keane (ed.). London, New York: Verso, 1988. P. 35-71.

42. Kurt D. What is finance? *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/ask/answers/what-is-finance>.

43. Lauth H. Ambivalenzen der Zivilgesellschaft in Hinsicht auf Demokratie und soziale Inklusion. *Nord-Süd aktuell*. 2003. Vol. 2. S. 223-232.

44. Lewis D. Civil society in African contexts. Reflections on the usefulness of a concept. *Development and Change*. 2002. №. 33 (4). P. 569–586.

45. Marx K., Engels F. *German ideology* / Collected Works. Moscow: Politizdat, 1955. Vol. 5.

46. Merkel W. Systemwechsel Band. *Zivilgesellschaft und demokratische Transformation*. Opladen: Leske + Budrich, 2000. P. 372.

47. Merkel W., Lauth H. Systemwechsel und Zivilgesellschaft. Welche Zivilgesellschaft braucht die Demokratie? *Aus Politik und Zeitgeschichte*. 1998. Vol. 6 (7). S. 3–12.

48. Mexhuani B., Rrahmani F. The relationship between political parties and civil society. *Journal of political sciences and public affairs*. 2017. Vol. 5 (4). P. 295. URL: <https://www.omicsonline.org/open-access/the-relationship-between-political-parties-and-civil-society-2332-0761-1000295-95421.html>.

49. Michels A. Innovations in democratic governance-how does citizen participation contribute to a better democracy? *International Review of Administrative Sciences*. 2011. DOI: 10.1177/0020852311399851.

50. National foundation for civil society development – Croatia / web-site. URL: <https://www.efc.be/member-post/national-foundation-for-civil-society-development-croatia>.

51. Nations in transit. Methodology / Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit-methodology>.

52. Nations in transit. Ukraine / Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine>.

53. Office for cooperation with NGOs. Government of the Republic of Croatia / web-site. URL: <https://udruga.gov.hr/en>.

54. OSCE. Fundamental principles on the status of non-governmental organizations in Europe. 2004. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/37859>.

55. Oslo manual: guidelines for collecting and interpreting innovation data. Third edition. OECD, 2005). 46 p.

56. Paffenholz T., Spurk C. Civil society, civic engagement, and peacebuilding. *Social Development Papers*. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTCPR/Resources/WP36_web.pdf.

57. Plackett R. L. Some theorems in least squares. *Biometrika*. 1950. Vol. 37, Is. 1–2, June 1950. P. 149–157. URL: <https://doi.org/10.1093/biomet/37.1-2.149>.

58. Pouligny B. Civil society and post-conflict peacebuilding: ambiguities of international programmes aimed at building «New» Societies». *Security Dialogue*. 2005. Vol. 36, no. 4. P. 495-510.

59. Principles and recommendations for international NGO participation in Haiti recovery, reconstruction and development. *Joint Paper of NGO Platforms: Brazil, Canada, Chile, Europe, France, Spain, and the United States*. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/64BCF3129AAE7BEF492576F8000831A0-Full_Report.pdf.

60. Principles for non-governmental organizations. URL: <http://ethics.iit.edu/codes/CRT%202016%202.pdf>.

61. Prozorro. URL: <https://prozorro.gov.ua/news>.

62. Putnam R., Schuster S. Bowling alone: the collapse and revival of American community. New York: Simon and Schuster, 2000. URL: <https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1578&context=ce>.

63. Razeghi A. The riddle. San Francisco: Jossey-Bass, 2008. 24 p.
64. Reinhard C. S. Money follows the person: un-burning bridges and facilitating a return to the community. *American Society and aging*. URL: <https://www.asaging.org/blog/money-follows-person-un-burning-bridges-and-facilitating-return-community>.
65. Rousevelt F. The economic security of the nation: pamphlet. *The National Conference on Economic Security (Washington, 14 November 1934)*. Washington, D. C., 1934. URL: <https://www.ssa.gov/history/reports/ces/cesvol9security.html>
66. Salamon L. M. Putting the civil society sector on the economic map of the world. *Annals of public and cooperative economics*. 2010. № 81. P. 167–210. doi:10.1111/j.1467-8292.2010.00409.
67. Schade J. Zivilgesellschaft. Eine vielschichtige Debatte. Duisburg: INEF, 2002. URL: <https://www.uni-due.de/imperia/md/content/inef/report59.pdf>.
68. Schumpeter J. A. Business cycles: a theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process. Vol. 1. New York: McGraw-Hill, 1939. P. 161–174.
69. Siauliai A. The essence of the concept of «innovation» as an economic category and economic systems management. *Electronic Scientific Journal*. URL: <http://www.uecs.ru>.
70. Silitto H. and others. Defining «System»: a comprehensive approach: theses of the 27th Annual INCOSE international symposium (Adelaide, Australia, 15–20 July 2017). Adelaide, Australia, 2017.
71. Smith G. Democratic innovations: designing institutions for citizen participation. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. URL: https://www.academia.edu/11782670/Democratic_Innovations_Designing_Institutions_for_Citizen_Participation?auto=download.
72. Soltynski M. Innovation. URL: <http://www.innovation.cc/discussion-papers/definition.htm#Farrell>.
73. Something new under the sun: a special report on innovation, Vaitheeswaran, Vijay. *The Economist*. 2007. 13th Oct. P. 4.
74. Spurk C. Understanding civil society – history, debates, and contemporary approaches. *Civil Society Peacebuilding*. 2010. URL: https://www.academia.edu/27420765/Understanding_Civil_Society
75. Tkachuk I. Y. Citizens participation in financing activities and development of NGOs in Ukraine. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 4. С. 325–331. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_4_41.
76. Tocqueville A. On the tyranny of the majority. URL: <https://edsitement.neh.gov/curriculum-unit/alexis-de-tocqueville-tyranny-majority>.

77. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/about>.

78. Ukraine crisis media center. The dictator laws of January 16, 2014 and the people who adopted them. 2018. URL: <http://uacrisis.org/63947-dictator-laws-january-16-2014>.

79. Ukraine. Country profile. Nations in transit 2018. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine>.

80. Ulwick A. W. What customers want. New York: McGraw-Hill, 2005. Glossary. 180 p.

81. UNDP. UNDP and civil society organizations: a toolkit for strengthening partnerships. New York, NY, USA, 2006. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2141UNDP%20and%20Civil%20Society%20Organizations%20a%20Toolkit%20for%20Strengthening%20Partnerships.pdf>.

82. Veblen T. Why is economics not an evolutionary science? *The Quarterly Journal of Economics*. 1898. Vol. 12, No. 4. July. P. 373–397. URL: https://www.jstor.org/stable/1882952?seq=1#metadata_info_tab_contents.

83. What is innovation? 30+ definitions lead to one fresh summary: fresh thinking that creates value. URL: <https://www.freshconsulting.com/what-is-innovation>.

84. Wikiinvestigation. URL: <https://www.wikiinvestigation.org/>.

85. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 4–13.

86. Азарова Т. В. Ресурси в діяльності громадських організацій. 2010. URL: <http://www.lacenter.org.ua/2013-09-10-08-52-50/66-2013-09-10-09-07-39/56-2010-03-29-08-22-29.html>.

87. Амитан В. Н., Данко А. О. Экономическая безопасность: понятие, концепция. *Прометей: регион. зб. наук. праць з екон.* Донецьк: Юго-Восток, 2000. 333 с.

88. Бабешко Л. О. Основы эконометрического моделирования: уч. пособ. Москва: КомКнига, 2006. 432 с.

89. Бажал, Ю. М. Економічна теорія технологічних змін. Київ: Заповіт, 1996. 240 с.

90. Бажан О. Г. Опозиційний рух в Україні в умовах системної кризи СРСР. URL: <http://history.org.ua/JournALL/histname/31/15.pdf>.

91. Баранова В. Г., Волохова І. С., Хомутенко В. П. та ін. Фінанси: навч. посіб. в 2 ч. / за заг. ред. В. Г. Баранової. Одеса: Атлант, 2015. Ч. 1. 344 с.

92. Барановський О. І. Сутність економічної безпеки. *European cooperation*. 2015. Vol. 2. P. 59–76.

93. Беляєва М. В. Інститути громадянського суспільства в механізмі реалізації політичної функції держави Україна. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. 2014. № 9-2, Т. 1. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9-2/part_1/16.pdf.

94. Бідник, Н. Б. Використання математичних методів і моделей в економіці, фінансах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 18 (6). С. 258–261.

95. Білик В. В. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 172–176.

96. Бінько І., Шлемко В. Система економічної безпеки держави: сутність та особливості формування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 7. С. 22–25.

97. Брусенцова Я. Фінансування політичних партій: інформація для всіх. *Місцеве самоврядування*. 2016. № 12. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2016/december/issue-12/article-23928.html>.

98. Буковецька Ю. І. Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації інновацій. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 17, № 1. С. 32–37.

99. Бурик З. М. Система методів державного регулювання сталого розвитку в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1. С. 37–44.

100. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456–VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010, № 50–51. Ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

101. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: моногр. Київ: Знання України, 2011. 299 с.

102. Васенко В. К., Пуш Л. А., Шульга І. П., Зачосова Н. В., Герасименко О. М. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: кол. моногр. / за заг. ред. д. е. н., проф. В.К. Васенка. Черкаси: Маклаут, 2010. 367 с.

103. Василенко Л. І., Зелінський С. В. Фінансове забезпечення діяльності і розвитку громадських організацій *Фінанси України*. 2002. № 8. С. 33-39.

104. Василик О. Д. Теорія фінансів: підруч. Київ: НІОС, 2001. 416 с.

105. Верховна Рада скасувала «диктаторські закони» від 16 січня (перелік). URL: <https://detector.media/community/article/89852/2014-01-28-verkhovna-rada-skasovala-diktatorski-zakoni-vid-16-sichnya-perelik>.

106. Верховна Рада України / офіц. веб-портал. URL: rada.gov.ua.

107. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 1.01.2019 / Мін. юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561>.

108. Вінніков О., Ковриженко Д., Лациба М. та ін. Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити

європейські стандарти? / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ: Агентство «Україна», 2010. 224 с.

109. Віче. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D1%87%D0%B5>.

110. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ: Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. 48 с.

111. Голубов О. Чи допомогло державне фінансування партій в Україні зробити їх прозорішими? URL: <http://www.dw.com/uk/чи-допомогло-державне-фінансування-партій-в-україні-зробити-їх-прозорішими/a-36039952>

112. Голубовська В. С. Законотворча діяльність в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Правова інформатика*. 2013. № 4 (40). С. 29–34.

113. Господарський кодекс України Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/>

114. Грабовський В., Міщан О. Шляхи вдосконалення взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1 (41). С. 361–365.

115. Григорків В. С. Економетрика: лінійні моделі парної та множинної регресії: навч. посіб. Чернівці: ЧНУ, 2009. – 224 с.

116. Гриценко А. А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. Saarbrucken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. 516 с.

117. Громадські об'єднання: стат. бюл. Держ. служба статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_go_bl.htm.

118. Громадський рух «ЧЕСНО». URL: <https://www.chesno.org>.

119. Громадянське суспільство в Україні: виклики і завдання / Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва». URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-vikliki-i-zavdannya>.

120. Громадянське суспільство України: цифри і факти. *Together. Європейський простір*. URL: <https://euprostor.org.ua/stories/133521>.

121. Гроші громадянського суспільства / УНЦПД. 2013. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:y4mNnxbggqQJ:www.ucipr.kiev.ua/publications/groshi-gromadianskogospilstva+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.

122. Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Харків, 1999. 20 с.

123. Державна служба статистики України: офіційні матеріали. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/zb_chnn_0117.pdf.

124. Державне фінансування громадських організацій: головні зміни у першій половині 2019 року. *Together. Європейський простір*. URL: <https://euprostor.org.ua/stories/142754>.

125. Дехтяр Н. А., Люта О. В., Пігуль Н. Г. Фінансовий механізм діяльності суб'єктів господарювання: моногр. Суми: Університетська книга, 2011. 182 с.

126. Дідич, Т. О. Значення та роль держави в сфері правотворчої діяльності в сучасних умовах: постановка проблеми. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 156–160.

127. Дідченко О. І., Бибочкіна О. Ю. Сутність та класифікація інновацій. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. № 4. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_048.pdf.

128. Дослідження існуючого досвіду та законодавства України у сфері фінансування громадських організацій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та приватним сектором / Organization for Security and Co-operation in Europe. 2011. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine/76891?download=true>.

129. Дубина М. В. Теоретична основа інституціоналізму як наукового напрямку економічної науки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 27 (1). С. 8–11. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-1-2017/4.pdf>.

130. Економічна енциклопедія: у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія, 2002. Т. 3. 952 с.

131. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.

132. Єрмолаєв А. В., Горелов Д. М., Корнієвський О. А. та ін. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2012. 48 с. URL: <http://www.niss.gov.ua>.

133. Єрмошенко М., Горячева К. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. моногр. Київ: Нац. акад. управл., 2010. 232 с.

134. Єфименко Т. І. Фінансова наука та економічні реформи: інституціональний контекст. *Фінанси України*. № 8. 2012. С. 5–22.

135. Жихор О., Баранова В. Сучасні загрози економічній безпеці України. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 1. С. 71–75.

136. Завгородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 3-тє вид., виправл. і доповн. Київ: Т-во «Знання»: КОО, 2000. 558 с.

137. Задирака Н. Ю. Теоретико-правові питання законотворчості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ: 2005. 16 с.

138. Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2012. 448 с.

139. Золото партій / Громадський рух «ЧЕСНО». URL: <https://www.chesno.org/party>.

140. Зятковський І. Фінансова мотивація виникнення суспільно-економічних організацій. *Світ фінансів*. 2015. Вип. 2 (3). С. 122–133.

141. Иностранный агент. *Вікіпедія*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82.

142. Іжевський П. Г., Кошонько О. В. Фінанси: навч. посіб. Львів: Магнолія–2006, 2013. 373 с.

143. Індекс сприйняття корупції – 2018. *Transparency international: official web-site*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018>.

144. Каламбет (Юдіна) С. В., Кириленко Б. О., Економічна безпека як багаторівнева система. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. № 5. С. 344–349.

145. Каленський М. М., Стефанюк І. Б. Контрольно-ревізійна служба – суб'єкт державного фінансового контролю підприємницької діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2001. 203 с.

146. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы. *Бизнес-информ*. 1999. № 11–12. С. 45–47.

147. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неокласичних інтеракціях: моногр. Київ, Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 520 с.

148. Квач Я. П. Проблеми та перспективи реформування державних фінансів в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. № 1 (69), ч. 1. С. 188–195.

149. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: методологічні проблеми розвитку та системний аналіз. Тернопіль: Терно-граф, 2007. 152 с.

150. Кириленко О. Особливості фінансів громадських організацій і добродійних фондів. *Фінанси України*. 1998. № 1. С. 59–63.

151. Кириленко О. П. Фінанси: навч. посіб. 2-е вид., переробл. і доповн. Тернопіль: Екон. думка, 1998. 163 с.

152. Климчук Т.. Принципи законотворчої діяльності. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 63–67.

153. Ковалів І. Р. Проблеми та напрями вдосконалення системи управління державними фінансами. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 2 (79). С. 42–52.
154. Кодацький В. П., Шарлай К. Г. Теоретичні основи фінансів громадських організацій. *Економічний вісник Донбасу*. 2009. № 4. С. 130–132.
155. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
156. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
157. Коментар ЄСНЛ до проекту Закону «Про Національний фонд розвитку громадянського суспільства». URL: <https://www.prostir.ua/?news=komentar-do-proektu-zakonu-pro-natsionalnyj-fond-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva>.
158. Коментар до проекту ЗУ «Про національний фонд розвитку громадянського суспільства» / Європ. центр некомерц. права. URL: https://drive.google.com/file/d/11bzxjw7qs4OxpbdnxWTZTLGz_hCdUH1G/view.
159. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік: Закон СРСР від 07.10.77. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77/print1360001878653288>.
160. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vr>.
161. Копиленко О. Л., Богачова О. В. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення. *Scientific papers of the legislation institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2010. № 1, С. 5-14.
162. Копитко Т. Бюджетне фінансування політичних партій в Україні: «за» і «проти». URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1591:byudzhetne-finansuvannya-politichnikh-partij-2&catid=111&Itemid=442.
163. Копитко Т. Держфінансування політичних партій в Україні: «за» і «проти» / Центр дослідж. соц. комунікацій НБУВ. 2015. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1591:byudzhetne-finansuvannya-politichnikh-partij-2&catid=111&Itemid=442.
164. Котенко Н. В.? Карпенко С. Г. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку. *Вісник СумДУ. Серія “Економіка”*. 2014. № 3. С. 71–81.
165. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 504 с.

166. Краус Н. М. Інституціональний зріз дихотомії старих і нових інститутів розвитку сфери фінансів в умовах інноватизації. *Фінанси України*. 2018. № 4. С. 115–126.

167. Крутова А. С., Близнюк О. П., Лачкова Л. І. та ін. Фінанси: навч. посіб. Харків: Лідер, 2013. 560 с.

168. Кузнецов А. О., Ігнатенко Л. Ю. Партиципативна демократія: історичні нариси. *Теорія та практика державного управління*. 2010. № 4. С. 95–100.

169. Купрій В. О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики: дис... канд. наук з держ. управл. : 25.00.01 / Нац. акад. держ. управл. при През-тові України. Київ, 2007. 213 с.

170. Куракін О. М. Особливості предмета правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 28–33.

171. Лапин Н. И. Ценности, группы интересов и трансформация российского общества. *Социс*. 1997. № 3. С. 14–24.

172. Лапко О. О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Київ: Ін-т екон. прогнозув., 1999. С. 21–23.

173. Ластовський В. Походження козацької демократії в контексті походження козацтва: соціально-правові аспекти. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/40548/02-Lastovskiy.pdf?sequence=1>.

174. Лебедь Н. В. Суб'єкти законотворчої діяльності. *Статистика України*. 2013. № 2. С. 72–76.

175. Лотюк О. С. Зміст та класифікація інститутів громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2014. Вип. 29, т. 1. С. 32–35.

176. Луциків І. Економічна суть інноваційної діяльності. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2 (27). С. 89–95.

177. Мазур О. Інститути громадянського суспільства як чинник модернізації виборчої системи. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9652/05-Mazur.pdf?sequence=1>.

178. Мазуренко Л. Неурядові організації як суб'єкт соціальної політики. *Освіта регіону*. 2012. № 4. URL: <http://social-science.com.ua/article/908>.

179. Мандзіновська Х. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 159–166.

180. Матеріальні витрати. *Економічний енциклопедичний словник*. URL: <https://subject.com.ua/economic/slovnik/4107.html>.

181. Мельтюхова Н. М. Управління. *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ: Вид-во НАДУ, 2010. 722 с.

182. Методи наукових досліджень. Конспект лекцій з навчальної дисципліни за вибором ВНЗ / уклад.: О. Л. Кавера. Донецьк: ДонНТУ, 2013. 25 с.

183. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мін-ва екон. розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.

184. Мінімальна заробітна плата. *Wikipedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0.

185. Мінімальна зарплата в Україні / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min>.

186. Мішина С. В. Організаційно-економічний механізм управління фінансовими ресурсами промислових підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Харківський національний економічний ун-т. Харків, 2004. 262 с.

187. Моляков Д. С. Финансы предприятий отраслей народного хозяйства. Москва: Финансы и статистика, 2000. 200 с. URL: <http://www.library.fa.ru/files/Molyakov/Molyakov31.pdf>.

188. Мошинський Р. Інститути громадянського суспільства в Україні: соціально-правова спрямованість політичних процесів та їх вплив на національну безпеку. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 2. С. 184–192.

189. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ: КИИЦ, 1999. 463 с.

190. Намлієва Н. В. Принципові основи державного регулювання інвестиційної діяльності. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. Вип. 23. С. 96–103.

191. Населення України / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people>.

192. Науменко М. Законотворча діяльність в Україні: поняття та принципи. URL: http://www.naumenko.com.ua/e-index.php?idPage_=31.

193. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: Указ През-та України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 р. № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

194. Національні та міжнародні механізми фінансування громадянського суспільства. Міжнародні заходи зміцнення довіри між державою та громадянським суспільством. Київ: Фенікс, 2012. 336 с.

195. Наші Гроші. URL: <http://merezha.nashigroshi.org/pro-nashi-hroshi-merezha/>.

196. Нечаюк Л. І., Телеш Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент. Київ: ЦУЛ, 2003. 348 с.

197. Ніронович Н. І. Теоретичні аспекти інновацій. *Lviv polytechnic national university institutional repository*. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8633/1/74.pdf>.

198. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. Москва: СИНТЕГ. – 668 с.

199. Новоскольцева Л. Громадсько-політичні об'єднання: їх роль у політичному житті суспільства. *Буковинський журнал*. 2008. № 1. С. 94–99.

200. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. С. 1–12.

201. Обушний С. Фінансове забезпечення діяльності політичних партій в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ: 2008. 20 с.

202. Олсон М. Становление рыночной экономики в странах Восточной Европы. Москва, 1997.

203. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. 4-те вид., без змін. Київ: КНЕУ, 2007. 240 с.

204. Павленко Ю. Современное гражданское общество. *Вопросы экономики*. 2008. № 10. С. 96–107.

205. Павлюк К. В. Фінансові ресурси держави: суть, склад, структура. *Фінанси України*. 1996. № 2.

206. Павлюк К. Діяльність неурядових громадських організацій у контексті забезпечення національної безпеки України. *Вісник Національної академії державного управління. Політологія і право*. 2012. № 2. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-2-30.pdf>.

207. Петренко О. П. Інновації як складова ефективного розвитку зерновиробних та зернопереробних підприємств. *Інноваційно-інвестиційні проблеми*. 2010. № 1. С. 18–21. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp/2010_3/st3.pdf.

208. Пістракевич О. В. 2014 Особливості законотворчого процесу в Європейському Союзі. *Ефективність державного управління*. 2014. № 39. С. 85–92.

209. Податковий кодекс України: Закон України №2755-VI. Редакція від 01.04.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20130401/sp:wide:max100#n303>.

210. Податковий кодекс України: Закон України. 2755-VI. – Редакція від 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/sp:wide:max100#n259>.

211. Поліщук О. Громадянське суспільство та його відповідальність. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2007. № 1. С. 142–148.

212. Поляков А. В. Общая теория права. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. 642 с.

213. Попадинець Н. М. Основні чинник забезпечення економічної безпеки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 2 (118). С. 20–23.

214. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55653.

215. Пригожий А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). Москва: Политиздат, 1989. 271 с.

216. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

217. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 8.10.2015 №731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19>.

218. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19?fbclid=IwAR0DR07H1Lj5BDjqsdsSkguVF6HfyklhV6CORlmKIOBa7BXs0EULpaFMrcl>.

219. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19>.

220. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України № 71-VIII. Редакція від 01.01.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19/sp:wide:max100#n58>.

221. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

222. Про Державний бюджет України на 2008 рік: Закон України від 28.12.2007 № 107-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/107-17>.

223. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України від 26.12.2008 № 835-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/835-17>.

224. Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України від 27.04.2010 № 2154-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2154-17>.

225. Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 23.12.2010 № 2857-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>.

226. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.12.2011 № 4282-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.

227. Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 04.04.2013 № 164-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>.

228. Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16.01.2014 № 719-18. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.

229. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28.12.2014 № 80-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

230. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.

231. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. URL: : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.

232. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.

233. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

234. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 2017 р. № 115. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249793397>.

235. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2011 № 1049. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF>.

236. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету

Міністрів України від 5 лист. 2008 р. № 976. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF>.

237. Про затвердження форми одноразового державного статистичного спостереження № 1 – амортизація: Наказ Держ. комітету статистики України від 15.12.2003 № 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0444202-03>.

238. Про звернення громадян: Закон України від 2.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.

239. Про інноваційну діяльність: Закон України від 05.12.2012 № 40-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

240. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

241. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 № 2460-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>.

242. Про об'єднання співвласників багатоквартирних будинків: Закон України від 29.11.2001 № 2866-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>.

243. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 № 2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.

244. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 5026-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.

245. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України. Документ від 22.05.2003 № 889-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15/ed20030522>.

246. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

247. Про порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України: Указ През-та України від 28.08.2015 № 523 / 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015>.

248. Про пресу та інші засоби масової інформації: Закон СРСР від 12.06.1990 № 1552-I. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1552400-90>.

249. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.10.1997 № 554/97-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554/97-вр>.

250. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

251. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

252. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 рр.: Указ През-та України від 26.02.2016. № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/68/2016>.

253. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпор. Кабінету Міністрів України від 8 лист. 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80/ed20171108#n32>.

254. Пропозиції Президента до ЗУ «Про державне визнання і підтримку «Пласту» – національної скаутської організації України» від 04.09.2019 № 0976. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66668.

255. Пухкал О. Перспективи та напрями розвитку громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2007. № 2. С. 217–224.

256. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 5-те вид., зі змін. Київ: Атіка, 2001. 176 с.

257. Реймон, А. Демократія і тоталітаризм. Москва: Текст, 1993. URL: <http://www.e-reading-lib.org/book.php?book=89783>

258. Рівень безробіття в Україні / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy>.

259. Розенблюм Н. Громадянські суспільства: лібералізм і моральні впливи плюралізму. *Незалежний культурологічний часопис*. 2001. № 21. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/rosenblum.htm>.

260. Розова Т., Барков В. Ідеальне та реальне в уявленнях про громадянське суспільство. *Людина і політика*. 2006. № 6 (30). С. 44–50.

261. Романенко О. Р. Фінанси. Київ: Центр навч. літ., 2004. 312 с.

262. Росанду Й. Політична система і громадянське суспільство: консенсус інтересів. *Політичний менеджмент*. Спец. випуск. 2008. С. 100–108.

263. Рузвельт Ф. Д. Беседи у камина. Москва: ИТРК, 2003. 408 с.

264. Руцинська Т. П. Господарсько-правовий статус громадських організацій: дис. ... канд. юрид. наук. Вінниця, 2017. 23 с. URL: <http://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/2991/3030>.

265. Руцинська Т.П. Особливості правового режиму майна громадських організацій як суб'єктів господарського права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 803–809. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

266. Середня заробітна плата / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average>.

267. Ситник П. К. Громадянське суспільство і держава: особливості їх взаємодії. *Національна безпека України*. 2004. № 1/2. С. 50–53.
268. Сікало М. В. Особливості застосування форм та методів державного регулювання ринку зерна в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2. С. 129–134.
269. Сімченко Н., Жалдак Г. Класифікація інновацій та їх соціальний підвид. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10, ч. 4. С. 92–95.
270. Скрипко Т. О. Інноваційний менеджмент: підруч. Київ: Знання, 2011. 423 с.
271. Словарь-справочник менеджера / авт.-сост. М. Г. Лапуста и др. Москва: ИНФРА-М, 1996. 412 с.
272. Соколов В. Громадянське суспільство. Дійові особи та виконавці. *Віче*. 2003. № 4. С. 24–27.
273. Солошенко В. В. Роль німецьких неурядових організацій у розбудові демократії в Україні. *«Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності*: зб. наук. праць / ДУ «Ін-т всесвіт. історії НАН України». Київ: Фенікс, 2017. С. 259–267. URL: http://elibrary.ivinas.gov.ua/190/1/Soloshenko%20_%20Tretya%20khvylya%20demokratyzatsiyi.pdf.
274. Соляр С. П. Інститути громадянського суспільства. *Форум права*. 2013. № 1. С. 933–938.
275. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет и метод: уч. пособ. под ред. И. Ф. Покровского. Санкт-Петербург: Ин-т морск. права, 2000. 217 с.
276. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси. Київ: Алерта, 2014. 432 с.
277. Стратегія національної безпеки. Затв. Указом През-та України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n7_.
278. Супрун розповіла, як «гроші ходитимуть за пацієнтом» / ТСН: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/suprun-rozpovila-yak-groshi-hodyat-za-rაციyentom-1226910.html>.
279. Тарасевич В. М. До еволюції інституційної теорії: класичний, новий та неоінституціоналізм. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 52–56.
280. Тверезовська Н. Т., Шарата Н. Г. Роль інновацій у розбудові вищих навчальних закладів. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 14. С. 105–109.
281. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / сокр. пер. с англ. А. Г. Медведева; предисл. К. Ф. Пузыни. Москва: Экономика, 1989. С. 32–49.

282. Тиса Р. Основні поняття політичної теорії Грамші. *Філософські зошити*. URL: <http://vpered.wordpress.com/2011/12/29/tysa-gramsci>.

283. Ткачук І. Я. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2016. – 228 с.

284. Токвіль А. Про демократію в Америці: у 2 т. Київ: Всесвіт, 1999. 590 с.

285. Трансфер технологий и эффективная реализация инноваций. под ред. Н. М. Фонштейна. Москва: АНХЦКТ, 1999.

286. Третяк В., Гордієнко Т. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 6–8.

287. Турченко Т., Третяк А. Проблеми сучасної фінансової системи України та пропозиції щодо її ефективного економічного розвитку. *Економічний аналіз*. Вип. 11, ч. 1. 2012. С. 255–258.

288. Уваров А. А. Тенденции развития гражданского общества в России. *Российская юстиция*. 2009. № 7. С. 2–6.

289. УКР.АВ. URL: <https://ukr.aw/pro-nas>.

290. Усватов И. С. К вопросу о структуре гражданского общества: определение понятия института гражданского общества. *Проблемы в российском законодательстве*. 2009. № 4. С. 82–84.

291. Федоренко В. Л., Кагляк Я. О. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти / Укр. Гельсінська спілка з прав людини: веб-сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/2009/05/instituty-hromadyanskoho-suspilstva-ta-institut-hromadskyh-orhanizatsij-v-ukrajini-teoretyko-metodolohichni-ta-normoproektni-aspekty>.

292. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підруч. / ред. Л. О. Нагорна. Київ: Либідь, 2006. 480 с.

293. Фейкові внески: що сталося, реакція Тимошенко чи проблема лише в «Батьківщині»? / Офіційний сайт Руху «ЧЕСНО». URL: <https://www.chesno.org/post/898>.

294. Финансовые ресурсы народного хозяйства (проблемы формирования и использования) / под ред. В. К. Сенчагова. – Москва: Финансы и статистика, 1982. 255 с.

295. Філик Н. Особливості становлення громадянського суспільства в сучасному світі: компаративістський підхід (аналіз). *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 12. С. 61–64.

296. Фінанси: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.

297. Фінансове забезпечення діяльності громадських організацій України: моногр. Чернівці: Технодрук, 2016. 272 с.

298. Фінансування політичних партій: український та світовий досвід: осн. тези виступу експерта Центру політ.-прав. реформ з конституц. права, виборів та парламентаризму Богдана Бондаренка. URL: https://ukr.lb.ua/blog/education_assembly/355836_finansuvannya_politichnih_partiy.html.
299. Фурсіна О. Класифікація інновацій та зміст інноваційної діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 2011. С. 249–255.
300. Хадзі-Місева К., Сапліссон Ф. Огляд схем державного фінансування організацій громадянського суспільства. *Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти?* / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ, 2010. С. 191–223.
301. Хачатурян С. В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 77–81.
302. Хвороба суспільства. Закон і Бізнес: веб-сайт. URL: https://zib.com.ua/ua/print/45780-sociologi_neuryadovi_organizacii_shilni_do_korupcii.html.
303. Херсонський обласний благодійний фонд «Об'єднання». URL: <https://www.fundunion.org/2011/03/blog-post.html>.
304. Ходаківський М. Громадянське суспільство і національна держава. *Віче*. 1998. № 9. С. 34–46.
305. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории. Москва: Дело, 2003. 464 с.
306. Хом'яков Л. Парадокси громадянського суспільства в Україні. *Сучасність*. 2003. № 12. С. 55–74.
307. Хохич Д. Г. Ефективність системи державних фінансів у контексті інституційного підходу. *Фінанси України*. 2006. № 3. С. 65–73.
308. Центр реформ і розвитку. URL: <https://www.facebook.com/cvCRD/>.
309. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
310. Черноіваненко А. Політичні партії: їх роль та функції у сучасних процесах державного будівництва в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 3. С. 91–99. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/1/14.pdf>.
311. Чувардинський О. Групи інтересів у громадянському суспільстві. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3 (24). С. 78–87.
312. Шайдоров О. Основні загрози економічної безпеки держави та шляхи зменшення їхнього руйнівного впливу. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 36. С. 52–59.

313. Шатор Б. Міжнародні практики фінансування організацій громадського суспільства / OSCE. 2010. 162 с.

314. Шашкевич О. Л., Машко А. І. Концептуалізація фінансових ресурсів як об'єкта фінансового контролю. Ефективна економіка. 2014. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_64.

315. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

316. Юрія С. І. та ін. Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / під ред. С. І. Юрія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 357 с.

317. Юрченко О. Правовий механізм регулювання цін у системі державного управління. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2014. № 14. С. 188–208.

318. Юрчик Г. Система соціальної допомоги в Україні як складова національної соціальної політики. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 230–242. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/21622/1/230-242.pdf>.

319. Юхименко П. І. Теорія фінансів / за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: ЦУЛ, 2010. 576 с.

320. Яремко І. І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/22426/1/43-Yaremko-74-75.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Фундаментальні теоретичні концепції ГС та їхня філософська основа*

Мислитель	Філософські погляди на громадянське суспільство
Джон Локк (1632–1704)	Він зробив умовний поділ між політичним суспільством (воно регулює відносини між громадянами й урядом) та ГС (воно регулює відносини між громадянами). ГС – це сфера, відокремлена від держави і володіє власними правами. Люди, що утворюють спільноту, в якій їхнє життя розвивається та в якій держава не має права голосу. Найголовніше завдання ГС – <i>захист особистих прав і власності</i> від держави та її свавільного втручання. ^{435, 436}
Шарль Л. Монтеск'є (1689–1755)	Він розробив свою модель поділу влади («De l'esprit des lois», 1748), в якій, як і у Дж. Локка, поділено громадянське та політичне суспільства. Проте, на відміну від Дж. Локка, Ш. Л. Монтеск'є стверджував, що контраст між цими сферами є значно меншим. Він <i>обґрунтовує необхідність балансу між центральною владою і соціальними мережами (корпус посередників)</i> , де центральна влада (монархія) має контролюватися верховенством права й обмежуватися компенсаційною силою незалежних організацій (мереж), які працюють усередині та ззовні політичної структури. ⁴³⁷
Фрідріх Гегель (1770–1831)	Він розглядав ГС не як природний вираз волі, а як <i>історичний продукт економічної модернізації й буржуазно керованої економіки</i> , що розташовувався між сферами держави і сім'ї. ⁴³⁸ ГС складається з величезної кількості суб'єктів, у тому числі <i>ринкової економіки, соціальних класів (у тому числі буржуазії), великих корпорацій</i> , представників інтелігенції та державних службовців, тобто всіх соціальних суб'єктів, які прямо не залежать від держави (у час Ф. Гегеля). Цей вчений наголошував, що всі суб'єкти ГС перебувають у постійній протидії, тому для їхнього спільного існування воно має перебувати під контролем сильної держави (в наш час – це сильна правова держава). ⁴³⁹
Карл Маркс (1818–1883)	Він зазначає, що <i>ГС може розвиватися лише разом з буржуазією</i> й визначає, що це поняття містить у собі всю <i>взаємодію</i> матеріальних відносин між <i>особами на певному етапі розвитку продуктивних сил</i> . ⁴⁴⁰ Як і у вченні Ф. Гегеля, такий підхід <i>охоплює велику кількість суб'єктів, у тому числі економіку та ринок</i> .

⁴³⁵ Merkel W., Lauth H. Systemwechsel und Zivilgesellschaft. Welche Zivilgesellschaft braucht die Demokratie? *Aus Politik und Zeitgeschichte*. 1998. Vol. 6 (7). S. 4.

⁴³⁶ Schade J. Zivilgesellschaft. Eine vielschichtige Debatte. Duisburg: INEF, 2002. URL: <https://www.uni-due.de/imperia/md/content/inef/report59.pdf>.

⁴³⁷ Merkel W., Lauth H. Systemwechsel und Zivilgesellschaft. Welche Zivilgesellschaft braucht die Demokratie? *Aus Politik und Zeitgeschichte*. 1998. Vol. 6 (7). S. 5.

⁴³⁸ Keane J. Despotism and democracy – the origins and development of the distinction between civil society and the state 1750 – 1850. *Civil society and the state – new European perspectives* / John Keane (ed.). London, New York: Verso, 1988. P. 50–55.

⁴³⁹ Ibid. P. 53.

⁴⁴⁰ Marx K., Engels F. *German ideology* / Collected Works. Moscow: Politizdat, 1955. Vol. 5.

	Проте, на відміну від Ф. Гегеля, вбачає у ГС <i>основу капіталістичної моделі</i> панування, що підпорядковується і регулюється державою, яка таким чином стає інститутом панівного класу. ⁴⁴¹ ГС є структурною базою, а держава – надбудовою, що забезпечує капіталістичне домінування за допомогою сили.
Алексіс де Токвіль (1805–1859)	Він зробив більший акцент на ролі незалежних асоціацій як складових ГС. А. де Токвіль розглядав їх як школи демократії, в яких демократичні мислення, погляди та поведінка засвоюються разом з метою захистити особистісні права від потенційно авторитарних режимів і тиранічної більшості в суспільстві. Ці асоціації мають будуватися на добровільній основі й на всіх рівнях (місцевому, регіональному, національному). Отже, такі громадянські чесноти, як толерантність, прийняття, чесність і довіра, є реально інтегрованими у характер громадян, роблячи свій внесок у <i>довіру та впевненість</i> або, як визначив пізніше Р. Путнам, <i>соціальний капітал</i> . ⁴⁴²
Антоніо Грамші (1891–1937)	Він розглядав ГС під марксистським кутом зору. Цей вчений вказував на потенційно опозиційну <i>роль ГС, відокремлену від держави і ринку</i> , в якій ідеологічна гегемонія оскаржується. ГС містить широкий спектр організацій та ідеологій. При чому і перші, і другі створюють виклик існуючому ладу, водночас підтримуючи його. Політична й культурна гегемонія правлячого класу та суспільний консенсус формуються у межах ГС.
Юрген Хабермас (1929)	У своїй концепції він зосередив увагу на ролі ГС у межах публічної сфери. Політична система потребує артикуляції інтересів у публічному просторі для того, щоб <i>виставляти різні інтереси</i> на політичному порядку денному, але ця функція не може залишатися повністю для створення інституцій серед яких ПП. Зокрема, маргінальні групи намагаються знайти спосіб відстоювання своїх інтересів. ⁴⁴³

*Джерело: складено автором на основі

⁴⁴¹ Marx K., Engels F. *German ideology* / Collected Works. Moscow: Politizdat, 1955. Vol. 5.

⁴⁴² Putnam R., Schuster S. *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster, 2000. URL: <https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1578&context=ce>.

⁴⁴³ Habermas J. Zur Rolle von Zivilgesellschaft und politischer Öffentlichkeit. *Faktizität und Geltung*. Frankfurt A. M.: Suhrkamp, 1992. S. 399-467.

Найбільш поширені наукові підходи до трактування поняття «інновація»

Автор / Джерело	Трактування поняття (з цитуванням джерел)
Р. Ліонс (журнал «Економіст» ⁴⁴⁴)	«Інновації – це нові продукти, бізнес-процеси та органічні зміни, які створюють багатство або соціальний добробут».
Автори журналу «Бізнес Уік» ⁴⁴⁵	«Інновації – це представлення чогось нового; не існує жодних класифікаторів того, наскільки руйнівним у світі має бути явисьє, лише те, що воно має бути кращим за те, що було раніше. Проблеми починаються тоді, коли організація вимагає від консультаційної фірми «інноваційних послуг». Що саме вони насправді просять? Річ у тому, що інновація означає різні речі для різних людей».
П. Друкер ⁴⁴⁶	«Інновації – це специфічний інструмент підприємництва ... акт, який дає ресурсам новий потенціал для створення багатства».
Укладачі «Словника Меріама-Уебстера» ⁴⁴⁷	«З одного боку, інновація – це в, що належить до нових концепцій або продуктів, які впливають з індивідуальних ідей чи наукових досліджень, а іншого – це комерціалізація самого винаходу».
Творці «Вікіпедії» ⁴⁴⁸	«Термін «інновація» може стосуватися як радикальних, так і поступових змін у продуктах, процесах чи послугах. Часто неозначеною метою інновацій є вирішення проблеми. Інновації – це важлива тема вивчення економіки, бізнесу, технологій, соціології та інженерії. Оскільки інновації також слугують головним рушієм економіки, чинники, що призводять до інновацій, вважаються критичними для політиків».
Творці ресурсу «Дікшінері.ком» ⁴⁴⁹	«Інновація – це щось нове чи інше».
Й. Гемуенден ⁴⁵⁰	«Інновація – це процес, що охоплює численні дії, які виконують різні учасники однієї або декількох організацій і під час яких розробляються та / або виробляються нові комбінації засобів і / або цілей, що є новими для створення та / або адаптації в організації, вдосконаленими і / або виготовленими та / або перенесеними на старе і / або нове».

⁴⁴⁴ Something new under the sun: a special report on innovation, Vaitheeswaran, Vijay. *The Economist*. 2007. 13th Oct. P. 4.

⁴⁴⁵ What is innovation? 30+ definitions lead to one fresh summary: fresh thinking that creates value. URL: <https://www.freshconsulting.com/what-is-innovation>.

⁴⁴⁶ Drucker P. Quotations by author. URL: http://www.quotationspage.com/quotes/Peter_Drucker.

⁴⁴⁷ Innovation. *Merriam-Webster dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation>.

⁴⁴⁸ Innovation. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Innovation>.

⁴⁴⁹ Innovation. *Dictionary.com*. URL: <https://www.dictionary.com/browse/innovation>.

⁴⁵⁰ Gemuenden J. Innovation. URL: <http://www.innovation.cc/discussion-papers/definition.htm#Farrell>.

М. Солтинський ⁴⁵¹	«Інновація – це просто нова технологія, тобто систематичне застосування (нових) знань до (нових) ресурсів для виробництва (нових) товарів або (нових) послуг».
Творці ресурсу «Інвестор уордс» ⁴⁵²	«Інновація – це створення нових продуктів та / або послуг».
Творці блога «Інновейшн продуктивіті» ⁴⁵³	«Інновації – це творча діяльність, створена так, щоб виробляти продукти, які мають як оригінальні, так і комерційні цінності».
Творці ресурсу «Фрі дікшінері» ⁴⁵⁴	«Інновації – це щось щойно представлене».
Творці блога «Сінк Смарт» ⁴⁵⁵	«Люди використовують нові знання та значення, щоб експериментувати з новими можливостями і реалізувати нові концепції, які створюють нову цінність».
Е. Улвік ⁴⁵⁶	«Інновації – це процес створення продукту чи рішення, що забезпечує значну нову цінність для клієнта. Процес починається з вибору замовника та ринку, охоплює ідентифікацію і визначення пріоритетності можливостей і закінчується створенням інноваційного продукту чи послуги».
Е. Разегі ⁴⁵⁷	«Інновації – це не результат інакшого мислення. Це результат мислення (конкретно) про існуючі проблеми і незадоволені потреби».
Л. Дороті, В. Свон ⁴⁵⁸	«Інновація – це втілення, поєднання та / або синтез знань у нових, релевантних, цінних продуктах, процесах чи послугах».
Ф. Бетс ⁴⁵⁹	«Інновація – це уведення новацій і нововведень різного ступеня новизни та радіуса дії у вигляді продуктів, технологій, ринків, галузей господарств і сфер застосування».
Б. Твісс ⁴⁶⁰	«Інновація – це процес, в якому інтелектуальний товар (винахід, ноу-хау або ідея) набуває економічного змісту».

⁴⁵¹ Soltynski M. Innovation. URL: <http://www.innovation.cc/discussion-papers/definition.htm#Farrell>.

⁴⁵² Innovation. *Investor words*. URL: <http://www.investorwords.com/2480/innovation.html>.

⁴⁵³ Innovation. *Innovation productivity blog*. URL: http://innovationproductivity.typepad.com/my_weblog/2007/12/iiips-definitio.html.

⁴⁵⁴ Innovation. *The free dictionary*. URL: <http://www.thefreedictionary.com/innovation>.

⁴⁵⁵ Innovation. *Think smart blog*. URL: http://thinksmart.typepad.com/good_morning_thinkers/2004/05/defining_innova.html.

⁴⁵⁶ Ulwick A. W. *What customers want*. New York: McGraw-Hill, 2005. Glossary. 180 p.

⁴⁵⁷ Razeghi A. *The riddle*. San Francisco: Jossey-Bass, 2008. 24 p.

⁴⁵⁸ Dorothy L., Walter S. *When sparks fly*. Boston: Harvard Business School Press, 1999. Pp. 6–8.

⁴⁵⁹ Betz F. *Managing Technology: competing through new ventures, innovation, and corporate research*. Englewood Cliffs. N. J.: Prentice Hall, 1987. 268 p.

⁴⁶⁰ Твісс Б. Управление научно-техническими нововведениями / сокр. пер. с англ. А. Г. Медведева; предисл. К. Ф. Пузыни. Москва: Экономика, 1989. С. 32–49.

Д. Мессі, П. Квінтас, Д. Уїлд ⁴⁶¹	Інновація – це: – перше використання нового продукту, процесу або системи; – процес, який охоплює такі види діяльності, як дослідження, проектування, розробка й організація виробництва нового продукту, процесу або системи.
М. Додгсон ⁴⁶²	«Інновація – це наукова, технологічна, організаційна та фінансова діяльність, що приводить до комерційного введення нового (або поліпшеного) продукту чи нового (або поліпшеного) виробничого процесу чи обладнання».
Л. Федулова ⁴⁶³	«Інновації – це результати наукових досліджень і розробок, призначені поліпшити технічні, економічні й споживчі характеристики наявних продукції, процесів, послуг або стати основою для нових».
Т. Скрипко ⁴⁶⁴	«Інновації - це процес розробки, впровадження та експлуатації виробничо-економічного і соціально-організаційного потенціалу, взятого за основу новації».
Розробники ЗУ «Про інноваційну діяльність» ⁴⁶⁵	«Інновації – це новостворені (застосовані) та (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, що істотно поліпшують структуру й якість виробництва і (або) соціальної сфери».
«Розробники інструкції Осло» ⁴⁶⁶	«Інновація – це введення у використання будь-якого нового або значно поліпшеного продукту (товару або послуги) чи процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в підприємницькій діяльності, організації робочих місць чи зовнішніх зв'язках».
О. Савченко ⁴⁶⁷	«Інновація – це процес створення, поширення й використання засобів (нововведень) для вирішення тих педагогічних проблем, які досі вирішувались по-іншому».
Б. Санто ⁴⁶⁸	«Інновація – це такий суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми якість виробів, технологій та дає прибуток (у разі, коли інновація орієнтована на економічний зиск), її поява на ринку може принести додатковий дохід».

⁴⁶¹ Трансфер технологий и эффективная реализация инноваций. под ред. Н. М. Фонштейна. Москва: АНХЦКТ, 1999.

⁴⁶² Dodgson M., Bessant J. Effective innovation policy: a new approach. Boston: International Thomson Business Press, 1996. URL: https://www.academia.edu/17990948/Effective_innovation_policy_a_new_approach.

⁴⁶³ Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підруч. / ред. Л. О. Нагорна. Київ: Либідь, 2006. С. 39.

⁴⁶⁴ Скрипко Т. О. Інноваційний менеджмент: підруч. Київ: Знання, 2011. С. 24

⁴⁶⁵ Про інноваційну діяльність: Закон України від 05.12.2012 № 40-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

⁴⁶⁶ Oslo manual: guidelines for collecting and interpreting innovation data. Third edition. OECD, (2005). 46 p.

⁴⁶⁷ Тверезовська Н. Т., Шарата Н. Г. Роль інновацій у розбудові вищих навчальних закладів. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 14. С. 105–109.

⁴⁶⁸ Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. С. 11.

Ю. Яковець, Б. Кузик ⁴⁶⁹	«Інновація – це душа інвестицій, без інновацій капітальні вкладення можуть виявитися неефективними чи навіть шкідливими, продовжуючи життя неконкурентоспроможних товарів».
--	---

---

469 Петренко О. П. Інновації як складова ефективного розвитку зерновиробних та зернопереробних підприємств. *Інноваційно-інвестиційні проблеми*. 2010. № 1. С. 18–21. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp/2010_3/st3.pdf.

Класифікація інновацій відповідно до підходів різних науковців

Автор	Ознака класифікації	Класифікація	Примітка
В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов ⁴⁷⁰	за сферою діяльності підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – інновації на вході у підприємство як систему; – інновації на виході з підприємства; – інновації структури підприємства 	дослідження сфери підприємництва
	за змістом діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – технологічні; – виробничі; – економічні; – торговельні; – соціальні; – управлінські 	
	за інтенсивністю інноваційних змін	<ul style="list-style-type: none"> – інновації нульового рівня; – інновації першого рівня (кількісна зміна); – інновації другого рівня (перегрупування чи організаційні зміни); – інновації третього рівня (адаптаційні зміни); – інновації четвертого рівня (новий варіант); – інновації п'ятого рівня (нове покоління); – інновації шостого рівня (новий вид); – інновації сьомого рівня (новий рід) 	
	за рівнем сприйняття	<ul style="list-style-type: none"> – інновації з абсолютною новизною; – інновації з відносною новизною; – інновації з умовною новизною; – інновації суб'єктивною новизною 	
	за причинами виникнення	<ul style="list-style-type: none"> – реактивні; – суб'єктивні 	
Н. Сімченко, Г. Жалдак ⁴⁷¹	щодо закономірностей розвитку конкретного суспільства:	<ul style="list-style-type: none"> – запозичені (внутрішньо обумовлені, із зовнішнім змістовим джерелом); – органічні (внутрішньо обумовлені, з властивостями цього 	дослідження соціальних інновацій

⁴⁷⁰ Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2012. С. 21–23.

⁴⁷¹ Сімченко Н., Жалдак Г. Класифікація інновацій та їх соціальний підвид. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10, ч. 4. С. 92–95.

		<p>суспільства);</p> <ul style="list-style-type: none"> – експансивні (зовнішньо обумовлені, із зовнішнім змістовим джерелом) 	
	за рівнем вияву	<ul style="list-style-type: none"> – інновації на рівні держави (макрівияву); – інновації на рівні регіону (мезовияву); – інновації на рівні підприємства (мікрівияву); – інновації на рівні людини (нановияву). 	
	за сферою регулювання трудових відносин	<ul style="list-style-type: none"> – інновації у сфері соціального партнерства; – інновації у сфері соціального підприємництва; – інновації у сфері мотивації праці, у сфері оплати праці й субсидій; – інновації у сфері регулювання праці інвалідів; – інновації у сфері регламентації трудової діяльності та трудової етики 	
	за рівнем розвитку корпоративної соціальної відповідальності	<ul style="list-style-type: none"> – економічні; – соціальні; – екологічні; – інституційні 	
	за економічним рівнем розвиненості соціального партнерства	<ul style="list-style-type: none"> – інновації мегарівня (у межах держав); – інновації макрорівня (у межах держави і профспілок); – інновації мезорівня (у межах регіонів); – інновації мікрорівня (у межах підприємства: між керівництвом та персоналом) 	
	за інтенсифікацією системи заходів у сфері безпеки та охорони праці	<ul style="list-style-type: none"> – соціально-економічні; – організаційно-технічні; – санітарно-гігієнічні; – лікувально-профілактичні. 	
	за ступенем розвитку охорони здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> – глобальні; – стратегічні; – системні; – локальні 	
	за масштабами впливу на екосистему	<ul style="list-style-type: none"> – транснаціональні; – національні; – регіональні 	

	за рівнем освіти	<ul style="list-style-type: none"> – первинні (на рівні дошкільної освіти); – основні (на рівні загальної середньої освіти); – вторинні (на рівні вищої освіти) 	
	за напрямом розвитку культури	<ul style="list-style-type: none"> – морально-етичні; – ціннісно орієнтовані; – гуманістичні; – нормативнорегулюючі 	
О. Фурсіна ⁴⁷²	сфера застосування	<ul style="list-style-type: none"> – науково-технічні; – організаційно-економічні; – соціально-культурні 	спроба універсального поділу інновацій
	характер потреб, що задовольняються	<ul style="list-style-type: none"> – інновації, які створюють нові потреби; – інновації, які розвивають наявні потреби 	
	предмет і сфера застосування	<ul style="list-style-type: none"> – інновації-продукти; – інновації-процеси; – інновації-сервіс; – інновації-ринки 	
	технологічні парадигми, що використовуються в інновації	<ul style="list-style-type: none"> – нормальні; – радикальні 	
	ступінь радикальності	<ul style="list-style-type: none"> – базові; – системні; – зростаючі 	
	інтенсивність (глибина) інноваційних змін, що вносяться	<ul style="list-style-type: none"> • інновації, орієнтовані на: <ul style="list-style-type: none"> – регенерування первинних властивостей; – кількісні зміни; – адаптивні зміни; – новий варіант; – нове покоління; – новий вид; – новий рід техніки; • інновації: <ul style="list-style-type: none"> – нульового; 	

⁴⁷² Фурсіна О. Класифікація інновацій та зміст інноваційної діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 2011. С. 252.

		<ul style="list-style-type: none"> – першого; – другого; – третього–сьомого рівнів 	
	причини виникнення	<ul style="list-style-type: none"> – стратегічні; – реактивні (адаптивні) 	
	ступінь новизни	<ul style="list-style-type: none"> – інновації, що базуються на нових відкриттях; – інновації, створені на основі нового способу експлуатації винайдених речей 	
	характер впливу на ринково-технологічні можливості фірми	<ul style="list-style-type: none"> – архітектурні; – революційні; – нішеутворювальні; – регулярні 	
	масштаби поширення	<ul style="list-style-type: none"> – інновації, що застосовуються в одній галузі; – інновації, що застосовуються у всіх або багатьох галузях 	
	місце та роль у процесі виробництва	<ul style="list-style-type: none"> – основні; – доповнювальні 	
	значущість	<ul style="list-style-type: none"> – базисні; – інновації видозміни; – псевдоінновації 	
	спрямованість впливу на процес виробництва	<ul style="list-style-type: none"> – розширені; – раціоналізовані; – замінювальні 	
Л. Федулова ⁴⁷³	за видом об'єкта інноваційної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – інновації-продукти; – інновації-процеси ринку (маркетингові); – інновації, спрямовані на освоєння нових ринків (сегментів ринку) 	дослідження сфери підприємництва
	за роллю в реалізації цілей організації	<ul style="list-style-type: none"> – поліпшувальні; – стратегічні 	
	за значенням для реального напряму діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – базисні (фундаментальні); – модифікувальні; – псевдоінновації 	
	за сферою діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – інновації «на вході у підприємство»; 	

	підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – інновації «на виході з підприємства»; – інновації структури підприємства 	
	за змістом діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – технологічні; – виробничі; – економічні; – торговельні; – соціальні; – управлінські 	
А. Пригожий ⁴⁷⁴	за типом нововведення	<ul style="list-style-type: none"> – матеріально-технічні; – соціальні; – економічні; – організаційно-управлінські; – правові та педагогічні 	дослідження інновацій як суспільного явища
	за інноваційним потенціалом	<ul style="list-style-type: none"> – радикальні; – комбіновані; – модифіковані 	
	за особливостями інноваційного процесу	<ul style="list-style-type: none"> – внутрішньоорганізаційні; – міжорганізаційні 	
	за механізмом здійснення	<ul style="list-style-type: none"> – одиничні; – дифузійні; – завершені й незавершені; – успішні та неуспішні 	
	за ефективністю	<ul style="list-style-type: none"> – інновації орієнтовані на зростання ефективності виробництва; – інновації орієнтовані на управління суб'єктом господарювання; – інновації орієнтовані на покращення умов праці 	
	за спадкоємністю	<ul style="list-style-type: none"> – заміщувальні; – скасовувальні; – поворотні; – відкривальні; – ретро-введення 	
Ю. Бажал ⁴⁷⁵	за типом	<ul style="list-style-type: none"> – продуктові; 	дослідження

⁴⁷⁴ Пригожий А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). Москва: Политиздат, 1989. 271 с.

⁴⁷⁵ Бажал, Ю. М. Економічна теорія технологічних змін. Київ: Заповіт, 1996. 240 с.

		<ul style="list-style-type: none"> – технологічні; – сировинні; – організаційні; – збутові; – інфраструктурні 	сфери підприємництва
	за інноваційною функцією	<ul style="list-style-type: none"> – базові; – поліпшувальні; – псевдоінновації 	
	за новизною місця впровадження	<ul style="list-style-type: none"> – інновації в новій галузі (нове виробництво); – інновації в існуючій галузі (існуюче виробництво) 	
В. Г. Мединський ⁴⁷⁶	• рівень розробки і поширення;		спроба загальної класифікації інновацій
	• ступінь впливу на зміни;		
	• роль у відтворювальному процесі;		
	• сфера впровадження та поширення;		
	• ступінь новизни і глибини змін;		
	• спрямованість дії;		
	• масштаб інноваційних процесів		
О. Лапко ⁴⁷⁷	за типом	<ul style="list-style-type: none"> – продуктові; – технологічні; – організаційно-управлінські; – інфраструктурні 	
	за інноваційною функцією і ступенем	<ul style="list-style-type: none"> – базові; – покращувальні; 	

⁴⁷⁶ Луциків І. Економічна суть інноваційної діяльності. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2 (27). С. 89–95.

⁴⁷⁷ Лапко О. О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Київ: Ін-т екон. прогноз., 1999. С. 21–23.

	новизни	– псевдоінновації	
	за значенням наслідків та охопленням частки ринку	– локальні; – регіональні (галузеві); – інновації державного значення; – інновації міжнародного значення	
Н. Ніронович ⁴⁷⁸	за типом нововведення	– продуктові; – процесні; – управлінські	Загальна всеохопна класифікація
	за напрямком застосування	– інновації для використання на підприємстві; – інновації для накопичення на підприємстві; – інновації для продажу	
	за видом ефекту	– інновації з економічним ефектом; – інновації з науково-технічним ефектом; – інновації з соціальним ефектом; – інновації з екологічним ефектом; – інновації з інтегральним ефектом	
	за ступенем радикальності	– базові; – покращувальні; – псевдоінновації	
	за спадкоємністю	– заміщувальні (замість застарілого попередника); – скасовувальні (відміна виконання операцій); – зворотні (до попередника); – відкривальні (нові, аналогів немає)	
	за рівнем оригінальності інноваційної ідеї	– творчі (оригінальні); – імітовані (неоригінальні)	
	за ступенем новизни	– нові у світовому масштабі; – нові у країні; – нові в галузі; – нові на підприємстві.	
	за роллю у процесі	– інновації для споживання;	

⁴⁷⁸ Ніронович Н. І. Теоретичні аспекти інновацій. *Lviv polytechnic national university institutional repository*. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8633/1/74.pdf>.

відтворення	– інновації для подальшого використання у процесі відтворення
за поширенням	– одиничні (на один об'єкт); – дифузні (на кілька об'єктів)
за темпами здійснення	– швидкі; – повільні; – наростаючі; – рівномірні; – сповільнені; – стрибкоподібні
за місцем застосування	– точкові; – системні (технологічні, організаційні й ін.); – стратегічні (принципи управління, виробництва та ін.)
за рівнем комплексності	– прості; – складні (синтетичні)
за особливостями інноваційного процесу	– внутрішньоорганізаційні; – міжорганізаційні
за підсистемою системи інноваційного менеджменту, в якій впроваджується інновація	– інновації у підсистемі наукового супроводу; – інновації у цільовій підсистемі; – інновації у підсистемі забезпечення; – інновації у керованій системі; – інновації у керівній системі
за джерелами ініціативи	– інновації на пряме соціальне замовлення; – інновації, одержані в результаті дослідження
за рівнем ефективності впровадження інновації	– інновації з високим рівнем ефективності їхнього впровадження; – інновації з низьким рівнем ефективності їхнього впровадження; – інновації з стабільним рівнем ефективності їхнього впровадження
за галузю народного господарства, в якій впроваджується інновація	– інновації у сфері науки; – інновації у сфері освіти; – інновації у соціальній сфері; – інновації у сфері матеріального виробництва
за джерелами виникнення ідеї, яка привела до	– внутрішні (підрозділ НДДКР, виробничий відділ, відділ маркетингу, вище керівництво); – зовнішні (конкуренти, споживачі, постачальники)

впровадження інновації	
за ступенем ризикованості інноваційного проекту	<ul style="list-style-type: none"> – інновації з високим ступенем ризикованості; – інновації з помірним ступенем ризикованості
за ставленням суспільства до інновації	<ul style="list-style-type: none"> – інновації, які одержали позитивне ставлення суспільства; – інновації, які одержали негативне ставлення суспільства; – інновації, які одержали нейтральне ставлення суспільства
за рівнем конкурентоспроможності інновації	<ul style="list-style-type: none"> • інновації, рівень конкурентоспроможності яких: <ul style="list-style-type: none"> – перевищує світові аналоги; – перебуває на рівні світових аналогів; – перебуває нижче від рівня світових аналогів; – немає аналогів
за відношенням до прибутку	<ul style="list-style-type: none"> – інновації, орієнтовані на прибуток; – інновації, не орієнтовані на прибуток (освіта, охорона здоров'я й ін.)
за кількістю етапів інноваційного процесу	<ul style="list-style-type: none"> – інновації з повним циклом; – інновації з неповним циклом
за рівнем відповідності стратегії підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – заплановані (ті, які відповідають стратегії); – випадкові, які відповідають стратегії; – випадкові, які не відповідають стратегії
за терміном окупності інноваційного продукту	<ul style="list-style-type: none"> – інновації з довгим терміном окупності продукту; – інновації з помірним терміном окупності продукту
за рівнем відповідності міжнародним стандартам якості	<ul style="list-style-type: none"> – інновації, які відповідають міжнародним стандартам якості; – інновації, які не відповідають міжнародним стандартам якості; – інновації, які частково відповідають міжнародним стандартам якості
за можливістю патентування	<ul style="list-style-type: none"> – патентоспроможні; – непатентоспроможні
за відношенням до ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> – капіталомісткі; – наукомісткі; – матеріаломісткі
за джерелами фінансування процесу впровадження інновацій	<ul style="list-style-type: none"> – інновації за власні кошти; – інновації за залучені кошти; – інновації за запозичені кошти;

		– інновації з беззворотним фінансуванням (гранти, субсидії тощо)	
	за часткою ринку, яку охоплює інновація	– інновації для локального ринку; – інновації для регіонального ринку; – інновації для ринку країни загалом; – інновації для світового ринку	
Й.–А. Шумпетер ⁴⁷⁹	• впровадження нового продукту або нової якості продукції;		
	• впровадження нового виробничого процесу;		
	• відкриття нового ринку		
	• закріплення нового джерела сировини або інших ресурсів;		
	• створення і застосування нової організаційної структури у виробничому секторі		

*Складено автором.

⁴⁷⁹ Schumpeter J. A. Business cycles: a theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process. Vol. 1. New York: McGraw-Hill, 1939. P. 161–174.

Додаток Д

**Джерела надходження ІГС відповідно до чинного
профільного законодавства**

ІГС	Державні кошти		Власні кошти і внески		Надходження від благодійності			Надходження від господарської діяльності		Інші доходи
	ДБУ	МБ	членів	засновників	фізичних осіб	юридичних осіб	іноземних донорів	власної	заснованих підприємств, установ, та організацій	
Громадські об'єднання	+		+		+	+		+	+	+
Професійні спілки (ГО)	+	+	+	+	+	+		+	+	+
Творчі спілки	+		+		+	+	+	+	+	+
Організації роботодавців (ГО)		+	+	+	+	+		+	+	+
Благодійні організації								+		
Релігійні організації	-	-			+	+			+	
Органи самоорганізації населення		+			+	+		+	+	
Політичні партії	+		+		+	+	-			+

*Складено автором на основі аналізу чинного законодавства.

Управлінська складова у законодавстві про ІГС*

НПА	Стаття НПА та роз'яснення
ЗУ «Про громадські об'єднання»	«Статут громадського об'єднання повинен містити інформацію про: ... повноваження керівника, вищого органу управління, інших органів управління...». ⁴⁸⁰ «Громадське об'єднання може також мати скорочене найменування, яке визначається рішенням його установчих зборів або вищого органу управління - з'їзду, конференції, загальних зборів тощо (далі - вищий орган управління)». ⁴⁸¹
ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії»	«...профспілковий представник - керівник профспілки, її організації, об'єднання профспілок, профспілкового органу, профорганізатор або інша особа, уповноважена на представництво статутом або відповідним рішенням профспілкового органу...». ⁴⁸² «...Статут профспілки повинен містити...7) умови, терміни, порядок скликання з'їздів, конференцій чи загальних зборів членів профспілки та порядок прийняття ними рішень; 8) порядок і терміни звітності виборних органів профспілки перед членами профспілки, порядок здійснення контролю за діяльністю виборних органів профспілки...». ⁴⁸³ «...Від імені членів профспілки розпорядження коштами, іншим майном профспілок, їх об'єднань, що належить їм на праві власності, здійснюють виборні органи профспілки або об'єднання, створені відповідно до їх статуту чи положення (загальні збори, конференції, з'їзди тощо)...». ⁴⁸⁴ «Повноваження виборного органу первинної профспілкової організації на підприємстві, в установі, організації...». ⁴⁸⁵ Однак у ст. 38 не подано ніякого роз'яснення щодо управління самою організацією чи її фінансами. ⁴⁸⁶
ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»	У ст. 14 «Керівні органи творчої спілки» подається перелік органів, що керують діяльністю творчої спілки. Такими органами є: загальні збори (з'їзд, конференція), правління, президія (рада тощо) та голова правління». ⁴⁸⁷ «Загальні збори (з'їзд, конференція) творчої спілки...визначають основні напрями діяльності творчої спілки..., обирають правління,

⁴⁸⁰ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст. 11. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

⁴⁸¹ Там само. Ст. 10.

⁴⁸² Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 45. Ст. 1. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

⁴⁸³ Там само. Ст. 14.

⁴⁸⁴ Там само. Ст. 34.

⁴⁸⁵ Там само. Ст. 38.

⁴⁸⁶ Там само. Ст. 38.

⁴⁸⁷ Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України № 554/97-ВР від 07.10.1997. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 52. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554/97-вр>.

	<p>президію (раду тощо), голову правління та ревізійну комісію творчої спілки... заслуховують звіт правління про діяльність творчої спілки та звіт ревізійної комісії ...».⁴⁸⁸</p> <p>«Правління творчої спілки» визначає з-поміж інших компетенцій правління творчої спілки «...формування цільових програм... затвердження кошторису творчої спілки...»</p> <p>«Ревізійна комісія творчої спілки» «здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю творчої спілки».⁴⁸⁹</p>
ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»	<p>«Організації роботодавців та їх об'єднання самостійно організовують свою діяльність, проводять збори, конференції, з'їзди, засідання утворених ними органів, проводять інші заходи, які не суперечать законодавству».⁴⁹⁰</p> <p>«Установчий з'їзд (конференція) затверджує статут організації роботодавців, обирає її керівні органи ...».⁴⁹¹</p> <p>Статут організації роботодавців повинен містити «...порядок утворення, повноваження керівних органів організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців та порядок прийняття ними рішень».⁴⁹²</p> <p>«Порядок формування і використання майна та коштів організацій роботодавців, їх об'єднань визначаються їх статутами або рішеннями керівних органів».⁴⁹³</p>
ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації»	<p>«Благодійні організації самостійно визначають сфери, види, місце (територію), строки і бенефіціарів благодійної діяльності в установчих документах, благодійних програмах або інших рішеннях органів управління».⁴⁹⁴</p> <p>«Засновники благодійних організацій або уповноважені ними особи приймають рішення про утворення благодійних організацій, затверджують їх установчі документи та склад органів управління та приймають інші рішення, пов'язані з утворенням та державною реєстрацією благодійних організацій».⁴⁹⁵</p> <p>«Установчі документи благодійної організації повинні містити... 3) органи управління благодійної організації, їх склад, компетенцію, порядок діяльності та прийняття ними рішень...».⁴⁹⁶</p> <p>«Органами управління благодійних товариств та благодійних фондів є загальні збори учасників, виконавчий орган і наглядова рада...</p>

⁴⁸⁸ Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України № 554/97-ВР від 07.10.1997. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 52. Ст. 15. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554/97-вр>.

⁴⁸⁹ Там само. Ст. 16.

⁴⁹⁰ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22.06.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 22. Ст. 7. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.

⁴⁹¹ Там само. Ст. 10.

⁴⁹² Там само. Ст. 13.

⁴⁹³ Там само. Ст. 32.

⁴⁹⁴ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. Ст. 11. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

⁴⁹⁵ Там само. Ст. 12.

⁴⁹⁶ Там само. Ст. 14.

	Вищим органом управління благодійних товариств та благодійних фондів є загальні збори учасників... Органами управління благодійних установ є виконавчий орган і наглядова рада... Вищим органом управління благодійних установ є наглядова рада». ⁴⁹⁷ Цим розділом детально описано повноваження та відповідальність органів управління благодійних організацій, що, на нашу думку, пов'язано з особливостями функціонування самих організацій.
ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації»	«...До статуту (положення) релігійної громади на підтвердження відомостей, викладених у ньому, додатково подаються належним чином засвідчені копії: 1) рішення (визначення) про утворення релігійної громади, її найменування, затвердження статуту, обрання керівних (виконавчих) органів – протокол загальних зборів віруючих громадян або установчого релігійного з'їзду, конференції тощо (далі – протокол загальних зборів)...». ⁴⁹⁸ Проте цей Закон не деталізує повноваження керівних (виконавчих) органів у галузі фінансів і управління ними.
ЗУ «Про органи самоорганізації населення»	«Орган самоорганізації населення обирається зборами (конференцією) жителів за місцем проживання...». ⁴⁹⁹ «Орган самоорганізації населення обирається у складі керівника, заступника (заступників) керівника, секретаря, інших членів». ⁵⁰⁰ «Керівник органу самоорганізації населення: ... є розпорядником коштів, підписує рішення та інші документи органу самоорганізації населення...». ⁵⁰¹
ЗУ «Про політичні партії в Україні»	Статут ПП повинен містити такі відомості: «...2) перелік статутних органів політичної партії, порядок їх утворення, їхні повноваження і термін цих повноважень... 7) порядок скликання та проведення партійних з'їздів, конференцій, зборів та інших представницьких органів політичної партії; 8 ⁻¹) порядок здійснення внутрішньопартійного фінансового контролю (аудиту) за надходженнями і витратами політичної партії, її місцевих організацій, а також порядок утворення (призначення на посаду та звільнення з посади), повноваження і термін повноважень органів чи посадових осіб, відповідальних за здійснення такого контролю (аудиту)...». ⁵⁰²

* Складено автором.

⁴⁹⁷ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 25. Ст. 19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

⁴⁹⁸ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-XII від 23.04.1991. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 25. Ст. 14. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

⁴⁹⁹ Про органи самоорганізації населення: Закон України № 2625-III від 11.07.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 48. Ст. 10. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.

⁵⁰⁰ Там само. Ст. 10.

⁵⁰¹ Там само. Ст. 22.

⁵⁰² Про політичні партії України: Закон України № 2365-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 23. Ст. 8. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

Наукові підходи до трактування поняття «фінанси»

Автори	Особливості трактування поняття
А. С. Крутова, О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова	За матеріальним змістом фінанси – це фонди грошових коштів цільового призначення, які є матеріальними носіями фінансових відносин і у сукупності представляють фінансові ресурси країни. ⁵⁰³
С. І. Юрій, В. М. Федосов	За сутністю є об'єктивною економічною категорією. Вони відображають сукупність економічних відносин, пов'язану з розподілом та перерозподілом ВВП, а в окремих випадках – національного багатства з метою формування фінансових ресурсів і створення фондів грошових коштів та їхнього використання для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства. Як явище фінанси відображають грошові потоки суб'єктів розподільчих відносин, які характеризуються обсягами, спрямованістю і часом. ⁵⁰⁴
В. Г. Баранова, І. С. Волохова, В. П. Хомутенко	Фінанси – це сукупність економічних відносин, які виникають між державою, фізичними та юридичними особами з приводу розподілу і перерозподілу ВВП, а в окремих випадках – національного багатства держави з метою формування фінансових ресурсів для забезпечення розвитку суспільства. ⁵⁰⁵
В. М. Опарін	Фінанси – це сукупність грошових відносин, пов'язаних з формуванням, мобілізацією та розміщенням фінансових ресурсів і обміном, розподілом та перерозподілом вартості створеного на основі їхнього використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов – національного багатства. ⁵⁰⁶
П. Г. Іжевський, О. В. Кошонько	Фінанси звичайно асоціюються з різними за формою процесами, які виявляються в суспільному житті й обов'язково супроводжуються рухом грошових коштів (розподіл прибутку, перерахування податкових платежів, внесення позабюджетних і благодійних платежів). ⁵⁰⁷
Укладачі «Оксфордського словника»	Фінанси – це: – управління великими сумами коштів, особливо урядами та великими компаніями; – монетарна підтримка підприємств; – монетарні ресурси і справи держави, організації чи окремої особи. ⁵⁰⁸

⁵⁰³ Крутова А. С., Близнюк О. П., Лачкова Л. І. та ін. Фінанси: навч. посіб. Харків: Лідер, 2013.

⁵⁰⁴ Фінанси: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2008. С. 19–20.

⁵⁰⁵ Баранова В. Г., Волохова І. С., Хомутенко В. П. та ін. Фінанси: навч. посіб. в 2 ч. / за заг. ред. В. Г. Баранової. Одеса: Атлант, 2015. Ч. 1. С. 11.

⁵⁰⁶ Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. 4-те вид., без змін. Київ: КНЕУ, 2007. С. 5.

⁵⁰⁷ Іжевський П. Г., Кошонько О. В. Фінанси: навч. посіб. Львів: Магнолія. – 2006, 2013. С. 9.

⁵⁰⁸ Finance. *Oxford dictionary*. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/finance>.

Укладачі «Кембріджського словника»	Фінанси – це управління пропозицією коштів. ⁵⁰⁹
Укладачі «Енциклопедії Британніка»	Фінанси – це процес перенесення фондів у формі кредиту, позики чи інвестованого капіталу в такі економічні суб'єкти, які їх найбільше потребують та можуть їх використати в найбільш продуктивний спосіб. ⁵¹⁰
Творці «Вікіпедії»	Фінанси – це галузь, пов'язана з розміщенням (інвестуванням) активів і зобов'язань у просторі та часі, часто в умовах ризику й невизначеності. ⁵¹¹
Творці «Інвестопедії»	Фінанси – це широке поняття, що пояснює дві пов'язані активності: науку про те, як управляти грошима, і реальний процес придбання необхідних коштів. ⁵¹²
Укладачі словника Меріама Уебстера»	Фінанси – це гроші чи інші ліквідні ресурси уряду, бізнесу, груп чи індивідів. ⁵¹³
Укладачі «Англійського словника Коліна»	Фінанси – це комерційна або державна діяльність з управління грошима, боргом, кредитами та інвестиціями. ⁵¹⁴
Творці ресурсу «Тезаурус.ком»	Фінанси – це: – управління доходами; поведінка чи транзакція грошей загалом, особливо тих, які стосуються громадськості, як у сферах банківської справи й інвестицій; – грошові ресурси як уряду, компанії, організації чи індивідуума, дохід. ⁵¹⁵

* Складено автором на основі ^{503–515}.

⁵⁰⁹ Finance. *Cambridge dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/finance>.

⁵¹⁰ Finance. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/finance>.

⁵¹¹ Finance. *Wikipedia: The free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Finance>.

⁵¹² Kurt D. What is finance? *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/ask/answers/what-is-finance>.

⁵¹³ Finance. *Merriam-Webster dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/finance>.

⁵¹⁴ Finance. *Collins English dictionary*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/finance>.

⁵¹⁵ Finance. *Thesaurus. Com*. URL: <https://www.dictionary.com/browse/finance>.

Наукові підходи до трактування категорії «фінансові ресурси»

Автори	Трактування категорії
О. Д. Василик ⁵¹⁶	Фінансові ресурси – це грошові фонди, які створюються у процесі розподілу, перерозподілу і використання валового внутрішнього продукту країни, що створюється впродовж певного часу в державі. Фінансові ресурси – це грошові накопичення та доходи, що створюються у процесі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту та зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення і задоволення інших суспільних потреб.
Т. С. Завгородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко ⁵¹⁷	Фінансові ресурси – це сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання.
М. М. Каленського ⁵¹⁸	Фінансові ресурси – це грошові нагромадження і доходи, які формуються у процесі утворення, розподілу, перерозподілу та використання валового внутрішнього продукту і національного багатства за рік та зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення і задоволення суспільних інтересів та потреб.
О. П. Кириленко ⁵¹⁹	Фінансові ресурси – це доходи і грошові нагромадження, що формуються в підприємствах та організаціях держави у процесі розподілу валового національного продукту.
А. С. Крутова, О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова ⁵²⁰	Фінансові ресурси – це сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави і суб'єктів господарювання у певний проміжок часу.
С. В. Мішина ⁵²¹	Фінансові ресурси – це сукупність грошових коштів у фондовій, нефондовій або матеріальній формі, що формуються у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту з метою забезпечення розширеного відтворення й задоволення інших суспільних потреб.

⁵¹⁶ Василик О. Д. Теорія фінансів: підруч. Київ: НІОС, 2001. С. 75–76.

⁵¹⁷ Завгородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 3-тє вид., виправл. і доп. Київ: Т-во «Знання»: КОО, 2000. С. 404.

⁵¹⁸ Каленський М. М., Стефанюк І. Б. Контрольно-ревізійна служба – суб'єкт державного фінансового контролю підприємницької діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2001. С. 11.

⁵¹⁹ Кириленко О. П. Фінанси: навч. посіб. 2-е вид., переробл. і доповн. Тернопіль: Екон. думка, 1998. С. 9.

⁵²⁰ Крутова А. С., Близнюк О. П., Лачкова Л. І. та ін. Фінанси: навч. посіб. Харків: Лідер, 2013. 560 с.

⁵²¹ Мішина С. В. Організаційно-економічний механізм управління фінансовими ресурсами промислових підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Харківський національний економічний ун-т. Харків, 2004. С. 8.

Д. С. Моляков ⁵²²	Фінансові ресурси – це грошові кошти, які перебувають у розпорядженні держави, підприємств, господарських організацій і установ та які використовуються на фінансування витрат і утворення різних фондів та резервів.
С. В. Мочерний ⁵²³	Фінансові ресурси – це грошові фонди, створені у процесі розподілу, перерозподілу і використання валового внутрішнього продукту країни.
К. В. Павлюк ⁵²⁴	Фінансові ресурси – це грошові нагромадження та доходи, що створюються у процесі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту та зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення і задоволення інших суспільних потреб.
О. Р. Романенко ⁵²⁵	Фінансові ресурси держави – це фінансові ресурси підприємницьких структур державної й недержавної форм власності.
В. К. Сенчагов ⁵²⁶	Фінансові ресурси народного господарства – це сукупність грошових нагромаджень, амортизаційних відрахувань та інших грошових коштів, які формуються у процесі створення, та розподілу і перерозподілу суспільного продукту.
О. Я. Стойко, Д. І. Дема ⁵²⁷	Фінансові ресурси – це цілісна система суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання завдань та функцій держави.
С. В. Хачатурян ⁵²⁸	Фінансові ресурси – це частина коштів підприємства у фондовій і нефондовій формах, яка створюється у результаті розподілу виробленого продукту, залучається до діяльності підприємства з різних джерел та спрямовується на забезпечення розширеного відтворення виробництва.
О. Л. Шашкевич, А. І. Машко ⁵²⁹	Фінансові ресурси – це всі активи у фондовій і нефондовій формах, що створюються у процесі розподілу та перерозподілу валового національного продукту за рік, перебувають у розпорядженні суб'єктів фінансових

⁵²² Моляков Д. С. Финансы предприятий отраслей народного хозяйства. Москва: Финансы и статистика, 2000. URL: <http://www.library.fa.ru/files/Molyakov/Molyakov31.pdf>.

⁵²³ Економічна енциклопедія: у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія, 2002. Т. 3. С. 821.

⁵²⁴ Павлюк К. В. Фінансові ресурси держави: суть, склад, структура. *Фінанси України*. 1996. № 2. С. 17.

⁵²⁵ Романенко О. Р. Фінанси. Київ: Центр навч. літ., 2004. 312 с.

⁵²⁶ Финансовые ресурсы народного хозяйства (проблемы формирования и использования) / под ред. В. К. Сенчагова. – Москва: Финансы и статистика, 1982. С. 49.

⁵²⁷ Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси. Київ: Алерта, 2014. С. 432.

⁵²⁸ Хачатурян С. В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 81.

⁵²⁹ Шашкевич О. Л., Машко А. І. Концептуалізація фінансових ресурсів як об'єкта фінансового контролю. Ефективна економіка. 2014. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_64.

	відносин на правах власності або повного господарчого відання і використовуються для задоволення суспільних потреб та розширеного відтворення.
С. І. Юрій ⁵³⁰	Фінансові ресурси – це грошові фонди, які створюються у процесі розподілу і використання валового внутрішнього продукту за певний період часу (макрорівень). Фінансові ресурси – це акумульовані підприємством з різних джерел грошові кошти, які надходять у його обіг та призначені для покриття потреб підприємства (мікрорівень).
П. І. Юхименко ⁵³¹	Фінансові ресурси – це сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави і суб'єктів господарювання.

---

⁵³⁰ Юрія С. І. та ін. Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / під ред. С. І. Юрія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. С. 28.

⁵³¹ Юхименко П. І. Теорія фінансів / за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: ЦУЛ, 2010. С. 576.

Додаток И
Таблиця И1

Надходження ПП України у 2016 р., млн грн*

Партія	Державне фінансування	Юридичні особи	Фізичні особи	Гроші партії	Разом
Блок Петра Порошенка	49,544	0,525	4,668		54,736
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	6,448	1,821	13,926		22,195
Об'єднання «Самопоміч»	44,475	0,230	4,947		49,652
Опозиційний блок		12,849	1,751		14,600
Народний фронт	50,273				50,273
Радикальна партія	16,908		1,744		18,652
Українське об'єднання патріотів «УКРОП»		3,145	9,474	0,546	13,165
Наш край		0,000	0,000	0,000	0,000
Громадянська позиція		0,254	0,051		0,305
Аграрна партія України		13,317	2,001	0,051	15,370
Громадський рух «Народний контроль»		0,004	0,167		0,171
Народна партія		0,000	0,000		0,000
Сила людей		0,191	1,663		1,854
Громадсько-політичний рух «Справедливість»			0,601		0,601
Сума	167,648	32,335	40,992	0,598	241,573

*Складено автором за матеріалами Громадського руху «ЧЕСНО».⁵³²

Надходження ПП України у 2017 р., млн грн*

Партія	Державне фінансування	Юридичні особи	Фізичні особи	Гроші партії	Разом
Блок Петра Порошенка	112,104	0,956	3,945		117,005
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	29,182	1,984	8,781		39,948
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	0,000	0,000	0,000		0,000
Об'єднання «Самопоміч»	100,635	0,257	2,152		103,044
Опозиційний блок	48,468	5,418	1,644		55,530
Народний фронт	113,754				113,754
Радикальна партія	38,258	0,046	1,243		39,547
Українське об'єднання патріотів «УКРОП»		4,337	11,654	0,097	16,088
Громадянська позиція		0,192	0,506		0,698
Аграрна партія України		10,759	5,328	2,382	18,469
Громадський рух «Народний контроль»		0,002	0,138		0,141
Сила людей		0,027	1,188		1,216
Громадсько-політичний рух «Справедливість»		0,006	1,070		1,076
Основа		0,102	3,807		3,908
Рух нових сил		0,094	0,067		0,161
Опозиційна платформа «За життя»		0,001	0,532		0,533
Сума	442,399	24,182	42,055	2,480	511,116

*Складено автором за матеріалами Громадського руху «ЧЕСНО».⁵³³

⁵³³ Золото партій / Громадський рух «ЧЕСНО». URL: <https://www.chesno.org/party>.

Надходження ПП України у 2018 р., млн грн*

Партія	Державне фінансування	Юридичні особи	Фізичні особи	Разом
Блок Петра Порошенка	130,185	0,592	2,939	133,715
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	33,887	2,814	166,754	203,455
Об'єднання «Самопоміч»	116,829	3,164	8,394	128,387
Опозиційний блок	56,262	12,979	17,007	86,248
Народний фронт	132,080		1,798	133,878
Радикальна партія	44,427	1,777	55,647	101,851
Громадянська позиція		1,837	26,033	27,869
Рух нових сил		0,104	0,454	0,559
Слуга народу			0,440	0,440
Сума	513,671	23,266	279,465	816,401

*Складено автором за матеріалами Громадського руху «ЧЕСНО».⁵³⁴

Витрати ПП України у 2016 р., млн грн*

Партія / стаття витрат	Зар. плати і гонорари	Податкові платежі	Виготовлення агітаційної та брендваної продукції	Друкована агітація	Оренда нерухомості	Реклама в Інтернеті	Реклама на ТБ	Реклама у друкованих ЗМІ	Транспорт, нерухомість і зв'язок	Повернення державних коштів до бюджету	Повернення грошового внеску	Організаційні витрати	Зовнішня реклама	Інші витрати	Всього
Блок Петра Порошенка	11,227	4,972	10,401	12,791	2,737	1,814								12,559	56,502
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	2,107	1,202		1,005	7,977		2,052	0,805	4,438		0,813			2,385	22,784
Об'єднання «Самопоміч»	6,215		14,596	9,224	1,597		3,849		3,592	1,866				9,050	49,989
Опозиційний блок				0,641	5,645		7,565							2,426	16,277
Народний фронт	5,003	2,937	2,123		3,697		25,549	6,170	1,804	3,924				1,906	53,113
Радикальна партія			5,479	2,946	0,828		7,571		1,195					1,633	19,653
Українське об'єднання патріотів «УКРОП»	0,920	0,564	0,518	2,932	3,701		1,558	0,570					0,884	2,673	14,322

Громадянська позиція	0,056	0,042			0,066									0,162	0,325
Аграрна партія України	0,489			1,277	1,896		0,750	0,730	0,715		0,498	0,842	0,613	8,029	15,838
Громадський рух «Народний контроль»			0,009	0,039	0,052			0,017						0,076	0,193
Сила людей	0,461	0,232		0,066	0,189							0,088		0,831	1,865
Громадсько-політичний рух «Справедливість»				0,041	0,019			0,078				0,444		0,042	0,625
Всього:	26,478	9,949	33,127	30,963	28,406	1,814	48,894	8,370	11,743	5,790	1,311	1,373	1,497	41,771	251,486

*Складено автором за матеріалами Громадського руху «ЧЕСНО».⁵³⁵

**Дані за станом на 1.02.2020 р.

Витрати ПП України у 2017 р., млн грн*

Партія / стаття витрат	Зар. плати і гонорари	Податкові платежі	Виготовлення агітаційної та брендваної продукції	Друкована агітація	Оренда нерухомості	Реклама в Інтернеті	Реклама на ТБ	Реклама у друкованих ЗМІ	Транспорт, нерухомість і зв'язок	Повернення державних коштів до бюджету	Повернення грошового внеску	Організаційні витрати	Зовнішня реклама	Інші витрати	Всього	Партія / стаття витрат
Блок Петра Порошенка	54,857	22,253		10,243	13,389									16,099		116,840
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	4,749	2,481		1,260	9,788				5,527			11,258		3,954		39,016
Об'єднання «Самопоміч»	24,538	9,347	11,317	26,027	6,962		3,129		8,175			3,184		10,566		103,246
Опозиційний блок	11,808	5,319	3,294	4,572	6,318		7,973		3,550				6,726	4,746		54,306
Народний фронт	32,638	20,752			30,212		18,851							10,405	3,729	116,586
Радикальна партія	10,361	4,832	4,661	2,816	1,399		11,856		3,133					1,455		40,513
Українське об'єднання патріотів «УКРОП»	1,533	1,130		1,918	5,554				1,100		4,504			2,234		17,975
Громадянська позиція	0,085	0,049		0,059	0,111				0,038					0,317		0,659

Аграрна партія України	3,017	1,537		0,948	2,613		0,616	1,341	1,181		0,589	0,945	0,577	2,808		16,171
Громадський рух «Народний контроль»	0,034		0,022	0,041	0,043		0,010							0,009		0,158
Сила людей	0,562	0,249		0,042	0,171									0,271		1,295
Громадсько-політичний рух «Справедливість»				0,202	0,305			0,035					0,402	0,096		1,040
Опозиційна платформа «За життя»					0,036		0,378							0,015		0,429
Основа													3,662	0,239		3,900
Рух нових сил		0,010		0,021	0,042			0,006			0,006			0,043		0,128
Всього:	144,181	67,958	19,294	48,149	76,943	0,000	42,814	1,381	22,703	0,000	5,099	15,387	11,366	53,257	3,729	512,261

*Складено автором за матеріалами Громадського руху «ЧЕСНО».⁵³⁶

**Дані за станом на 1.02.2020 р.

Витрати ПП України у 2018 р., млн грн*

Партія / стаття витрат	Зар. плати і гонорари	Податкові платежі	Виготовлення агітаційної та брендваної продукції	Друкована агітація	Оренда нерухомості	Реклама в Інтернеті	Реклама на ТБ	Реклама у друкованих ЗМІ	Транспорт, нерухомість і зв'язок	Повернення державних коштів до бюджету	Повернення грошового внеску	Організаційні витрати	Зовнішня реклама	Інші витрати	Всього	Партія / стаття витрат
Блок Петра Порошенка	62,298	26,377		9,221	23,878									13,153		134,927
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	6,617				14,203		117,950					8,686	34,643	22,311		204,410
Об'єднання «Самопоміч»	34,861	11,741	8,041	28,357	9,983	5,313			10,298					18,756		127,350
Опозиційний блок	26,129	12,239			9,342		11,171						9,445	6,820		75,146
Народний фронт	39,402	23,837			30,541		17,343						11,925	10,043		133,091
Радикальна партія	14,350	6,340	5,604	6,122			35,224	7,236			3,485		15,244	3,678		97,283
Громадянська позиція			0,903	5,697			2,696				0,966		13,215	1,257	0,889	25,623
Опозиційна платформа «За життя»	0,014		0,020	0,067	0,072						0,010	0,030	0,034	0,034		0,281

Рух нових сил	0,051	0,030			0,343		0,118								0,010		0,553
Слуга народу	0,020														0,001		0,021
Сума	183,742	80,565	14,568	49,464	88,361	5,313	184,502	7,236	10,298	0,000	4,461	8,716	84,506	76,064	0,889	798,684	

*Складено автором за матеріалами Громадського руху «ЧЕСНО».⁵³⁷

**Дані за станом на 1.02.2020 р.

Надходження ГО та ПП України у період 2006–2018 рр., млн грн, %

Джерело фінансування	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
ДБУ (сукупні надходження)	78,73	125,61	138,55	98,29	220,65	271,28	290,86	401,95	278,36	386,80	621,43	886,29	1080,09
ДБУ (ГО)	78,73	125,61	138,55	98,29	220,65	271,28	290,86	401,95	278,36	386,80	453,78	443,89	566,42
ДБУ (ПП)											167,65	442,40	513,67
Частка ПП, %	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	26,98	49,92	47,56
Благодійність ю.о. (разом)	323,80	405,23	362,57	460,07	418,20	563,94	629,04	827,04	774,76	1459,72	912,02	1103,77	1309,91
Благодійність ю. о. (ГО)	323,80	405,23	362,57	460,07	418,20	563,94	629,04	827,04	774,76	1459,72	879,68	1079,59	1286,64
Благодійність ю. о. (ПП)											32,34	24,18	23,27
Частка ПП, %	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,55	2,19	1,78
Благодійність ф. о. (разом)	42,58	61,82	83,08	107,59	122,08	199,96	144,01	172,85	199,89	187,35	392,58	382,76	710,20
Благодійність ф. о. (ГО)	42,58	61,82	83,08	107,59	122,08	199,96	144,01	172,85	199,89	187,35	351,59	340,70	430,74
Благодійність ф. о. (ПП)											40,99	42,06	279,46
Частка ПП, %	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	10,44	10,99	39,35
РАЗОМ (сукупні надходження)	1449,34	1774,60	2043,17	2218,60	2763,10	3370,2	3694,6	3754,22	4101,28	6316,50	6453,01	7782,69	8170,46
Разом (ГО)	1449,34	1774,60	2043,17	2218,60	2763,10	3370,2	3694,6	3754,22	4101,28	6316,50	6211,97	7271,57	7354,06
Разом (ПП)											241,04	511,12	816,40
Частка ПП, %	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,74	6,57	9,99

Додаток М
Таблиця М1

Витрати ГО України у період 2006–2019 рр. у поточних цінах*

Напрямок використання коштів	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Від-ня, млн грн	Від-ня, %
Податки й обов'язкові платежі	100,66	128,70	161,88	165,01	186,79	209,01	230,41	288,27	275,45	241,10	118,28	129,86	131,30	201,27	100,61	99,95
Оплата праці	302,87	363,89	498,49	525,65	649,65	757,27	867,20	880,94	803,56	846,00	924,68	1115,70	1276,90	1243,31	940,43	310,50
Соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи	27,04	47,91	63,08	73,62	85,76	102,47	116,37	53,81	93,63	192,29	209,18	230,20	271,40	246,87	219,83	812,96
Матеріальні витрати (та оплата послуг)	327,96	395,11	519,31	531,17	605,65	720,87	921,74	756,65	781,23	1141,87	1699,65	2085,79	2220,69	2006,37	1678,41	511,78
Капітальні вкладення	68,19	50,25	51,50	36,39	47,02	72,75	70,67								-68,19	-100,00
Капітальний ремонт	8,42	10,41	15,73	18,35	38,96	46,40	58,78								-8,42	-100,00
Амортизація											91,85	66,10	72,70	57,73	-34,12	-37,15
Благодійна діяльність	266,98	312,54	275,15	355,62	593,35	695,84	699,53	653,89	924,67	1902,97	1797,61	1890,80	1939,20	2072,84	1805,85	676,39
Заходи								216,31	187,21	316,75					0,00	

348	Інше використання коштів	206,80	273,73	275,00	265,00	336,85	406,60	378,82	400,20	395,35	541,34	704,38	850,49	855,92	816,02	609,22	294,60
	у т.ч. відсотки за отримані кредити	15,92	26,27	11,92	9,79	0,10	0,10	0,45	0,69	0,40	1,14	0,12	0,10	0,34	0,44	-15,47	-97,21
	Всього:	1308,92	1582,55	1860,17	1970,81	2544,04	3011,23	3343,50	3250,10	3461,40	5182,31	5545,63	6368,94	6768,08	6644,41	5335,49	407,63

*Складено автором на основі матеріалів Державної служби статистики.⁵³⁸

⁵³⁸ Громадські об'єднання: стат. бюл. Держ. служба статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_go_bl.htm.

Таблиця М2

Витрати громадських організацій України у період 2006-2019 рр. у цінах 2006 р.*

Напрямок використання коштів	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Від-ня, млн грн	Від-ня, %
Податки та обов'язкові платежі	100,66	110,38	113,52	103,04	106,91	114,37	126,33	157,27	120,32	73,49	32,08	30,97	28,51	42,00	-58,66	-58,28
Оплата праці	302,88	312,08	349,57	328,24	371,83	414,37	475,47	480,61	350,99	257,87	250,76	266,11	277,37	259,44	-43,44	-14,34
Соціальна допомога, відрахування на соціальні заходи	27,04	41,09	44,24	45,97	49,09	56,07	63,80	29,36	40,90	58,61	56,73	54,91	58,96	51,51	24,47	90,50
Матеріальні витрати (та оплата послуг)	327,96	338,86	364,17	331,69	346,65	394,45	505,38	89,11	69,96	74,02	109,25	99,03	482,38	418,66	90,7	27,66
Капітальні вкладення	68,19	43,10	36,11	22,72	26,91	39,81	38,75								-68,19	-100,00
Капітальний ремонт	8,42	7,22	11,03	11,46	22,30	25,39	32,23								-8,42	-100,00
Амортизація											24,91	15,77	15,79	12,05	-12,86	-51,63
Благодійна діяльність	266,98	268,05	192,95	222,07	339,61	380,76	383,54	356,74	403,89	580,05	487,49	450,97	421,24	432,53	165,55	62,01
Заходи								118,01	81,77	96,55						
Інше використання коштів	206,8	234,76	192,84	165,48	192,80	222,49	207,70	218,33	172,69	165,01	191,02	202,85	185,92	170,28	-36,52	-17,66

у т.ч. відсотки за отримані кредити	15,92	22,53	8,36	6,11	0,06	0,05	0,25	0,38	0,17	0,35	0,03	0,02	0,07	0,09	-15,83	-99,43
Всього:	1308,92	1357,25	1304,45	1230,67	1456,11	1647,72	1833,20	1773,12	1511,93	1579,64	1503,90	1519,06	1470,18	1386,47	77,55	5,92

*Складено автором на основі матеріалів Державної служби статистики.⁵³⁹

⁵³⁹ Громадські об'єднання: стат. бюл. Держ. служба статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_go_bl.htm.

Індекс демократії України у період 2006–2018 рр.*

<i>Показник</i>	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
<i>Національне демократичне врядування</i>	4,50	4,75	4,75	5,00	5,00	5,50	5,75	5,75	6,00	6,00	5,75	5,75	5,75
<i>Виборчий процес</i>	3,25	3,00	3,00	3,50	3,50	3,50	3,75	4,00	4,00	3,50	3,50	3,50	3,50
<i>Громадянське суспільство</i>	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,50	2,25	2,25	2,50	2,75
<i>Незалежні ЗМІ</i>	3,75	3,75	3,50	3,50	3,50	3,75	4,00	4,00	4,25	4,00	4,00	4,00	4,25
<i>Локальне демократичне врядування</i>	5,25	5,25	5,25	5,25	5,25	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,25	5,00	4,75
<i>Правові межі та незалежність</i>	4,25	4,50	4,75	5,00	5,00	5,50	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	5,75	5,75
<i>Корупція</i>	5,75	5,75	5,75	5,75	5,75	5,75	6,00	6,00	6,25	6,00	6,00	5,75	5,75
<i>Рівень демократії (загальний)</i>	4,21	4,25	4,25	4,39	4,39	4,61	4,82	4,86	4,93	4,75	4,68	4,61	4,64

* Складено автором за даними.⁵⁴⁰

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Ірина Ярославівна Ткачук

**ФІНАНСИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Монографія

Папір офсетний. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 20,46. Вид. № 20-11. Зам. № 13. Тираж 300 прим.

Видавець та виготівник: ПБКФ «Технодрук»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1841 від 10.06.2004 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. (0372) 55-05-85